

การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ
EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST
PSYCHOLOGY IN BUDDHIST ORIENTED SCHOOL

นายสมชาย บุญสุน

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิณิบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

นายสมชาย บุญสุน

คู่มือนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

**Educational Management Following Buddhist Psychology
in Buddhist Oriented School**

Mr. Somchai Bunsun

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Psychology)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University

C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย เรื่อง
“การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตร
ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบบัณฑิตวิทยาลัย

(ดร.อำนาจ บัวศิริ)

ประธานกรรมการ

(ดร.ลำพอง กลมกุล)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครื่อง)

กรรมการ

(ผศ.ดร.ประยูร สุขะใจ)

กรรมการ

(พระครูสังฆรักษ์เอกภัทร อภินนโท, ผศ.ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมบัณฑิตวิทยาลัย ผศ.ดร.ประยูร สุขะใจ

พระครูสังฆรักษ์เอกภัทร อภินนโท, ผศ.ดร.

ประธานกรรมการ

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(นายสมชาย บุญสุน)

ชื่อคุณิพนธ์ : การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

ผู้วิจัย : นายสมชาย บุญสุน

ปริญญา : พุทธศาสตรคุณิบัณฑิต (พุทธจิตวิทยา)

คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์

: ผศ.ดร.ประยูร สุยะใจ, ป.ธ.๓, พธ.บ. (จิตวิทยา), B.J. (Journalism), Dip. (Diploma in Social Research), M.A. (Political Science), M.A. (Economics), M.A. (Clinical Psychology), M.Ed. (Educational Psychology), Ph.D. (Psychology)

: พระครูสังฆรักษ์เอกภัทร อภินโนโท, ผศ.ดร., พธ.บ. (การสอนสังคมศึกษา) พธ.บ. (ภาษาอังกฤษ), พธ.ม. (ภาษาอังกฤษ), M.A. (Psychology), Ph.D. (Psychology)

วันสำเร็จการศึกษา : ๔ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

คุณิพนธ์เล่มนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ๒) เพื่อวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี และ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือครูและผู้บริหารโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน ๑๓ คน จาก ๘ โรงเรียน ได้จากการเลือกแบบเจาะจง และตรวจสอบรูปแบบที่พัฒนาขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๗ ท่าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแนวคำถามในการสัมภาษณ์ และแบบตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย

ผลการวิจัยมีดังนี้

๑. ผลการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ คือ ด้านปัจจัยจูงใจประกอบด้วยความต้องการพัฒนาตนเองคือ ๑) การพัฒนาด้านจิตใจ ๒) การพัฒนาด้านร่างกาย ๓) การพัฒนาด้านอารมณ์ ๔) การพัฒนาด้านสติปัญญา ๕) การพัฒนาด้านสังคม ๖) การพัฒนาด้านความรู้ ๗) การพัฒนาตนเองสู่ความต้องการของตลาดแรงงาน ด้านปัจจัยค้ำจุนคือนโยบายและการบริหารจัดการศึกษา ความสัมพันธ์กับชุมชน ด้านสวัสดิการการส่งเสริมการศึกษา การจัดสรรงบประมาณในการจัดการศึกษา สื่อวัสดุ-อุปกรณ์ การเรียนการสอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน หลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล

๒. ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี ประกอบด้วย ด้านกายภาพมีพระพุทธรูป บรรยากาศร่มรื่น สะอาด สงบ ปลอดภัยมีมุข ด้านกิจกรรมพื้นฐานของวิถีชีวิตประกอบด้วยรักษาศีล ๕ ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม ด้านการเรียน

การสอนมีการบูรณาการหลักพระพุทธศาสนาสู่การจัดการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์มีการเรียนการสอนอย่างกัลยาณมิตร ด้านการบริหารคือการมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชนอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ

๓. รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธคือการจัดการเรียนการสอนโดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชนอย่างเป็นกัลยาณมิตรโดยมีไตรสิกขาเป็นกระบวนการผ่านบ้าน วัด โรงเรียน และนำมาบูรณาการเพื่อนำไปสู่การที่เด็กเป็นคนดี เป็นคนเก่งและมีความสุข โดยที่การจัดการเรียนการสอนนั้นต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ด้วยการผ่านการบริหารคน เงิน อุปกรณ์ การจัดการอย่างเป็นระบบ (M: Management) รวมทั้งมีการจัดการเรียนรู้ (L: Learning) วิธีการสอน ๕ ขั้นคือ ขั้นนำ ขั้นกิจกรรม ขั้นวิเคราะห์และอภิปราย ขั้นสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ และขั้นประเมินผล และวัดประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้โดยมีปัจจัยสนับสนุน (S: Supporting) ได้แก่ ห้องเรียนที่มีสิ่งแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้คือสะอาดถูกสุขลักษณะน่าอยู่ สีสน่าน่าดูและเหมาะสมสบายตา บรรยากาศปลอดโปร่ง อากาศถ่ายเทได้ดี บรรยากาศความเป็นอิสระของการเรียน การทำกิจกรรมร่วมกันเป็นระเบียบเรียบร้อย สามารถสรุปได้เป็น “MLS Model สำหรับพุทธจิตวิทยาการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ”

- Dissertation title** : Educational Management Following Buddhist Psychology in Buddhist Oriented School
- Researcher** : Mr. Somchai Bunsun
- Degree** : Doctor of Philosophy (Buddhist Psychology)
- Dissertation Supervisory Committee**
- : Asst. Prof. Dr. Prayoon Suyajai, B.A.(Psychology), B.J. (Journalism), Dip.(Diploma in Social Research), M.A.(Political Science), M.A.(Economics), M.A.(Clinical Psychology), M.Ed. (Educational Psychology), Ph.D. (Psychology)
- : Phrkrusangharak Ekaphat Abhichando, Asst. Prof. Dr., B.A.(Social Studies Teaching), M.A.(Psychology), Ph.D. (Psychology)
- Date of Graduation** : March 4, 2019

Abstract

There were three objectives of this dissertation which were 1) to synthesize the Buddhist principles and psychology in the management of Buddhist schools; 2) to analyze the good practice of the Buddhist education in Buddhist oriented school; and 3) to propose the educational management model according to Buddhist psychology in Buddhist oriented school. Research methodology was a qualitative research using in-depth interview with 13 key informants who were teachers and principals from eight Buddhist oriented schools. Purposive sampling was used for the selection. The validation of developed model was assessed by seven experts. Content analysis and analytic induction were used for data analysis.

Results of the research were as follows:

1. Synthesized results of Buddhist principles and psychology in educational management at Buddhist oriented school indicated that factors of motivation for need of self-development consisted of 1) mental development, 2) physical development, 3) emotional development, 4) intellectual development, 5) social development, 6) knowledge development, and 7) self-development to the needs of the labor market. For supporting factors, there were policy and educational management, relationship with the community, education promotion, the budget allocation to education, materials - equipment learning, and learning activities, curriculum and instructional process, and measurement and evaluation.

2. Analyzed results of the good practice of the Buddhist education in Buddhist oriented school consisted of the physical aspects of the Buddha image, good environment, clean, calm and safety. The basic activities of the way of life consisted of keeping the 5 precepts with simple smile and beautiful deeds. Learning the way of life by integrating the principles of Buddhism into the teaching and learning was also applied. The atmosphere and interaction were taught in a pleasant way and friendly. Management was encouraged parents and community for the participation with continuous and systematic.

3. The model of educational management in Buddhist Psychology in Buddhist oriented schools was the teaching and learning based on the principles of Buddhism under the participation of parents and community with friendly. There were three parts consisted of the house, the temple and the school integrating the threefold training process into the children to be good, excellent and happy. The teaching and instruction should be full of friendly between house, temple and school with the management process of man, budget, material and systematic management (M). For learning (L) and instruction, five steps of teaching methods were applied, and there were introduction, activities, analysis and discussion, conclusion, and assessment. For supporting factors of the learning behavior assessment, it consisted of clean and appropriate classroom for learning environment including independent learning and collaborative learning activity with code of conduct. MLS Model for Buddhist Psychology of educational management in Buddhist oriented school was proposed.

กิตติกรรมประกาศ

ดุขุฎนินพณ์เล่มนนี้ สำเร้จสมบุดรณลงได้ด้วความอนุเคราะห้จากบุคคลหลายฝ่าย ผู้วิจัยขอ
ระบุนามไว้เพื่อแสดงความขอบพระคุณดังต่อไปนี้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระครูสังฆรักษ์เอกภัทร อภินนโท, ผศ.ดร.
ผศ.ดร. ประยูร สุยะใจ และดร.ลำพอง กลมกุล ที่ได้เมตตาให้คำแนะนำอย่างไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย

ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง ที่ได้เมตตาให้คำปรึกษา แนะนำและให้กำลังใจผู้วิจัยมาตั้งแต่
ต้น ผศ.ดร.ประยูร สุยะใจ ที่คอยดูแล เอาใจใส่ ให้คำแนะนำและแก้ปัญหา อีกทั้งยังเป็นทีปรึกษาที่ดี
มาโดยตลอด ดร.ลำพอง กลมกุล ที่ดูแลในเรื่องระเบียบวิธีวิจัย คอยดูแล เอาใจใส่ ให้คำแนะนำและ
แก้ปัญหา ตลอดจนเป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยมาตั้งแต่ต้นจนกระทั่งงานวิทยานิพนธ์เล่มนนี้เสร็จสมบูรณ์

ดร.วันวิสาข์ ทิมมานพ และพี่หมู ที่ได้คำแนะนำและแก้ปัญหา ตลอดจนเป็นทีปรึกษาที่ดี
คอยให้กำลังใจและเอาใจใส่ผู้วิจัยมาตั้งแต่ต้น ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่ให้
ข้อเสนอแนะในการทำวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ให้สัมภาษณ์และให้ความอนุเคราะห์ในการเก็บข้อมูลเป็น
อย่างดียิ่ง คณาจารย์ทุกท่าน เพื่อนนิสิต ตลอดจนเจ้าหน้าที่ ที่ให้ความเกื้อกูล ช่วยเหลือทั้งทางด้าน
กำลังกายและกำลังใจมาโดยตลอด

ความสำเร็จของวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยมีความตั้งใจที่จะให้วิทยานิพนธ์เล่มนนี้สามารถ
ประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธให้ได้รับประโยชน์จากการศึกษาในดุขุฎนินพณ์เล่มนนี้
และด้วยคุณความดีและประโยชน์ที่เกิดจากการทำดุขุฎนินพณ์เล่มนนี้ ผู้วิจัยขออุทิศถวายเป็นเครื่อง
สักการบูชาพระรัตนตรัย และขออุทิศให้แด่บุพการีผู้ล่วงลับ ครูบาอาจารย์ผู้มีพระคุณทั้งหลาย ให้
ได้รับอนุโมทนาและเข้าถึงสุคติภพยิ่ง ๆ ขึ้นไปเทอญ

สมชาย บุญสุน
๔ มีนาคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ณ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๕
บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้	๖
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานในโรงเรียนวิถิพุทธ	๒๓
๒.๓ การส่งเสริมคุณธรรมนักเรียนตามแนวทางการบริหารงานโรงเรียนวิถิพุทธ	๕๐
๒.๔ หลักธรรมสำหรับการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ	๕๔
๒.๕ ทฤษฎีทางจิตวิทยาในการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ	๗๐
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนวิถิพุทธ	๘๐
๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๔
๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	๙๐
๓.๑ รูปแบบการวิจัย	๙๐
๓.๒ การออกแบบการวิจัย	๙๐
ขั้นตอนที่ ๑ สังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษา ในระดับโรงเรียนวิถิพุทธ	๙๐

ขั้นตอนที่ ๒ วิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยา ในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี	๙๐
ขั้นตอนที่ ๓ นำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยา ในโรงเรียนวิถีพุทธ	๙๒
บทที่ ๔ ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	๙๔
๔.๑ สังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับ โรงเรียนวิถีพุทธ	๙๔
๔.๒ วิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ ที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี	๑๐๒
๔.๓ รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๑๔
๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย	๑๑๖
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	๑๑๘
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๑๘
๕.๒ อภิปรายผล	๑๒๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๒๔
๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้	๑๒๔
๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๒๔
บรรณานุกรม	๑๒๕
ภาคผนวก	๑๓๐
ภาคผนวก ก เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	๑๓๑
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์	๑๓๖
ภาคผนวก ค ภาพการลงพื้นที่ภาคสนาม	๑๕๑
ภาคผนวก ง แบบตรวจสอบรูปแบบ	๑๕๙
ประวัติผู้วิจัย	๑๖๔

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	ตัวชี้วัดด้านปัจจัย (INPUT)	๓๖
๒.๒	ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (PROCESS)	๓๘
๒.๓	ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (OUTPUT)	๔๐
๒.๔	ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (OUTCOMES/IMPACT)	๔๑
๓.๑	ตารางแสดงรหัสสำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ	๔๑

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
๒.๑	กรอบแนวคิดการจัดการศึกษา	๒๑
๒.๒	กรอบแนวคิดในการวิจัย	๘๙
๔.๑	สรุปการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียน วิถีพุทธ	๑๐๒
๔.๒	สรุปการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่ เป็นแนวปฏิบัติที่ดี	๑๑๔
๔.๓	รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธฉบับสมบูรณ์	๑๑๕
๔.๔	MLS Model สำหรับพุทธจิตวิทยาการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ	๑๑๗

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. อักษรชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

งานวิจัยฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๒๖/๒๕๕ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๓๒๖ หน้า ๒๕๕

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม.	(ไทย)	=	วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.มู.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปณณาสก	(ภาษาไทย)
ม.อุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปณณาสก	(ภาษาไทย)
สํ.นิ.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย นิทานวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.นิ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย นิทานวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ช.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย ขนธวาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
สํ.สพ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก สํยุตตนิกาย สพายตวรรค	(ภาษาไทย)
อง.ทุก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก องคุตตตนิกาย ทุกนินปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ติก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตตตนิกา ติกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก องคุตตตตนิกาย จตุกกนินปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตตตนิกาย จตุกกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตตตนิกาย ปญจกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตตก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตตตนิกาย สัตตกนินบาต	(ภาษาไทย)
อง.ทสก.	(บาลี)	=	สุตตันตปิฎก องคุตตตตนิกาย ทสกนินปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.ทสก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตตตนิกาย ทสกนินบาต	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ.	(ไทย)	=	อภิธรรมปิฎก วิภังค์	(ภาษาไทย)
---------	-------	---	---------------------	-----------

อรรถกถา

ที.ปา.อ.	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย สมุจจลวิลาสินี ปาฎิกวรรคอฎฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ม.มู.อ.	(บาลี)	=	มชฌิมนิกาย ปปญจสุทนี มูลปณณาสกอฎฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)
ช.ธ.อ.	(บาลี)	=	ชุตตตตนิกาย ธมมปทอฎฐกถาปาติ	(ภาษาบาลี)

ฎีกา

ที.ปา.ฎีกา	(บาลี)	=	ทีฆนิกาย ลินตถปปกาลินี ปาฎิกวรรคฎีกา	(ภาษาบาลี)
------------	--------	---	--------------------------------------	------------

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โรงเรียนถือว่า มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศเพราะเป็นสถาบันที่ให้การศึกษาคำสั่ง และปลูกฝังค่านิยม ทักษะ ทักษะ ความเชื่อต่างๆ แก่เด็กนักเรียนและเยาวชน โดยครูมีภาระหน้าที่ในการสอนตามหลักสูตรของโรงเรียน หรือกระทรวงศึกษาธิการที่กำหนดให้ โดยเน้นทางด้านพุทธิศึกษา เป็นการให้ความรู้ในเนื้อหาวิชาต่างๆ ๘ กลุ่มสาระการเรียนรู้ คือ ภาษาไทย คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม สุขศึกษาและพลศึกษา ศิลปะการงานอาชีพและเทคโนโลยี และภาษาต่างประเทศ^๑ ในอดีตอันยาวนานของการศึกษาไทย รากฐานจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอนกุลบุตรธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายแต่อาจไม่เป็นระบบของการศึกษาบังคับอย่างในปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยม โดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มเห็นห่างจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม จากการที่เป็นฐานของวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีตด้วยคุณค่าอันอนันต์ของ องค์ความรู้ในพุทธธรรม และระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ประกอบกับตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาประเทศไทยได้พยายามพัฒนาคุณภาพการศึกษามาโดยตลอด จากรายงานความสามารถในการแข่งขันของประเทศเปรียบเทียบกับสังคมโลก ๔๙ ประเทศ ตั้งแต่ ปี พ.ศ.๒๕๔๐-๒๕๔๔ พบว่า ปี พ.ศ.๒๕๔๐ ประเทศไทยได้ถูกจัดไว้อันดับที่ ๓๑ ปี พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้อันดับที่ ๔๑ ปี พ.ศ.๒๕๔๒ ได้อันดับที่ ๓๖ ปี พ.ศ.๒๕๔๓ ได้อันดับที่ ๓๕ และปี พ.ศ. ๒๕๔๔ ได้อันดับที่ ๓๘ โดยเห็นว่าประเทศไทยอยู่ในกลุ่ม ๑๐ ประเทศสุดท้ายเกือบทุกปี^๒ นอกจากนี้ สถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท) ได้ศึกษาความสามารถในด้านการคิดวิเคราะห์ของเด็กไทยเกี่ยวกับการทำข้อสอบคณิตศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ของสมาคมนานาชาติ เพื่อการประเมินผลทางการศึกษาพบว่า เด็กไทยทำคะแนนได้ดีสำหรับข้อสอบแบบเลือกตอบ ที่ใช้ทักษะพื้นฐานเช่น การบวก ลบ คูณ หาร หรือข้อสอบที่ใช้ในความจำแต่ไม่สามารถทำที่เป็นโจทย์ปัญหาที่ต้องคิดวิเคราะห์ และการเรียบเรียงความคิดออกมาเป็นคำพูด ในขณะที่ความสามารถดังกล่าว เป็นเรื่องจำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันนอกจากรายงานผลสัมฤทธิ์ทางการของเด็ไทยอยู่ในระดับต่ำแล้ว ทางด้านจริยธรรม คุณธรรม และความปลอดภัยของร่างกายและจิตใจ

^๑ กระทรวงศึกษาธิการ, หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔, พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, หน้า ๑๓.

^๒ คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, ความสามารถในการแข่งขันทางการศึกษาของประเทศ, ๒๕๔๔ (อัครา).

ก็อยู่ในสภาวะเสี่ยง เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างของปัญหายาเสพติดระบาดในสถานศึกษา การถูกทำร้ายร่างกายของเด็ก ปัญหาอาชญากรรมที่เด็กเป็นผู้ก่อขึ้น จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่าคุณภาพทางการศึกษาของประเทศไทยมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

โรงเรียนวิถีพุทธจึงถือเป็นหนึ่งในโรงเรียนรูปแบบใหม่ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กเยาวชนไทยสามารถพัฒนาตามศักยภาพเป็นคนดี คนเก่งของสังคมและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเป็นสุข กระทรวงศึกษาธิการ จึงได้นำความเห็นของที่ประชุมมาหารือต่ออีกหลายครั้ง อีกทั้ง ดร.สิริกร มณีรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการและคณะได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ จากพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) วัดญาณเวศกวัน เมื่อวันที่ ๑๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๖ นอกจากนั้นยังมีข้าราชการระดับสูง ได้ไปกราบขอคำแนะนำเรื่องเดียวกันจากพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และนิมนต์ท่านมาให้ข้อคิดในการระดมความคิดเห็นครั้งแรก ในวันที่ ๒๕ - ๒๗ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๓๖ เป็นการประชุมหารือเรื่องโรงเรียนวิถีพุทธเป็นครั้งแรกมีพระภิกษุและฆราวาส ผู้ทรงคุณวุฒิมาร่วมประชุมประมาณ ๓๐ รูป/คน ได้ข้อสรุปเบื้องต้นเกี่ยวกับหลักสำคัญการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ และในวันที่ ๑ - ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๕๔๖ เป็นการประชุมครั้งที่ ๒ มีพระภิกษุและฆราวาสรวมทั้งผู้ทรงคุณวุฒิ มาร่วมกำหนดแนวทางการดำเนินการต่อหลักการที่ได้ข้อสรุปไว้แล้วประมาณ ๕๐ รูป/คน จากการประชุมใหญ่ ๒ ครั้ง ทำให้ได้กรอบความคิดแบบโรงเรียนวิถีพุทธ และแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธทางกระทรวงศึกษาธิการ จึงมีแนวคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนกับสภานศึกษาปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ กำหนดให้คุณสมบัติของการเป็นคนดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง^๓ ตามความมุ่งหมายและหลักการของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ที่กล่าวไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย และจิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นได้อย่างมีความสุข^๔ การปลูกฝังจิตสำนึกของความเป็นไทยให้กับเยาวชนและประชาชนในชาติ ไว้ว่า รัฐต้องให้การอุปถัมภ์และคุ้มครองพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนา ที่ประชาชนชาวไทยส่วนใหญ่นับถือมาช้านานและศาสนาอื่น ๆ ทั้งต้องส่งเสริมความเข้าใจอันดีและความสมานฉันท์ระหว่างศาสนิกชนของทุกศาสนา รวมทั้งสนับสนุนการนำหลักธรรมของศาสนามาใช้เพื่อเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิต ในทำนองเดียวกับความในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖^๕ ระบุว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ

^๓ คณะกรรมการศึกษาแห่งชาติ, กรอบวิสัยทัศน์และทิศทางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ ฉบับที่ ๙ ตามมติคณะรัฐมนตรี, ๒๕๔๓, หน้า ๑๓๒

^๔ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๓.

^๕ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสำนักพิมพ์เดอะบุคส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓.

สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและคุณธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข”^๖ ซึ่งให้เห็นว่า วัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา คือ ต้องพัฒนาคุณภาพคนไทยให้ดีขึ้น มีคุณภาพด้านวิชาการและด้านคุณธรรมจริยธรรมมีจิตสำนึกสาธารณะที่ดี นอกจากนี้ สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา^๗ ได้กำหนดมาตรฐานเพื่อการประเมินภายนอกของสถานศึกษาในด้านผู้เรียน คือ นักเรียนมีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมอันพึงประสงค์ โดยสถานศึกษาจะพัฒนาไปสู่มาตรฐานคุณภาพการศึกษาได้มากน้อยเพียงไรขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ และระบบของการบริหารจะมีประสิทธิภาพไปสู่มาตรฐานที่ดีได้ต้องอาศัยบุคลากรในการขับเคลื่อนให้บรรลุเป้าหมาย บุคลากรภายในหน่วยงานจึงมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบการบริหารจัดการศึกษา หน่วยงานด้านการจัดการศึกษาในสังคมไทยได้พยายามพัฒนาการบริหารงานอย่างต่อเนื่อง โดยการนำหลักการหรือทฤษฎีต่างๆที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษามาปรับประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน เนื่องจากพระพุทธศาสนามีบทบาทและอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมไทยส่วนใหญ่ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาจึงเป็นอีกหนึ่งทางเลือกที่นักบริหารการศึกษามักจะนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการบริหารงาน เราจึงเห็นหน่วยงานทางการศึกษาหลายแห่งได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปปรับใช้ในการบริหารงาน เช่น (นิตยสัมมาพันธ์) ได้กล่าวถึง “การบริหารเชิงพุทธ” ว่านักบริหารทุกประเภท ตั้งแต่ระดับนานาชาติ ระดับชาติ ระดับท้องถิ่น ระดับองค์การ ระดับหน่วยงาน หมู่คณะ ครอบครัว ตลอดจน ตนเอง ควรมียุทธวิธี และควรก่อให้เกิดวินัยในหมู่คณะที่ตนรับผิดชอบในฐานะผู้นำด้วย ในทางพระพุทธศาสนา วินัยสำหรับฆราวาสคือ ศีล ๕ ซึ่งการรักษาศีล จะได้ผลดีเมื่อมีเบญจธรรมประกอบหนุนหลังศีลเอาไว้เป็นคู่ๆ เช่น ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ได้ง่ายถ้ามีใจเมตตากรุณา เป็นต้น”^๘

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทย ได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทยจนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธคือวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่จะมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ^๙ พุทธธรรมเป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติ ชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือการกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิต พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลัก เป็นระบบการศึกษา ๓ ประการเรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตสิกขา อธิปัญญาสิกขาที่เรียกสั้นๆว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^{๑๐} เพราะฉะนั้น การที่ได้มีโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเกิดขึ้นมานั้น ถือเป็นโอกาสอันดีที่จะทำการศึกษาและพัฒนาเพื่อให้เกิดการ

^๖ กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สำนักพิมพ์เดอะบุคส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๗.

^๗ สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพ การศึกษา, สำนักงานเลขาธิการคุรุสภา, คู่มือการประกอบวิชาชีพทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕.

^๘ นิตย สัมมาพันธ์, การบริหารเชิงพุทธ, ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๙), หน้า ๔๔.

^๙ กระทรวงศึกษาธิการ, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๗๖.

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), คู่มือการศึกษาแนวทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.), ๒๕๔๖), หน้า ๖.

ดำเนินการเป็นวงกว้าง และเพิ่มจำนวนโรงเรียนเข้าร่วมโครงการมากขึ้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยความร่วมมือจากผู้บริหาร และครูผู้สอน ทั้งในเรื่องความรู้ เจตคติที่ดี และความพร้อมที่จะดำเนินงานตามวิถีพุทธ พัฒนาบุคลากร และคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนรวมถึงการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนและชุมชน ซึ่งแนวทางดำเนินงานควร อยู่บนพื้นฐานกรอบความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ ตามหลักไตรสิกขา อันได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา ด้วยเหตุนี้เอง ผู้ศึกษาจึงมีความสนใจที่จะศึกษา เพื่อนำผลที่ได้ อันเกี่ยวกับการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธ ไปเป็นแนวทางในการดำเนินงานตามแนววิถีพุทธได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดแก่นักเรียนในโรงเรียนและสังคมต่อไป

๑.๒ คำถามวิจัย

- ๑.๒.๑ การจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธสอดคล้องกับหลักพุทธธรรมและจิตวิทยาอะไรบ้าง
- ๑.๒.๒ โรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีมีวิธีการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาอย่างไร
- ๑.๒.๓ รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธมีองค์ประกอบอย่างไร

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๓.๑ เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ
- ๑.๓.๒ เพื่อวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี
- ๑.๓.๓ เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การศึกษาภาคสนามที่มีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเคราะห์ประเด็นที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตในการวิจัยดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

เนื้อหาที่ศึกษาในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย ๑) การวางแผนการจัดการศึกษา ๒) รูปแบบการจัดการศึกษา ๓) หลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ และ ๔) หลักจิตวิทยาที่สอดคล้องกับการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านตัวแปร

ตัวแปรที่ศึกษาสำหรับการวิจัยครั้งนี้ คือ รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้บริหารและครูในโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน จำนวน ๑๓ คน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ใช้ในการศึกษา คือ โรงเรียนวิถิพุทธพระราชทานในเขตภาคกลาง

๑.๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๑ กรกฎาคม ๒๕๖๐ ถึง ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๒

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ โรงเรียนวิถิพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษาเน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกินอยู่ ดู ฟัง ให้เป็นโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญาและมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต

๑.๕.๒ การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยา หมายถึง การจัดการศึกษาที่มีการบูรณาการทั้งหลักธรรมและทฤษฎีจิตวิทยามาใช้ในการออกแบบการจัดการเรียนการสอน และในการจัดการศึกษาตามแนวทางพุทธจิตวิทยา ดังนั้นบุคลากรทางการศึกษาต้องมีคุณลักษณะตามหลักกัลยาณมิตร ๗ โดยการจัดการศึกษาผ่านกระบวนการไตรสิกขา และปัญญา ๓ ให้นักเรียนเกิดโยนิโสมนสิการ (เก่ง) และประกอบด้วยจิตสำนึกตระหนักรู้ตนและประพฤติเหมาะสม (ดี) พร้อมทั้งมีคุณภาพทางด้านจิตใจที่ดีงาม (มีความสุข)

๑.๕.๓ รูปแบบการจัดการศึกษา หมายถึง รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ มีองค์ประกอบ ได้แก่ ความมุ่งหมาย กิจกรรมการเรียนรู้ การบริหารจัดการ การประเมินผล โดยมีการบูรณาการหลักพุทธธรรมและทฤษฎีแรงจูงใจในการจัดกิจกรรมวิถิพุทธ

๑.๖ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๖.๑ ทำให้ทราบบริบทและแนวทางการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธที่มีการประยุกต์ใช้หลักธรรมในการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน

๑.๖.๒ ทำให้ทราบแนวทางการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

๑.๖.๓ ทำให้ทราบลักษณะหรือรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธที่พัฒนาให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง คนดี และเรียนรู้อย่างมีความสุข

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนวิถิปุทธ ๒) เพื่อวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี และ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธและได้แบ่งประเด็นในการศึกษาเป็น ๘ ประเด็น ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้
  - ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานในโรงเรียนวิถิปุทธ
  - ๒.๓ การส่งเสริมคุณธรรมนักเรียนตามแนวทางการบริหารงานโรงเรียนวิถิปุทธ
  - ๒.๔ หลักธรรมสำหรับการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิปุทธ
  - ๒.๕ ทฤษฎีทางจิตวิทยาในการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิปุทธ
  - ๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนวิถิปุทธ
  - ๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
  - ๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย
- แสดงรายละเอียดผลการศึกษาดังนี้

๒.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการเรียนรู้

๒.๑.๑ ความหมายของการจัดการเรียนการสอน

ความหมายของการจัดการเรียนการสอน มีผู้ให้ความหมายไว้หลายท่าน ซึ่งผู้วิจัยได้นำเสนอผลการศึกษาดังนี้

กิติมา ปรีดีดิลก กล่าวว่า การจัดการเรียนการสอนเป็นหน้าที่โดยตรงของครูที่จะต้องทำการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม มีการสอนที่ถูกต้อง ตลอดจนมีการอำนวยความสะดวกเพื่อการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสม จะเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติเนื้อหาที่สอนยึดหยุ่นตามสถานการณ์ สภาพท้องถิ่น และความสนใจของผู้เรียน^๑ ในขณะที่ ทิศนา ขัมมณี ได้ให้ความหมายว่าการจัดการเรียนการสอน หมายถึงกระบวนการจัดการเรียนการสอน โดยให้ทั้งผู้สอนและผู้เรียนได้มีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกันการจัดการเรียนการสอนจะเน้นการมีส่วนร่วมของผู้เรียน โดยพิจารณาจากหลักสูตร ผู้สอน ผู้เรียน วิธีการสอน และการประเมินผล ตลอดจนสื่อการเรียนการสอน

---

^๑ กิติมา ปรีดีดิลก, การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: อักษรวิทย์พัฒนา, ๒๕๓๒), หน้า ๖๑.

เป็นต้น^๒ และชาญชัย ยมดิษฐ์ กล่าวถึงการจัดการเรียนการสอนว่าเป็นวิธีการเชิงระบบ สามารถพิสูจน์และทดสอบได้ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์หรือวิธีการเชิงระบบ ในขณะที่กระบวนการจัดการมีความหมายในเชิงการบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพโดยกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้นจะต้องบูรณาการส่วนต่าง ๆ อย่างเหมาะสม กลมกลืนกับหลักการทฤษฎีความก้าวหน้าทางวิชาการ ผู้เรียน ผู้สอน สื่อ รูปแบบวิธีการ ศิลป์การสอนการวัดและการประเมินผล ตลอดจนปัจจัยสภาพแวดล้อม และทรัพยากรที่มีอยู่ในช่วงเวลาขณะสอนได้อย่างดี^๓

นอกจากนี้ จุฑามาศ ดอนอ่อนเบา และคณะ ได้ให้ความหมายของการเรียนการสอนว่าการเรียนการสอนมีขอบข่ายวิเคราะห์สภาพแวดล้อมความต้องการของผู้เรียน การจัดสภาพแวดล้อมห้องเรียน การจัดสภาพการนักเรียน การเรียนการสอนการประชาสัมพันธ์ห้องเรียน ชุมชนสัมพันธ์และการประเมินการเรียนการสอน^๔ รวมทั้ง อภรณ์ ใจเที่ยง ได้กล่าวไว้ว่า การสอนนี้เป็นการสื่อสารระหว่างผู้เรียนกับผู้สอนเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับนักเรียน ซึ่งเป็นคน เป็นสิ่งมีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึกนึกคิด มีอารมณ์ มีวิญญาณ ผู้สอนจึงต้องอาศัยศิลปะที่จะเข้าถึงจิตใจผู้เรียน เช่น ศิลปะในการพูด การอธิบาย การจูงใจ การสนใจผู้เรียนเป็นรายบุคคล การช่วยแก้ปัญหาให้คำแนะนำแก่ผู้เรียน ศิลปะในการสอนเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย ศิลปะในการสร้างบรรยากาศในการเรียนการสอนไม่ให้ผู้เรียนรู้สึกเบื่อหน่ายในการเรียน ศิลปะในการชักจูงผู้เรียนให้ตั้งใจเรียน ให้ทำการบ้าน ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นเทคนิคเฉพาะบุคคล ซึ่งเป็นเรื่องศิลปะในการสอน ดังนั้น การสอนจึงต้องอาศัยศาสตร์และศิลป์ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้^๕

โดยสรุป การจัดการเรียนการสอน หมายถึง การสอนโดยใช้กระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน มีเป้าหมายการสอน เพื่อให้นักเรียนบรรลุวัตถุประสงค์ ดังนั้นการสอนจะประสบผลสำเร็จได้ดีถ้าผู้สอนรู้จักใช้ศาสตร์อย่างมีศิลป์ในการจัดการเรียนการสอน

๒.๑.๒ ความสำคัญของการจัดการเรียนรู้

กิจกรรมการสอน เป็นองค์ประกอบสำคัญของการจัดการเรียนการสอน เพราะกิจกรรมทั้งของผู้เรียนและผู้สอนที่เหมาะสม จะทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างแท้จริง วารีย์ ธีระจิตร ได้กล่าวถึงความสำคัญของกิจกรรมการเรียนการสอน ที่มีต่อการเรียนรู้ไว้หลายประการ ดังนี้^๖

- (๑) กิจกรรมสร้างความสนใจของเด็ก
- (๒) กิจกรรมจะเปิดโอกาสให้นักเรียนประสบความสำเร็จ
- (๓) กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังความเป็นประชาธิปไตย
- (๔) กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังความรับผิดชอบ

^๒ ทิศนา ขัมมณี, ศาสตร์การสอน, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๖.

^๓ ชาญชัย ยมดิษฐ์, เทคนิคและวิธีการสอนร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร: หลักพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๖๖.

^๔ จุฑามาศ ดอนอ่อนเบา และคณะ, แนวคิดเกี่ยวกับระบบการสอน, (ขอนแก่น: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐), หน้า ๖-๗.

^๕ อภรณ์ ใจเที่ยง, หลักการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓), หน้า ๔.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

- (๕) กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังและส่งเสริมความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- (๖) กิจกรรมจะช่วยให้นักเรียนได้มีการเคลื่อนไหว
- (๗) กิจกรรมจะช่วยให้นักเรียนได้รู้สึกสนุกสนาน
- (๘) กิจกรรมจะช่วยให้เห็นความแตกต่างระหว่างบุคคล
- (๙) กิจกรรมจะช่วยขยายความรู้และประสบการณ์ของเด็กให้กว้างขวาง
- (๑๐) กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมความงอกงามและพัฒนาการของเด็ก
- (๑๑) กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมทักษะ
- (๑๒) กิจกรรมจะช่วยปลูกฝังเจตคติที่ดี
- (๑๓) กิจกรรมจะช่วยส่งเสริมให้เด็กรู้จักทำงานเป็นหมู่
- (๑๔) กิจกรรมจะช่วยให้เด็กเกิดความเข้าใจบทเรียน
- (๑๕) กิจกรรมจะช่วยเสริมให้เด็กเกิดความซาบซึ้งความงามในเรื่องต่างๆ

อารมณ์ ใจเที่ยง ได้กล่าวว่า เนื่องจากกิจกรรมการเรียนการสอนมีความสำคัญดังกล่าวแล้ว ดังนั้นในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน จึงควรคำนึงถึงหลักการข้อต่อไปนี้อย่าง

- (๑) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตร
- (๒) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับจุดประสงค์การสอน
- (๓) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวัย ความสามารถ และความ

ในใจของผู้เรียน

- (๔) จัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาวิชา
- (๕) จัดกิจกรรมให้มีลำดับขั้นตอน
- (๖) จัดกิจกรรมให้น่าสนใจ
- (๗) จัดกิจกรรมโดยให้ผู้เรียนเป็นผู้กระทำกิจกรรม
- (๘) จัดกิจกรรมโดยใช้วิธีการที่ท้าทายความคิดความสามารถของผู้เรียน
- (๙) จัดกิจกรรมโดยใช้เทคนิควิธีการสอนที่หลากหลาย
- (๑๐) จัดกิจกรรมให้มีบรรยากาศที่รื่นรมย์ สนุกสนาน และเป็นกันเอง
- (๑๑) จัดกิจกรรมแล้วต้องมีการวัดผลการใช้กิจกรรมนั้นทุกครั้ง

สรุปความสำคัญของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง วิธีการ หรือกระบวนการส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในการเรียน นำไปสู่กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้อย่างแท้จริง

๒.๑.๓ ลักษณะการสอน

วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา ได้กล่าวถึงการเรียนการสอนว่ารูปแบบการเรียนการสอนในปัจจุบันมีการที่ปรับเปลี่ยนไปเพื่อให้การเรียนรู้มีประสิทธิผลมากขึ้นการแบ่งรูปแบบของการเรียนการสอนตามขนาดของกลุ่มผู้เรียนช่วยให้มองภาพของการจัดการเรียนการสอนได้ง่ายขึ้น แต่ในส่วน

^๗เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓-๗๖.

ของลักษณะการสอนสามารถพัฒนาปรับเปลี่ยนไปได้ตามความเหมาะสม ลักษณะของรูปแบบการเรียนการสอนแบ่งเป็น ๓ ลักษณะ คือ^๘

(๑) การเรียนการสอนแบบกลุ่มใหญ่ การเรียนการสอนแบบกลุ่มใหญ่เป็นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนทุกคนรับรู้ในเนื้อหาสาระ หรือแนวทางการเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานของการปฏิบัติกิจกรรมอื่น ๆ ที่สืบเนื่องต่อไป กล่าวว่าการเรียนการสอนแบบกลุ่มใหญ่มีวัตถุประสงค์ คือ

(๑.๑) มุ่งให้ผู้เรียนได้รับหลัก ทฤษฎี สาระสำคัญของความรู้ หรือข้อมูลพื้นฐานที่สำคัญที่ผู้เรียนจำเป็นต้องรู้จักพร้อม ๆ กัน โดยผู้ให้ความรู้เป็นผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในการจัดการเรียนการสอน

(๑.๒) ขนาดของชั้นเรียนค่อนข้างใหญ่มีนิสิต-นักศึกษามากกว่า ๑๐๐ คนขึ้นไป

(๑.๓) เป็นการประหยัดเวลา ประหยัดบุคลากร

(๒) การเรียนการสอนแบบกลุ่มย่อย มีลักษณะของการเรียนเชิงรุก ซึ่งผู้เรียนจะนั่งฟังเฉยๆ ตามลักษณะของการเรียนแบบดั้งเดิมไม่ได้ แต่ผู้เรียนจะต้องมีส่วนร่วมในการเรียนการสอนด้วยการเรียนการสอนแบบกลุ่มย่อยจะมีผู้เรียนประมาณกลุ่มละ ๑๕-๒๕ คน หรือสามารถจะแบ่งกลุ่มใหญ่ที่มีผู้เรียนเกิน ๑๐๐ คน มาเป็นกลุ่มย่อยได้ โดยมีวัตถุประสงค์ดังนี้

(๒.๑) เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสฝึกฝนการทำงานเป็นหมู่คณะ ฝึกความรับผิดชอบร่วมกัน

(๒.๒) ผู้เรียนมีโอกาสในการเลือกเนื้อหาสาระที่สนใจจะศึกษา

(๒.๓) เพื่อฝึกทักษะการแสดงออก การเสนอความคิดเห็น การฟังการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและการยอมรับฟังความคิดเห็น

(๒.๔) เพื่อพัฒนาทักษะการคิด หาเหตุผล คาดคะเน การแก้ปัญหา เรียนวิธีคิด และการปรับความคิด

(๒.๕) เพื่อฝึกการศึกษาค้นคว้าในห้องสมุดและการนำเสนอรายงานต่อกลุ่มอื่นๆ

(๒.๖) เพื่อฝึกความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี

(๓) การเรียนการสอนรายบุคคล การเรียนการสอนรายบุคคลเป็นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนได้ทำการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย รู้จักประมวลความรู้ความสามารถ ตลอดจนทักษะต่าง ๆ มาใช้ในการปฏิบัติภาระงานที่ได้รับมอบหมาย การเรียนการสอนในบางกรณีจำเป็นต้องให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถของตนเองด้วย ดังนั้นจึงต้องมีวิธีการเรียนการสอนเป็นรายบุคคลด้วย โดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

(๓.๑) เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักการค้นคว้าศึกษาด้วยตนเอง สามารถหาทางแก้ปัญหาด้วยตนเองได้

(๓.๒) เพื่อให้ผู้เรียนได้รู้จักวิธีวางแผนการเรียนของตนเองตั้งแต่ต้นจนจบ

(๓.๓) เพื่อให้ผู้เรียนได้ศึกษาการลำดับความคิดและหาวิธีเสนอความรู้ความคิดหรือสาระจากการเรียนรู้ได้

^๘ วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา, การพัฒนาการเรียนการสอนทางอุดมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๗๕-๗๗.

(๓.๔) เพื่อให้ผู้เรียนเรียนได้โดยอิสระและเลือกเรียนในสิ่งที่ตนเองชอบประเภทของการสอน

อาภรณ์ ใจเที่ยง กล่าวว่า การสอนลักษณะใดก็ตามที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี จัดเป็นการสอนที่ดีทั้งสิ้น ถ้าจะกล่าวโดยละเอียดแยกย่อยแล้ว การสอนที่ดีมีลักษณะลักษณะ ดังนี้^๔

(๑) เป็นการสอนที่มีการเตรียมการสอนเป็นอย่างดี ครอบคลุมประกอบการสอนอันได้แก่การตั้งจุดประสงค์การสอน การจัดเนื้อหาสาระ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การใช้สื่อการสอนและการวัดผลประเมินผล

(๒) เป็นการเรียนการสอนที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการพัฒนา ทั้งความรู้ ความคิด ด้านเจตคติ และด้านทักษะ ทำให้ผู้เรียนเกิดการรู้แจ้ง คิดชอบ และปฏิบัติดี เกิดการเติบโตทุกด้านอย่างขึ้นบานและแจ่มใส

(๓) เป็นการสอนที่ผู้สอนจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับจุดประสงค์กับเนื้อหาและกับผู้เรียน โดยใช้กิจกรรมในรูปแบบต่าง ๆ ได้เหมาะสม

(๔) เป็นการสอนที่ผู้เรียนได้ลงมือทำกิจกรรมด้วยตนเอง หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ที่ดี และเกิดความกระตือรือร้นในการเรียน

(๕) เป็นการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์หลักสูตร เช่น หลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔ มุ่งพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ เป็นคนดี มีปัญญา มีความสุขและมีความเป็นไทย มีศักยภาพในการศึกษาต่อและประกอบอาชีพ ผู้สอนต้องจัดการเรียนการสอนให้ผู้เรียนเกิดคุณลักษณะตามที่หลักสูตรกำหนดไว้

(๖) เป็นการเรียนการสอนที่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่ผู้เรียนจะนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันต่อไป เช่น การสอนโดยให้ผู้เรียนได้คิด วิเคราะห์ วิจาร์ณ ได้รู้จักแสวงหาความรู้ได้ฝึกคิดแก้ปัญหา ย่อมดีกว่าวิธีสอนโดยบอกความรู้ให้ หรือกระทำให้ดูแต่เพียงอย่างเดียว การให้ผู้เรียนได้นำประสบการณ์ทั้งความรู้ ความคิด ไปใช้ใน ชีวิตประจำวันปัจจุบันและอนาคตได้ ย่อมเป็นการสอนที่มีคุณค่าแก่ผู้เรียน

(๗) เป็นการเรียนการสอนที่เร้าความสนใจของผู้เรียน ทำให้ผู้เรียนสนใจจนจบกระบวนการสอน เช่น ผู้สอนใช้สื่อการสอนที่น่าสนใจ ใช้คำถามกระตุ้นให้คิด ใช้วิธีสอนหลายรูปแบบที่เหมาะสม ให้ผู้เรียนได้ลงมือกระทำ (Learning by doing) ได้ทดลองได้คิดค้นคว้า เป็นต้น ย่อมทำให้ผู้เรียน เรียนด้วยความสนใจ

(๘) เป็นการสอนที่มีบรรยากาศส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้งบรรยากาศด้านวัตถุ และด้านจิตใจ บรรยากาศด้านวัตถุ เช่น การมีสภาพห้องเรียน อุปกรณ์การเรียน และสิ่งแวดล้อมที่ดี เอื้ออำนวยให้เกิดความสบายตาสบายใจในการเรียน ส่วนด้านจิตใจ หมายถึง การที่ครูมีปฏิสัมพันธ์กับนักเรียนด้วยดี ให้ความเป็นกันเอง ให้ความเมตตา ความรัก ความอบอุ่นแก่นักเรียน ทำให้นักเรียนเรียนด้วยความสุข มีชีวิตชีวา และไม่ตึงเครียด

(๙) เป็นการเรียนการสอนที่ผู้สอนรู้จักใช้จิตวิทยาการเรียนรู้อย่างเหมาะสม เช่น การให้รางวัลและการลงโทษที่ดี การให้คำชม การจูงใจ เร้าใจให้ผู้เรียนเกิดแรงกระตุ้น

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑-๑๓.

ภายใน การให้ผู้เรียนได้รับทราบผลงานของตนโดยทันที การให้ผู้เรียนเกิดความภูมิใจในความสำเร็จของตน การคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล การให้เรียนจากสิ่งที่ย่างไปยาก ฯลฯ เหล่านี้ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ได้ดี

(๑๐) เป็นการสอนที่ส่งเสริมการปกครองระบอบประชาธิปไตย เช่น การให้ผู้เรียนแสดงอิสระในการแสดงความคิดเห็น ผู้เรียนได้ฝึกการทำงานกลุ่มร่วมกัน ได้ฝึกการเป็นผู้นำผู้ตาม ฝึกการทำตามข้อกำหนดของกลุ่ม และฝึกระเบียบวินัยในตนเอง สิ่งเหล่านี้เป็นการปูพื้นฐานการเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม และการพลเมืองที่ดีของประเทศชาติต่อไป

(๑๑) เป็นการสอนที่มีกระบวนการ หมายถึงมีลำดับขั้นตอนการสอนที่ไม่สับสน ในการสอนจำเป็นต้องมีการเตรียมการสอน เตรียมจัดลำดับการสอนให้สอดคล้องต่อเนื่องกัน อย่างเหมาะสมตั้งแต่ขั้นนำ ขั้นสอน ขั้นสรุป กระบวนการสอนจะมีขั้นตอนแตกต่างกันไปตามลักษณะของวิธีสอนที่นำมาใช้ เช่น วิธีสอนแบบสาธิต ย่อมมีขั้นตอนการสอนแตกต่างจากวิธีสอนแบบทดลอง ผู้สอนต้องวางแผนจัดลำดับขั้นตอนการสอนให้ถูกต้อง

(๑๒) เป็นการสอนที่มีการวัดผลและประเมินผลทั้งก่อนเรียน ระหว่างเรียน และหลังเรียน โดยอาจใช้วิธีต่าง ๆ เช่น การสังเกต การซักถาม การทดสอบ การให้ค้นคว้ารายงาน การทำแบบฝึกหัด ฯลฯ การวัดผลประเมินผลจะช่วยวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน และวัดผลสำเร็จของผู้สอนผู้สอนจะนำผลมาประเมินมาเป็นข้อมูลย้อนกลับพิจารณาการสอนของตนว่า มีข้อบกพร่องที่องค์ประกอบการสอนข้อใด ทำให้แก้ไขได้ตรงจุด เพื่อความสมบูรณ์ของการสอนครั้งต่อไป

(๑๓) เป็นการสอนที่ผู้สอน สอนด้วยจิตวิญญาณความเป็นครู สอนด้วยความกระตือรือร้น สอนด้วยความตั้งใจ ความเต็มใจ และความมั่นใจ บุคลิกภาพท่าทางการแสดงออกของผู้สอนจะสะท้อนให้ผู้เรียนเข้าใจความรู้สึกของผู้สอนได้ดี ถ้าผู้สอนมีความรู้สึกที่ดีทั้งต่อผู้เรียนและต่ออาชีพ ผู้เรียนส่วนใหญ่จะเรียนด้วยความศรัทธา ด้วยความสุข ด้วยความตั้งใจ และด้วยความเต็มใจเช่นกัน

สรุปได้ว่า ลักษณะการสอนที่ดีเป็นการสอนที่พัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในทางสร้างสรรค์ และสอดคล้องกับพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนสามารถร่วมกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างมีความสุข

๒.๑.๔ องค์ประกอบของการสอน มีผู้กล่าวไว้หลายท่าน ผู้วิจัยได้นำเสนอ ดังนี้

เฉลิมลาภ ทองอาจ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของการสอนว่า^{๑๐} คำว่าการสอน (teaching) และการเรียนการสอน (instruction) ที่แปลและใช้กันอยู่โดยมากในวงการศึกษาในปัจจุบัน ที่จริงแล้วมีสาระสำคัญที่เหมือนกัน คือ เป็นกิจกรรมใดๆ ที่ทำให้ให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ใดๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรหรือโปรแกรมใดๆ แต่ลักษณะที่อาจจะต่างกันไปนั้น นักวิชาการด้านการสอนในต่างประเทศมักจะให้น้ำหนักว่า การเรียนการสอนอาจเกิดขึ้นได้โดยปราศจากผู้สอน แต่เป็น

^{๑๐} เฉลิมลาภ ทองอาจ, การพัฒนาหลักสูตรภาษาไทย, โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.gotoknow.org/posts/๕๐๒๗๒๙>, [๑๘ กันยายน ๒๕๖๐].

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและประสบการณ์การเรียนรู้ อันได้แก่ เนื้อหาและการฝึกหัดต่างๆ ซึ่งผู้เรียนสามารถที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองได้ ในลักษณะของชุดการเรียนรู้หรือโมดูลต่างๆ ในขณะที่การสอนจะเกิดขึ้นโดยปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้เรียนเป็นสำคัญ การสอนจึงปราศจากครูไปไม่ได้ แต่ถึงจะอย่างไรก็ตาม ทั้งการสอนและการเรียนการสอนก็คือ การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างจะถาวร ด้วยการปรับเปลี่ยนสิ่งที่อยู่แวดล้อมผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางปัญญาหรือได้ฝึกหัดทักษะต่างๆ เป็นสำคัญ

โดยทั่วไปมักจะมีการแบ่งองค์ประกอบของการเรียนการสอนในลักษณะของโครงสร้าง (structure) และกระบวนการ (process) ในลักษณะโครงสร้าง คือ แบ่งการเรียนการสอนออกเป็นวัตถุประสงค์ เนื้อหาสาระ กิจกรรมหรือประสบการณ์การเรียนรู้ และการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ในขณะที่การแบ่งตามกระบวนการนั้น โดยทั่วไปมักใช้เป็นขั้นตอน ได้แก่ ขั้นนำ ขั้นสอนและขั้นสรุป โดยหากจะขยายออกไปตามแนวคิดการปรากฏขึ้นของการสอนของ Gagne ก็จะทำให้สามารถแบ่งองค์ประกอบของการเรียนการสอนไปตามขั้นตอนต่างๆ ๙ ขั้นตอน ประกอบด้วย การทำให้ผู้เรียนเกิดความตั้งใจ การแจ้งวัตถุประสงค์ การนำเสนอเนื้อหา การทบทวนความรู้และประสบการณ์เดิม การนำเสนอเนื้อหา การให้คำแนะนำโดยครู การให้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง การให้ผลป้อนกลับ การประเมินและการถ่ายโอนการเรียนรู้ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการแบ่งขั้นตอนของการเรียนการสอนออกเป็นโครงสร้างหรือลำดับต่างๆ แล้วก็ตาม แต่โดยสรุปแล้ว สภาพหรือปรากฏการณ์ของการเกิดการเรียนการสอนดังที่กล่าวมานั้น ย่อมมีองค์ประกอบที่สำคัญอยู่สามประการ ได้แก่ การเกิดขึ้นของ การนำเสนอสาระการเรียนรู้ การเกิดขึ้นของการเรียนรู้ด้วยตนเองโดยอิสระ และการเกิดขึ้นของปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้เรียน ซึ่งองค์ประกอบดังกล่าว อาจจะถูกจัดเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สามารถนำไปพิจารณาการออกแบบการจัดการเรียนการสอน (instructional design) ได้

การนำเสนอสาระการเรียนรู้ หากพิจารณาในมิติของการสร้างความรู้ คือการจัดประสบการณ์ต่างๆ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ ด้วยการสร้างความหมายจากข้อมูลที่ครูนำเสนอหรือจัดให้ เช่น ค้นพบมโนทัศน์ หลักการหรือแก้ปัญหาบางประการตามวัตถุประสงค์ การนำเสนอสาระการเรียนรู้ดังกล่าว สามารถทำได้ในรูปแบบที่ต้องอาศัยครูและไม่ต้องอาศัยครู ตัวอย่างเช่น ในชั้นเรียนหนึ่ง ครูอาจเป็นผู้บรรยายและอธิบายความหมายของคำศัพท์ในวรรณคดีไทยบางคำแก่นักเรียนโดยตรง หรืออาจจะให้นักเรียนไปสืบค้นความหมายของคำศัพท์ดังกล่าวจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ แล้วมานำเสนอให้เพื่อนในชั้นก็ได้ หลักการสำคัญในการนำเสนอสาระการเรียนรู้ คือจะต้องให้ภาพรวมเกี่ยวกับสาระความรู้ที่เรียนเสียก่อน โดยจะต้องนำเสนอในลักษณะที่สัมพันธ์กับประสบการณ์ของผู้เรียนให้มากที่สุด พยายามทำให้หัวข้อเรื่องที่ยากหรือซับซ้อนกลายเป็นเรื่องที่ยากเหมาะสมกับวัยและพัฒนาการของผู้เรียน ในการนำเสนอจะต้องมีส่วนสรุปอันเป็นการสร้างความเข้าใจความคิดรวบยอดของสาระการเรียนรู้ทั้งหมด และจะต้องมีการทดสอบความรู้ความเข้าใจในสาระจากการรับฟังของผู้เรียนด้วยจึงจะทำให้การนำเสนอสาระการเรียนรู้ครั้งนี้มีประสิทธิภาพ

องค์ประกอบที่สำคัญประการต่อมา คือ การเรียนรู้ด้วยตนเองโดยอิสระการเรียนรู้โดยอิสระนั้น มิใช่การปล่อยให้เด็กนักเรียนศึกษาเนื้อหาและทำแบบฝึกหัดไปตามลำพัง แต่เกิดจากการ

ให้ผู้เรียนพิจารณาวัตถุประสงค์ของการเรียนการสอนในครั้งนั้น ว่าตนเองสามารถบรรลุหรือไปถึงวัตถุประสงค์นั้นแล้วหรือไม่ทั้งนี้ก็เพื่อให้เขาเป็นผู้เลือกและกำหนดแนวทางในการพัฒนาตนเอง เช่น หากนักเรียนทราบว่า ตนเองยังไม่เข้าใจคำศัพท์บางคำในวรรณคดีที่อ่าน ก็จำเป็นที่เขาจะต้องดำเนินการสืบค้นความหมายของคำศัพท์ด้วยวิธีการต่างๆ ที่คิดขึ้นด้วยตนเอง ซึ่งครูจะต้องเข้าไปมีบทบาทในการชี้แนะแนวทางการฝึกหัดปฏิบัติด้วยตนเองนั้นว่า สามารถจะดำเนินการในลักษณะใดบ้าง ทั้งนี้การจะทำให้การเรียนรู้ด้วยตนเองโดยอิสระมีประสิทธิภาพ ครูผู้สอนจะต้องคอยตรวจสอบการเรียนรู้ดังกล่าวเป็นระยะๆ ในลักษณะของการช่วยเหลือและแก้ไข บนพื้นฐานของการให้เกียรติผู้เรียน และให้ผลป้อนกลับเพื่อแก้ไขให้ดำเนินการเรียนรู้ไปในทิศทางที่ถูกต้อง เช่น ในขณะที่ให้ผู้เรียนได้ฝึกอ่านและสรุปสาระสำคัญของวรรณคดีบางเรื่อง ครูอาจจะต้องเรียกผลงานการสรุปนั้นมาให้คำแนะนำเป็นระยะๆ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาและปรับปรุงการเรียนรู้ดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง

ปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้เรียน ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอน ประการสุดท้าย เนื่องจากเป็นที่ยอมรับกันว่า การเรียนการสอนควรมีครูในฐานะผู้จัดการและอำนวยความสะดวกให้เกิดปฏิสัมพันธ์ทางปัญญา ระหว่างผู้เรียนกับเนื้อหาสาระ ผู้เรียนกับผู้เรียนคนอื่น ผู้เรียนและตัวของผู้เรียนเอง (ในลักษณะของการคิดสะท้อนไตร่ตรอง) และผู้เรียนกับผู้เชี่ยวชาญ (ซึ่งก็คือครู) การอำนวยความสะดวกดังกล่าว คือ การพยายามทำให้ผู้เรียนในฐานะตัวแปรที่ผู้สอนให้ความสนใจ ได้ “แปรค่า” หรือเกิดปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบตัวให้ได้มากที่สุด เพราะนี่เป็นช่องทางสำคัญที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะจากครูและเพื่อน การศึกษาด้วยตนเองแต่เพียงลำพังนั้น แม้จะทำให้เกิดการเรียนรู้ได้ก็จริง แต่ก็เป็นการเรียนรู้ในมิติการรับรู้ของตนเอง ด้วยมุมมองของตนเองเพียงอย่างเดียว ในขณะที่การเรียนรู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับสังคม จะทำให้ผู้เรียนได้เข้าใจมิติหรือมุมมองอื่นๆ ที่ต่างไปจากตน ซึ่งก็จะทำให้สามารถพัฒนาและปรับปรุงพฤติกรรมให้ครอบคลุมมิติอื่นๆ ด้วย การเรียนรู้ก็จะมีลักษณะที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้หลากหลายขึ้น ส่งผลให้ไม่ใช่การเรียนรู้ที่ “ตนเอง” เท่านั้น ที่เป็นผู้ยอมรับตนเอง แต่จะเป็นการเรียนรู้อันบุคคลอื่นๆ ให้การยอมรับและรับรู้ตรงกัน

แม้เดิมจะมีผู้เสนอแนวคิดว่าการเรียนการสอนโดยทั่วไปจะปราศจากครูไปเสียก็ได้ แต่ก็คงจะต้องกล่าวให้ต่างออกไปว่า การเรียนการสอนที่ “มีประสิทธิภาพ” จะปราศจากครูไปเสียมิได้ เพราะปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูและผู้เรียนยังคงเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้การเรียนรู้เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบ เพื่อให้ผู้เรียนได้ปรับปรุงและแก้ไขพฤติกรรมของตนเองโดยตลอด แต่การเรียนการสอนที่มีได้มีการนำเสนอเนื้อหาและการให้ผู้เรียนลองแสดงออกถึงสิ่งที่เรียนไปด้วยตนเอง ก็ไม่อาจเรียกได้ว่าเป็นการเรียนการสอนอยู่ดี ดังที่ได้กล่าวมานี้ เราสามารถที่จะนำองค์ประกอบดังกล่าวมา กำหนดเป็นคำถามเพื่อพิจารณา การเรียนการสอนที่จะออกแบบขึ้นใหม่เสียก็ได้ว่า การเรียนการสอนครั้งนั้น ครูได้นำเสนอเนื้อหาสาระใหม่หรือไม่ และใช้วิธีการใดในการนำเสนอ ครูได้จัดช่วงเวลาสำหรับให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติสิ่งที่เรียนโดยลำพังหรือไม่ และมากน้อยเพียงใด รวมทั้งจัดบรรยากาศที่เน้นปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวพวกเขา ซึ่งรวมตัวครูอยู่ด้วยอย่างไร ทั้งนี้ เพื่อที่ในการออกแบบการสอนครูจะได้ไม่ละเลยว่าการเรียนการสอนมิใช่เป็นเรื่องที่ผู้เรียนจะพึงใส่ใจศึกษาเองเท่านั้น แต่เป็นหน้าที่ของครู ที่จะต้องให้ข้อมูลและจัดประสบการณ์ที่ดีแก่ผู้เรียนด้วยเช่นกัน

อาภรณ์ ใจเที่ยง กล่าวว่า การสอนจะเกิดขึ้นต้องอาศัยองค์ประกอบหลายด้าน ทุกสิ่งทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับการสอน และมีส่วนส่งเสริมให้การสอนประสบผลสำเร็จได้ จัดเป็นองค์ประกอบ การสอนทั้งสิ้น สามารถวิเคราะห์แยกย่อยเป็นองค์ประกอบ ๒ ด้าน ได้แก่^{๑๑)} ๑) ด้านองค์ประกอบ รวม หมายถึงองค์ประกอบด้านโครงสร้างที่มาประกอบกันเป็นการสอน อันประกอบด้วย ๑.๑) ครู หรือผู้สอน หรือวิทยากร ๑.๒) นักเรียนหรือผู้เรียน และ ๑.๓) หลักสูตร หรือสิ่งที่จะสอน ๒) ด้าน องค์ประกอบย่อย หมายถึงองค์ประกอบด้านรายละเอียดของการสอน ซึ่งจะต้องประกอบด้วย กระบวนการเหล่านี้จึงจะทำให้เป็นการสอนที่สมบูรณ์ ได้แก่ ๒.๑) การตั้งจุดประสงค์การสอน ๒.๒) การกำหนดเนื้อหา ๒.๓) การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ๒.๔) การใช้สื่อการสอน ๒.๕) การวัดผล ประเมินผล

สรุปได้ว่า องค์ประกอบการสอน หมายถึง ขั้นตอน วิธีการที่นำไปสู่การจัดการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่ทำให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ใดๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตรหรือโปรแกรม ต่างๆ องค์ประกอบการสอนมีทั้งองค์ประกอบรวมและองค์ประกอบย่อย องค์ประกอบรวมเป็นส่วน สร้างให้เกิดการสอน ส่วนองค์ประกอบย่อยเป็นส่วนเสริมให้การสอนมีประสิทธิภาพและมีคุณค่าแก่ ผู้เรียน

๒.๑.๕ ประเภทของการสอน มีผู้กล่าวไว้หลายท่าน ผู้วิจัยนำเสนอ ดังนี้

ผดุงชัย ภูพัฒน์ กล่าวว่า การจำแนกประเภทของการสอนสามารถจำแนกได้หลายแบบ ขึ้นกับว่าจะใช้เกณฑ์ใดในการจำแนก ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะที่สำคัญ ๒ แบบ คือ^{๑๒)}

(๑) แบบแรก จำแนกโดยใช้จำนวนและปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนเป็นเกณฑ์ ซึ่ง อาจจำแนกได้เป็น ๓ ประเภท คือ การสอนเป็นกลุ่มใหญ่ การสอนเป็นกลุ่มย่อย และการสอนเป็น รายบุคคล

(๑.๑) การสอนเป็นกลุ่มใหญ่ มักมีผู้เรียนเป็นจำนวนมาก ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอน กับผู้เรียนเป็นแบบทางเดียว (One Way) ผู้สอนมีบทบาทเกือบทั้งหมด ตัวอย่างได้แก่การสอนแบบ บรรยาย

(๑.๒) การสอนเป็นกลุ่มย่อย การสอนประเภทนี้ มุ่งให้ผู้เรียนทุกคนในกลุ่มเข้าร่วม กิจกรรมการเรียนการสอนให้มากที่สุด ผู้สอนมีความใกล้ชิดกับผู้เรียนมากขึ้น ตัวอย่างได้แก่ การสอน แบบอภิปราย การสอนโดยการแสดงบทบาทสมมติ การสอนแบบตัว

(๑.๓) การสอนเป็นรายบุคคล หมายถึงการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสามารถเลือกวิธี เรียนที่เหมาะสมกับความสนใจของตน เรียนไปตามความสามารถของตนและขณะเดียวกันผู้เรียนจะ ทราบความก้าวหน้าในการเรียนของตนอยู่เสมอ โดยหลักการสอนของวิธีนี้ผู้เรียนแต่ละคนจะมี หลักสูตรของตนเองโดยเฉพาะ ซึ่งในหลักสูตรนั้นจะประกอบด้วยวัตถุประสงค์ วิธีการเรียนตลอดจน การประเมินความก้าวหน้าที่เป็นของตนเองโดยเฉพาะตัวอย่างได้แก่ สัญญาการเรียน

^{๑๑)} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๖.

^{๑๒)} ผดุงชัย ภูพัฒน์, แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา, (คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบัน เทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๕), หน้า ๑๖-๑๗. (อัครสำเนา).

(๒) แบบที่สอง จำแนกโดยใช้ปริมาณของบทบาทผู้สอนกับบทบาทผู้เรียนเป็นเกณฑ์ ซึ่งจำแนกได้เป็น ๔ ประเภท คือ ประเภทผู้สอนเป็นแกน ผู้เรียนเป็นแกน ผู้เรียนและผู้สอนมีกิจกรรมร่วมกัน และการสอนโดยใช้อุปกรณ์พิเศษ

(๒.๑) การสอนที่ผู้สอนเป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง จะเน้นบทบาทของผู้สอน ตัวอย่างได้แก่ วิธีสอนแบบบรรยาย วิธีสอนแบบสาธิต การสอนโดยทั่วไปจะต้องมีบทบาทของผู้เรียนและผู้สอนในการสอนแบบบรรยาย ขณะที่ผู้สอนบรรยาย ผู้เรียนจะมีบทบาทฟัง คิดตามตีความหมาย จดจำเนื้อหาสาระ จดบันทึก อาจกระทำบทบาทเหล่านี้ตลอดเวลาเช่นเดียวกับการบรรยายของผู้สอน การที่จัดว่าผู้สอนเป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง ก็พิจารณาจากว่ากิจกรรมของผู้สอนจะก่อให้เกิดการเรียนรู้ ถ้าผู้สอนไม่บรรยาย ไม่สาธิตให้ดู ก็จะไม่เกิดการเรียนรู้ในเรื่องนั้นและบทบาทของผู้เรียนเป็นบทบาทแบบเฉื่อย (Passive)

(๒.๒) การสอนที่ผู้เรียนเป็นแกนหรือเป็นศูนย์กลาง เน้นบทบาทการทำกิจกรรมของผู้เรียน ตัวอย่างได้แก่ วิธีสอนแบบปฏิบัติการ วิธีสอนโดยการแสดงบทบาทสมมติ วิธีสอนแบบการเรียนรู้เป็นคู่ วิธีสอนเหล่านี้ผู้เรียนจะเกิดการเรียนรู้จากการกระทำกิจกรรมของผู้เรียนเป็นสำคัญ

(๒.๓) การสอนที่ผู้เรียนและผู้สอนมีกิจกรรมร่วมกัน ผู้เรียนและผู้สอนต่างก็มีบทบาทพอๆ กัน มีการปฏิบัติกิจกรรมร่วมกัน ตัวอย่างได้แก่ วิธีสอนแบบสัมมนา วิธีสอนแบบอภิปราย

(๒.๔) การสอนโดยใช้อุปกรณ์พิเศษ บทบาทของการสอนทั้งหมดหรือเกือบทั้งหมดจะอยู่ที่โสตทัศนูปกรณ์ที่ใช้ โสตทัศนูปกรณ์ดังกล่าวได้แก่ ภาพยนตร์ คอมพิวเตอร์ สไลด์ประกอบเสียง ผู้เรียนจะเรียนจากโสตทัศนูปกรณ์นั้น ๆ ตามที่มีผู้สร้างบทเรียนสำเร็จไว้แล้ว

สรุปได้ว่า รูปแบบการสอน คือ แบบแรก เป็นการสอนเป็นกลุ่มใหญ่ การสอนเป็นกลุ่มย่อย และการสอนเป็นรายบุคคล แบบที่สองจำแนกได้เป็น ๔ ประเภท คือ ประเภทผู้สอนเป็นแกน ผู้เรียนเป็นแกน ผู้เรียนและผู้สอนมีกิจกรรมร่วมกัน และการสอนโดยใช้อุปกรณ์พิเศษ

๒.๑.๖ แนวทางการจัดการเรียนการสอน ผู้วิจัยนำเสนอ ดังนี้

อรรถัย มูลคำ และสุวิทย์ มูลคำ ได้เสนอแนวทางการจัดการเรียนการสอนเพื่อการเรียนรู้ที่แท้จริงโดยการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้ที่แท้จริงและผู้เรียนได้ฝึกทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ครูจึงต้องเปลี่ยนบทบาทจากครูผู้สอนมาเป็นผู้จัดการ หรือผู้ที่มีหน้าที่จัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยจัดสภาพแวดล้อมไว้ทุกหนทุกแห่งในโรงเรียน ให้มีส่วนช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ เช่น การจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ที่ร่มรื่นสวยงามเป็นระเบียบ มีการนำเสนอสิ่งใหม่ ๆ ที่มีคุณค่าต่อการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศที่ทำให้นักเรียนเกิดความรู้สึกอบอุ่นและมั่นใจ ในด้านอาคารสถานที่และสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ จะต้องมีความปลอดภัยสำหรับนักเรียน และเน้นรูปแบบของการอนุรักษ์พลังงานและสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ครูและบุคลากรในโรงเรียนสร้างบรรยากาศที่มีความเป็นกัลยาณมิตรทำให้นักเรียนอยากมาโรงเรียนและมีประสบการณ์ที่แตกต่างกับสภาพแวดล้อมภายในโรงเรียนจึงควรมีความหลากหลายการจัดกิจกรรมในโรงเรียนก็ควรมีลักษณะที่

หลากหลายและยืดหยุ่นเพื่อสนองต่อความต้องการและความสามารถที่แตกต่างระหว่างบุคคลของนักเรียน สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้นักเรียนเกิดความสนใจใฝ่รู้และพัฒนาตนเอง^{๑๓}

ทิสนา แชมมณี ได้ศึกษาและนำเสนอแนวทางให้ผู้สอนสามารถนำไปปฏิบัติการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญไว้ค่อนข้างชัดเจน เริ่มจากการทำความเข้าใจความหมายของการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันชัดเจนการจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญพัฒนาขึ้นจากแนวคิดของ จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) ในเรื่องการเรียนรู้โดยการกระทำ และการเปลี่ยนบทบาทในการเรียนรู้จากผู้เรียน และเปลี่ยนบทบาทจากผู้สอนที่เคยเป็นผู้ถ่ายทอดข้อมูลความรู้มาเป็นผู้จัดประสบการณ์เรียนรู้ และเปลี่ยนจุดเน้นของการเรียนรู้มาอยู่ที่ผู้เรียนมากกว่าผู้สอน เป็นที่มาของคำว่าจัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นสำคัญจากความหมายนำมาสู่แนวปฏิบัติ คำว่าผู้เรียนเป็นสำคัญหมายถึงการให้ผู้เรียนเป็นบทบาทสำคัญในการเป็นผู้เรียนรู้ มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนอย่างกระตือรือร้น ตั้งตัว ตั้งใจ จดจ่อกับสิ่งที่ทำ โดยผู้สอนเป็นผู้จัดสถานการณ์ที่เอื้ออำนวยให้เกิดกิจกรรมดังกล่าวขึ้นขึ้น ในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ให้ได้ผลตามต้องการ ทิสนา แชมมณี ได้เสนอแนวคิดที่ครูสามารถใช้เป็นแนวทางการปฏิบัติไว้ดังนี้^{๑๔}

(๑) กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีที่ควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางร่างกาย (Physical Participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเคลื่อนไหวร่างกายเพื่อช่วยให้ประสาทการเรียนรู้ของผู้เรียนตื่นตัว พร้อมที่จะรับข้อมูลและการเรียนรู้ต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น การรับรู้เป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้ ถ้าผู้เรียนอยู่ในสภาพที่ไม่พร้อมแม้จะมีการให้ความรู้ที่ดีผู้เรียนก็ไม่สามารถรับได้ ดังจะเห็นได้ว่าปล่อยให้ผู้เรียนนั่งนานๆ ในไม่ช้าผู้เรียนก็จะหลับหรือคิดไปเรื่องอื่น ๆ แต่ถ้าให้มีการเคลื่อนไหวร่างกายบ้างก็ทำให้ประสาทการเรียนรู้ของผู้เรียนตื่นตัวและพร้อมจะรับและเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ได้ดี ดังนั้นกิจกรรมที่จัดให้ผู้เรียนจึงควรเป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนได้เคลื่อนไหวในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเป็นระยะๆ ตามความเหมาะสมกับวัยและระดับความสนใจของผู้เรียน

(๒) กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีที่ควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางสติปัญญา (Intellectual Participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเคลื่อนไหวทางสติปัญญา ต้องเป็นกิจกรรมที่ทำทลายความคิดของผู้เรียน สามารถกระตุ้นสมองของผู้เรียนให้เกิดการเคลื่อนไหวต้องเป็นผู้ไม่สอนเรื่องที่ยากหรือง่ายเกินไปสำหรับผู้เรียนทำให้เกิดความสนุกที่จะคิด

(๓) กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีที่ควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางสังคม (Social Participation) คือ เป็นกิจกรรมที่ช่วยให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว เนื่องจากมนุษย์จำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นหมู่คณะ มนุษย์ต้องเรียนรู้ที่จะปรับตัวเข้ากับผู้อื่นและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ทางด้านสังคม

^{๑๓} อรรถัย มูลคำ และสุวิทย์ มูลคำ, การบูรณาการหลักสูตรและการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ = Child Centred: Storyline Method, (กรุงเทพมหานคร: ดวงกลมสมัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^{๑๔} ทิสนา แชมมณี, รูปแบบการเรียนการสอน: ทางเลือกที่หลากหลาย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๒๓-๒๔.

(๔) กิจกรรมการเรียนรู้ที่ดีควรช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางอารมณ์ (Emotional Participation) คือเป็นกิจกรรมที่ส่งผลต่ออารมณ์ ความรู้สึกของผู้เรียน ซึ่งจะช่วยให้การเรียนรู้นั้นเกิดความหมายต่อตนเองโดยกิจกรรมดังกล่าวควรจะเกี่ยวกับผู้เรียนโดยตรง โดยปกติการมีส่วนร่วมทางอารมณ์นี้มักจะเกิดขึ้นพร้อมกับการกระทำอื่นๆ อยู่แล้ว เช่น กิจกรรมทางกายสติปัญญา และสังคม ทุกครั้งที่ผู้สอนให้ผู้เรียนเคลื่อนไหวเปลี่ยนอิริยาบถ เปลี่ยนกิจกรรมผู้เรียนจะเกิดอารมณ์ความรู้สึกตามมาด้วยเสมอ อาจจะเป็นความพอใจ ไม่พอใจหรือเฉยๆ

อภิญา เหมระ ได้กล่าวถึง แนวทางในการจัดการเรียนการสอนนั้น ครูผู้สอนเป็นบุคลากรที่สำคัญที่สุด ในการนำแนวคิดการจัดการกระบวนการเรียนรู้ไปสู่ความสำเร็จ คือการพัฒนาคุณภาพผู้เรียน ครูผู้สอนจึงต้องได้รับการพัฒนาให้มีความพร้อมในทุกๆ ด้านไม่ว่าจะเป็นเจตคติที่ดี การยอมรับการตระหนักในความสำคัญ ความรู้ความเข้าใจ และทักษะการปฏิบัติที่ถูกต้องชัดเจนเกี่ยวกับเทคนิควิธีการจัดกิจกรรม สื่อและนวัตกรรม รวมทั้งวิธีการวัดและประเมินผลตามยุทธศาสตร์การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังรายละเอียดเกี่ยวกับแนวทางการดำเนินการของครูผู้สอนในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ดังนี้^{๑๔}

(๑) ขั้นตอนเตรียมการ ประกอบด้วย

(๑.๑) เตรียมตนเอง ครูจะต้องเตรียมตนเองให้พร้อม สำหรับบทบาทของผู้ให้บริการด้านความรู้ (resource person) ที่จะต้องให้คำอธิบายคำแนะนำ คำปรึกษา ให้ข้อมูลความรู้ที่ชัดเจนแก่ผู้เรียน รวมทั้งแหล่งเรียนรู้ที่จะแนะนำให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลได้ตั้งนั้น ครูจะต้องมีภาระหนักเตรียมตนเองด้วยการอ่าน การค้นคว้า การทดลองปฏิบัติมาก ๆ ในหัวข้อเนื้อหาที่ตนรับผิดชอบรวมทั้งข้อมูลอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องที่จะเป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน

(๑.๒) เตรียมแหล่งข้อมูล เมื่อบทบาทครูไม่ใช่ผู้บอกเล่ามวลความรู้อีกต่อไปครูจึงต้องเตรียมแหล่งข้อมูลความรู้ที่จะแนะนำให้ผู้เรียนไปศึกษาค้นคว้าความรู้แก่ผู้เรียน ทั้งในรูปแบบของสื่อการเรียน ใบความรู้ และวัสดุอุปกรณ์ต่างๆที่จะใช้ประกอบกิจกรรมในห้องเรียนหรือศูนย์การเรียนรู้ด้วยตนเอง ที่มีข้อมูลความรู้ที่ผู้เรียนสามารถเลือกศึกษาค้นคว้าตามความต้องการ หรือแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เช่น ศูนย์วิทยบริการ ศูนย์สื่อห้องสมุด ห้องโสตทัศนศึกษาห้องสมุด วิชา ห้องปฏิบัติการ วิชาต่าง ๆ และห้องพิพิธภัณฑ์ในโรงเรียน ทั้งนี้รวมไปถึงแหล่งเรียนรู้ภายนอกโรงเรียนด้วย ซึ่งครูสามารถสำรวจบัญชีรายชื่อ หนังสืออุปกรณ์หรือสื่อต่างๆ ไว้สำหรับผู้เรียนได้ศึกษาค้นคว้าตามที่กำหนดไว้กิจกรรมการเรียนรู้หรือศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมทั้งในและนอกเวลาเรียน

(๑.๓) จัดทำแผนแผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ บทบาทของครูก่อนการเรียนการสอนทุกครั้งคือ การวางแผนการจัดการเรียนการสอนตามจุดประสงค์ของการเรียนรู้ที่กำหนด ครูจะต้องวิเคราะห์จุดประสงค์การเรียนรู้เพื่อให้ได้สาระสำคัญและเนื้อหาข้อควรรู้ อันจะนำไปสู่การออกแบบแบบการเรียนรู้ที่จะสร้างเสริมให้ผู้เรียนมีพฤติกรรมตามที่กำหนดไว้ได้ ในการจัดทำแผนการสอน ครูต้องเตรียมการในสิ่งต่อไปนี้

^{๑๔} อภิญา เหมระ, “การจัดการเรียนการสอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางของครูธุรกิจ สังกัดกรมสามัญศึกษาเขตการศึกษา ๕”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๒-๒๙.

(๑.๓.๑) เตรียมกิจกรรมการเรียนรู้ ครูต้องวางแผนจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นให้ผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้ การค้นคว้าหาความรู้และการสร้างความรู้ โดยครูจะทำหน้าที่เป็นผู้จัดการ (Manager) ที่กำหนดบทบาทในการเรียนรู้ และความรับผิดชอบแก่ผู้เรียนให้เขาได้ทำกิจกรรมที่สอดคล้องกับความต้องการ ความสามารถและความสนใจของแต่ละคน

(๑.๓.๒) เตรียมสื่อ วัสดุอุปกรณ์เมื่อออกแบบหรือกำหนดกิจกรรมการเรียนรู้แล้วครูจะต้องพิจารณาและกำหนดว่า จะใช้สื่อ วัสดุอุปกรณ์ใด เพื่อให้กิจกรรมการเรียนดังกล่าวบรรลุผลแล้วจัดเตรียมให้พร้อม บทบาทของครูตรงนี้จึงเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) เพื่อให้การเรียนรู้บรรลุผล

(๑.๓.๓) เตรียมวัสดุและประเมินผล บทบาทในด้านการเตรียมการอีกประการหนึ่ง คือการเตรียมวัดและประเมินผลการเรียนรู้ที่เกิดขึ้น โดยการวัดให้ตรงตามจุดประสงค์ การเรียนรู้และวัดให้ครอบคลุมทั้งในส่วนของกระบวนการ (Process) และผลงาน (Product) ที่เกิดขึ้นทั้งด้านพุทธิพิสัย (Cognitive) จิตพิสัย (Affective) และทักษะ (Skill) โดยการเตรียมวิธีการวัดและเครื่องมือวัดให้พร้อมก่อนทุกครั้ง

(๒) ขั้นตอนการ ครูผู้สอนต้องดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ตามที่ได้กำหนดไว้ในแผนการสอนซึ่งกิจกรรมการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ควรเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะดังต่อไปนี้

(๒.๑) ช่วยให้ผู้เรียนได้ค้นพบคำตอบด้วยตนเอง โดยครูผู้สอนพยายามจัดการเรียนการสอนที่ยืดการค้นพบด้วยตนเองเป็นวิธีการสำคัญ ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ค้นหาความรู้ด้วยตนเอง ทั้งนี้เพราะการค้นพบความจริงใด ๆ ด้วยตนเองนั้น ผู้เรียนมักจะจดจำได้ดี และมีความหมายโดยตรงต่อผู้เรียน รวมทั้งจดจำได้นาน

(๒.๒) ช่วยให้ผู้เรียนมีโอกาสได้ปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและกลุ่มโดยยึดเป็นกลุ่มเป็นแหล่งความรู้ที่สำคัญส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากกลุ่ม ได้พูดคุย ปรึกษาหารือ และแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์ซึ่งกันและกัน ข้อมูลต่าง ๆ จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับพฤติกรรมของตนเองและผู้อื่น และจะปรับตัวให้สามารถอยู่ในสังคมร่วมกับผู้อื่นได้

(๒.๓) ช่วยให้ผู้เรียนได้มีส่วนร่วมทางร่างกาย สติปัญญา สังคมและอารมณ์ ทั้งนี้เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าร่วมในกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างทั่วถึงและมากที่สุดเท่าที่จะทำได้ การที่ผู้เรียนมีบทบาทเป็นผู้กระทำจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดความพร้อมและกระตือรือร้นที่จะเรียนอย่างมีชีวิตชีวา กิจกรรมที่จัดจึงควรเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะดังนี้

(๒.๓.๑) ช่วยให้ผู้เรียนได้เคลื่อนไหวในลักษณะใดลักษณะหนึ่งเป็นระยะๆ เหมาะสมกับวัยและความสนใจของผู้เรียน

(๒.๓.๒) มีประเด็นท้าทายให้ผู้เรียนได้คิด เป็นประเด็นที่ไม่ยากหรือง่ายเกินไปเหมาะสมกับวัยและความสามารถของผู้เรียนเพื่อกระตุ้นให้ผู้เรียนคิดหรือลงมือกระทำเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

(๒.๓.๓) ช่วยให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากบุคคลหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว

(๒.๓.๔) ส่งผลต่ออารมณ์ความรู้สึกของผู้เรียนเกี่ยวข้องกับชีวิต ประสบการณ์และความเป็นจริงของผู้เรียน

(๒.๔) เน้นกระบวนการ (Process) ควบคู่ไปกับผลงาน (Product) โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์ถึงกระบวนการต่างๆ ที่ทำให้เกิดผลงาน มิใช่มุ่งจะพิจารณาถึงผลงานแต่เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้เพราะประสิทธิภาพของผลงานขึ้นอยู่กับประสิทธิผลของกระบวนการ

(๒.๕) เน้นการนำไปประยุกต์ใช้หรือใช้ในชีวิตประจำวัน โดยให้ผู้เรียนได้มีโอกาสค้นหาแนวทางที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน พยายามส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติจริงและพยายามติดตามผลการปฏิบัติของผู้เรียน

(๓) ชั้นประเมินผล ครูผู้สอนต้องดำเนินการวัดและประเมินผลเพื่อตรวจสอบว่าสามารถจัดการเรียนการสอนบรรลุผลตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่ ทั้งนี้ ครูควรเตรียมเครื่องมือและวิธีการให้พร้อมก่อนถึงขั้นตอนการวัดและประเมินผลทุกครั้ง และการวัดควรให้ครอบคลุมทุกด้าน วัดและประเมินตามสภาพจริง (Authentic Measurement) โดยการเน้นการวัดการปฏิบัติ (Performance Measurement) และจากแฟ้มสะสมผลงาน (Portfolio) ซึ่งในการวัดและประเมินผลนี้ นอกจากครูจะเป็นผู้วัดและประเมินผลเองแล้ว ผู้เรียนและสมาชิกของแต่ละกลุ่มควรจะมีบทบาทร่วมวัดและประเมินตนเองและกลุ่มด้วย

ผดุงชัย ภูพัฒน์ กล่าวว่า แนวทางการเลือกวิธีสอน โดยทั่วไปมักมีจุดประสงค์ต่าง ๆ กัน หลายจุดประสงค์มีเนื้อหาสาระหลายเรื่องเพื่อให้สามารถบรรลุจุดประสงค์เหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องเลือกวิธีสอนต่าง ๆ ที่มีความเหมาะสมกับจุดประสงค์ที่ต้องการ ในการเลือกวิธีสอนนั้นมีข้อควรคำนึง ดังนี้^{๑๖}

(๑) ไม่มีเทคนิคหรือวิธีสอนใดวิธีเดียวที่สามารถให้ผลได้สูงสุดต่อการสอนจุดประสงค์ทุกจุดประสงค์

(๒) นักเรียนที่แตกต่างกันจะเรียนได้ดีด้วยวิธีที่แตกต่างกัน และใช้เวลาไม่เท่าเทียมกัน

(๓) วิธีสอนบางวิธีหรือการผสมผสานของการสอนบางวิธีจะเหมาะสมที่สุดกับเนื้อหาสาระบางเรื่อง

(๔) การมีจุดประสงค์หลาย ๆ จุดประสงค์ อาจจะต้องใช้วิธีสอนหลายวิธีเพื่อบรรลุจุดประสงค์เหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพ

(๕) วิธีสอนต่าง ๆ จะบรรลุผลได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากต้องอาศัยความสามารถของครูเป็นสำคัญแล้ว ยังขึ้นอยู่กับองค์ประกอบอื่น ๆ เช่น อุปกรณ์ เวลา เงิน เป็นต้น จากข้อควรคำนึงที่ได้กล่าวมาแล้ว การเลือกวิธีสอนจึงควรพิจารณาถึงองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

(๕.๑) จุดประสงค์ของบทเรียน การที่จะเลือกใช้วิธีสอนวิธีใด วิธีนั้นจะต้องสอดคล้องกับจุดประสงค์ของบทเรียน กล่าวคือ เป็นวิธีที่มั่นใจว่าจะสามารถช่วยให้บรรลุจุดประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด

(๕.๒) ลักษณะของเนื้อหาสาระ ควรเลือกวิธีสอนที่สอดคล้องกับลักษณะของเนื้อหาสาระที่จะสอนนั้น

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

(๕.๓) ลักษณะของผู้เรียน มีวิธีสอนบางวิธีสามารถใช้ได้กับผู้เรียนหลายวัย หลายประเภท แต่บางวิธีเหมาะสมกับผู้เรียนบางวัย บางประเภท จึงต้องเลือกวิธีที่เหมาะสมกับ ลักษณะของผู้เรียนนั้น ๆ

(๕.๔) เวลา ในการสอนแต่ละครั้งมีเวลากำหนดให้นานเท่าใด ตามช่วงเวลา ดังกล่าวเพียงพอสำหรับการสอนด้วยวิธีนั้น ๆ หรือไม่ จะต้องพิจารณาให้รอบคอบ

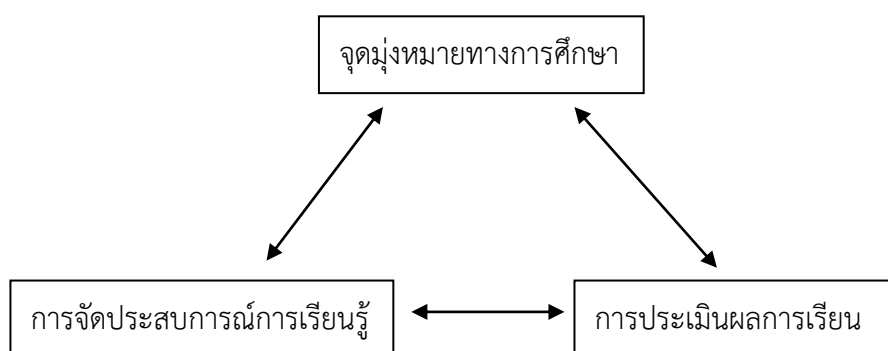
(๕.๕) สถานที่ สถานที่เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ต้องพิจารณา การสอนบางวิธี จำเป็นต้องจัดสภาพห้องเรียน โต๊ะ เก้าอี้ ให้เหมาะสม เช่น วิธีสอนแบบศูนย์การเรียนรู้ วิธีสอนแบบ อภิปรายกลุ่ม วิธีสอนแบบการเรียนรู้เป็นคู่ เป็นต้น แต่ละวิธีจะมีการจัดสภาพห้องแตกต่างกัน เรา สามารถจัดสภาพห้องเรียนได้ตามที่ต้องการได้หรือไม่

(๖) จำนวนผู้เรียน ผู้เรียนมีจำนวนมากน้อยเท่าใด จำนวนผู้เรียนดังกล่าวนี้ เหมาะสมกับวิธีที่ใช้หรือไม่

สรุปได้ว่า แนวทางในการจัดการเรียนการสอนนั้น สิ่งที่เป็นจุดมุ่งหมาย คือ ให้ผู้เรียน ได้รับการพัฒนา จึงต้องมีการเตรียมการสอน เพื่อศึกษาสิ่งที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้

๒.๑.๗ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

ผดุงชัย ภูพัฒน์ ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาว่า การศึกษามีความสำคัญต่อ ชีวิตมนุษย์และสังคมช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถเสริมสร้างสติปัญญาเป็นแนวทางในการ เลี้ยงชีพที่สุจริต และเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพของประเทศชาติ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาประเทศ ในทุกๆด้านของการจัดการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ๓ ประการ ได้แก่ จุดมุ่งหมายทางการ ศึกษา การจัดประสบการณ์การเรียนรู้และการประเมินผลการเรียนซึ่งมีความสัมพันธ์ ดังแผนภาพที่ ๒.๑^{๑๗}

ภาพที่ ๒.๑ กรอบแนวคิดการจัดการศึกษา

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑-๔.

โดยที่ในการจัดการศึกษานั้นจำเป็นต้องมีจุดมุ่งหมายทางการศึกษา เพื่อช่วยกำหนดคุณลักษณะของผู้เรียนที่พึงประสงค์หลังจากได้รับการเรียนการสอน โดยจุดมุ่งหมายทางการศึกษาจะเป็นตัวบ่งชี้ให้เห็นถึงแนวทางการจัดประสบการณ์การเรียนรู้หรือกิจกรรมการเรียนการสอน และเป็นแนวทางในการประเมินผลการเรียนของผู้เรียน ส่วนการจัดประสบการณ์การเรียนรู้จะเป็นกิจกรรมที่พยายามตอบสนองให้เกิดผลลัพธ์ตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษา ซึ่งจะแสดงให้เห็นถึงความเป็นไปได้และความเหมาะสมของจุดมุ่งหมายทางการศึกษา รวมทั้งให้กรอบของการประเมินผลการเรียนอย่างเป็นรูปธรรมอีกด้วย ในขณะที่เดียวกันการประเมินผลการเรียนจะช่วยเป็นสารสนเทศย้อนกลับ ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเหมาะสมและประสิทธิภาพของการจัดประสบการณ์การเรียนรู้ รวมทั้งช่วยตัดสินผลการเรียนที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษาหรือไม่ และอย่างน้อยเพียงใดสารสนเทศที่ได้จากการประเมินผลการเรียนจะช่วยปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนและพัฒนากระบวนการทางการศึกษาให้มีความเหมาะสมและอยู่บนพื้นฐานของการศึกษา ที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลยิ่งขึ้นไป

แนวทางการจัดการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูถือเป็นองค์ประกอบสำคัญยิ่งต่อความสำเร็จของการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญในแต่ละวิชาหรือแต่ละหน่วยของการเรียนรู้ ครูมีบทบาทสำคัญทั้งในขั้นเตรียมการขั้นดำเนินกิจกรรม ขั้นประเมิน และขั้นใช้ผลการประเมิน

(๑) ขั้นเตรียมการ

(๑.๑) เตรียมตัวผู้สอน โดยศึกษาค้นคว้าจนเป็นแหล่งความรู้ (resource person) พัฒนาทักษะการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และปรับบุคลิกลักษณะให้เอื้อต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

(๑.๒) เตรียมกิจกรรมการเรียนรู้ โดยวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้ กำหนดวัตถุประสงค์ วิธีการ สถานการณ์ (สภาพจริง ชีวิตประจำวัน) แผนกิจกรรมเน้นกระบวนการคิดและเตรียมวัสดุอุปกรณ์ แหล่งวิทยาการ

(๑.๓) เตรียมตัวผู้เรียน โดยตรวจสอบและพัฒนาความรู้/ทักษะพื้นฐานที่จำเป็น และพัฒนาบุคลิกลักษณะให้เอื้อต่อการเรียนรู้ร่วมกัน

(๒) ขั้นดำเนินกิจกรรม

ผู้สอนทำหน้าที่จัดกิจกรรมการเรียนการสอน กระตุ้น ส่งเสริม อำนวยความสะดวก ช่วย และแนะนำ (ไม่ใช่ชี้นำ)

(๒.๑) ช่วยให้ผู้เรียนได้รับความรู้/ทักษะเบื้องต้นที่จำเป็นสำหรับการเรียนรู้ดังกล่าว ครูถ่ายทอดมโนทัศน์เบื้องต้นที่จำเป็น เริ่มจากสิ่งที่ผู้เรียนสนใจ จากง่ายไปยาก ใกล้เคียงตัวและสร้างความต้องการที่จะศึกษาเพิ่มเติม ผู้เรียนสามารถคิดว่าต้องการอะไรและควรจะต้องทำอย่างไร จึงจะได้เรียนรู้ในสิ่งที่ต้องการ

(๒.๒) ช่วยให้ผู้เรียนได้พัฒนาทักษะกระบวนการแสวงหาความรู้ในเรื่องนั้น ครูควรส่งเสริมทักษะกระบวนการ ไม่ใช่เน้นเนื้อหาเพียงอย่างเดียว ครูช่วยแนะนำแนวทางและแหล่งความรู้

(๒.๓) ช่วยให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรง ลงมือปฏิบัติจริงเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ ทักษะใหม่ และบูรณาการเข้ากับความรู้/ทักษะเดิม

(๒.๔) ช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำความรู้ ทักษะที่ได้ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน อย่างอิสระ ตลอดจนส่งเสริมให้ผู้เรียน เรียนรู้วิธีการนำความรู้และทักษะใช้แก้ปัญหาได้อย่าง เหมาะสมกับสถานการณ์ และบุคคลในสังคม

(๓) ชั้นประเมินผล

การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียนต้องอยู่บนหลักการพื้นฐาน ๒ ประการ คือ การประเมินเพื่อพัฒนาผู้เรียนและเพื่อตัดสินผลการเรียนในการพัฒนาคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียน ให้ประสบผลสำเร็จนั้น ผู้เรียนจะต้องได้รับการพัฒนาและประเมินตามจุดประสงค์เพื่อให้บรรลุตาม จุดมุ่งหมายของหลักสูตรสะท้อนสมรรถนะที่สำคัญและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของผู้เรียน ซึ่งเป็น เป้าหมายหลักในการวัดและประเมินผลการเรียนรู้ในทุกระดับ การวัดและประเมินการเรียนรู้เป็น กระบวนการพัฒนาผู้เรียน โดยใช้ผลการประเมินเป็นข้อมูลและสารสนเทศที่แสดงพัฒนาการ ความก้าวหน้าและความสำเร็จทางการเรียนของผู้เรียน

ครูผู้สอนสามารถทำการวัดและประเมินการเรียนรู้ของผู้เรียนได้ตลอดเวลาในลักษณะที่ ผสมผสานสอดแทรกอยู่ในกิจกรรมการเรียนการสอน โดยสามารถทำการประเมินผู้เรียนทั้งเป็น รายบุคคลและเป็นกลุ่มอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ด้วยวิธีการที่หลากหลาย โดยบุคคล หลายฝ่าย ทั้งตัวผู้เรียนเอง เพื่อน ผู้ปกครอง และครูผู้สอน

(๓.๑) ช่วงเวลาของการประเมินในการจัดการเรียนการสอนรายวิชาหรือรายหน่วย การเรียนรู้ ผู้สอนสามารถประเมินผู้เรียนได้ตลอด ๓ ช่วงเวลา ก่อนการเรียนการสอน ระหว่างการ เรียนการสอน และหลังการเรียนการสอน

(๓.๒) วิธีการประเมิน

กระบวนการวัดและประเมินควรสอดคล้องกับธรรมชาติของการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียน เป็นสำคัญ รูปแบบการประเมินที่สามารถนำมาใช้ได้ เช่น การประเมินตามสภาพจริง (authentic assessment) การประเมินภาคปฏิบัติ (performance assessment) การใช้แฟ้มสะสมงาน (portfolio) การทดสอบ (testing) การประเมินโดยใช้ศูนย์การประเมิน (assessment centers) เป็นต้น

วิธีการวัดมีหลากหลาย ผู้ใช้ควรเลือกใช้ให้เหมาะสมกับธรรมชาติของการเรียนรู้ วิธีการวัดที่นิยมใช้ เช่น การทดสอบ การสัมภาษณ์ การสอบถาม การสังเกต การตรวจผลงาน การใช้ แฟ้มสะสมงาน เป็นต้น

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา คือ กระบวนการจัดการศึกษา เนื่องจาก การศึกษามีความสำคัญต่อชีวิตมนุษย์และสังคม ช่วยพัฒนาคนให้มีความรู้ความสามารถเสริมสร้าง สติปัญญาเป็นแนวทางในการเลี้ยงชีพที่สุจริตและเป็นพลเมืองที่มีประสิทธิภาพของประเทศชาติ ซึ่งจะ ส่งผลต่อการพัฒนาประเทศในทุก ๆ ด้านการจัดการศึกษาประกอบด้วยองค์ประกอบหลัก ๓ ประการคือ ได้แก่ จุดมุ่งหมายทางการศึกษา การจัดประสบการณ์การเรียนรู้ และการประเมินผล การเรียน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารงานในโรงเรียนวิถิปุทธ

๒.๒.๑ โรงเรียนวิถิปุทธเพื่อสังคมไทย

การเกิดขึ้นของโรงเรียนวิถิปุทธเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาในประเทศไทย การปฏิรูปการศึกษาไทยเริ่มต้นจากแนวคิดของนักศึกษามานานแล้ว แต่การขับเคลื่อนยังไม่พร้อมกัน ถึงขนาดเป็นกระบวนการทั้งประเทศ จึงมีความจำเป็นต้องอาศัยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ เป็นจุดขับเคลื่อนพร้อมกันทั้งประเทศ คือ กฎหมายเป็นกลไกสำคัญที่ขับเคลื่อน ขบวนการปฏิรูปการศึกษาอยู่ในขณะนี้

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ มาตรา ๘ กล่าวถึง หลักในการจัดการศึกษาไว้ว่า^{๑๘} ๑) เป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน และ ๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

ข้อแรกที่ว่า “เป็นการศึกษาตลอดชีวิต ” หมายถึงว่า คนไทยจะได้เรียนตลอดชีวิต ทั้งที่เป็นการศึกษาในระบบ นอกกระบบ และตามอัธยาศัยพุทง่ายๆ คือ ไม่มีใครแก่เกินเรียน นอกจากนั้น เรื่องที่จะเรียนจะเกี่ยวข้องกับชีวิตจริง เรียนแล้วใช้ประโยชน์ได้ และในขณะที่กำลังเรียนก็ต้องทดลองปฏิบัติไปด้วย ดังคำกล่าวที่ว่า เรียนโดยการกระทำ (Learning by Doing) แต่โรงเรียนวิถิปุทธไปไกลกว่านั้น เพราะถือว่าการเรียนเป็นวิถีชีวิต เราใช้คำว่า เรียนโดยการดำรงชีวิต (Learning by Living)

ข้อ ๒ ในมาตรา ๘ ที่ว่าสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา หมายถึง รัฐเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมาช่วยกันจัดการศึกษาให้กับประชาชน ก่อนหน้านั้นสถาบันของศาสนาอื่นๆ เช่น โบสถ์คริสต์ หรือ มัสยิด จะจัดการศึกษาโดยตรงไม่ได้ ต้องตั้งมูลนิธิบังหน้าถึงจะจัดการศึกษาได้ แต่วัดในพระพุทธศาสนา สามารถจัดการศึกษาได้ เช่น จัดโรงเรียนการกุศลของวัด มีกฎหมายของมหาวิทยาลัยสงฆ์ แต่ทุกวันนี้สถาบันของศาสนาอื่นสามารถจัดการศึกษาแข่งขันกับวัดได้โดยไม่ผิดกฎหมาย วัดที่เคยเป็นเจ้าของสัมปทานแต่ผู้เดียวเริ่มมีคู่แข่ง ถ้าไม่มีการปรับปรุงการศึกษาที่จัดในวัดให้ทันสมัย มั่วแต่เช้าสามเย็นสามอยู่ไม่ช้าไม่นานเด็กไทยก็จะไปเรียนในโรงเรียนที่จัดโดยศาสนาอื่นกันหมด คณะสงฆ์หนึ่งนอนใจต่อไปไม่ได้แล้ว

นอกจากนี้การที่กฎหมายบัญญัติให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษานี้เป็นการเชิญให้วัดและชุมชนมาเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของโรงเรียนมากขึ้น เช่น เป็นกรรมการโรงเรียน กฎหมายนี้ปฏิวัติความคิดของโรงเรียนนั่นคือโรงเรียนไม่ใช่เจ้าภาพเพียงฝ่ายเดียวในการจัดการศึกษา ในการปฏิรูประบบราชการในปัจจุบันเราจะได้ยินคำว่า “ให้มีเจ้าภาพ” เช่น ในเรื่องการจัดการศึกษาต้องมีเจ้าภาพ คือ เจ้าของเรื่องที่ได้รับผิดชอบงานนี้ ในอดีตที่ผ่านมาโรงเรียนเป็นเจ้าภาพในการจัดการศึกษาของชุมชนแต่เพียงผู้เดียว โดยที่วัดและชุมชนไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง แต่ในการปฏิรูปการศึกษาคั้งนี้โรงเรียนไม่ใช่เจ้าภาพเพียงฝ่ายเดียวอีกต่อไป กฎหมายกำหนดให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา นั่นหมายถึง ให้ทุกฝ่ายร่วมกันเป็นเจ้าภาพ เมื่อสังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาก็

^{๑๘} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทิศทางการศึกษาไทย*, (กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง ๒๕๔๗), หน้า ๒๑.

หมายความว่าไม่ใช่โรงเรียนฝ่ายเดียวเป็นเจ้าของ วัดและชุมชนต้องมาเป็นเจ้าภาพร่วมรับผิดชอบในการจัดการศึกษาด้วย การจัดการศึกษาจึงมีหลายเจ้าภาพเหมือนทอดกฐินสามัคคี โดยที่โรงเรียนเป็นเจ้าภาพหลัก มีวัดและชุมชนร่วมเป็นเจ้าของ

๒.๒.๒ ความเป็นมาของโรงเรียนวิถิพุทธ

สืบเนื่องจากมหาเถรสมาคมได้มีมติเมื่อ วันที่ ๑๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๔ มอบหมายให้พระธรรมวรเมธี เลขาธิการกองธรรมสนามหลวงและพระเทพโสภณ อธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้แทนไปพิจารณา สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของกระทรวงศึกษาธิการ ซึ่งกำลังจะประกาศใช้ในขณะผลการเจรจากับกรมวิชาการสมัยนั้น ปรากฏว่ากระทรวงศึกษาธิการพร้อมที่ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานเรียบร้อยแล้ว ในที่สุดกระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อวันที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๔ ในหลักสูตรนี้มีเกี่ยวกับมาตรฐานวิชาพระพุทธศาสนา ดังต่อไปนี้^{๑๙}

มาตรฐาน ส.๑.๑ เข้าใจประวัติ ความสำคัญ หลักธรรมของพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ และสามารถนำหลักธรรมของศาสนามาเป็นหลักปฏิบัติในการอยู่ร่วมกัน

มาตรฐาน ส.๑.๒ ยึดมั่นในศีลธรรม การทำความดี มีค่านิยมที่ดีงาม และศรัทธาในพระพุทธศาสนา หรือศาสนาที่ตนนับถือ

มาตรฐาน ส.๑.๓ ประพฤติปฏิบัติตนตามหลักธรรม และศาสนพิธีของพระพุทธศาสนา หรือ ศาสนาที่ตนนับถือ ค่านิยมที่ดีงาม และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคมสิ่งแวดล้อมเพื่อการอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

เพื่อช่วยให้โรงเรียนทั่วประเทศ มีรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา เป็นแบบเดียวกัน โดยไม่มีการบิดเบือนหลักคำสอนหลักทางพระพุทธศาสนา พระเทพโสภณอธิการบดีมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จึงเสนอให้กระทรวงศึกษาธิการ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้ พระพุทธศาสนาในหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน เพื่อจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลาง พระพุทธศาสนาสำหรับโรงเรียนทั่วประเทศ กระทรวงศึกษาธิการ จึงมีคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการ ดังกล่าวมีพระเทพโสภณ เป็นประธานมีกรรมการ ๖๓ รูป/คน เมื่อ วันที่ ๒๓ มกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕ คณะกรรมการชุดนี้จัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้แกนกลางพระพุทธศาสนา และจัดพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง “การจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔” สำเร็จเรียบร้อยทันเสนอในที่ประชุมเรื่อง “หลักสูตร ใหม่เด็กไทยพัฒนา: หัวใจปฏิรูปการศึกษา” ซึ่งมี พ.ต.ท. ดร. ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธาน จัดที่สถาบันราชภัฏสวนดุสิต เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๔๕ พระเทพโสภณในฐานะประธานกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาต่อนายกรัฐมนตรี ซึ่งเปิดโอกาสให้ที่ประชุมพิจารณาเรื่องนี้นานพอสมควร ผลการประชุมชี้แจงครั้งนี้พอสรุปได้ เป็น ๓ ประการ ดังนี้

^{๑๙} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถิพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๒๖.

๑) นายกรัฐมนตรีให้ความเห็นชอบต่อรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา และชื่นชมผังมโนทัศน์ของสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา พร้อมกับเสนอแนะให้สาระการเรียนรู้อื่นทำผังมโนทัศน์เช่นเดียวกับสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา

๒) นายกรัฐมนตรีเห็นชอบให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต (ในระดับมัธยมศึกษา คำว่า ๑ หน่วยกิต มีค่าเท่ากับ ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์)

๓) ให้มีโรงเรียนวิถีพุทธนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน ในปี ๒๕๔๖

เหตุที่ทำให้มีการพูดถึงโรงเรียนวิถีพุทธก็เพราะว่านายกรัฐมนตรีได้ถามความเห็นของที่ประชุมว่ารายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร ผู้เข้าประชุมได้อภิปรายสนับสนุนรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาตามที่นำเสนอ นั้น ศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ผู้บังคับการวชิราวุธวิทยาลัยเสนอแนะว่า การสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผลจะต้องนำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริงเพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรม ให้กับเด็กที่สำคัญคือต้องนิมนต์พระสงฆ์มาช่วยสอนในโรงเรียน เหมือนกับโรงเรียนที่จัดโดย บางศาสนาก็ไม่สอนเฉพาะเรื่องวิชาการ แต่เน้นเรื่องกิจกรรมรยาทและอบรมคุณธรรมจริยธรรม โรงเรียนเหล่านั้นประสบความสำเร็จในการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพราะมีบาทหลวงและแม่ชีทั้งหลายมาเป็นแบบอย่างอบรมดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ดังนั้นจึงควรมีโรงเรียนที่สอนเน้นเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนด้วยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น นายกรัฐมนตรีเห็นด้วยกับข้อเสนอของศาสตราจารย์ ดร. ชัยอนันต์ สมุทวณิช ตอนแรกที่ประชุมเรียกโรงเรียนประเภทนี้ว่า โรงเรียนสอนเน้นพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับโรงเรียนที่สอนเน้นภาษาอังกฤษ โรงเรียนเหล่านี้ก็เหมือนโรงเรียนปกติทั่วไปแต่สอนเน้นวิชาพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ เพื่อให้เด็กสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้ปฏิบัติในชีวิตจริงนายกรัฐมนตรีให้นโยบายว่าในปีการศึกษา ๒๕๔๖ ให้มีโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาเป็นการนำร่องจังหวัดละ ๒ โรงเรียน

สิริกม มณีนรินทร์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ รับนโยบายของท่านนายกรัฐมนตรีไปดำเนินการทันที กระทรวงศึกษาธิการเรียกโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนา นี้ว่า “โรงเรียนวิถีพุทธ” มีการระดมผู้ทรงคุณวุฒิจัดทำเอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” และเปิดรับสมัครโรงเรียนนำร่องเข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ในเบื้องต้นมีโรงเรียนสมัครเข้าร่วมโครงการในรอบที่ ๑ ปี ๒๕๔๖ จำนวน ๘๙ โรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการจัดประชุมปฐมนิเทศโรงเรียนวิถีพุทธรุ่นที่ ๑ ณ พุทธมณฑล เมื่อวันที่ ๒๓ มิถุนายน ๒๕๔๖ โดยสมเด็จพระพุทธมาจารย์ วัดสระเกศเป็นประธานเปิดการประชุม พระเทพโสภณ เป็นวิทยากรบรรยายนำจากนั้น กระทรวงศึกษาธิการได้เปิดรับสมัครโรงเรียนเข้าร่วมในโครงการเรื่อยมา จนถึงวันนี้ (๕ ธันวาคม ๒๕๔๗) มีโรงเรียนวิถีพุทธทั่วประเทศกว่า ๑๕,๐๐๐ โรงเรียน^{๒๐}

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐ - ๒๙.

๒.๒.๓. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ภาพอันงดงาม ของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขามาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการศึกษาอย่างชัดเจน โดยให้มีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดี ที่สุดพร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุขและได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดียิ่งขึ้นควบคู่กันไป^{๒๑} สู่คุณค่าเมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธและได้พัฒนาจนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตได้ถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นตามมาที่เปี่ยมไปด้วยความงดงามและคุณค่าอาทิ

๑. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่างๆ อย่างชัดเจนพร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่นๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง และมี ความสุขพร้อม ๆ กันที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ

๒. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจนจะเป็นที่ชื่นชอบ และชื่นชมของทั้งผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกรายยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือจะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ

๓. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมากในลักษณะที่ เกื้อกูลต่อการพัฒนาผู้เรียนรอบด้าน ทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้คนที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน

๔. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเองทั้งวิธีการทำงานและวิถีชีวิตทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่ม ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง สงบชัดเจน เพราะความเป็นวิถีพุทธช่วยกล่อมเกลตา

๕. โรงเรียน โดยครู ผู้บริหาร บุคลากร และนักเรียน เป็นแบบอย่างต่อสังคมอีกเป็น พลังการพัฒนาสังคมกว้างให้ดียิ่งๆ ขึ้นได้

วิถีปฏิบัติ

แนวทางการดำเนินการและจังหวะก้าวพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษาอย่างไรก็ตาม ก้าวย่างที่ชัดเจนจะมีโอกาสเกิดขึ้นได้

จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียน ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่าง บูรณาการ บนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ในลักษณะที่จะก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด ข้อเสนอแนะแนวดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธในภาพเบื้องต้น ที่เสนอเป็นแนวคิดแนวทางซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อไปประกอบด้วยประเด็นดังนี้

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕ - ๘๘.

๑. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

จังหวัดการก้าวสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจนมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบและลำดับขั้นตอนที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่สถานศึกษาสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่ง ประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

๑.๑ ขั้นเตรียมการ: ที่จะให้การจัดโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวกด้วยศรัทธาและฉันทะ

๑.๒ ขั้นดำเนินการจัดสภาพ และองค์ประกอบ: ที่จะป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องกับลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม

๑.๓ ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียน และบุคลากรตามระบบไตรสิกขา: ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง

๑.๔ ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด: ที่จะช่วยให้การดำเนินทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพด้วยการทำให้ความเป็นกัลยาณมิตร

๑.๕ ขั้นปรับปรุง พัฒนาต่อเนื่อง: ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้นๆ ด้วยหลักอิทธิบาท ๔ และอุปัฏฐาธรรม

๑.๖ ขั้นประเมินผล และเผยแพร่ผลดำเนินการ: ที่จะนำข้อมูลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อไป เช่น ในปีต่อไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่อง อื่น และนำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

๒. ขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑ การเตรียมการ

เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้โดยสะดวก ซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

๒.๑.๑ การหาที่ปรึกษา แหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิ เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

๒.๑.๒ การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชนให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธาและฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธด้วยปัญญารู้เข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการร่วมพัฒนาร่วมกัน ความสำเร็จในการพัฒนาคาดหวังได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจง การสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธที่หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

๒.๑.๓ การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาวในธรรมนุญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตามที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกันความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

๒.๑.๓.๑ การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบเป็นการดำเนินการการจัดปัจจัยต่างๆ ของการพัฒนา ผู้เรียนซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้งกายภาพและองค์ประกอบต่างๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำไปสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลักปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการ คือ การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ) การใส่ใจศึกษาเล่าเรียนโดยมีฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ) การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธีโดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม (โยนิโสมนสิการ) ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมหรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ) สภาพ และองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธมีตัวอย่าง เช่น หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่ง แนวคิดหนึ่ง ของการจัดก็คือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอนโดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตรสถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไปการเตรียมกิจกรรมนักเรียนที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียนของตนเองมากที่สุด ซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลาย ทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือประจำโอกาสต่างๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้าจะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอีก สะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า “การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น”^{๒๒} การจัดสภาพกายภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษา ซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการจัดให้เหมาะสมและมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการเรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก “การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น” ในชีวิตประจำวัน การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการ การมอบหมายการรับผิดชอบของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริมหรือดู และให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ดีเป็นกัลยาณมิตรเกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่องโดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็นตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธา ค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น

รายละเอียดแนวคิดหลักการและตัวอย่างการจัดดำเนินการ ของการจัดสภาพ และองค์ประกอบต่างๆ จะได้นำเสนอในลำดับต่อไป

๒.๑.๓.๒ การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษา โดยเป็นการพัฒนาตามระบบไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร และกิจกรรมวิถีชีวิตต่างๆ ที่ส่งเสริม “การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น” เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำไปสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุดนอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้วสถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการพัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะ

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *หยาดเพชร หมวตธรรม ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท คิว พรินท์ แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐๔.

เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามากเท่าไร จะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น แนวทางการพัฒนาบุคลากร และ ลักษณะบุคลากรที่เหมาะสมในโรงเรียนวิถิพุทธจะได้นำเสนอในลำดับต่อไป การดำเนินการพัฒนา ผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากในขั้นตอนเตรียมการ ขั้นตอนการ จัดสภาพและองค์ประกอบ และขั้นตอนดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้อย่างดี เพราะต่างเป็นเหตุ ปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

๑) การดูแลสนับสนุนใกล้ชิดเป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมในการ ดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่นมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสม ควรมีลักษณะของความเป็นกัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่อ งาน กิจกรรมที่สำคัญของขั้นนี้คือการนิเทศตามที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษา และชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุน ทั้ง ทรัพยากรข้อมูล และเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้ อย่างราบรื่น การรวบรวม ข้อมูล และการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไปหรือแม้ เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

๒) การปรับปรุงและการพัฒนาต่อเนื่อง เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการ ที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้นๆ มา พิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้องค์ธรรมที่ สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนางานให้เป็นไปอย่างชัดเจนต่อเนื่อง คือ อิทธิบาท ๔ (ฉันทะ วิริยะ จิต ตะ วิมังสา) และอุปัฏฐาตธรรม ๒ (ความไม่สันโดษในกุศลธรรมและความไม่ระย่อในการพากเพียร) เป็นต้น

๓) การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่งๆ อาจเป็น ๑ ปี หรือ ๓ ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็น ต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์เชื่อถือได้ให้ข้อมูลที่ชัดเจนที่สามารถนำสู่การ เผยแพร่ หรือ รายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้นๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผน ดำเนินการอื่นๆ ต่อไป

การจัดวิถิพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

การเรียนรู้เป็นหัวใจที่สำคัญที่จะสามารถทำให้ผู้เรียนเกิดการสร้างองค์ความรู้ โดยเฉพาะ การจัดกิจกรรมวิถิพุทธที่จะทำให้เกิดวิถีทางแห่งปัญญา ซึ่งประกอบด้วยหลักการปฏิบัติดังนี้^{๒๓}

๑. หลักการการจัดวิถิพุทธสู่วิถีการเรียนรู้

๑.๑ บูรณาการพุทธธรรมสู่การจัดการเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับ วัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อนำสู่การเรียนรู้เข้าใจความจริง

๑.๒ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ทุกสถานที่ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม

๑.๓ ประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์ และชุมชน ในการจัดการเรียนรู้

^{๒๓} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๘), หน้า ๔๗ - ๕๘.

๒. หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ

๒.๑ ปรีตโทษสะ (ตามหลักกัลยาณมิตตตา)

๒.๒ โยนิโสมนสิการ

๒.๓ ไตรสิกขา

๒.๔ ปัญญาวิมุติธรรม

๓. หลักทำแนวการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย

๓.๑ หลักสูตรสถานศึกษา

๓.๑.๑ สอดแทรก เพิ่มเติม พุทธธรรม ในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์
ของนักเรียน

๓.๑.๒ เพิ่มเติม คุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

๓.๑.๓ ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ

๓.๑.๔ สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ

กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและสถานการณ์อื่นๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้
บูรณาการในวิถีชีวิตและบูรณาการไตรสิกขา เข้าในชีวิตประจำวัน

๓.๒ ผู้สอน

๓.๒.๑ เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” อย่าง
สม่ำเสมอ

๓.๒.๒ เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยน อดทน อด
กลั่น และสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

๓.๓ กระบวนการเรียนรู้

๓.๓.๑ พัฒนาผู้เรียน รอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ ทั้งกาย (กายภาวนา) ความ
ประพาส (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา)

๓.๓.๒ จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่าง สอดคล้อง กับ
วิถีชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง)

๓.๓.๓ สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสวงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา

๓.๓.๔ เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจ และค้นพบคุณค่าแท้
ของสรรพสิ่ง

๔. กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนากิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ

๔.๑ หลักการ

กระบวนการพัฒนาผู้เรียน คือ การจัดกิจกรรมอย่างหลากหลาย ต่อเนื่อง เป็นวิถี
ชีวิตเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการฝึกปฏิบัติเสมอๆ ทั้งด้านความประพาส (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และ
ปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน ไปพร้อมๆ กัน

๔.๒ หลักคิด

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ กระบวนการ
พัฒนาการเรียนรู้ ทั้งในด้านความประพาส (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญ
งอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวันที่มี

สติสัมปชัญญะคอยกำกับ เพื่อให้ผู้เรียนพัฒนาตนจนเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและ
สิ่งแวดล้อมให้เจริญสืบต่อไป และเนื่องจากพุทธศาสนามีหลักการพัฒนามนุษย์ทุกคนมีศักยภาพที่
จะฝึกฝนและพัฒนาได้ ประกอบกับวิเคราะห์ให้ผู้เรียนว่ามีสติปัญญา อุบิสัย ความพร้อมและภูมิหลังที่
แตกต่างกัน การพัฒนาจึงเน้นที่ตัวผู้เรียนแต่ละคนสำคัญ

๔.๓ หลักทำ

ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธนั้นครูและผู้บริหารสามารถจัดพัฒนาได้ตาม
หลักการ หลักคิดข้างต้น โดยให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาในที่นี้ขอเสนอแนะการจัดกิจกรรม
ไว้เป็นแนวทาง ๔ ลักษณะ คือ

๑. กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร
๒. กิจกรรมประจำวัน / ประจำสัปดาห์
๓. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๔. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

๔.๑ กิจกรรมเสริมเนื้อหาสาระตามหลักสูตร เช่น พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
ประกวดมารยาทชาวพุทธ

- ๔.๒ กิจกรรมค่ายพุทธบุตร (ตามสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา)
- ๔.๓ กิจกรรมบริหารจัดการ เจริญปัญญา
- ๔.๔ เรียนธรรมศึกษา / สอบธรรมศึกษา
- ๔.๕ บรรพชาสามเณรฤดูร้อน
- ๔.๖ กิจกรรมไขปัญหาธรรม
- ๔.๗ กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- ๔.๘ กิจกรรมการประเมินผลการทำความดี
- ๔.๙ กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี
- ๔.๑๐ กิจกรรมอาสาพิเศษ (มีผู้สังเกตพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติธรรม)
- ๔.๑๑ กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม
- ๔.๑๒ กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม)
- ๔.๑๓ กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา
- ๔.๑๔ กิจกรรมการกำหนดทักษะและความรู้ทางพระพุทธศาสนา
- ๔.๑๕ กิจกรรมสมาทานศีลในวันพระ
- ๔.๑๖ กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ
- ๔.๑๗ กิจกรรมปฏิสัมพันธ์ เช่น ครูต้อนรับทักทายนักเรียนด้วยกิริยา วาจา

อ่อนหวาน และสัมผัสที่ประกอบด้วยเมตตา

- ๔.๑๘ กิจกรรมต้นไม้อธิษฐาน
- ๔.๑๙ กิจกรรมอธิษฐานจิตก่อนเรียน
- ๔.๒๐ กิจกรรมอบรมธรรมะ ๕ นาที (อาจจัดสัปดาห์ละ ๑ ครั้ง)
- ๔.๒๑ กิจกรรมถือศีล นอนวัด ปฏิบัติธรรมช่วงเข้าพรรษา
๕. กิจกรรมประจำวัน/ประจำสัปดาห์ เช่น

๖. กิจกรรมหน้าเสาธง
๗. กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ)
๘. กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์แผ่เมตตาและสงบนิ่ง (สมาธิ)
๙. กิจกรรมพุทธศาสนาสุภาชิตวันละบท
๑๐. กิจกรรมนั่งไหว้พี่ (ในแถวหน้าเสาธง)
๑๑. กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรม
- ขณะเข้าห้องเรียน
๑๒. กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน
๑๓. กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร
๑๔. กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร
๑๕. กิจกรรมรับประทานอาหารเช้าอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่าไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ
๑๖. กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหารเช้า
๑๗. กิจกรรมนั่งสมาธิ ๑ นาทีก่อนเรียน (อาจให้นักเรียนทำพร้อมกันหน้าห้องเรียน)
๑๘. กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์
๑๙. กิจกรรมรำลึกพระคุณของผู้มีพระคุณ
๒๐. กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ
๒๑. กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์
๒๒. กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์ (อาจทำในวันพระหรือวันที่สถานศึกษากำหนด)
๒๓. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โรงเรียนวิถิพุทธ ควรจัดกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมีบูชา ดังนั้นกิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชาและ วันเข้าพรรษา สถานศึกษาผู้ปกครองและชุมชน ร่วมกิจกรรม ดังเช่น
- ๒๓.๑ ทำบุญตักบาตรบริเวณสนามของสถานศึกษา
- ๒๓.๒ ฟังเทศน์ (โดยนักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม)
- ๒๓.๓ เวียนเทียนที่วัด หรือในสถานศึกษา
- ๒๓.๔ หล่อเทียนพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและ แห่เทียนพรรษา
๒๔. สถานศึกษาจัดบรรยายภาควันสำคัญทางศาสนาโดยระดับธงทิวสีเหลือง เชิญธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะทางวิทยุของสถานศึกษา (เสียงตามสาย)

๒.๒.๔ การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรที่คาดหวัง

จังหวัดกาฬและพัฒนาศูโรงเรียนวิถิพุทธที่ชัดเจนและมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องพิจารณาองค์ประกอบหลายด้านโดยเฉพาะบุคลากรที่ปฏิบัติงานในโรงเรียนวิถิพุทธจะต้องมีการพัฒนาในแนวทางที่เหมาะสมและถูกต้อง เพื่อสร้างความเข้าใจและนำไปสู่การพัฒนางานใน สถานศึกษาได้

อย่างมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วยหลักการ ดังนี้^{๒๔}

๑. หลักการ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากร มีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบไตรสิกขาทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติตน บุคลากรทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขามีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้วิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

๒. หลักคิด

การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่องมีรูปแบบวิธีการที่หลากหลายเหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำหรับหนึ่งในการพัฒนา บุคลากร คือ การปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

๓. หลักทำ

แนวทางการจัดพัฒนาบุคลากร เช่น

๓.๑ วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร

๓.๒ ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ

๓.๓ วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร

๓.๔ จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จทั้งกิจกรรมรูปธรรมและ กิจกรรมพัฒนาจิต

๓.๕ ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้ลักษณะแนว กิจกรรมพัฒนาบุคลากร เช่น

๓.๕.๑ การจัดอบรมใหญ่ประจำปี

๓.๕.๒ จัดการพัฒนาจิต เจริญปัญญาย่อยรายสัปดาห์ หรือรายเดือน

๓.๕.๓ จัดกลุ่มสนทนาธรรม

๓.๕.๔ จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ

๓.๕.๕ จัดศึกษาดูงานหรือปฏิบัติธรรมในสำนักต่างๆ

๓.๕.๖ ส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่างๆ ให้ยืมหรือใช้ศึกษาจัดห้องวิปัสสนา ฯลฯ

๓.๕.๗ ส่งเสริมการถือศีล ๕ เป็นวิถีชีวิต

๓.๕.๘ ส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรมและสอบอารมณ์ (วิปัสสนา)

๔. คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรในโรงเรียนวิถีพุทธ

^{๒๔} มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๑๐๓ - ๑๐๘.

๔.๑ ผู้บริหารสถานศึกษา

๔.๑.๑ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๔.๑.๒ ละเลิกจากอบายมุข

๔.๑.๓ ถือศีล ๕ เป็นนิจ

๔.๑.๔ มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม

๔.๑.๕ เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความดี

๔.๒ ครู อาจารย์ และบุคลากร

๔.๒.๑ ศรัทธาในพระพุทธศาสนา

๔.๒.๒ ละเลิกจากอบายมุข

๔.๒.๓ ถือศีล ๕ เป็นนิจ

๔.๒.๔ มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม

๔.๒.๕ ความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์

๕. การก่อกุศลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธและชุมชน

๕.๑ หลักการ

โรงเรียนวิถิพุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วย บ้าน วัด และสถาบันอื่นๆ ในชุมชนมีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ก่อกุศลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมในวิถิแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

๕.๒ หลักคิด

โรงเรียนวิถิพุทธเพียรพัฒนาตน มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของชุมชนเปิดโอกาสในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่างๆ อย่างหลากหลาย ในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษาโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพัฒนานักเรียนโรงเรียนวิถิพุทธ บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชนในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีวะต่างๆ เป็นต้นแก่ชุมชนสังคมด้วยเมตตาธรรมและความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามและสันติสุข

๕.๓ หลักทำ

สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษาซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถิพุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่องจนบังเกิดผลที่ชัดเจน ทั้งในด้าน การบริหารจัดการ ด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพ และคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียน และบุคลากรของโรงเรียนจนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการโดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาวาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันโรงเรียนวิถิพุทธ มีลักษณะเปิดกว้างสู่ชุมชน และสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคมด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่างต่อเนื่อง

๕.๔ กิจกรรมเสนอแนะก่อกุศลสัมพันธ์

๕.๔.๑ สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและวันสำคัญตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐิน ทอดผ้าป่า

กิจกรรมวันพ่อดินแม่ ฯลฯ

๕.๔.๒ สถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัดซึ่งอาจจัดในชั่วโมงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่นๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือบ้านเด็กกำพร้า ฯลฯ

๕.๔.๓ สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในการกิจต่างๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น

๕.๔.๔ เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม

๕.๔.๕ เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการวิชาชีพ เช่น จัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่างๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลผลิตทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่างๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ

๕.๔.๖ ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่างๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่างๆ ในวันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น

๕.๔.๗ จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศ โดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว

๕.๔.๘ เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาครอบครัว ฯลฯ

๕.๔.๙ ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่างๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์หรือวารสารของสถานศึกษา เผยแพร่แก่ผู้ปกครองศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ

๕.๔.๑๐ ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดี ทั้งครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษาและบุคคลในชุมชน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

๒.๒.๕. ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ กระทรวงศึกษาธิการ

แนวทางการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ที่จะประสบความสำเร็จได้นั้น องค์ประกอบหนึ่งที่กระทรวงศึกษาธิการให้ความสำคัญคือ การกำหนดแนวทางการประเมินโดยอาศัยตัวชี้วัดถึง คุณภาพการปฏิบัติงาน ซึ่งจะต้องได้รับการประเมินผลโดยอาศัยแนวทางและหลักการปฏิบัติ ดังนี้^{๒๕}

๑. แนวคิดหลักการ

เพื่อให้การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธในเชิงเป้าหมายภาพรวมมีความชัดเจน และสามารถเป็นเครื่องมือแก่สถานศึกษาและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับในการนิเทศติดตาม ตลอดจนการ ทบทวน และ

^{๒๕} มาจากพาลงกรณราชวิทยาลัย, โรงเรียนวิถีพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๔๕ - ๔๖.

ประเมินผลการดำเนินงานการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ กระทรวงศึกษาธิการได้ จัดทำ “ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” ขึ้น โดยวิเคราะห์กำหนดจากเอกสาร แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธเป็นหลักและได้รับการตรวจพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิหลายคณะ ซึ่งคาดว่า ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ จะช่วยให้การดำเนินงานและการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธในทุกระดับเป็นไปตามหลักการที่เหมาะสมและเป็นไปในแนวทางเดียวกัน ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย ๔ ด้านใหญ่ คือ ด้านปัจจัย ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ ในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒. ตัวชี้วัดด้านปัจจัย (INPUT)

ตัวชี้วัดด้านปัจจัยกำหนดเฉพาะปัจจัยที่สำคัญที่จะเป็นเงื่อนไขหลักและส่งผลอย่างชัดเจนต่อการพัฒนานักเรียนและงานโรงเรียนวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนี้เพื่อให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญเชิงเหตุผลและผลของการดำเนินการพัฒนา ซึ่งมีจุดเน้นในการพัฒนาทั้งระบบโรงเรียน

มาตรฐานด้านปัจจัยที่ต้องการ คือ โรงเรียนมีบุคลากรที่มีคุณลักษณะที่ดีในวิถีพุทธมีการบริหารจัดการ มีหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้และสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนา ตามหลักไตรสิกขา

ตารางที่ ๒.๑ ตัวชี้วัดด้านปัจจัย (INPUT)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี	๑.ผู้บริหาร	๑. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรม(ลด ละ เลิกอบายมุข) ถือศีล ๕ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ๒. มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ ๓. มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน ๔. มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนา
	๒.ครู	๑. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักธรรม (ลด ละ เลิกอบายมุข)มีศีลธรรมและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี ๒. มีพรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตร มุ่งพัฒนาให้ ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา ๓. รู้เข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา
๒.การบริหารจัดการดำเนินการอย่างมีระบบ	๑.ระบบบริหาร	๑. มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญหรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ ๒. แต่งตั้ง คณะ กรรมการ ที่ปรึกษา หรือ

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
		<p>คณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธและ บริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดยผู้เกี่ยวข้อง ทุกฝ่าย (บวร) มีส่วนร่วม</p> <p>๓.ปลูกฝังศรัทธาสรางเสริมปัญญาใน พระพุทธศาสนาให้เกิดกับบุคลากรและ ผู้เกี่ยวข้อง</p> <p>๔.ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัดชุมชนเพื่อพัฒนา ผู้เรียนและชุมชน</p> <p>๕. มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงาน โรงเรียนวิถิพุทธอย่างต่อเนื่อง</p>
	<p>๒.ระบบหลักสูตร สถานศึกษา</p>	<p>๖. มีระบบตรวจสอบประเมินผลและเปิดโอกาส ให้มีการเสนอแนะอย่างเป็นกัลยาณมิตรเพื่อการ พัฒนาอย่างต่อเนื่อง</p> <p>หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และ แผนการจัดการเรียนรู้บูรณาการพุทธธรรมทุก กลุ่มสาระการเรียนรู้</p>
<p>๓. กายภาพและ สิ่งแวดล้อมจัดอย่าง รอบคอบ</p>	<p>สภาพแวดล้อม</p>	<p>๑.จัดประดิษฐ์พระพุทธรูปประจำโรงเรียนและ ประจำห้องเรียนเหมาะสม</p> <p>๒.มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรม จริยธรรม โดยทั่วไปในบริเวณโรงเรียน</p> <p>๓. สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้เคียงธรรมชาติ</p> <p>๔. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด</p>

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๕๐)

๓. ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (PROCESS)

ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ กำหนดโดยวิเคราะห์เอกสาร “แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ” เป็นหลัก ซึ่งเป็นเอกสารเชิงหลักการและแนวทางของกระทรวงศึกษาธิการที่ใช้เป็นหลักทั่วประเทศการกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้กระบวนการพัฒนาอย่างชัดเจน รอบคอบ มีประสิทธิภาพ ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงตามระบบไตรสิกขา

มาตรฐานด้านกระบวนการที่ต้องการให้เกิด คือ “โรงเรียนจัดบรรยากาศและกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้เป็นไปตามหลักไตรสิกขา และบูรณาการในวิถีชีวิต”

ตารางที่ ๒.๒ ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (PROCESS)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
๑. การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา	๑. กระบวนการจัดการเรียนรู้	๑. จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ๒. ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา ๓. จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง
๑. การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา	๑. กระบวนการจัดการเรียนรู้	๔. จัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาทั้งในการเรียนการสอนและในกิจกรรมการดำรงชีวิต
	๒. การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้	๑. ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการใฝ่รู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ ๒. นิมนต์พระสงฆ์หรือเชิญผู้มีภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาสอนนักเรียนสม่ำเสมอ ๓. จัดให้นักเรียนไปเรียนรู้ที่วัด หรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง
	๓. การวัดประเมินผล	๑. มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมตามหลักภavana ๔ (กาย ศีล สมาธิ ปัญญา) โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนต่อเนื่อง
๒. บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร	บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริมการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น	๑. ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อม ถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้มมีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง ๒. ส่งเสริมบรรยากาศใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
		๓. ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียนให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น ๔. ส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เป็นประจำ
๓. กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต	๑. กิจกรรมพื้นฐานประจำวัน	๑. ฝึกฝนอบรมให้กินอยู่ ดูฟัง เป็น (รู้ เข้าใจเหตุผล และได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ ตามหลักไตรสิกขา) ๒. ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบ ดูแลรักษา พัฒนาอาคาร สถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย
	๒. กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา	๑. ส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา ๒. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึกและศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำและโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่องเป็นวิถีชีวิต ๓. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๕๐)

๔. ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (OUTPUT)

ตัวชี้วัดด้านผลผลิต กำหนดเฉพาะผลที่เกิดกับนักเรียน กำหนดโดยวิเคราะห์จากหลัก ภาวนา ๔ คือ มืดองค์ประกอบด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการ พัฒนาตามระบบไตรสิกขา การกำหนดปัจจัยด้านนี้ เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษามีเป้าหมายการพัฒนา โรงเรียนวิถึพุทธเพื่อพัฒนาผู้เรียนอย่างชัดเจน

มาตรฐานผลผลิตที่อยากให้เกิด คือ ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้ที่มีคุณลักษณะ กินอยู่ ดู ฟัง เป็นภาวนา ๔ ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข ดังรายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลผลิต (OUTPUT)

ตารางที่ ๒.๓ ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (OUTPUT)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
พัฒนากาย ศีล จิต และ ปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา ๔)	๑. กาย (กายภาพ)	๑.บริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ ในปริมาณและ คุณภาพที่เหมาะสมได้คุณค่าแท้ ๒.การดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาด เรียบร้อย ๓.ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม
	๒.ศีล (สังคัม)	๑.มีศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต ๒.มีวินัย ซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา ๓.สามารถพึ่งตนเองได้ทำงานเลี้ยงชีพด้วยความ สุจริต
	๓.จิต (จิตใจ/อารมณ)	๑.มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ ๒. มีจิตใจ เมตตา กรุณา ต่อกัน ๓.ทำงานและเรียนรู้อย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร ๔. มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน
	๔. ปัญญา	๑.มีศรัทธาและเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย ๒.รู้บาป-บุญ คุณโทษ ประโยชน์—มิใช่ ประโยชน์ ๓.ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่ สร้างสรรค์พัฒนางานอยู่เสมอ ๔.รู้เท่าทันแก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ ด้วยสติปัญญา

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๕๐)

๕. ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (OUTCOMES/IMPACT)

ตัวชี้วัดด้านผลกระทบกำหนดจากผลการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา ที่สถานศึกษาดำเนินการทั้งระบบแล้วก่อให้เกิดผลดีและผลต่อเนื่องกับผู้เกี่ยวข้องนอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย บ้าน(ผู้ปกครอง ชุมชน) วัด หน่วยงานราชการอื่นๆ การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงการพัฒนาโรงเรียนวิศุพุทธจะก่อให้เกิดผลต่อเนื่องและส่งผลดีต่อสังคมในวงกว้าง

มาตรฐานด้านผลกระทบที่ประสงค์ให้เกิด คือ “วัด บ้าน โรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิศุพุทธและเกิดความสมานฉันท์ร่วมมือกันพัฒนาโรงเรียนและสังคม ตามวิศุพุทธอย่างต่อเนื่อง ดังรายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (OUTCOMES/IMPACT)

ตารางที่ ๒.๔ ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (OUTCOMES/IMPACT)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
บวร ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิศุพุทธ	๑.บ้าน	๑.บ้านและชุมชนมีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขเพิ่มขึ้น ๒.ชุมชนมีผู้ช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น
	๒.วัด	วัดได้ศาสนทายาท และกำลังช่วยงานส่งเสริมพระพุทธศาสนามากขึ้น
	๓.โรงเรียน	โรงเรียนได้รับความวางใจ เชื่อมั่น ศรัทธาและได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ)

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๕๐)

จุดมุ่งหมายการพัฒนาตัวชี้วัดนี้ เพื่อให้โรงเรียนวิศุพุทธนำไปเป็นเครื่องมือในการทบทวนและพัฒนาตนเองได้อย่างมีทิศทางที่ชัดเจนมากขึ้นและผู้เกี่ยวข้องทุกระดับสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการนิเทศ ติดตามหรือประเมินผลการพัฒนา

๒.๒.๖. แนวทางการเสริมสร้างคุณธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน

บัญชา อึ้งสกุล^{๒๖} กล่าวว่า การเสริมสร้างคุณธรรมและค่านิยมที่สร้างจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็ก และเยาวชนมิใช่เป็นหน้าที่ของครูหรือสถาบันการศึกษาแต่เพียงผู้เดียว แต่ต้องได้รับความร่วมมือจากสังคมในทุกคุณลักษณะตามที่สังคมมุ่งหวังอันเป็นจุดหมายปลายทางเดียวกัน นั่นคือ ความต้องการให้สังคมเจริญก้าวหน้าและทุกคนในสังคมอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างมีความสุข ดังนั้น โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษา และสังคมจะต้องร่วมมือกันพัฒนาสิ่งแวดล้อมที่

^{๒๖} บัญชา อึ้งสกุล, “วิกฤตศีลธรรมการส่งเสริมจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน”, วารสารวิชาการ, ๒๕๕๔: ๗๒ - ๗๙.

เสริมสร้างจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนให้อยู่บนพื้นฐานของความรู้ที่เป็นหลักการ ทฤษฎี และ ผลการวิจัย เพื่อนำมาสอดแทรกไว้ในขั้นตอนของกระบวนการเรียนรู้ที่สามารถเชื่อมโยงไปสู่การปฏิบัติเพื่ออบรมบ่มนิสัยเด็กและเยาวชนของชาติ โดยมีแนวทางหรือวิธีการที่สามารถนำไปสู่การแก้ปัญหาดังกล่าวที่สำคัญ ได้แก่

๑. การสร้างสรรค์คุณธรรมและค่านิยมของเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของการยอมรับจากกลุ่มในการทำกิจกรรมใด ๆ โดยเฉพาะกิจกรรมการเรียนการสอนควรให้เด็กทำกิจกรรมในลักษณะกลุ่ม ควรยึดหลักการร่วมมืออย่างสร้างสรรค์ (Creative Cooperation) ที่สำคัญ คือ ต้องทำความเข้าใจคนอื่น เข้าใจข้อสรุปเข้าใจทางเลือกอื่นๆ แล้วพยายามทำให้คนอื่นเข้าใจตนเอง ต้องมีการแลกเปลี่ยนความเข้าใจร่วมกัน มองรวมกัน ไม่ใช่ฟังเข้าใจคนเดียว ต้องหาจุดต่างซึ่งกันและกันให้ได้ จุดเหมือนไม่ต้องพูดถึงไม่จำเป็นต้องเชื่อตามกัน แต่ต้องให้ความเคารพจุดต่างซึ่งกันและกัน อันเป็นพื้นฐานของการรักษาสีทิมมนุษยชนของประชาธิปไตย ห้ามตัดสินใจแทนคนอื่น ห้ามดีใจที่คนอื่นตัดสินใจเหมือนเรา ต้องดีใจที่คนอื่นตัดสินใจไม่เหมือนเรา ให้เขาตัดสินใจได้เองตามสภาพ ต้องพยายามทำความเข้าใจกับความแตกต่างให้ได้ ทำไม่จึงมองเห็นต่างกัน เพราะเรายืนคนละจุดต้องชื่นชมความแตกต่าง

๒. ครอบครัวเป็นสถาบันแรกของบุคคล เป็นจุดแรกในการสร้างบุคลิกภาพทุกอย่างในตัวบุคคลไม่ว่าจะเป็นทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม และการปฏิบัติด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะหน้าที่ของบิดามารดาในการอบรมสั่งสอนลูกนั้นยังมีความสำคัญมากไม่ควรละเลยหน้าที่ที่ปล่อยปละละเลย ถึงแม้ภาวะความเป็นอยู่ของคนในสังคมจะเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรก็ตามการที่บิดามารดาไม่เห็นความสำคัญในเรื่องดังกล่าวจะทำให้พลาดโอกาสอันสำคัญในการพัฒนาจริยธรรมในการขัดเกลาจิตใจและพัฒนา ค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน เพื่อพัฒนาเด็กให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพในสังคม

๓. การวางแผนและการออกแบบจัดกิจกรรมการเรียนการสอนหรือการเรียนรู้ อาจารย์ผู้สอนจะต้องให้เด็กและเยาวชนรับรู้ในคุณค่าของการปฏิบัติทางจริยธรรมอย่างถ่องแท้ เพื่อให้รู้ถึงเหตุในผลของการกระทำ นั่นคือ การกระทำที่มีเหตุผลและกระทำอย่างมีเป้าหมายที่เป็นพฤติกรรมที่พึงประสงค์จนสำเร็จ กล่าวคือ เด็กและเยาวชนจะต้องมองเห็นภาพอนาคต ของผลการกระทำในวันนี้ที่ชัดเจน โดยเฉพาะได้เห็นผลผลิต เห็นประโยชน์ของจริยธรรมและ ค่านิยมที่ถูกต้องนำมาใช้เป็นแนวทางในการควบคุมตนเอง และประสานสัมพันธ์กับผู้อื่นที่เชื่อมโยงกับการการปฏิบัติในชีวิตประจำวันให้ได้อย่างต่อเนื่องและมั่นคงตลอดไป

จะเห็นได้ว่า การส่งเสริมจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนย่อมขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่สำคัญหลายประการ เช่น การสอนและบรรยากาศในชั้นเรียน ความสนใจ ความถนัดของนักเรียน สภาพแวดล้อม และการสนับสนุนของสถาบันครอบครัว นอกจากนี้ นักเรียนควรได้รับความสุขจากการเรียน ได้รับความรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรมเสริมสร้างจริยธรรม ค่านิยม และสามารถนำไปใช้ในการชีวิตจริงได้ ที่สำคัญคือ การรู้จักตนเอง เข้าใจผู้อื่น ตลอดจนได้รับความเมตตา การยอมรับและปฏิสัมพันธ์ในทางที่ดีต่อกันด้วยความจริงใจ

ถ้าเราย้อนกลับไปในอดีตจะเห็นว่าสังคมชาวไทยส่วนใหญ่เป็นสังคมชาวพุทธ ชาวไทยนับถือศาสนาพุทธมาช้านานจน รับเอาหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์มาเป็นปรัชญาชีวิต ยึดเอามา

เป็นแนวปฏิบัติในการดำเนินชีวิต จนกลายเป็นค่านิยม ประเพณี วัฒนธรรม และหลักกฎหมาย
ระเบียบแบบแผนของการปฏิบัติราชการ

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต)^{๒๗} ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ว่า คำว่า จริยธรรมที่เราใช้
กันอยู่ในปัจจุบัน เป็นศัพท์ที่เพิ่งบัญญัติขึ้นมาเมื่อ ๓๐ กว่าปีมานี้เอง โดยให้ตรงกับคำว่า ethics ก่อน
หน้านี้เราใช้คำว่า ศีลธรรม ศีลธรรมไปอิงอยู่กับหลักพุทธศาสนาแล้วไม่ค่อยเป็นสากลเท่าไร จึง
บัญญัติคำว่า ethics มันจึงจะเป็นสากล

สุริยะ รูปหมอก^{๒๘} ให้ทรรศนะว่า การศึกษาของไทยแทบไม่มีอะไรเป็นของตนเองเราขาด
ทั้งปรัชญา และอุดมคติที่ควรเกิดขึ้นด้วยสันดานเดิมของเรา เรามีนักปฏิบัติมากกว่านักคิด เราขาด
การนับถือตนเอง เราแทบไม่รู้เอกลักษณ์ของเราอยู่ที่ไหน การดำเนินชีวิตที่ประเสริฐและเป็นสุขจริง
แท้แน่นอนก็ยึดธรรมคืออริยสัจ ๔ คือมรรคมืองค์ ๘ ตั้งแต่สัมมาทิฐิจนถึงสัมมาสมาธิ ที่รวมเป็น
ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สรุป คือ คุณธรรม จริยธรรม แบบนี้ประกอบไปด้วย ศีล สมาธิ
ปัญญา เฉพาะศีลอย่างเดียววานิสงส์ก็ถึงนิพพานแล้ว “สี่เลนะ นิพพุตัง ยันติ”

จริยธรรมในทางพุทธศาสนานั้น แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑. จริยธรรมชั้นความคิด หรือ คุณธรรมพื้นฐานในจิตใจ ขอเรียกว่า คุณธรรม

๒. จริยธรรมชั้นแสดงออกทางสังคมหรือชั้นปฏิบัติการ เป็นคุณธรรมที่แสดงออก
ภายนอก ขอเรียกว่า จริยธรรม สามารถแสดงเป็นแผนภูมิของหมวดธรรมประจำใจ และหมวดธรรม
ที่แสดงออกทางสังคมโดยใช้มรรคมืองค์ ๘ เป็นตัวเริ่มต้น เพราะหมวดธรรมทุกหมวดธรรมมี
ความสัมพันธ์กันสูงและส่งผลต่อสิ่งต่าง ๆ ได้ใกล้เคียงกัน คุณธรรมที่เป็นพื้นฐานอยู่ในจิตใจหรือ
จริยธรรมชั้นความคิด (คุณธรรม) กับคุณธรรมที่แสดงออกภายนอก หรือจริยธรรมชั้นปฏิบัติ
(จริยธรรม) ในหมวดธรรมพรหมวิหาร ๔ นั้น มักถูกเข้าใจว่าเป็นคุณธรรมชั้นปฏิบัติการ หลายคน
แม้แต่นักวิชาการเองก็พยายามอธิบายให้เป็นการปฏิบัติ เช่น ให้แสดงความรัก ความเมตตา ซึ่งความ
จริงแสดงออกไม่ได้ เพราะหมวดธรรม พรหมวิหาร ๔ มี เมตตา กรุณา เป็นต้น เป็นหมวดธรรมประจำ
ใจ เป็นคุณภาพจิตอยู่ในระดับความคิดเท่านั้น เนื่องจากในสังกัปปะ (ตำริขอบ คือ ๑. เนกขัมมะ คือ
นึกคิดออกมาจากกาม คือ ปลอดภัยจากโลภะ ๒. อพยบาบาท ตำริไม่มีความเคียดแค้น ชิงชัง ชัดเคือง
โดยมุ่งมีเมตตา มีเมตรี ปรารถนาดีต้องการให้ผู้อื่นเป็นสุข คือ ปราศจากโทสะ ๓. อวิหิงสา คือ ตำริไม่
เบียดเบียนใคร มีความกรุณา มุ่งช่วยให้ผู้อื่นพ้นทุกข์) การฝึกอบรมพรหมวิหารก็รวมอยู่ใน หมวด
สมาธิ ดังนั้น พรหมวิหารจึงเป็นกรรมฐานหมวดหนึ่งในกรรมฐาน ๔๐ ส่วนชั้นปฏิบัติการนั้นก็มิ สังคห
วัตถุ ๔ ก็ทำหน้าที่แสดงออกต่อสังคม เช่น เมตตา กรุณา เขาก็แสดงออกโดยการให้ทาน คือ ให้
สิ่งของ ให้ความรู้ หรือปิยวาจา คือ พูดไพเราะ พูดดี พูดมีประโยชน์ เป็นต้น ซึ่งสังคหวัตถุอยู่น้อยฝ่าย
ศีล จึงเป็นการปฏิบัติต่อสังคม ความเข้าใจหลักอันนี้จะใช้ให้ชาวพุทธเองใช้หรือปฏิบัติหลักธรรมได้ถูก
ขึ้นถูกอัน เหมาะสมชัดเจนขึ้น คือ ให้ทำดีและบำเพ็ญประโยชน์ ไม่เพียงแต่นั่งหลับตาเฉย ๆ
ความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมในใจของคนเรา และจริยธรรมที่แสดงออกต่อสังคม แสดงถึงความ

^{๒๗} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตโต), *หยาดเพชร หมวดธรรม ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย*,
พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๗๓.

^{๒๘} เอกวิทย์ ณ ถลาง อ่างใน สุริยะ รูปหมอก, “มารู้จักจริยธรรมกันก่อนที่จะไปสอนเด็ก”, *วารสาร
ข้าราชการครู*, (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๔๖): ๔๖.

สมบูรณ์ของพุทธธรรมที่มีคำสอนที่เป็นระเบียบ มีหลักธรรมครบทุกชั้นตอนและบอกให้รู้ว่าการแสดงออกซึ่งความดีงามต่อสังคมจะต้องมีคุณธรรมซึ่งลึกซึ้งในจิตใจเป็นรากฐาน จึงจะเป็นไปโดยจริงใจบริสุทธิ์ มั่นคง ยั่งยืนในการปฏิบัติต่อสังคม เช่น ทาน ปิยวาจา อตถจริยา เป็นต้น ก็มีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐานในใจ ถ้าบุคคลในสังคมมีคุณธรรม มีจริยธรรมแล้วสังคมก็มีแต่สันติสุข สงครามการรบราฆ่าฟันการเอารัดเอาเปรียบกัน การเห็นแก่ตัวคงไม่เกิดขึ้น สังคมก็จะไม่โหยหาจริยธรรมอีก^{๒๙}

๒.๒.๗ การเรียนการสอนแบบให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางตามหลักพระพุทธศาสนา

นวลจิตต์ เชาว์กิริติพงษ์^{๓๐} กล่าวว่า การเรียนการสอนแบบให้นักเรียน เป็นศูนย์กลาง กำลังเป็นประเด็นการศึกษาที่กล่าวถึงมากในวงการศึกษาระดับของผู้วางแผน และบริหาร การศึกษา รวมถึงกลุ่มบุคคลที่ให้ความสนใจศึกษาศาสตร์ของการเรียนการสอนจะแสดงความคิดเห็นตรงกันว่าวิธีจัดการเรียนการสอนแบบนี้จะสามารถพัฒนาคนให้มีคุณภาพ เป็นคนดี คนเก่ง และอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขได้ เป็นเหตุให้มีข้อบังคับอย่างชัดเจนใน พระราชบัญญัติการศึกษา ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งถือว่าเป็นกฎหมายฉบับแรกว่าครูทุกคนจะต้องสามารถจัดการเรียนการสอนแบบให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางให้ได้อย่างมีคุณภาพในปัจจุบันมีวิธีการนำเสนอการสอนมากมายที่ครูสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบการจัดการเรียนการสอนเพื่อให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางได้ การศึกษาแนวการสอนตามหลักพระพุทธศาสนาผ่านข้อเขียนของพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ยิ่งทำให้มั่นใจว่า แท้จริงแล้วการสอนแบบให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางนี้เป็นวิธีเดียวกับแนวการสอนที่พระพุทธเจ้าทรงใช้สอนพุทธสาวกและบุคคลอื่น ๆ มีสาระหลายตอนที่บ่งชี้ข้อความรู้ที่มีความสอดคล้องกับหลักการจัดการเรียนการสอนแบบให้นักเรียนเป็นศูนย์กลาง โดยแยกแยะตามองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอน ๔ ส่วน ได้แก่ ปรัชญาพื้นฐานของการสอน ข้อควรคำนึงสำหรับนักเรียนและการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ท่านได้กล่าวถึงปรัชญาพื้นฐานในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการสอนไว้ว่า ความทุกข์ คือสภาพการเกิดปัญหาในการดำเนินชีวิต นำมาซึ่งความเดือดร้อนไม่สบายใจนั้น เป็นสิ่งที่มีอยู่แล้วมนุษย์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้ ถ้าต้องการมีชีวิตที่เป็นอยู่อย่างดีและมีความสุขที่สุดก็ต้องกล้ารับรู้ปัญหาทุกอย่างในสภาพที่เป็นจริงไม่ปิดป้องหรือหลอกตัวเอง และพร้อมที่จะจัดการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นนั้นให้ได้ดีที่สุด ความทุกข์ที่กล่าวถึงนั้นเกิดจากความอยากความต้องการ และความเห็นแก่ตัว ซึ่งเป็นตัวการให้มนุษย์มีเจตคติต่อสิ่งต่าง ๆ คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริงไป จึงทำให้มีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไม่เหมาะสม เป็นสภาวะที่เรียกว่าหลงอยู่กับความไม่รู้ ดังนั้น ภารกิจที่สำคัญของการศึกษา คือ การฝึกอบรมให้คนเกิดปัญญา คือ ความรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ ตามสภาพที่เป็นจริง มีเจตคติและปฏิบัติกับสิ่งทั้งหลายตามที่ควรจะเป็น เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและส่วนรวมมากที่สุด เป้าหมายการจัดการศึกษา คือ การทำให้สภาวะที่เรียกว่าปัญญา สอดคล้องกับสภาวะที่เรียกว่าการรับรู้ตนเองตามสภาพความเป็นจริง (self-actualization) เมื่อบุคคลรับรู้ตนเองตามสภาพความเป็นจริงแล้วก็จะสามารถรับรู้และยอมรับสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเราได้ตามสภาพที่เป็นจริงด้วยเมื่อถึงเวลา

^{๒๙} สุริยะ รูปหมอก, “มารู้จักจริยธรรมกันก่อนที่จะไปสอนเด็ก”, วารสารข้าราชการครู, (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๔๖): ๒.

^{๓๐} นวลจิตต์ เชาว์กิริติพงษ์, “การเรียนการสอนแบบให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางตามแนวการสอนในหลักพระพุทธศาสนา”, วารสารวิชาการ, เล่มที่ ๓ ปีที่ ๓, (๒๕๔๓): ๒๑.

นั้น มนุษย์ก็จะรู้ว่าควรปฏิบัติอย่างไรต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและคนอื่น ๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างเหมาะสมสังคมก็จะน่าอยู่ มีความสุข และเป็นประชาธิปไตยอย่างที่ใครๆ ก็ต้องการ

๒. ท่านได้กล่าวถึงบทบาทและหน้าที่ของครู โดยเชื่อมโยงสาระสำคัญของปรัชญาพื้นฐานไว้ว่า ครูจะต้องทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรผู้ให้ความช่วยเหลือ พยายามสรรหาอุบายกลวิธีและอุปกรณ์ต่าง ๆ ซึ่งหมายถึงการเลือกใช้วิธีสอนเทคนิคการสอนและสื่อการสอนเป็นสิ่งเร้า เพื่อช่วยให้นักเรียนได้เข้าถึงสภาวะปัญญาอย่างได้ผลที่สุด โดยครูจะต้องระลึกเสมอว่า นักเรียนเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นผู้ที่ต้องเรียนรู้ เป็นผู้สร้างปัญญาให้กับตัวเอง จึงต้องให้นักเรียนเป็นผู้มีส่วนร่วมและลงมือกระทำให้มากที่สุด ดังนั้น ครูจะต้องคำนึงถึงความสามารถ ความถนัด อุปนิสัยต่างๆ ของนักเรียน เพื่อจัดสภาพการเรียนและกลวิธีสอนต่าง ๆ ให้นักเรียนได้เรียนรู้ได้อย่างได้ผลดีที่สุด และเนื่องจากปัญญาไม่ใช่สิ่งของที่หยาบยื่นให้กันได้ แต่จะเกิดได้จากการมีโอกาสดูแลใช้ความคิดไตร่ตรองสอบสวนไปตามลำดับเหตุผล ดังนั้น ครูต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนมีอิสระในการใช้ความคิดและซักถาม โต้ตอบ สืบเสาะค้นหาความจริงต่างๆ ด้วยตนเอง จนเกิดเป็นความรู้ความเข้าใจ ครูต้องไม่บังคับให้เชื่อหรือทำตามในสิ่งที่ครูสั่งอย่างไรเหตุผล ครูต้องไม่เบียดเบียนต่อการถูกซักถามและอธิบายเหตุผลต้องเปิดใจให้ยอมรับได้กับความคิดเห็นที่หลากหลาย และต้องเป็นผู้ช่วยเหลือในการผสมผสานและจัดระบบข้อมูลที่กระจัดกระจายให้เป็นระเบียบและลงตัว พระพุทธเจ้าทรงเป็นครูที่ใช้บทบาทดังกล่าวนี้ ในการอบรมสั่งสอนบุคคลผู้มาเข้าเฝ้าและพุทธสาวกอย่างสม่ำเสมอ ผู้สนใจสามารถค้นหาข้อมูลที่เป็นตัวอย่างเป็นรายกรณีได้

๓. ท่านได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับนักเรียนอันเป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนการสอนไว้ ดังนี้

๓.๑ นักเรียนเป็นบุคคลที่มีความสามารถแตกต่างกัน พระพุทธเจ้าทรงแบ่งบุคคลเป็น ๔ ประเภท โดยเปรียบเทียบกับลักษณะของดอกบัว ได้แก่ บุคคลผู้รู้เข้าใจได้ฉับพลัน บุคคลผู้สามารถรู้เข้าใจได้เมื่อได้ฟังคำอธิบายความที่พิสดารออกไป บุคคลผู้พอจะหาทางค่อยๆ ชี้แจงแนะนำใช้วิธีการยกเยื้องให้เข้าใจได้ต่อ ๆ ไปและบุคคลผู้แก้ปัญหา ดังนั้น ครูจึงต้องปรับวิธีสอนผ่อนให้เหมาะสมกับนักเรียนแม้จะสอนในเรื่องเดียวกัน

๓.๒ นักเรียนมีสภาวะความพร้อมในการเรียนรู้แตกต่างกัน หรือแม้แต่ในตัวนักเรียนคนเดียวก็มีความพร้อมในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งแตกต่างกัน ครูจะต้องมีความสามารถพิเศษที่จะทำการกะประมาณได้ว่า นักเรียนควรจะได้เรียนอะไร เรียนได้มากน้อยแค่ไหน หรือสิ่งที่ต้องการให้เขารู้นั้นควรจะให้เขารู้ได้หรือยัง

๓.๓ นักเรียนจะเกิดการเรียนรู้ได้เมื่อมีโอกาสได้ลงมือทำด้วยตนเอง การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจะนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจแม่นยำ และได้ผลจริงในการเรียนการสอนต้องแสดงให้เห็นว่านักเรียนกับครูมีบทบาทรวมกันในการแสวงหาความจริงให้มีการแสดงความคิดเห็นโต้ตอบอย่างเสรีตามวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติตลอดมา เช่น หาทางล่อให้นักเรียนแสดงความคิดเห็นของตนออกมาชี้ข้อคิดให้แก่เขา ส่งเสริมให้เขาคิดและให้เขาเป็นผู้วินิจฉัยความรู้ที่ตนเอง ครูเป็นเพียงผู้ชี้ช่องทางเข้าสู่ความรู้ โดยใช้คำถาม ครูต้องแสดงบทบาทเป็นผู้ถามมากกว่าเป็นผู้ตอบ

๔. ท่านได้กล่าวถึงการสร้างบรรยากาศในชั้นเรียน มีประเด็นที่น่าสนใจดังนี้

๔.๑ ครูต้องเริ่มการสอนด้วยการดึงดูดความสนใจ พระพุทธเจ้ามักจะทรงใช้วิธี

สนทนากับผู้ที่มาเฝ้าด้วยเรื่องที่เขารู้และเข้าใจดีหรือมีความสนใจอยู่แล้ว ซึ่งจะมีส่วนช่วยให้เกิดผลสำเร็จในการสอนมาก

๔.๒ ครูต้องสร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดภัยโปร่งเปิดใจไม่ตึงเครียดหรืออึดอัดต้องให้เกียรตินักเรียน เปิดโอกาสให้เขาได้มีความภาคภูมิใจในตัวเอง

๔.๓ ในการสอนต้องมุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจในสิ่งที่สอนเป็นสำคัญสอนให้ได้แก่นได้ความคิดรวบยอดของสิ่งที่ต้องการสอน

๔.๔ ครูต้องตั้งใจสอนอย่างจริงจังด้วยความรู้สึกเห็นคุณค่าของการสอน และ ความสำคัญของนักเรียนไม่ใช่สักแต่สอน

๔.๕ ครูควรใช้กิริยาและวาจาสุภาพนุ่มนวลในขณะที่สอน ชวนให้นักเรียนเกิดความสบายใจเข้าใจง่าย และอยากเรียนด้วยสภาพบรรยากาศในชั้นเรียนที่กล่าวถึงนี้ พระพุทธเจ้าทรงใช้ประโยชน์เป็นสิ่งเอื้ออำนวยในการสอนสาวก และพุทธบริษัทได้ค้นพบข้อความรู้อันเป็นความจริงด้วยตนเองผ่านกระบวนการคิด การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นที่ตัวของผู้เรียนโดยตรง สอดคล้องกับหลักการสอนแบบให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางพอดี การสอนตามแนวพุทธศาสตร์ ท่านกล่าวว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีการสอน ๓ แบบ ซึ่งเรียกแต่ละแบบได้ว่าเป็นสิ่งนำอัจฉรย์ หมายความว่า มีผลสำเร็จอย่างนำอัจฉรย์ เพราะสามารถทำให้คนเกิดความรู้ถึงขั้นปัญญา และผลการเปลี่ยนแปลงไปได้ถึงขั้นอริยบุคคลวิธีสอน ๓ แบบ ได้แก่

๑. การสอนแบบอภิปาฏิหาริย์ เป็นการสอนโดยใช้ความสามารถเฉพาะพระองค์ แสดงสิ่งที่บุคคลทั่วไปทำไม่ได้ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเลื่อมใสในตัวพระองค์ก่อนจึงเริ่มลงมือสั่งสอน เป็นกลอุบายนำไปสู่ความสำเร็จในการเรียนรู้ของผู้เรียนซึ่งพระองค์จะทรงใช้ในเหตุการณ์ที่จำเป็นเท่านั้น เช่น ในกรณีทรงปราบชฎิล ๓ พี่น้อง และกรณีทรงโปรดโจรองคุลิมาล

๒. การสอนแบบอาเทศนาปาฏิหาริย์ เป็นการสอนที่ใช้วิธีการหยั่งรู้สภาพจิตใจของผู้เรียนก่อนลงมือสอน หรือที่เรียกว่า ดักใจ เมื่อรู้สภาพจิตใจของผู้เรียนแล้วทรงลงมือสอนด้วยการพูดสั้นๆ แต่ประทับใจหรือไม่พูดแต่ให้ลงมือกระทำอะไรบางอย่างจนผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง ซึ่งจะเลือกใช้วิธีการสอนดังกล่าวในสภาพการณ์ที่เหมาะสม

๓. การสอนแบบอนุสาสนีปาฏิหาริย์ เป็นการสอนแบบบรรยายหรือแสดงธรรมแบบธรรมดาโดยไม่ใช้ฤทธิ์เดชหรือการพูดดักใจแต่อย่างใดแต่การสอนแบบนี้ก็สามารถทำให้คนเกิดความเชื่อมั่นถึงขั้นเปลี่ยนวิถีชีวิต ยอมรับค่านิยมใหม่ได้ โดยทรงพิจารณาจนรู้จักจริต ภูมิปัญญาและภูมิหลังของผู้ฟัง แล้วทรงปรับปรุงเนื้อหาของเรื่องที่สอนและวิธีสอนให้เหมาะสมกับคนฟัง สำคัญในหลักพุทธศาสนาเป็นเครื่องนำทางให้เราสามารถดำรงตนเป็นคนดีและอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข และสำหรับคนที่เป็นครุยังนำทางให้สามารถดำรงตนเป็นครูที่ดีสอนเก่งโดยให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางได้

การพัฒนากระบวนการเรียนการสอนเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาเด็ก และเยาวชนให้บรรลุตามคุณลักษณะของแต่ละกลุ่มเนื้อหาสาระ/รายวิชาตามที่หลักสูตรคาดหวัง ซึ่ง โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์^{๓๑} ได้จำแนกความสามารถ หรือปัญญา (Intelligence) ของมนุษย์ทุกคนมีทั้งหมด ๗ ด้านด้วยกัน ดังนี้

^{๓๑} โฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ อ่างใน บัญชา อิงสกุล, “วิกฤตศีลธรรมการส่งเสริมจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน”, วารสารวิชาการ, เล่มที่ ๕ ปีที่ ๘, (๒๕๔๕): ๗๔ - ๗๗.

๑. ปัญญาด้านภาษา (Linguistic Intelligence)
๒. ปัญญาด้านตรรกะและคณิตศาสตร์ (Logical Mathematic)
๓. ปัญญาด้านมิติ (Spatial Intelligence)
๔. ปัญญาทางด้านร่างกายและการเคลื่อนไหว (Body-Kinesthetic Intelligence)
๕. ปัญญาทางด้านดนตรี (Musical Intelligence)
๖. ปัญญาด้านมนุษยสัมพันธ์ (Intrapersonal Intelligence)
๗. ปัญญาทางด้านตนหรือการเข้าใจตนเอง (Interpersonal Intelligence)

ปัญญาดังที่กล่าวมานี้ จะปรากฏขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพก็ต่อเมื่อการจัดกระบวนการเรียนการสอนของครูผู้สอนจะต้องเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ปัญญาด้านต่างๆ จะเปล่งประกายในวันวัฒนธรรมที่ยกย่องคุณค่าและเกิดความองกวมตามความสามารถและปัญญาความฉลาดของบุคคลนั้น สิ่งสำคัญในการส่งเสริมจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนจำเป็นต้องพัฒนาเด็กและเยาวชนให้รู้จักตนเองและสามารถประพฤติตนโดยการรู้จักตน ความสามารถในการรู้จักตนเองในทุกด้านและเห็นคุณค่าในตนเอง ได้แก่ การรู้จักตนเองตามความเป็นจริง เช่น มีจุดอ่อน จุดแข็งเรื่องใดมีความรู้เท่าทันอารมณ์ ความคิด ความปรารถนาของตน มีความสามารถที่จะฝึกตนเอง เข้าใจตนเองและนับถือตนเอง การปรับ/พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนปัญหาในการสร้างเสริมจริยธรรมและค่านิยมเพื่อสร้างสรรค์เด็กและเยาวชนที่พบส่วนหนึ่ง โดยเฉพาะการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษาได้เน้นการสอนตามเนื้อหาเป็นหลัก ขาดรูปแบบการสอนและทักษะการสอนตามจิตวิทยาการเรียนรู้รวมทั้งขาดการวางแผนการสอนที่ถูกต้องตามลักษณะธรรมชาติของการเสริมสร้างจริยธรรมและค่านิยมให้เป็นไปตามที่หลักสูตรคาดหวัง ปัญหาอีกส่วนหนึ่งพบที่ผู้เรียน ซึ่งมี ผลกระทบมาจากปัญหาจากสังคมหลายๆ ด้าน ทำให้ผู้เรียนแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น การแต่งกายของเยาวชน ความหุนหันพุ่มเฟือยเกินฐานะความจำเป็น การมั่วสุม ลุ่มหลงในอบายมุข การติดยาเสพติดให้โทษ เสรีภาพในทางเพศ การค้าประเวณีโดยสมัครใจหรือถูกบังคับ สิ่งลามกอนาจาร การบังคับให้ใช้แรงงานเยี่ยงทาส ละเลยการเคารพผู้ใหญ่ บุพการี และครูอาจารย์ ละเลยความสุภาพอ่อนน้อมถ่อมตน การไม่มีวินัยและเคารพกฎหมายของบ้านเมือง การทะเลาะวิวาทนิยมความรุนแรง เป็นต้น นำไปสู่การเสริมสร้างจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนดำเนินไปในทิศทางที่ถูกต้อง

ในการพัฒนากระบวนการเรียนการสอนจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชนสิ่งสำคัญครูผู้สอนจะต้องดำเนินการจัดกระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือ ครูจะต้องรู้และเข้าใจ รวมทั้งมีทักษะในการวิเคราะห์หลักสูตร ปรัชญาการศึกษา จิตวิทยาการเรียนรู้ สังคมวิทยาการวัดและประเมินผลการศึกษา รวมทั้งการวิจัยในชั้นเรียนเพื่อนำไปสู่การวางแผนและออกแบบการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับธรรมชาติของเด็กแต่ละวัย โดยมีขั้นตอนการจัดการเรียนการสอน จะต้องเน้นที่กระบวนการเรียนรู้ที่ถูกต้องตามหลักวิชา เพื่อให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ความเข้าใจและทักษะการปฏิบัติเพื่อประโยชน์ว่า การนำไปใช้ในชีวิตประจำวันต่อไป^{๓๒}

^{๓๒} บัญชา อึ้งสกุล, “วิกฤตศีลธรรมการส่งเสริมจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน”, วารสารวิชาการ, เล่มที่ ๕ ปีที่ ๘, (๒๕๔๕): ๗๒ - ๗๙.

๑. การพัฒนาตนตามแนวพุทธศาสนา

พุทธศาสนามุ่งให้มนุษย์ทุกคนได้พัฒนาตนให้เป็นคนที่มีสมบูรณ์แบบ คือ เป็นผู้ที่มีธรรมของสัตบุรุษ ๗ ประการ ได้แก่

- ๑.๑ การเป็นผู้รู้จักเหตุ
- ๑.๒ การเป็นผู้รู้จักผล
- ๑.๓ การเป็นผู้รู้จักตน
- ๑.๔ การเป็นผู้รู้จักประมาณ
- ๑.๕ การเป็นผู้รู้จักกาล
- ๑.๖ การเป็นผู้รู้จักชุมชน
- ๑.๗ การเป็นผู้รู้จักบุคคล

พุทธศาสนามีความเชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองได้ แต่การที่จะพัฒนาได้มากหรือน้อยขึ้นอยู่กับระดับของสติปัญญา พฤติกรรม และความประพฤติของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกัน การที่บุคคลรู้ข้อมูลเกี่ยวกับระดับสติปัญญา การกระทำและนิสัยใจคอตนเอง ช่วยให้บุคคลนั้นสามารถหาแนวทางในการพัฒนาตนได้อย่างเหมาะสมหลักธรรมในพุทธศาสนา ซึ่งสามารถนำมาใช้ในการพัฒนาตนเองนั้นมีอยู่มากมาย ที่สำคัญและรู้จักกันดี คือ

หลักสังคหวัตถุธรรม พรหมวิหารธรรม และสาราณียธรรม เป็นธรรมที่ช่วยในด้านการสร้างความสัมพันธ์กับผู้อื่น

หลักจักร ๔ และอิทธิบาท ๔ เป็นธรรมที่ช่วยพัฒนาชีวิตให้มีความก้าวหน้าและประสบความสำเร็จ

หลักสติสัมปชัญญะ ขันติโสรัจจะ และทมะเป็นธรรมที่ช่วยให้คนเรารู้จักบังคับตนเอง และควบคุมตนเอง

หลักนารถรณธรรม เป็นธรรมที่ช่วยให้คนเรารู้จักพึ่งตนเอง

หลักปัญญาวุฒิธรรม เป็นธรรมที่ช่วยพัฒนาในด้านการรู้จักใช้ปัญญาในการพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ให้รอบคอบ

๒. ลักษณะของคนที่มีการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนา

คนที่สามารถฝึกฝนตนเองได้นั้น ควรมีลักษณะนิสัยหรือจิตสำนึกอยู่ในใจ ๒ ประการ คือ

๒.๑ มีจิตที่มุ่งสู่เป้าหมาย การมุ่งสู่เป้าหมายเป็นเรื่องปัญญาที่รู้ที่ตระหนัก ไม่ใช่เป็นเรื่องของความอยาก ความปรารถนา คนที่จะเจริญก้าวหน้าจะมีลักษณะข้อหนึ่งคือ การกระทำที่มุ่งสู่เป้าหมาย เช่น คนขายของ ถ้าขายสินค้าโดยมีใจจดจ่ออยู่กับเป้าหมาย คือมุ่งที่จะได้เงินก็จะไม่ใส่ใจหรือไม่ถือสาหาความกับลูกค้าในเรื่องเล็ก ๆ น้อย ๆ คนที่ทำได้ก็ทำตามอย่างมีจุดมุ่งหมายย่อมจะเกิดผลดีหลายประการ คือทำให้เป็นคนมีจิตใจแน่วแน่ มีความตั้งใจจริง จะทำอะไรก็ต้องทำให้สำเร็จ คอยเอาใจใส่ และรู้จักใช้ความคิดพิจารณา มีความรับผิดชอบ ขยันหมั่นเพียร ควบคุมตนเอง บังคับตนเองได้ นอกจากนี้ยังรู้จักอดทนในการรอผล เมื่อทำงานผิดพลาดก็รู้จักแก้ไขปรับปรุงตนเองอยู่ตลอดเวลา

๒.๒ มองสิ่งต่างๆ เป็นการเรียนรู้ คนที่มองสิ่งใดก็ตามเป็นการเรียนรู้ย่อมเกิดผลดีกับตนเองกล่าวคือ นอกจากจะได้รับประโยชน์ในแง่ของการฝึกแล้วยังมีผลต่อจิตใจของตนเองด้วย เช่น ถูกคนนิทนาบว่าร้ายก็ไม่โกรธ เพราะใจมุ่งไปที่การค้นหว่าในคำพูดเหล่านั้นเราได้เรียนรู้อะไรบ้างที่เป็นประโยชน์ สามารถนำไปปรับปรุงตนเองได้ หรือถูกคนตำหนิด้วยถ้อยคำหยาบคายก็ไม่สนใจ เพราะเห็นว่าไร้สาระ คนที่มองสิ่งต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้จึงมีลักษณะอึดออบใจ มีจิตใจสบายและมีสุขภาพจิตดี สำหรับผู้ที่มีตนพัฒนาแล้วหรือมีคนที่เจริญแล้วที่เรียกว่า ภาวิตตะ จะเป็นผู้ที่มีการพัฒนาใน ๔ ด้าน คือ

๒.๒.๑ การพัฒนากาย ได้แก่ การมีร่างกายที่เจริญเติบโตและแข็งแรง ในทางพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาทวารทั้ง ๕ หรือ อินทรีย์ทั้ง ๕ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอกได้เป็นอย่างดี ดังตัวอย่างคนที่พัฒนาที่ตา จะรู้จักสัมพันธ์ทางตา คือ รู้จักเลือกรับรู้สิ่งเร้าที่มีประโยชน์ เช่น อ่านหนังสือที่เป็นความรู้ คนที่พัฒนาที่ลิ้นก็จะรู้จักสัมพันธ์ทางลิ้น เช่น รู้จักประมาณในการบริโภครับประทานอาหารที่มีคุณค่า

๒.๒.๒ การพัฒนาศีล ได้แก่ การพัฒนากายและวาจาของตนให้ความสัมพันธ์กับเพื่อนมนุษย์ในทางที่ดี ข้อนี้แตกต่างจากข้อแรกตรงที่เป็นการสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ คนที่มีการพัฒนาศีลจะรู้จักฝึกหัดกิริยามารยาทของตนให้เป็นคนที่มีกิริยาดี มารยาทงาม เป็นที่ประทับใจแก่ผู้ที่พบเห็น ละเว้นกิริยา วาจา หรือการกระทำทางกายวาจาที่เบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน สามารถควบคุมกายวาจาของตนให้อยู่ในระเบียบวินัยอัน ดีงามได้ เช่น ไม่ทำร้ายคนอื่นให้ได้รับความเจ็บปวด ไม่กล่าวคำเท็จเพื่อทำให้อันอื่นได้รับความเสียหาย เป็นต้น

๒.๒.๓ การพัฒนาจิตใจ หมายถึง การพัฒนาคุณภาพจิต พัฒนาสมรรถภาพจิต และพัฒนาสุขภาพจิตเช่น ประรณาดิต่อผู้อื่น คิดช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์ พลอยยินดีกับความสำเร็จของผู้อื่นไม่อิจฉาริษยา รู้จักวางใจให้สงบเยือกเย็น เป็นต้น

๒.๒.๔ การพัฒนาปัญญา ได้แก่ การพัฒนาปัญญาของตนให้เป็นผู้ที่รู้และเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง รู้เท่าทันสภาวะของโลกและชีวิตทำจิตใจให้เป็นอิสระได้จนถึงขั้นสูงสุด ผู้ที่สามารถพัฒนาปัญญาได้จนถึงขั้นสูงสุดจะหมดสิ้นกิเลส แม้จะเกิดในโลก อยู่ในโลก แต่ก็ไม่ยึดติดโลก เช่นเดียวกับดอกบัวที่เกิดในน้ำ เจริญงอกงามในน้ำ แต่ไม่ติดน้ำ กลับมีกลิ่นหอมนำชื่นใจนำไปบูชาพระได้

๓. กลวิธีในการฝึกตน

ในทางพุทธศาสนา ผู้ที่ต้องการฝึกตนเองต้องเริ่มต้นด้วยการปลุกฝังสิ่งที่เรียกว่า ศรัทธา ซึ่งหมายถึงความเชื่อ ความมั่นใจ เพราะได้พิจารณาไตร่ตรองมองเห็นเหตุผลด้วยปัญญา แล้วเกิดขึ้นเสียก่อน คือ เราต้องเชื่อมั่นตัวเรานั้นมีความสามารถที่จะพัฒนาศักยภาพในตนเองได้ ศรัทธาจึงเป็นธรรมขั้นต้นที่สำคัญยิ่ง ทำให้การก้าวไปสู่จุดหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงปรากฏว่า บางครั้งผู้ที่มีปัญญามากกว่าแต่ขาดความเชื่อมั่นกลับประสบความสำเร็จช้ากว่าผู้ที่มีปัญญาด้อย แต่มีศรัทธาแรงกล้าเชื่อมั่นในตนเอง จึงเป็นอุปสรรคที่ขัดขวางการพัฒนาปัญญา ซึ่งส่งผลกระทบไปถึงการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ด้วยสำหรับผู้ที่มีศรัทธาหรือมีความมั่นใจในตนเองแล้วสามารถใช้กลวิธีดังต่อไปนี้ในการฝึกฝนตนซึ่งมีอยู่ ๓ ขั้นตอนตามลำดับ คือ

๑. ฝึกด้วยการให้ การให้ ในที่นี้ ก็คือ การให้ทาน มีอยู่ ๓ ประเภท ได้แก่

๑.๑ ทาสทาน หมายถึง การให้ของเหลวเป็นทาน คำว่า เลว นั้น หมายถึง เลว กว่าที่ตนบริโภคใช้สอยเอง การที่เรียกว่า ทาสทาน เพราะผู้ให้ตกเป็นทาสของความตระหนี่ อยากรัก ตาม คนที่รู้จักฝึกการให้แก่ผู้อื่น เช่น ให้ขอนาน ให้ข้าวของแก่คนรับใช้ ให้อาหารสุนัข แม้ว่าจะเป็น การให้ของที่เลวกว่าที่ตนใช้อยู่ ก็ยังดีกว่าคนที่ไม่เคยให้สิ่งของแก่ผู้ใดเลย

๑.๒ สหายทาน หมายถึง การให้ของที่เสมอกัน หรืออย่างเดียวกันกับที่ตนใช้ สอย ตนบริโภคใช้สอยอย่างไร เมื่อคราวจะให้ผู้อื่นก็ให้เช่นนั้นเหมือนการให้แก่เพื่อนฝูง ผู้ให้ของ เช่นนี้เรียกว่า ทานสหาย

๑.๓ สามีทาน หมายถึง การให้ของที่ดีกว่าตนบริโภคใช้สอย ส่วนมากมักจะเป็น การให้แก่ผู้ที่ควรเคารพ ซึ่งผู้ให้จะจัดหาของที่ดีกว่าเท่าที่ตนพอจะทำได้ เช่น ของที่นำไปให้บิดา มารดา ครู อาจารย์ พระสงฆ์ เป็นต้น

๒. ฝึกไม่ทำสิ่งที่ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อนด้วยการสำรวมกาย วาจา และใจข้อ นี้ เป็นการฝึกให้เป็นคนที่รู้จักควบคุมตนเองและบังคับตนเอง เช่น ฝึกการมองผู้อื่นในแง่ดี คิดถึงผู้อื่น ด้วยความปรารถนาดี ไม่พูดคำเท็จหรือใส่ร้ายป้ายสีผู้อื่นรู้จักประมาณตนในเรื่องการ บริโภค การใช้ สอยไม่หลงไหลมัวเมาไปกับสิ่งที่เป็นอบายมุข เป็นต้น

๓. ฝึกใจให้สงบ แล้วพิจารณาสิ่งต่าง ๆ ด้วยความเป็นจริง เพื่อให้รู้เท่าทัน ธรรมชาติของสิ่งต่าง ๆ ไม่ไปยึดมั่นจนเกิดความทุกข์ ข้อนี้เป็นการฝึกตนให้รู้จักใช้ปัญญาในการพิจารณา พิจารณาทุกสิ่งทุกอย่างที่เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์ คนที่มองสิ่งต่าง ๆ ด้วยความเป็นจริง จะไม่ยึดติดกับ ตัวตนเพราะถ้ารู้ตามเป็นจริงว่ามันเป็นอนัตตาจะไม่ยึดติดกับตัวตน ด้วยเหตุนี้ คนที่มีการพัฒนา ปัญญาแล้วจึงมีชีวิตที่มีความสุข เนื่องจากไม่ว่าจะมีสิ่งใดมากระทบ ก็ไม่รู้สึกเจ็บปวดมากเหมือนกับ คนที่ยังยึดติดกับตัวตนอยู่ เช่น ถูกคนด่าว่าให้เสียหายก็ไม่รู้สึกเจ็บปวดจนกินไม่ได้นอนไม่หลับเพราะ ไม่นำตัวตนเข้าไปรับการกระทบสิ่งที่ได้ยินทางหู เป็นต้น^{๓๓}

๒.๓ การส่งเสริมคุณธรรมนักเรียนตามแนวทางการบริหารงานโรงเรียนวิถิปุทธ

โรงเรียนวิถิปุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไป ที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหาร และการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนา ตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ได้พัฒนาการกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น โดยผ่าน กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต

ความสำคัญและความเป็นมา

วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทยจนกล่าวได้ว่า วิถิปุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ พุทธธรรมหรือพุทธศาสนา เป็นองค์ ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริง และฝากให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนิน

^{๓๓} นันทนา ธรรมบุศย์, “การพัฒนาคนตามแนวพระพุทธศาสนา”, วารสารวิชาการ, ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒, (๒๕๔๑): ๔๐.

ชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไป คือ การกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวช ผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน พุทธธรรมมีกรอบการพัฒนาหลักเป็นระบบการศึกษา ๓ ประการ เรียกว่า ไตรสิกขา คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ที่เรียกสั้นๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกหัดอบรมเพื่อพัฒนากาย ใจ และปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกวัย อีกทั้งมีความง่ายยากตั้งแต่เรื่องเบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้ การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตอันยาวนานของไทย มีฐานจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอน แต่อาจไม่มีระบบของการศึกษา บังคับอย่างปัจจุบัน แม้ในปัจจุบันจะมีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มีได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบและองค์ความรู้ตามโลกนิยมโดยมีฐานจากประเทศตะวันตกมาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเองเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้น ซึ่งเป็นที่น่าเสียดายในความล้ำค่าของพุทธธรรม และในความเป็นสมบัติของชาติ ซึ่งได้ก่อร่างสร้างฐานของวัฒนธรรมไทยแต่อดีต ด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ในพุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการให้การศึกษาค้นคว้าผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวความคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์จัดกับระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนดที่มีคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายแท้ของพุทธธรรมอยู่แล้ว ให้มีความชัดเจนขึ้น โดยผ่านการดำเนินงานของ “โรงเรียนวิถีพุทธ” อันจะเป็นตัวอย่างที่จะขยายผลสู่การพัฒนาในโรงเรียนอื่นๆ ในวงกว้างต่อไป

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

ลักษณะจุดเน้น^{๓๔} โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญคือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรของสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็นการใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตร เอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขาที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรมทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยใน การดำเนินชีวิตที่ต้งามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพมีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้อง มีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่แยบคาย (โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุด

^{๓๔} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน, แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖ - ๑๗.

ด้วยความเพียรพยายามระบบพัฒนาผู้เรียนโดยไตรสิกขานี้

สถานภาพของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดในสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่าง บูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น มีวัฒนธรรมแสงปัญญา ทั้งนี้การจัดสภาพจะส่งเสริมให้เกิดลักษณะของปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการ คือ^{๓๕}

๑) สัมปยุตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ อยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี ครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี

๒) สัทธัมมสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนดี

๓) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดี และกฎวิธี

๔) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถที่จะนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้ และดำเนินชีวิตได้ถูกต้องตามธรรม

ปัญญาวัตรธรรม ๔ ประการนี้จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจน สำหรับแนวคิดเบื้องต้นของการจัดสภาพในสถานศึกษาที่เหมาะสมในด้านต่างๆ มีลักษณะดังต่อไปนี้^{๓๖}

๒.๓.๑ ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริม การพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย อยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิตเจริญภาวนา เหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการ ผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้มีใจสงบและส่งเสริม ปัญญา เช่น ร่มรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่างๆ ไม่ให้อีกทึก ถ้าเปิดเพลงกระจาย เสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

๒.๓.๒ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็น ภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้งศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการ มีวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของการกิน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้

๒.๑ มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิด ศาสนา)

๒.๒ มีกิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวันอาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับ กิจกรรมแผ่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)

๒.๓ มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่างๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิสวดมนต์สร้าง สมาธิหรือทำสมาธิเคลื่อนไหวเป็นประจำวันหรือก่อนเรียน(เพื่อพัฒนาสมาธิ)

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐ - ๒๘.

๒.๔ มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็น กินอย่าง มีสติมีปัญญาเข้าใจ)

๒.๕ มีกิจกรรมอาสาตาวินัยพิเศษปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข)

๒.๖ มีกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่ เป็น)

๒.๗ มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา)

๒.๘ มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม (เน้นย้ำและส่งเสริมการทำความดี)

๒.๙ ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันโดยเข้าใจเหตุผล และ ประโยชน์ ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล วินัย ด้วยปัญญา)

๒.๓.๓. ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษาหรือการจัดการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อ เป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่นหลักสูตรสถานศึกษามีการ กำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการพัฒนาไตรสิกขาไป พร้อม ๆ กัน หรือ การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้น ใหม่การบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และ ปฏิบัติหรือการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้งนำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์การ ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้หลักธรรมในการพัฒนาตนเองหรือผู้อื่น ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนาและกลุ่มสาระหรือ กิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ ทั้งนี้กระบวนการจัดการ เรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้ง ด้านกาย (กายภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมี คุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียน ผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อ ยิงประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสม เป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟัง เป็น” เพื่อ เน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา

๒.๓.๔. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขาหรือส่งเสริมการมี วัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อน น้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตากรุณาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียนนักเรียนต่อครู นักเรียนต่อ นักเรียนและครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

๒.๓.๕. ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษาร่วมกับผู้ปกครองและชุมชนสร้างความตระหนัก และศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครู และผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และ การปฏิบัติตนเองที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษา

วิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาก็จะมีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้นประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการเรียนรู้) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษาก็เป็นไปได้

๒.๔ หลักธรรมสำหรับการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ ได้นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักของไตรสิกขาอย่างบูรณาการวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยซึ่งได้รับการกลมกลืนจากคำสอนของพุทธศาสนา ตั้งแต่ยุคแรกของประเทศชาติไทยจนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่จะมีความเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับพุทธธรรมหรือพุทธศาสนา เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริงและฝากให้ผู้ศึกษา สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของ คนทั่วไป คือการกิน อยู่ ดู ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวชผู้มั่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆ กับช่วยใคร่รอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปดวยอย่างชัดเจน

๒.๔.๑. ไตรสิกขา

ความหมายและหลักการของสิกขาหรือการศึกษา

คำว่า “ศึกษา” มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศึกษา และมาจากภาษาบาลีว่า “สิกขา” แปลว่าการเล่าเรียน การฝึกฝนและอบรม^{๓๗} สิกขาหมายถึงการประพฤติปฏิบัติ การทำเพื่อให้ดับทุกข์โดยสิ้นเชิง รวมถึงความรู้ด้วย เพราะฉะนั้น ความรู้กับการปฏิบัติต้องไปด้วยกันไม่แยกกัน คำว่าสิกขาในภาษาบาลี ซึ่งแยกได้เป็นสะกับอิกขา สะแปลว่า เอง ตนเอง อิกขาแปลว่า เห็น เมื่อรวมแล้วแปลว่า เห็นตนเอง โดยตนเอง เพื่อประโยชน์แก่ตนเอง หรือ เพื่อเข้าใจในตนเองให้แจ่มแจ้งและถูกต้องได้แก่การมีสัมมาทิฐิ การปฏิบัติพร้อมกันไปจนเกิดความเห็นแจ้งเป็นปัญญาขั้นสูงเพื่อทำลายอาสวะกิเลส^{๓๘} การอบรมฝึกฝนพัฒนาตน มีความสำคัญสองอย่าง คือตระหนักถึงเป้าหมาย และนำเอาสิ่งที่ เป็นประโยชน์ เป็นตัวในการเรียนรู้^{๓๙} วิธีการที่ถ่ายทอดความรู้ทักษะ และทัศนคติ ทฤษฎีต่างๆที่จะอธิบายหรือให้เหตุผลในการถ่ายทอด จะมีคุณค่าที่มนุษย์พยายามจะเข้าใจถึง ฉะนั้น การฝึกฝนถ่ายทอดย่อมขึ้นอยู่กับคุณค่าหรืออุดมคติในบั้นปลายด้วย^{๔๐} ในส่วนของอริยมรรคมีองค์ ๘ กล่าวไว้ในฐานะที่เป็นระบบฝึกฝนอบรม มีสามมิติเท่านั้น คือ ทางด้านปัญญา คือความรู้เป็นแนวคิดและค่านิยมที่ถูกต้อง ทางด้านศีลคือควบคุมพฤติกรรม ทางกายวาจา ให้อยู่ในกรอบ ส่วนทางด้านจิต

^{๓๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ พลัส บลิเคชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘๔.

^{๓๘} พุทธศาสนิก, การศึกษาคืออะไร, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมบูชา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๙๙-๒๐๐.

^{๓๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาตน, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมจำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘-๒๙.

^{๔๐} สุกัลลักษณ์ ศิวรักษ์, ปรัชญาการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒.

เป็นการพัฒนาจิตให้มีสมาธิ มีความเพียร ดังนั้น ศิล สมาธิ ปัญญาจึงประกอบเป็น ๓ มิติ^{๔๑} ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า เป็นทั้งหลักการและวิธีปฏิบัติเพื่อให้สามารถล่วงพ้นจากอบาย กามธาตุ และภพทั้งปวง โดยมีเป้าหมายการบรรลุพระนิพพานอันบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน เป็นทางสายกลางมิใช่การปรนเปรอตนด้วยกามสุขและการทรมานตน ธรรมทั้ง ๓ ทำได้ยากและเป็นเครื่องอุดหนุนให้บรรลุคุณธรรมอันวิเศษอันหาได้ยากในบุคคลทั่วไป^{๔๒}

ความสำคัญของไตรสิกขา

ไตรสิกขาเป็นกระบวนการที่สำคัญในการระบบการศึกษา การติดตั้งระเบียบแบบแผนในการดำเนินชีวิต เนื้อหาสาระที่สำคัญของไตรสิกขานั้นได้สอดแทรกอยู่ในหลักธรรมต่าง เช่น โอวาทปาติโมกข์ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจำแนกพุทธโอวาทที่แสดงถึงความสำคัญของไตรสิกขาออกเป็นด้านต่างๆ ดังนี้

๑. ไตรสิกขาเป็นหลักธรรมใหญ่เพื่อจำกัดกิเลสตั้งอนุพุทธสูตร^{๔๓} กล่าวถึงหลักธรรมสี่ประการเพื่อถอนภวตัณหา คือ อริยศีล อริยสมาธิ อริยปัญญา และอริยวิมุตติ

๒. ไตรสิกขาเป็นรากฐานที่สำคัญของพระวินัย ดังวัชชีปุตตสูตร^{๔๔} ได้กล่าวถึงแนวทางการปฏิบัติตามสิกขาบท โดยพระพุทธองค์ทรงตรัสว่า “หาปฏิบัติตามไม่ครบถ้วนบริบูรณ์ ถึงศึกษาปฏิบัติไตรสิกขา คือ ศิล สมาธิ และ ปัญญา เพื่อการละราคะ โทสะ และโมหะ

๓. ไตรสิกขาเป็นกระบวนการฝึกศึกษาพัฒนามนุษย์ ดังปฐมสิกขาสูตร^{๔๕} กล่าวถึง ผู้ที่ปฏิบัติตามไตรสิกขาบริบูรณ์แล้วจะสามารถบรรลุขั้นใดขั้นหนึ่ง และย่อมหลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง

ประเภทของไตรสิกขา

จากการนิยามไตรสิกขา โดยเฉพาะ “สิกขา” หมายถึงการศึกษา การสำเหนียก การเรียน การฝึกฝนปฏิบัติ การเล่าเรียนให้รู้เข้าใจ และฝึกหัดปฏิบัติให้มีคุณสมบัติที่เกิดขึ้นในตนหรือให้ทำได้ ทำเป็น ตลอดจนแก้ไขปรับปรุงหรือพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นจนถึงความสมบูรณ์ แบ่งออกเป็น ๓ อย่างคือ^{๔๖}

ไตรสิกขา แปลว่า สิกขา ๓ หมายถึง ข้อสำหรับศึกษา หรือศึกษาข้อที่พึงปฏิบัติ

๑. อธิศีลสิกขา คือ ศึกษาเรื่องศีล อบรมปฏิบัติให้ถูกต้องตั้งม ให้ถูกต้องตามหลักจูลศีลมัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดจนถึงปฏิบัติอยู่ในหลัก มัชฌิมศีล และมหาศีล ตลอดจนถึงปฏิบัติอยู่ในหลัก อินทริยสังวร สติสัมปชัญญะ และสันโดษ

^{๔๑} เสถียรพงษ์ วรรณปก, “มัชฌิมาปฎิปทา: สายกลางสองมิติ”, ใน คอลัมน์ ธรรมะใต้ธรรมาสัน, (หนังสือพิมพ์ข่าวสด ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙): ๒๙.

^{๔๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔,๙-๑๒.

^{๔๓} องค์กร. (ไทย) ๒๑/๑/๑-๒.

^{๔๔} องค์กร. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๐๑-๓๑๑.

^{๔๕} องค์กร. (ไทย) ๒๐/๘๗/๓๑๒-๓๑๔.

^{๔๖} พระพรหมคุณณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๔๔๒.

๒. อธิจิตตสิกขา คือศึกษาเรื่องจิต อบรมจิตให้สงบมั่นคงเป็นสมาธิ ได้แก่ การบำเพ็ญสมถกรรมฐานของผู้สมบุรณ์ด้วยอิทธิศีลขันธ จนได้บรรลุฌาน ๔

๓. อธิปัญญาสิกขา คือ ศึกษาเรื่องปัญญา อบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่ การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฌาน แล้วจนได้บรรลุ วิชชา ๘ คือ เป็นพระอรหันต์

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการตามหลักไตรสิกขา

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับการศึกษาตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ และปัญญา) ผู้ศึกษาจึงสรุปได้ดังนี้

๑. ศีลกับการศึกษาคือ

(๑) ประพฤติตนไปในทางที่สังคมยอมรับ เช่น นักเรียน ปฏิบัติตามกฎระเบียบวินัยของโรงเรียน

(๒) มีความรับผิดชอบ โดยทำงานที่ครูมอบหมายให้ได้ ด้วยตนเองไม่คัดลอกงานเพื่อน

(๓) มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยและมีความสามัคคีในหมู่คณะ

(๔) ไม่ให้เกิดความลุ่มหลงมัวเมาที่จะนำไปสู่การกระทำผิด ความชั่วได้

๒. สมาธิกับการศึกษา สมาธิเป็นการศึกษาแบบปฏิบัติ ผกผันอบรมพัฒนาจิตใจของตนให้เกิดความมั่นคงแน่วแน่ ดังนี้ คือ

(๑) ผกผันพัฒนาจิตใจให้ยึดมั่นในคุณธรรม เช่น การปฏิบัติกิจกรรมการเข้าแถวหน้าเสาธงด้วยความตั้งใจ

(๒) เกิดความเมตตากรุณาขึ้นในจิตใจ มีคุณภาพจิตใจให้เข้มแข็ง หนักแน่น มั่นคง เช่นการเชื่อฟังคำสั่งสอนของครู และตั้งใจเรียนในชั้นเรียน

(๓) ผกผันพัฒนาจิตใจให้มีความสุข และเกิดภาวะเกื้อหนุนสุขภาพจิตใจไปในทางดีเช่น มี สมาธิในการเรียนและเรียนรู้อื่นๆ อย่างเป็นสุข

๓. ปัญญากับการศึกษา เป็นการศึกษาค้นคว้า ผกผันอบรมทำให้เกิดความรู้และความสามารถ ความเข้าใจ และประโยชน์ของการทำความดี ดังนี้ คือ

(๑) เกิดความรู้ความเข้าใจข้อมูลต่าง ๆ ไตแจ่มแจ้งชัดเจนเช่น มีความรู้ รู้จักการคิดวิเคราะห์และสรุปเป็นจัดทำเป็นผัง ความคิดได้

(๒) มีการดำเนินชีวิตที่มีหลักธรรมเป็นตัวยึดเหนี่ยวให้ชีวิตดำเนินไปอย่างถูกต้องดีงาม เช่น การมีความรู้ การใช้หลักธรรม “หัวใจนักปราชญ์” สุ-จิ-ปุ-ลิ

(๓) มีความเชื่อมั่นใน ตนเอง มีเหตุมีผล และมีเป้าหมายของชีวิต

หลักไตรสิกขา มีความสัมพันธ์กับหลักอัฐสังคิมรรค คือ มรรคมีองค์ ๘ (เรียก เต็มๆ ว่า อริยอัฐสังคิมรรค) ซึ่งแปลว่า ทางมีองค์ ๘ ที่รู้จักกันในชื่อว่าทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา/The Middle Way) นั้น เมื่อย่นย่อลง ก็ไต่เท่ากับไตรสิกขาหรือสิกขา ๓ ได้แก่ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นแต่ในทางสายกลาง จัดเอาปัญญาขึ้นก่อนเท่านั้น ขอ ๑ และ ๒ จัดเป็นปัญญา คือ

๑) เห็นชอบ (สัมมาทิฐิ) ในระดับสูง คือ เห็นอริยสัจ ๔^{๔๗} ไตรลักษณ์ ๓^{๔๘} ปฏิจสมุปบาทหรืออทิปปัจจตา ๑๒^{๔๙} ในระดับทั่วไป คือ เห็นถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เห็นพระรัตนตรัยเป็นที่พึ่งสูงสุด เป็นต้น

๒) ดำริชอบ (สัมมาสังกัปปะ) ได้แก่ ในระดับสูง คือ เนกขัมมสังกัปปะ (ดำริ ชอบในการออกจากกาม) อพยาบาทสังกัปปะ (ดำริชอบในความไม่พยาบาท) และอวิหิงสาสังกัปปะ (ดำริชอบในความไม่เบียดเบียน) ในระดับทั่วไป คือ มโนสุจริต การกระทำชอบทางใจ จัดอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐^{๕๐}

๒.๑ ไม่คิดอยากได้ของผู้อื่น

๒.๒ ไม่มีจิตคิดร้ายต่อผู้อื่น มีจิตใจเมตตากรุณา

๒.๓ มีความเห็นชอบ เช่น ทานมีผล การบูชามีผล วิบากกรรมดีกรรมชั่วมี เป็นต้น

ขอ ๓ ขอ ๔ และขอ ๕ รวม ๓ ขอ จัดเป็นศีล คือ

๓) เจริญชอบ (สัมมาวาจา) ไตถะวีสุจริต ๔ กระทำชอบทางวาจา จัดอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐

๓.๑ ละการพูดเท็จ ไม่กล่าวคำโกหกเพราะเห็นแก่ประโยชน์ตนหรือผู้อื่น

๓.๒ ละการพูดคำส่อเสียด สมานฉันท์ความแตกฉาน สงเสริมความสมัคร

๓.๓ ละคำพูดหยาบ พูดแต่คำอ่อนหวาน

๓.๔ ละการพูดเพ้อเจ้อ พูดคำที่มีเหตุผล มีสาระประโยชน์ และถูกกาลเทศะ

๔) กระทำชอบ (สัมมากัมมันตะ) ได้แก่ กายสุจริต ๓ การกระทำชอบทางกาย จัดอยู่ในกุศลกรรมบถ ๑๐

๔.๑ ละการฆ่า การเบียดเบียน มีเมตตากรุณาช่วยเหลือเกื้อกูล

หลักไตรสิกขานั้นมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับหลักมรรค ๘ และหลักธรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องซึ่งจะนำไปสู่การอธิบายหลักไตรสิกขาให้กว้างขวางและลุ่มลึกมากขึ้น รวมไปถึงการนำหลักธรรมไปสู่การจัดการศึกษาและพัฒนาตนเองของเด็กและเยาวชนได้หลากหลายมากยิ่งขึ้นซึ่งสวนใหญ่เป็นหัวข้อธรรมในระดับสูง ไม่สามารถที่จะวัดผลประเมินได้ด้วยการสังเกต พฤติกรรมใด อีกทั้งในการพัฒนาสำหรับเด็กและเยาวชน ระดับธรรมที่เหมาะสมกับเด็กและเยาวชนจึงควรพิจารณาตามวัยเป็นสำคัญ

๒.๔.๒. โยนิโสมนสิการ

ในทางพระพุทธศาสนาหลักโยนิโสมนสิการ ก็คือ การคิดเป็น คิดถูกต้องตาม ความเป็ นจริงอาศัยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและคิดเชื่อมโยงตีความข้อมูลเพื่อ นำไปใช้แก้ปัญหาอยา งใดอย่างหนึ่งและต้องมีทางออกของปัญหานั้นเสมอ ถ้ามองในแง่ ของขอบเขตแล้วโยนิโสมนสิการ ก็น ามกว้าง ครอบคลุมตั้งแต่ความคิดในแนวทางของ ศีลธรรม การคิดตามหลักความดีงามและหลัก ความจริงต่างๆ ที่ตนได้รับการอบรมสั่งสอน มา มีความรู้ความเข้าใจดีอยู่แล้วไม่ต้องใช้ปัญญาลึกซึ้ง

^{๔๗} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑๔/๑๖.

^{๔๘} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๑/๑.

^{๔๙} วิ.มหา. (ไทย) ๔/๑/๑ ; ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๑/๑.

^{๕๐} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๓๖๗ ; อภ.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑๖๕/๒๗๑.

อะไร ตลอดถึงการคิดแยกแยะ องค์ประกอบและสืบสาวหาสาเหตุปัจจัยที่ต้องใช้ปัญญาอย่างละเอียด ประณีต เนื่องด้วย โยนิโสมนสิการมีขอบเขตกว้างขวางอย่างนี้จึงถือว่าโยนิโสมนสิการ เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในกระบวนการคิดตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพราะบุคคลสามารถที่จะนำหลักการเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในโอกาสต่างๆ กัน โดยอนุโลมให้เหมาะสมในดานการดำเนินชีวิตประจำวัน

นิยามและความหมายของคำว่า “โยนิโสมนสิการ” โดยรูปศัพท์ “โยนิโสมนสิการ” ประกอบด้วย โยนิโส กับ มนสิการ โยนิโส มา จาก โยนิ ซึ่งแปลว่า เหตุ ต้นเค้า แหล่งเกิดปัญญา อุบาย วิธี ทาง สอนมนสิการ แปลว่า การทำในใจ การคิด คำนึง นึกถึง ใส่ใจ พิจารณา เมื่อรวมเข้าเป็นโยนิโสมนสิการ ทานแปลสืบๆกันมาว่า การทำในใจโดยแยกกาย หรือการคิดถูกต้องตามความเป็นจริง มี ไวยาจณอีก ๔ คำที่โยงเข้ากับโยนิโสมนสิการ คือ อุบายมนสิการ ปถมนสิการ การณมนสิการ อุปาทกมนสิการ โดยอาศัยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและคิดเชื่อมโยง ติความข้อมูลเพื่อนำไปใช้ต่อไป^{๕๑}

๒.๑ คัมภีร์พระไตรปิฎก ในพระไตรปิฎกได้ระบุความหมายไว้มากมายด้วยกัน หรือที่เรียกว่า “ไวยาจณ” ของ “โยนิโสมนสิการ” เช่น คำว่า อุปปริกษา^{๕๒} ปฏิสังขา^{๕๓} ปฏิสังขิกขณา^{๕๔} โยนิโสมนสิการ^{๕๕} เป็นต้น ล้วนมีนัยความหมายของศัพท์ว่า โยนิโสมนสิการ ทั้งสิ้น แต่มี น้อยไม่นิยมนำมาใช้มากนัก ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีคำที่ให้ความหมายเดียวกับโยนิโสมนสิการ ปรากฏอยู่มากมาย เช่น พิจารณาโดยแยกกาย มนสิการโดยแยกกาย มนสิการ อุบายวิธี ใส่ใจใครครวญ ไตรตรอง คำนึงถึง เป็นต้น และจากกลุ่มคำที่มีความหมายเดียวกับโยนิโส มนสิการเหล่านี้ จะเห็นถึงระดับของการนำโยนิโสมนสิการไปใช้ในความหมายต่างๆ ตามวัตถุประสงค์และสถานการณ์ได้ดังต่อไปนี้

๑. หมายถึง การพิจารณาอย่างถูกต้อง เหมาะสม ก่อนบริโภคอาหาร เช่นพระพุทธองค์ได้เทศนาแก่พระอริยสาวก ให้พิจารณาโดยแยกกายในการฉันอาหาร ไม่ใช่เพื่อเล่น ไม่ใช่เพื่อมัวเมา ไม่ใช่เพื่อตกแต่ง แต่เพียงเพื่อความดำรงอยู่ของร่างกาย เท่านั้น^{๕๖}

๒. หมายถึง การมนสิการ การไตรตรอง การคิด ไห้รอบคอบ ก่อนกล่าววาจา เช่น ที่พระพุทธองค์ทรงย้ำใหม่มนสิการก่อนที่จะตอบ^{๕๗} หรือ ให้ไตรตรองไห้รอบคอบ ก่อนกล่าวติเตียนหรือกล่าวสรรเสริญผู้อื่น^{๕๘}

๓. หมายถึง การไตรตรอง การคำนึงถึงในการเลาเรียน เนื้อความแห่ง ธรรมอย่างถูกวิธี ถูกทาง ดังเช่นพุทธพจน์แสดงว่า “ภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรบางพวกในธรรมวินัยนี้ยอมเลาเรียนธรรม

^{๕๑} พระธรรมปิฎก, (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๖๖๙.

^{๕๒} ส.ช. (บาลี) ๑๗/๘๗/๕๓. อุปปริกษา (เข้าไปเพ่งพิจารณา)

^{๕๓} อัง.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๓๗/๕๑. ปฏิสังขา (พิจารณา, ตรวจสอบ)

^{๕๔} อัง.ทสก. (บาลี) ๒๔/๔๒/๑๙๗. ปฏิสังขิกขณา (เข้าไปเพ่งตรวจสอบ)

^{๕๕} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๕๔/๘๔. โยนิโสมนสิการ (การพิจารณาโดยอุบายที่แยกกาย)

^{๕๖} ดุราลัยเถียรใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๒๔/๒๗.

^{๕๗} ดุราลัยเถียรใน ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๗/๓๙๔, ม.ม.อ. (บาลี) ๒/๓๕๘/๑๘๖.

^{๕๘} ดุราลัยเถียรใน อัง.ทุก. (ไทย) ๒๐/๑๓๕/๑๑๗.

คือ สุตตะ เคยยะ เวຍยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะอัพภูตธรรมและเวทัลละ พวกเขา เล่าเรียนธรรมนั้นแล้ว ยอมไตรตรองเนื้อความแห่งธรรมเหล่านั้นด้วยปัญญา”^{๕๙}

๔. หมายถึง การคำนึงถึงอย่างเข้าใจ ถูกทาง เพื่อการดำเนินชีวิตที่เป็นสุข เช่น ไม่ควร คำนึงถึงสิ่งที่ล่วงไปแล้ว ไม่ควรหวังในสิ่งที่ยังมาไม่ถึง สิ่งที่ล่วงไปแล้วให้ละสิ่งที่ยังมาไม่ถึงก็เป็นสิ่ง ที่มาไม่ถึงไม่ต้องนำมาคิดคำนึง^{๖๐} หรือในขณะที่ใกล้จะตายให้ คิดคำนึงแต่ในแง่มุมที่ดี ในกุศลที่ได้ทำ สำเร็จแล้ว ดังพุทธพจน์ที่ว่า “โภครัพฺพทั้งหลาย เราได้บริโภคนแล้ว คนที่ควรเลี้ยงเราได้เลี้ยงแล้ว อันตรายทั้งหลายเราได้ขามพนแล้ว ทักษิณามีผลสูงขึ้นไปเราได้ให้แล้ว และพลีกรรม ๕ อย่างเราได้ ทำแล้ว”^{๖๑} ดังนี้ จึงถือว่า เป็นผู้มียินนิโสมนสิการ

๕. หมายถึง การพิจารณาอย่างสำรวม โดยการสำรวมในอินทรีย์ทั้ง ๕^{๖๒}

๖. หมายถึง ความตั้งใจ มุ่งมั่น เพียรปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม^{๖๓}

๗. หมายถึง การพิจารณาสาเหตุตามเหตุปัจจัย เป็นเหตุให้เกิดปัญญา^{๖๔}

๘. หมายถึง การใช้ความคิดอย่างถูกวิธี การใส่ใจ ใครครวญ การพิจารณาโดยอุบายวิธี ที่แยบคาย เช่น พิจารณาว่าไม่เที่ยงในสิ่งที่ไม่เที่ยง พิจารณาว่าเป็ทุกขในสิ่งที่เป็ทุกข^{๖๕}

๙. หมายถึง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายหรือใส่ใจลมหายใจ เข้าออกด้วย ความเพียร มีสัมปชัญญะและสติ^{๖๖} เป็นต้น

รูปแบบวิธีคิด

โยนิโสมนสิการ หมายถึง การทำในใจโดยแยบคาย คือการคิดพิจารณาอย่างละเอียดถี่ ถ้วนและลึกซึ้งหรือการคิดที่ถูกวิธีมีระเบียบมีเหตุผล และสร้างสรรค์ มีอยู่ ๑๐ วิธี คือ

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ คิดแบบมีเหตุผล เช่น พระพุทธเจ้าตรัสรู้โดยใช้ วิธีการคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย พระองค์ตั้งคำถามขึ้นมาเกี่ยวกับเวทนา ได้แก่ ความรู้สึกสุขทุกข์ โดยทรงพิจารณาว่าเวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์นี้เกิดขึ้นโดยมีอะไรเป็นปัจจัย แล้วพระองค์ก็สืบสาวไปก็ ทรงค้นพบว่าผู้มีผัสสะ เป็นต้น วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย เป็นวิธีพิจารณาปรากฏการณ์ต่างๆ ให้ รู้ จักสภาวะตามที่มีมันเป็นจริงหรือพิจารณาปัญหาค้นหาหนทางแก้ไขด้วยการสืบสาวหาสาเหตุและ ปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์ส่งผลสืบทอดกันมา เรียกว่า วิธีคิดแบบอภิปัจจยตา หรือ วิธีคิดแบบปจจยา การ ในทางปฏิบัติแยกวิธีคิดนี้ได้ ๒ ประเภท คือ

๑) คิดแบบปจจยสัมพันธ์ คือ เมื่อพบเหตุการณ์หรือเรื่องที่พิจารณาอย่าง หนึ่ง อยางใด ก็มองหยังย่อนและสืบสาวซีกโยงออกไปถึงปัจจัยต่างๆ ทั้งหลายที่เข้ามา สัมพันธ์นั้น กอให้

^{๕๙} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๓๘/๒๕๔.

^{๖๐} ดุรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๗๒/๓๑๙.

^{๖๑} ดุรายละเอียดใน อง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๑/๑๐๔.

^{๖๒} ดุรายละเอียดใน ม. ม. (ไทย) ๑๒/ ๒๓ / ๒๒.

^{๖๓} ดุรายละเอียดใน วิ.ม. (ไทย) ๔ /๓๕/ ๔๔.

^{๖๔} ดุรายละเอียดใน ที.ม. (ไทย) ๑๐/๕๗/๓๑.

^{๖๕} ดุรายละเอียดใน ที.ปา.อ.(บาลี)๑๔๙/๗๕, ที.ปา.ฎีกา (บาลี) ๑๔๙/๗๕, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๙/๑๐๙.

^{๖๖} ดุรายละเอียดใน ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๔๘/๑๙๐.

เกิดผลหรือปรากฏการณ์นั้นๆ ขึ้น เช่น พระพุทธเจ้าตรัสสอนบ่อยๆ ให้พระสาวกพิจารณาว่า “เมื่อสิ่งนั้นมี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนั้นเกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ฯลฯ”^{๖๗}

๒) คิดแบบสอบสวน คือ เมื่อประสบพบเห็นสิ่งใดๆ ที่ควรพิจารณาก็คอยตั้งคำถามแกตนว่า ทำไม เพราะอะไร เช่น พระพุทธเจ้าทรงตั้งปัญหาถามพระองค์เองก่อนตรัสรู้ ว่า “ตัณหาเกิดขึ้น เพราะอะไรเป็นปัจจัยให้เกิดตัณหา เป็นต้น หรือคิดสืบสาวหาสาเหตุจิตใจต่อไป

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะส่วนประกอบ คือ การติดจำแนกแยกแยะ องค์รวมของสิ่งต่างๆ ออกเป็นองค์ย่อยทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยเหล่านั้นว่ามีความเกี่ยวเนื่องกัน เป็นเหตุเป็นผลและพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร จึงจะประสานสอดคล้องกันเป็นองค์รวม วิธีคิดแบบนี้จะทำให้เรารู้และเข้าใจ สิ่งต่างๆ ตามสภาพความเป็นจริง เป็นวิธีคิดที่กระจายเนื้อหาที่มุ่งเพื่อ เข้าใจสิ่งต่างๆ ตามสภาวะของมันตามธรรมดา สิ่งทั้งหลายก็ดี ปรากฏการณ์ต่างๆ ก็ดี เรื่องราวต่างๆ ที่อุบัติขึ้นก็ดี เกิดจากสวณประกอบย่อยๆ มารวมกันเข้า เมื่อแยกแยะ กระจายออกไปให้เห็นองค์ประกอบย่อยๆ ต่างๆ ได้แล้ว จึงจะรู้จักสิ่งนั้น เรื่องราวนั้นๆ ได้ถูกต้องแท้จริง จึงจับจุดที่เป็นปัญหาได้ และจึงจะแก้ปัญหานั้นได้ เช่น พระพุทธศาสนาแยกแยะชีวิตออกเป็นสวณประกอบย่อยๆ เช่น เป็นต้น ๕ เป็นต้น

การแยกแยะสวณประกอบของสิ่งนั้นๆ ออกเป็นสวณย่อยจนละเอียดสุด ไม่สามารถแยกแยะออกไปได้ เพื่อให้เห็นภาพความจริงได้ชัดเจน ไม่ผิดพลาด เน้นการมองลึกโดยนัยปรมัตถ จากสิ่งที่สมมติบัญญัติ เช่น คนทั่วไปมองเห็นว่า มนุษย์เป็นหญิง สวยงาม ชายรูปหล่อ เป็นต้น แต่เมื่อนำวิธีการเข้าไปจับวิเคราะห์แล้ว ตามนัยแห่งปรมัตถ แยกเป็นเพียง ชั้น ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ และธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ประกอบกันอยู่อย่างนี้ จึงไม่ใช่บุคคล ตัวตน เรา เขา ชาย หญิง เป็นต้น

๓. วิธีแบบสามัญลักษณะ หรือรู้เท่าทันธรรมดา คือ คิดแบบไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือ แบบรู้เท่าทันธรรมดา ชีวิตของคนเราก็คือเป็นเช่นนี้ เป็นอนิจจัง ไม่เที่ยงแท้ ทุกขัง มีความทุกข์อนัตตา ไม่มีตัวตนที่แน่นอน วิธีคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา เป็นวิธีมองเหตุการณ์ สถานการณ์ ความแปรไปของสิ่งทั้งหลายอย่างรู้เข้าใจธรรมชาติธรรมดาของมัน ซึ่งจะต้องแปรไปอย่างนั้น ในฐานะที่มันแปรไปซึ่งเกิดจากเหตุปัจจัยต่างๆ ประชุมตั้งขึ้น จึงจะต้องแปรไปตามเหตุปัจจัยเหล่านั้น กล่าวคือ การที่มันเกิดขึ้นแล้วจะต้องดับไป ไม่เที่ยง ไมคงที่ ไมคงอยู่ ตลอดไป มีภาวะที่ถูกปัจจัยต่างๆ ที่ขัดแย้ง บีบคั้นได้ ไม่มีอยู่และไม่สามารถดำรงอยู่โดยไตรลักษณ์ หรือสามัญลักษณะ จึงเรียกว่า วิธีคิดแบบสามัญลักษณะ วิธีคิดแบบนี้ที่ถูกต้อง ต้องดำเนินไปให้ครบ ๒ ขั้นตอน คือ

๑. ขั้นที่หนึ่ง รู้เท่าทันและยอมรับความจริง เป็นขั้นวางใจวางท่าที่ต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความแปรไปจริงของธรรมชาติ เป็นท่าที่แห่งปัญญา เช่น เมื่อประสบสถานการณ์ที่ไม่ปรารถนาขึ้น ตั้งขึ้น สำนึกขึ้นในเวลานั้นว่า เราจะมองตามความเป็นจริง ไม่มองด้วยตามความอยากของเราที่อยากให้เป็นหรืออยากไม่ให้เป็น รู้ว่าสิ่งนั้น เป็นอย่างนั้นตามเหตุปัจจัยของมัน เปลื้องตัวอิสระได้ ไม่เอาตัวไปใหญ่ถูกกดถูกบีบ

^{๖๗} ส.นิ. (บาลี) ๑๖/๑๔๔/๗๗, ๑๕๔.

๒. ขั้นที่สอง แกไขและทำการไปตามเหตุปัจจัย เป็นขั้นปฏิบัติต่อสิ่งทั้งหลายโดยสอดคล้องกับความเป็นจริงของธรรมชาติ เป็นทาที่แห่งปัญญา คือ รูวาสัง ทั้งหลายจะเป็นอย่างไรก็ยอมไปไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ขึ้นต่อความอยากคามปรารถนา ของเราหรือใครๆ เมื่อเราต้องการให้มันเป็นอย่างนั้น ก็ต้องทำที่เหตุปัจจัยให้ได้เป็นอย่างดี นั้น แล้วยกหรือจัดทำการที่ตัวเหตุปัจจัยนั้นๆ เมื่อทำเหตุปัจจัยได้พร้อมบริบูรณ์ที่จะให้ เป็นอย่างนั้น มันก็ต้องเป็นอย่างนั้น ถ้าเหตุปัจจัยไม่พร้อมที่จะให้ เป็น มันก็ไม่เป็น แล้วยกและแกไขกันที่เหตุปัจจัย ไม่ใช่แก้ด้วยความอยาก เมื่อปฏิบัติได้อย่างนี้ ก็ดำรงตนอยู่เป็นอิสระ อยู่อย่างอิสระ ทำการได้ดีที่สุด พรอมทั้งไม่มีความทุกข์

๔. คิดแบบอริยสัง หรือวิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ การพิจารณาปัญหาที่มีอะไรบ้าง (ทุกข์) สาเหตุอยู่ที่ใด (สมุทัย) แนวทางและเป้าหมายของการแก้ปัญหาที่ตั้งไว้ (นิโรธ) พิจารณาวิธีการดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย (มรรค) ซึ่งเราสามารถใช้เป็นหลักยึดในการพิจารณาถึงความเป็นจริง และนำไปสู่คิดตามกระบวนการนี้ เป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องจากวิธีคิดแบบสามัญลักษณะ หรือรู้เท่าทันธรรมดา คือ เมื่อเข้าใจคติธรรมดาของสิ่งทั้งหลายวางใจได้และตกลงใจว่าจะแก้ปัญหาที่ตัวเหตุตัวปัจจัย จากนั้นก็ดำเนินความคิดต่อไปตามวิธีคิดแบบอริยสังซึ่งมีหลักการสำคัญ คือ การเริ่มต้นจากปัญหาหรือทุกข์โดยกำหนดรู้ ทำความเข้าใจปัญหา หรือความทุกข์ให้ชัดเจน แล้วสืบค้นหาสาเหตุเพื่อเตรียมแก้ปัญหา พรอมกันนั้นก็กำหนด เป้าหมายของตนให้แน่ชัดว่าคืออะไร จะเป็นไปได้หรือไม่ จะเป็นไปได้อย่างไร แล้วยกคิด วางวิธีปฏิบัติที่จะกำจัดสาเหตุของปัญหาโดยสอดคล้องกับการที่จะบรรลุจุดหมายที่ใด กำหนดไว้นั้น ทั้งนี้อาจจัดวางเป็นขั้นตอนดังนี้

ขั้นที่ ๑ กำหนดรู้ แจกแจงแกลงปัญหา ทำความเข้าใจปัญหา สภาพและขอบเขตของปัญหาให้เข้าใจชัดเจนว่าคืออะไร คืออะไร เป็นที่ตรงไหนเหมือนแพทย์ ตรวจดูอาการของโรค ดูความผิดปกติของร่างกาย วินิจฉัยให้รู้ว่าคืออะไร ที่ตรงไหน รู้เข้าใจโรคและร่างกายเฉพาะอย่างยิ่งสวณซึ่งเป็นที่ตั้งของโรคให้ชัดเจน (ทุกข์)

ขั้นที่ ๒ สืบสวนเหตุแห่งทุกข์ที่จะพึงละ วิเคราะห์ค้นหามูลเหตุหรือต้นตอของปัญหา ซึ่งจะต้องแกไขกำจัดหรือทำให้หมดสิ้นไป ตามปกติขั้นนี้ตรงกับวิธีคิดแบบที่ ๑ คือ วิธีคิดแบบปัจจัยการนั่นเอง เหมือนแพทย์ค้นหาสมมุติฐานของโรคหาสาเหตุของ โรคซึ่งจะนำไปสู่การรักษาที่ถูกต้องตรงจุดมิใช่รักษาแต่เพียงอาการ (สมุทัย)

ขั้นที่ ๓ เล็งเป้าหมายชัดซึ่งการดับทุกข์ที่จะทำให้สำเร็จ เล็งเห็นชัดเจนถึง ภาวะปราศจากปัญญาซึ่งมุ่งหมายว่าคืออะไร เป็นไปได้จริงหรือไม่อย่างไร มีความชัดเจน เกี่ยวกับเป้าหมาย และหลักการทั่วไป หรือตัวกระบวนการของการแก้ปัญหาก่อนที่จะวางรายละเอียดและกลวิธีปลีกย่อยในขั้นดำเนินการ เหมือนแพทย์รูว่าโรคนั้นๆ รักษาได้ มองเห็นกระบวนการของโรคชัดเจนว่าจะหายไปได้อย่างไร (นิโรธ)

ขั้นที่ ๔ จัดวางวิธีการดับทุกข์ที่จะต้องปฏิบัติ เมื่อมีความชัดเจนเกี่ยวกับเป้าหมายและหลักการทั่วไปแล้ว ก็กำหนดวางวิธีการ แผนการและรายการที่จะต้องทำในการที่จะแกไขกำจัดสาเหตุของปัญหาให้สำเร็จ โดยสอดคล้องกับเป้าหมายและหลักการ ทั่วไปนั้นเพื่อเตรียมแกไขปัญหาต่อไป (มรรค)

๕. วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คือ คิดตามหลักการและความมุ่งหมาเป็นการคิดแบบสัตบุรุษ หรือสปปุริสธรรมอันเป็นคุณสมบัติของตนดี คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ

รู้จัก รู้จักบุคคล รู้จักชุมชน หรือคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นวิธี คิดในระดับปฏิบัติการ หรือลงมือทำ คือ การที่จะกระทำการต่างๆ โดยรู้และเข้าใจถึงหลักการและความมุ่งหมายของเรื่อง นั้นๆ จะดำเนินไปเพื่อจุดหมายอะไร เพื่อให้เป็นการ ปฏิบัติที่ได้ผลตามความมุ่งหมายนั้น ไม่กลายเป็น การปฏิบัติที่คลาดเคลื่อนเลื่อนลอยมกมาย เช่น เมื่อจะลงมือทำงานอะไรนั้น ก็ตรวจสอบตนเองให้ ชัดเจนว่าเข้าใจหลักการและความมุ่งหมายของงานนั้นดีแล้วหรือไม่ โดยอาจคอยตั้งคำถามว่า อันนี้ เพื่ออะไร ๆ เป็นต้น

วิธีคิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นการพิจารณาให้เข้าใจ ความสัมพันธ์ระหว่าง ธรรม กับ อรรถ หรือหลักการ กับ ความมุ่งหมาย นำไปสู่การ ปฏิบัติถูกต้องที่เรียกว่า ธรรมานุธรรม ปฏิบัติ ทำให้ขอปฏิบัติย่อยเข้ากันได้ สอดคล้องกัน และส่งผลแก่หลักการใหญ่เป็นไปเพื่อจุดหมายที่ต อองการ

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณ – โทษและทางออก คือ มองในเชิงคุณค่าว่าสิ่งนั้นๆ ว่ามีคุณใน แ่งไหน มีโทษในแง่ไหน มองทั้งคุณและโทษแล้วหาทางออกที่จะต้องแก้ไข วิธีคิดแบบเห็นคุณเห็นโทษ แล้วหาทางออก เป็นวิธีคิดในการมองให้ ครบทั้งข้อดี ข้อเสีย และทางแก้ไข หาทางออกให้หลุดรอด ปลอดภัยจากขอบกพรอง ต่างๆ เป็นวิธีมองสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงอีกแบบหนึ่ง เน้นการศึกษา และยอมรับ ความจริงตามที่สิ่งนั้นๆ เป็นอยู่ทุกแง่มุมเพื่อให้อึ้งและเข้าใจถูกต้องตามความเป็นจริง ทั้งด้านดี ด้านเสีย จุดอ่อน จุดแข็ง ศัพท์ทางธรรมดา เรียกว่า วิธีคิดโดยรู้ อัสสาทะ คิดหา คุณค่า คิด หาข้อดี อาทิภาวะ คิดหาโทษ คิดหาข้อเสีย และนิสสรณะ คิดหาทางออก การยอมรับทั้งด้านดี ทั้งด านเสีย และเป็นวิธีคิดที่ต่อเนื่องกับการปฏิบัติมาก มีลักษณะสำคัญ ๒ ประการ คือ ต้องมองเห็นทั้งด านดี และด้านเสีย หรือทั้งคุณทั้งโทษ ต้องมองเห็นทางออก เห็นจุดหมาย และรู้จุดหมายที่จะไป

วิธีคิดแบบนี้ พระพุทธเจ้าทรงเนนมาก เพราะคนทั้งหลายมักจะตื่นตาม กัน และเอน เอียงงายพอจับได้อะไรดี ก็มองเห็นแต่ดีไปหมด พอจับได้วาอะไรไม่ดีก็เห็น แต่เสียไปหมด ทำให้พลาด ทั้งความรู้อึ้งและการปฏิบัติที่ถูกต้อง อันที่จริงนั้นปกติของสิ่ง ทั้งหลายย่อมมีทั้งสวนดี สวนเสีย จุดอ ่อน จุดแข็ง เป็นต้น อาจดีมากหากอยู่ในกรณี แวดลอมอย่างหนึ่ง หรืออาจจะดีน้อย หากได้อยู่ในกรณี แวดลอมหรือเงื่อนไขอีกอย่างหนึ่ง เมื่อได้ตระหนักและยอมรับถึงข้อดี ข้อเสีย จุดอ่อน จุดแข็งแล้ว เราก็จะไตร่ตรองระวัง ปดกั้นทางเสียหรือหาสิ่งชดเชยทดแทนให้ประโยชน์ที่ใดสมบูรณ์ต่อไป

๗. คิดแบบคุณค่าแท้ – คุณค่าเทียม รู้จักแยกแยะสิ่งดีชั่วได้อย่างมีเหตุผล

วิธีคิดแบบคุณค่าแท้ – คุณค่าเทียม เป็นการพิจารณาเกี่ยวกับปฏิเสวนา เช่น การใช้ สอย หรือบริโภค เป็นวิธีคิดแบบสกัถหรือบรรเทาตันทา ตัดทางไม่ไหกิเลส เข้ามาครอบงำจิตใจแล วช้กุงพฤติกรรมต่อไป วิธีคิดแบบนี้ ใ้ซมากในชีวิตประจำวัน เพราะเกี่ยวข้องกับการบริโภคใช้สอยป จจัยสี่ และวัสดุอุปกรณ์อำนวยความสะดวกต่างๆ ทางเทคโนโลยี มีหลักการโดยย่อ ว่า คนเราเข้าไป เกี่ยวข้องกับสิ่ง ต่างๆ เพราะเรามีความต้องการ สิ่งใดที่สามารถสนอง ความต้องการของเราได้ สิ่งนั้น ก็มิประโยชน์มีคุณค่า แก่เรา จำแนกได้เป็น ๒ ประเภท ตามชนิดของความต้องการ คือ

๑. คุณค่าแท้ หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งทีสนองความต้องการ ของชีวิตโดยตรง มนุษย์นำมาใช้ในการแก้ปัญหาของตน เพื่อประโยชน์สุข ทั้งของตนเองและผู้อื่น คุณค่านี้อาศัยปัญญาปนเครื่องตีคา จะเรียกว่าคุณค่าที่สนอง ปญญาก็ได้ เช่น อาหาร มีคุณค่าเป็นประ

โยชนสำหรับหล่อเลี้ยงร่างกายให้ดำรงชีวิตอยู่ต่อไปได้ มีสุขภาพดี มีกำลังเกื้อกูลแก่การปฏิบัติหน้าที่
 เปนตน (คุณค่าแทนนี้เกี่ยวเนื่องด้วยธรรมชั้นหยาบ)

๒. คุณค่าเทียม หมายถึง ความหมาย คุณค่า หรือประโยชน์ของสิ่งที่ มนุษย์พึงให้แก่
 สิ่งนั้นเพื่อปรนเปรอการเสพเสวยเวทนา เพื่อเสริมความมั่งคั่งยิ่งใหญ่ของตัวตนที่ยึดถือไว้ คุณค่านี้อาศัย
 ตัณหาปนเครื่องตีค่า จะเรียกว่าคุณค่าที่สนองตัณหาก็คือ เช่น อาหาร มีคุณค่าอยู่ที่ความเอร็ดอร่อย
 เสริมความสนุกสนาน หรือความโกหรรุหรราชของรถยนต์มีราคา ความสวยงามเปนเครื่องแสดงหรือ
 เครื่องวัดฐานะ เปนตน

วิธีคิดแบบนี้ มุ่งให้เข้าใจและเลือกเสพคุณค่าแท้ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิต อย่างแท้จริง
 เพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น คุณค่าแท้นั้นนอกจากจะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตอย่างแท้จริงแล้ว
 ยังเกื้อกูลต่อความเจริญงอกงามของกุศลธรรม เช่น ความมีสติ ทำให้พ้นจากความเป็นทาสของวัตถุ
 เปนตน

๘. วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม คือ คิดแบบปลูกเร้าคุณธรรมหรือชุดความดี หมายถึง
 การบำเพ็ญความดี ซึ่งจะต้องกระทำให้ถึงที่สุด วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม เปนวิธีคิดแบบเร
 ากุศล หรือคิดแบบ กุศลภาวนา เปนวิธีคิดในแนวสัจกัณฑ์หรือบรรเทาและขัดเกลาตัณหา ส่งเสริม
 ความเจริญงอกงามแห่งกุศลธรรม และสร้างเสริมสัมมาทิฐิที่เป็นโลกียะ

หลักการมีอยู่ว่า ประสบการณ์ คือ สิ่งที่ได้ประสบหรือได้รับรู้อย่างเดียวกับบุคคลที่
 ประสบหรือรับรู้ต่างกัน อาจมองเห็นและคิดนึกปรุงแต่งไปคนละอย่าง สุดแต่โครงสร้าง แนวทาง
 ความเคยชินที่เป็นเครื่องปรุงของจิต คือ สังขาร ที่ผู้นั้นได้สั่งสม ไว้ หรือสุดแต่การทำให้ในขณะนั้นๆ
 คนหนึ่งมองแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางดีงาม แต่อีก คนหนึ่งมองแล้ว คิดปรุงแต่งไปในทางไม่ดีไม่งาม
 เปนโทษเปนอกุศล รวมถึงเรื่องของ เวลา คราวหนึ่งคิดดี คราวหนึ่งคิดร้าย การทำให้ช่วยตั้งต้นและ
 ชักนำความคิดให้เดินไป ในทางที่ดีงามและเป็นประโยชน์ เรียกว่า วิธีคิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม

วิธีคิดในแบบนี้ มีความสำคัญในแง่ที่ทำให้เกิดความคิดและการกระทำที่ดีงามเป
 นประโยชน์ในขณะนั้นๆ และช่วยแก้ไขนิสัยความเคยชินร้ายๆ ของจิตที่ได้สั่งสมไว้แต่เดิมพร้อมกับสร
 างนิสัยความเคยชินใหม่ที่ดีงามให้แก่จิตไปในเวลาเดียวกัน เช่น การคิดถึงความตาย เมื่อคิดถึงแล้วก็
 เกิดความสลัดหลุด ความเศร้า ความเหี่ยวแห้งใจ ตลอดจนเกิดความดีใจเมื่อนึกถึงความตายของคน
 เราเกลียดชัง แต่ถ้ามองในขณะที่เรานึกถึงนั้น เรามีโยนิโสมนสิการอยู่ด้วย เราก็จะเกิดความรู้สึกตื่นตัว เราใจ
 ไม่นิ่ง ประมาทแรงชวนชวนปฏิบัติกิจหน้าที่ ทำสิ่งดีงามเป็นประโยชน์ ตลอดจนรู้เท่าทันความจริงที่เป
 นคติธรรมตาของสังขาร เปนตน เรียกได้ว่าเป็นการคิดถึงความตายที่ถูกวิธี

องค์ประกอบสำคัญที่คอยพยุงความคิดให้อยู่ในโยนิโสมนสิการ ได้แก่ สติ ซึ่งช่วย
 ยับยั้งความคิดที่หลงลอยไปเป็นโยนิโสมนสิการมี 2 คือ เพื่อความรู้ตามสภาวะ ซึ่งมีลักษณะที่แน
 นอนเปนอย่างเดียว และเพื่อเสริมสร้างกุศลธรรมซึ่งมีลักษณะผกผันไปได้หลากหลายนั้น มีจุดแยกอยู่
 ที่ขณะตั้งต้นความคิด และสติอาจมีบทบาทสำคัญในการเลือกทางแยกที่จุดตั้งระหว่างโยนิโสมนสิการ
 แบบต่างๆ นี้เช่นเดียวกับที่สติ สามารถเลือกกระหวาง โยนิโสมนสิการกับโยนิโสมนสิการได้

๙. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือ คิดอยู่ในปัจจุบัน แนวนี้ต้องมีวิปัสสนา
 กรรมฐานเป็นเครื่องมือ เปนวิธีคิดที่มีปัจจุบันธรรมตาเป็นอารมณ์ความจริง เปนเพียงส่วนหนึ่งของวิธี
 คิดแบบอุบายปลูกเร้าคุณธรรม ขอให้ใส่ใจกำกับไปด้วย

วิธีคิดในแบบนี้ที่แยกแสดงออกมาเป็นอีกข้อหนึ่งต่างหากนั้นเป็น เพราะมีแง่ที่ควรทำความเข้าใจเป็นพิเศษ และเป็นวิธีคิดที่มีความสำคัญโดยลำพังตัวของ มันเอง

ข้อที่จะต้องทำความเข้าใจเป็นพิเศษนั้น คือ การที่ผู้เข้าใจผิดเกี่ยวกับ ความหมายของการเป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยเข้าใจไปว่า พุทธศาสนาสอนให้คิดถึงสิ่งที่อยู่ เฉพาะหน้ากำลังเป็นไปในปัจจุบันเท่านั้น ไม่คิดพิจารณาเกี่ยวกับอดีต หรืออนาคต ตลอดจนไม่คิดเตรียมการวางแผนเพื่อกาลภายหน้า

ลักษณะความคิดชนิดที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน เป็นการคิดที่อยู่ในแนวทาง ของความรู้หรือคิดด้วยอำนาจปัญญา เป็นการคิดที่สามารถรวมเอาเรื่องที่เป็นอยู่ใน ขณะนี้ เรื่องที่ล่วงผานมาแล้ว และเรื่องของกาลภายหน้าเขาในการเป็นอยู่ในปัจจุบัน เช่น การคิดพิจารณาเกี่ยวกับเรื่องในอดีต ถือเป็นความคิดที่นำมาใช้เพนบทเรียน ก่อให้เกิดความไม่ประมาทระมัดระวังป้องกันภัยในอนาคต เบนตน

คำว่า ปัจจุบัน ในทางธรรม มิใช่เพ่งที่เหตุการณ์ที่กำลังเกิดขึ้น แต่ หมายถึง สิ่งที่เกี่ยวข้องในขณะนั้นๆ เป็นสำคัญ ดังนั้น สิ่งก็ตามความหมายของคนทั่วไป ไม่วาจะเป็นอดีตหรืออนาคต ก็อาจกลายเป็นปัจจุบัน ตามความหมายของนามธรรมได้ สรุปลงๆ ว่า ความเป็นปัจจุบัน กำหนดเอาที่ความเกี่ยวข้อง ต้องรู้ ต้องทำเป็นสำคัญ สิ่งที่เป็นปัจจุบันคลุมถึงเรื่องราวทั้งหลายที่เชื่อมโยงต่อกันมา วิธีคิดแบบนี้มุ่งที่จะช่วยแบ่งแยกความคิดถึงอดีตและอนาคตตาม แนวทางของ ตัณหาที่เพอฝนเลือนลอย ผลาญเวลาและคุณภาพของจิตใจให้สูญเปล่า การคิดที่ถูกวิธีจะช่วยให้เกิดประโยชน์ในการปฏิบัติในทางปัจจุบัน ให้ถูกต้องได้ผลดียิ่งขึ้น เป็นการสนับสนุนให้มีการเตรียม และวางแผนในกิจการล่วงหน้า

๑๐. วิธีคิดแบบวิภังคชาต (แบบจำแนก) คือ คิดแบบรอบด้าน แยกแยะมองสิ่งต่างๆ ในหลายๆ มุมอย่างละเอียดรอบคอบ เป็นวิธีคิดที่ใช้การพูดแยกแยะ จำแนก แจกแจง แถลงความแบบ วิเคราะห์ เป็นการมอง และแสดงความจริง โดยแยกแยะออกให้เห็นในแต่ละด้านให้ครบทุกด้าน ไม่ใช่จับเอาบางแง่บางประเด็น ขึ้นมาวินิจฉัยตีคลุมลงไป อย่างนั้นทั้งหมดความจริงวิภังคชาตเป็นชื่อเรียกระบบความคิดของพระพุทธศาสนา ทั้งหมด มีความหมายครอบคลุมวิธีคิดที่ได้กล่าวมาแล้ว ขวางตนหลายๆ อย่างวิธีคิดแบบนี้ทำให้ความคิดและการวินิจฉัยเรื่องราวต่างๆ ชัดเจน ตรงไปตรงมาตามความเป็นจริง เท่าความจริง พอดีกับความจริง เพื่อให้เข้าใจ ความหมายของวิภังคชาตชัดเจนยิ่งขึ้น ขอจำแนกวิธีคิดแบบวิภังคชาตออกไปใน ลักษณะต่างๆ ดังนี้

๑. จำแนกในด้านของความจริง จำแนกตามที่เป็นอยู่จริงของสิ่งนั้นๆ มองความจริงให้ตรงตามที่เป็นอยู่ในแง่นั้นด้านนั้น ไม่ใช่จับเอาความจริงเพียงแง่หนึ่งมาตีคลุมเพนอย่างนั้นไปหมด จำแนกโดยมองความจริงของสิ่งนั้นๆ ให้ครบทุกแง่ทุกด้าน ไม่มองแคบๆ ไม่ติดอยู่กับสวนเดียวแง่เดียวของสิ่งนั้น แต่มองให้หลายแง่หลายด้าน เช่น คนๆ หนึ่งอาจจะดีในแง่นั้น แต่ไม่ดีในแง่นี้ การคิดจำแนกในแง่นี้ เป็นสวนเสริมกันกับข้อ แรกให้ได้ผลสมบูรณ์ และมีผลรวมไปถึงการเข้าใจในภาวะที่องค์ประกอบต่างๆ มารวมกัน โดยครบถ้วน จึงเกิดขึ้นเป็นสิ่งนั้น ๆ เป็นการเห็นที่กว้างไปถึงลักษณะด้านต่างๆ และองค์ประกอบ ต่างๆ ของมัน

๒. จำแนกโดยสวนประกอบวิเคราะห์แยกแยะ ให้รู้ว่าสิ่งนั้นเกิดขึ้นจากองค์ประกอบย่อยต่างๆ มาประชุมกันเขา ไม่ติดอยู่ภายนอกหรือถูกลวงโดยภาพรวมของสิ่งนั้นๆ เช่น การแยกแยะคนออกเป็นนามและรูปเพนขันธ ๕ แง่ขอยออกจนเห็นภาวะที่ไม่เพนอึดตา

๓. จำแนกโดยลำดับขณะ แยกแยะวิเคราะห์ปรากฏการณ์ตามลำดับแห่งเหตุแห่งปัจจัย ให้ มองเห็นตัวเหตุปัจจัยที่แท้จริงที่เกิดขึ้นในแต่ละขณะ เป็นวิธีที่ใช้มากในฝ่ายอภิธรรม เช่น โจรปลนบานและฆาตกรฆ่าเจ้าทรัพย์ตาย หากคิดจำแนกโดยลำดับขณะแล้วจะเห็นว่า โจรโลภอยากได้ทรัพย์ แต่เจ้าทรัพย์ เป็นอุปสรรคต่อการฆาตกรรมนั้น ความโลภทรัพย์จึงเป็นเหตุให้โจรมีโทษต่อเจ้าทรัพย์ โจรจึงฆาตกรฆ่าทรัพย์ ตัวเหตุที่แท้ของการฆาตคือโทษะ หาใช่โทษะ ไม โภคะเป็นเพียงเหตุให้ลักทรัพย์ และเป็นปัจจัยให้โทษะเกิดเท่านั้น ในภาษาสามัญจะพูดว่า โจรฆาตคนเพราะความโลภ แต่ถ้าพิจารณาตามขบวนการที่เป็นไปตามลำดับขณะ ความโลภเป็นเพียงตัวการเริ่มต้นในเรื่องนั้นเท่านั้น

๔. จำแนกโดยความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย สืบสาวหาเหตุปัจจัยต่างๆ ที่สัมพันธ์สืบทอดกันมาของสิ่งหรือปรากฏการณ์ต่างๆ ทำให้มองเห็นความจริงที่สิ่งทั้งหลายไม่ได้ตั้งอยู่ลอยๆ แต่เกิดขึ้นโดย อาศัยเหตุแห่งปัจจัย การคิดจำแนกในแง่นี้ตรงกับวิธีคิดแบบที่ ๒ คือ วิธีคิดแบบสืบสาวหาเหตุปัจจัย ตามแนวคิดนี้พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงธรรมอย่างที่เราเรียกว่า อิทัปปัจจยตา หรืออุปปัจจสมุปบาทเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมนธรรมเทศนาหรือวิธีคิดแบบมัชฌิมนธรรม

การจำแนกโดยสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย นอกจากช่วยไม่ให้เผลอ มองสิ่งต่างๆ อย่างโดดเดี่ยวขาดลอย แล้วยังครอบคลุมไปถึงการที่จะรู้จักกับเหตุปัจจัยได้ตรงกับผลของมัน ความชัดเจนที่มักเกิดขึ้นแก่คนทั่วไป ๓ อย่าง คือ

๑) การนำเอาเรื่องราวอื่นๆ นอกกรณีมาปะปนสับสนกับเหตุปัจจัย เฉพาะกรณีวิธีคิดแบบนี้ช่วยให้แยกเอาเรื่องราวหรือปัจจัยอื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องออกไปจากเหตุปัจจัยที่แท้จริง รวมถึงการจับผลให้ตรงกับเหตุด้วย

๒) ความไม่ตระหนักถึงภาวะที่ปรากฏการณ์หรือผลที่คล้ายกัน ซึ่งอาจเกิดจากเหตุปัจจัยที่ต่างกัน หรืออย่างเดียวกัน เช่น การได้ทรัพย์มาอาจเกิดจากขยัน ทำการงาน จากการทำใหญ่ให้ทรัพย์พอใจ หรือจากการลักขโมยก็ได้ เป็นต้น

๓) การไม่ตระหนักถึงเหตุปัจจัยสวณพิเศษนอกเหนือจากเหตุปัจจัย ที่เหมือนกัน คนมักมองเฉพาะแต่เหตุปัจจัย บางอย่างที่ตนมันหมายว่า จะให้เกิดผลอย่างนั้นๆ ครั้นต่างบุคคลทำเหตุปัจจัยอย่างเดียวกันแล้ว คนหนึ่งได้รับผลที่ต้องการ อีกคนหนึ่งไม่ได้รับผลนั้น ก็เห็นว่าเหตุปัจจัยนั้นไม่ได้ผลจริง

๕. จำแนกโดยเงื่อนไข มองโดยพิจารณาเงื่อนไขประกอบด้วย เช่น ถ้าถามว่าบุคคลนี้ควรคบ หรือไม่ ถ้าพระภิกษุเป็นผู้ตอบก็อาจกล่าวได้ว่า ถ้าคบแล้ว อกุศลธรรมเจริญกุศลธรรมเสื่อมก็ไม่ควรคบ แต่ถ้าคบแล้วกุศลเสื่อมกุศลธรรมเจริญก็ควรคบ การตอบแบบวิภาษวาท จะวินิจฉัยโดยพิจารณาเงื่อนไขต่างๆ คือ

๑) ความโน้มเอียง ความพร้อม นิสัย ความเคยชินต่างๆ ซึ่งเด็กได้สั่งสมไว้โดยการอบรมเลี้ยงดูและอิทธิพลทางวัฒนธรรม เป็นต้น เทาที่อยู่ในขณะนั้น มี ความสามารถพื้นฐานของเด็กที่จะแล่นไป

๒) โยนิโสมนสิการ คือ เด็กรู้จักใช้โยนิโสมนสิการโดยปกติหรือไม่ และแค่นั้นเพียงไร - กัลยาณมิตร คือ บุคคลหรืออุปกรณ์ที่จะช่วยชี้แนะแนวทาง ความคิดความเข้าใจอย่างถูกต้องต่อสิ่งที่พบเห็น หรือที่จะชักนำให้เด็กเกิดโยนิโสมนสิการอย่างใดผลหรือไม่ ไมว่าจะเป็นกัลยาณมิตรในครอบครัว ในสื่อมวลชนอื่นๆ หรือทุกๆ ไป ในสังคมก็ตาม

๓) ประสบการณ์ คือ สิ่งที่ปล่อยให้แพร่หรือให้เด็กพบเห็นนั้น มี ลักษณะหรือคุณสมบัติที่เรารู้หรือช่วย เปรียบ เปรียบ รุนแรงมากน้อยถึงระดับใด

๔) วิถีชีวิต ในฐานะวิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง

วิถีชีวิตปรากฏอยู่บ่อยๆ ในรูปของการตอบปัญหาและทาน จัดเป็นวิธีตอบปัญหาอย่างหนึ่ง ในบรรดาวิธีตอบปัญหา ๔ อย่าง มีชื่อเฉพาะเรียกว่า วิถีชีวิตพยากรณ์ ซึ่งก็คือการนำเอาวิถีชีวิตไปใช้ในการตอบปัญหา เพื่อความเข้าใจชัดเจนในเรื่องนี้ถึงทราบวิธีตอบปัญหา ปัญหาพยากรณ์ ๔ อย่าง คือ เอ็งสพยากรณ์ การตอบอย่างเด็ดขาด, วิถีชีวิตพยากรณ์ การแยกแยะตอบ, ปฏิบัติพยากรณ์ การตอบโดยยอนถาม, รูปนพยากรณ์ การยังตอบหรือหยุดตอบ

วิธีตอบ ๔ อย่างนี้ แบ่งตามลักษณะของปัญหา ดังนั้น ปัญหาจึง แบ่งได้เป็น ๔ ประเภท ตรงกับวิธีตอบเหล่านั้น จะยกตัวอย่างปัญหาตามที่แสดงไว้ใน คัมภีร์รุ่นหลังมาแสดงประกอบความเข้าใจดังนี้

เอ็งสพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรแยกแยะหรือจำแนกตอบ เช่น ถามว่าสิ่งที่ไม่เที่ยง ไตแก จักชุไซไหม ฟังตอบโตที่เดียวแน่นอนลงไปวาไซ

วิถีชีวิตพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ควรแยกแยะหรือจำแนกตอบ เช่น ถามว่าสิ่งที่ไม่เที่ยงได้แกจักชุไซไหม ฟังแยกแยะตอบว่าไม่เฉพาะจักชุเท่านั้น แมโสตะฆานะ เป็นต้นก็ไม่เที่ยง ปฏิบัติพยากรณ์ปัญหา ปัญหาที่ไม่ควรตอบโดยยอนถาม เช่น ถามว่าจักชุฉันไต โสตะกัฉันไต โสตะฉันไต จักชุกัฉันไตไซไหม ฟังยอนถามว่า มุง ความหมายแงไต งามไต หมายถึง แงไซดูหรือเห็น ก็ไม่ใช่ แต่ถามความหมายแงวาไม่ เที่ยงก็ไซ

รูปนปัญหา ปัญหาที่ฟังยับยั้ง หรือพับเสีย ไม่ควรตอบ เช่น ถาม ว่า ชีวะกับสรีระ คือสิ่งเดียวกันไซไหม ฟังยับยั้งเสียไม่ต้องตอบ สรุปโดยทั่วไปหลักการโยนิโสมนสิการทั่วไป เมื่อมีโยนิโสมนสิการ สัมมาทิฐิก็เกิดขึ้นได้ เมื่อสัมมาทิฐิเกิดขึ้น องค์ประกอบมูลฐานของมรรควิธีแห่งการแก้ปัญหา หรือมรรคาแห่งความดับทุกข์ก็เกิดขึ้น จากนั้นกระบวนการแห่งการศึกษาก็ ดำเนินต่อไป

การคิดทั้ง ๑๐ ข้อที่กล่าวมาสรุปได้สั้น ๆ ๔ ข้อ คือ ๑) คิดเป็นระเบียบ ๒) คิดถูกวิธี ๓) คิดเป็นเหตุเป็นผล และ ๔) คิดให้เกิดการกระทำที่เป็นกุศล

สรุปว่า ในทางพระพุทธศาสนาหลักโยนิโสมนสิการ ก็คือการคิดเป็น คิดถูกต้องตามความเป็นจริงอาศัยการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบและคิดเชื่อมโยงตีความข้อมูลเพื่อนำไปใช้แก้ปัญหาอย่างไร อย่างหนึ่งและต้องมีทางออกของปัญหานั้นเสมอ ถามองในแง่ของขอบเขตแล้วโยนิโสมนสิการกินความ กว้าง ครอบคลุมตั้งแต่ความคิดในแนวทางของศีลธรรม การคิดตามหลักความดีงาม และหลักความจริง ต่างๆ ที่ตนได้รับการอบรมสั่งสอนมา มีความรู้ความเข้าใจดีอยู่แล้วไม่ต้องไขปัญหาสักซึ่งอะไร ตลอดถึงการคิดแยกแยะองค์ประกอบและสืบสาวหาสาเหตุปัจจัยที่ต้องใช้ปัญญาอย่างละเอียดประณีต เนื่องด้วยโยนิโสมนสิการมีขอบเขตกว้างขวางอย่างนี้ จึงถือว่าโยนิโสมนสิการ เป็นเครื่องมือที่สำคัญที่สุดในกระบวนการคิดตามแนวทางพระพุทธศาสนา เพราะบุคคลสามารถที่จะนำหลักการเหล่านี้ไปประยุกต์ใช้ในโอกาสต่างๆ กัน โดยอนุโลมให้เหมาะสมในด้านการดำเนินชีวิตประจำวัน

๒.๔.๓. กัลยาณมิตร

“มิตร” เป็นคำมาจากภาษาสันสกฤต ตรงกับคำภาษาบาลีในพระพุทธศาสนาว่า “มิตฺต” แปลว่า เพื่อน ผู้มีความเอื้อโยดี ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ^{๖๘} มีรูปวิเคราะห์ ดังนี้ “มิชฺชติ สนิยฺห ตีติ เมตฺตา แปลว่า สภาวะปรารถนาดี มิตฺตสฺส เอสา เมตฺตา แปลว่า สภาวะที่เป็นของมิตร และ มิตฺเตสฺส ภาว เมตฺตา แปลว่า สภาวะเกิดขึ้นในมิตรโดยองคธรรมคือ อโทสเจตสิก ที่เป็นไปโดย เนื่องด้วยการนำประโยชน์มาแก่ผู้อื่น”^{๖๙} ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสในอัปมัญญาวิภังค ว่า “เมตฺตา หมายถึง ความรักใคร่ กิริยารักใคร่ ภาวะที่รักใคร่ในสัตว์ทั้งหลาย... นี้เรียกว่า เมตฺตา”^{๗๐}

ความหมายของกัลยาณมิตร กัลยาณมิตร มีรูปศัพท์มาจากคำว่า “กัลยาณะ” แปลว่า ดี งาม และคำว่า “มิตร” แปลว่า เพื่อน ผู้มีความเอื้อโยดี ผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อ^{๗๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ให้ความหมายว่า กัลยาณมิตร คือ ผู้แนะนำสั่งสอน ที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหาและ บุคคลผู้แวดล้อมที่ดี ความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล หรือเข้าร่วมอยู่กับท่านผู้ทรงคุณ ทรงปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สันับสนุน ชักจูง ชี้ช่องทางเป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่อง อุดหนุนเกื้อกูลแก่กัน ให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดีในการศึกษาอบรม การครองชีวิต การประกอบ กิจการ และธรรมปฏิบัติ^{๗๒} กัลยาณมิตร มิได้หมายถึง เพื่อนที่ดีในความหมายสามัญเท่านั้น แต่ หมายถึง บุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทาง หรือเป็นตัวช่วยอย่าง ให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรมอย่างถูกต้อง เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ครู อาจารย์ และผู้เป็นพหูสูตทรงปัญญา สามารถสั่งสอน แนะนำ เป็นที่ปรึกษาได้ แม้จะอ่อนวัยกว่า^{๗๓} กัลยาณมิตร คือ มิตรที่ดีงาม ทำให้เจริญแก่บุคคลผู้คบหา ได้แก่ ผู้สมบูรณ์ด้วยความมีศีลกำจัดทุกข นำประโยชน์เกื้อกูลมาให้กับเพื่อนและคนอื่น ดังรูปวิเคราะห์ว่า บุคคลใด เป็นมิตร มีอุปการะช่วยเหลือคนอื่นโดยอาการทุกอย่าง บุคคลนั้นชื่อว่า กัลยาณมิตร^{๗๔}

กัลยาณมิตร ๗ ประการ หมายถึง คุณธรรม ๗ ประการสำหรับมิตรแท้ เพื่อนแท้ เพื่อนตาย และเพื่อนที่คอยช่วยเหลือเพื่อนอย่างจริงใจ โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทนตลอดจนเป็นมิตรที่หวังดีต่อกันด้วยความจริงใจ กัลยาณมิตร ๗ ประกอบด้วย

^{๖๘} พระเทพเวที (ประยูรย์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๒๓๔.

^{๖๙} พระคัมภีร์สาราถิวังศ์, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันกราฟิฟิตเพเลท, ๒๕๔๖), หน้า ๗๖๕.

^{๗๐} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๖๔๓/๔๒๗.

^{๗๑} พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๒๓๔.

^{๗๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๕๗.

^{๗๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๖๒๓.

^{๗๔} พระมหาสุภวิชัย วิราม, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกัลยาณมิตรตามหลักพุทธจริยศาสตร์ ทัศนะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนวัดปากน้ำวิทยาคม และโรงเรียนสุวรรณพลับพลาพิทยาคม”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕), หน้า ๔๕.

๑. ปิโย คือ ความน่ารัก หมายถึง มีเมตตา กรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เข้าถึงจิตใจและสร้างความสนิทสนมเป็นกันเอง เป็นผู้น่ารัก หรือเป็นที่รัก ประกอบด้วยเมตตา ทำให้ผู้ที่เข้าไปหานั่งใกล้รู้สึกว่ามีเพื่อน ทำให้เกิดความชุ่มฉ่ำใจ ไม่อ้างว้างว่าเหว่ กัลยาณมิตรที่ดีจะทำให้เกิดรู้สึกอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ทำให้พระสาวกมีความสดชื่น มีความอบอุ่นใจ มีความสบายใจ ท่านมีเมตตา ท่านมีลักษณะเป็นปิโย ก็จะมีรู้สึกสบายใจ ชุ่มฉ่ำใจ เหมือนมีเพื่อนดูแลอยู่ตลอดเวลา

๒. ครุ คือ น่าเคารพ หมายถึง เป็นผู้หนักแน่น ถือหลักการเป็นสำคัญ มีความประพฤติสมควรแก่ฐานะทำให้รู้สึกอบอุ่นใจ และเป็นที่พึ่งได้เป็นบุคคลที่อุ้มด้วยปัญญาทั้งทางโลก และทางธรรมอย่างพร้อมมูล จนกระทั่งตระหนักและซาบซึ้งได้ดีว่า อะไรถูกอะไรผิด อะไรดี อะไรชั่ว อะไรควร อะไรไม่ควร อะไรเป็นบุญอะไรเป็นบาป แล้วดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง ที่เป็นบุญเป็นกุศลอย่างมั่นคงแน่วแน่ ไม่หวั่นไหวต่อความย่ำแย่ของสิ่งแวดล้อมที่ทำให้จิตใจตกต่ำ เป็นคนรักความ ยุติธรรม เป็นที่สุด ไม่ว่าต่อหน้าอย่างไร ลับหลังต้องอย่างนั้น มีความเมตตากรุณาอยู่เป็นนิจกับทุกคนที่เกี่ยวข้อง คุณสมบัตินี้จะหลอมให้กัลยาณมิตรเป็นที่น่าเคารพของชนทั้งปวง

๓. ภาวนีโย คือ น่าเจริญใจ หมายถึง มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง เป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ และเป็นที่น่ายกย่องเอาแบบอย่างเราได้ครูอาจารย์เราได้ผู้ที่ ท่านมีคุณธรรม มีความประพฤติดีงาม เราก็เกิดความรู้สึกที่เรียกว่า จรรโลงใจ มีกำลังใจเห็น แบบอย่าง อยากรจะทำตาม ก็ทำให้มีความก้าวหน้าในชีวิต มีพุทธพจน์ที่ตรัสถึงพระภิกษุเถระเป็นที่เจริญใจไว้ว่า เพราะประกอบด้วยธรรม ๕ ประการคือ “ไม่กำหนดในสิ่งที่เป็นเหตุให้กำหนดไม่ขัดเคืองในสิ่งที่เป็นเหตุให้ขัดเคือง ไม่หลงในสิ่งที่เป็นเหตุให้หลง ไม่โกรธในสิ่งที่เป็นเหตุให้โกรธ ไม่มัวเมาในสิ่งที่เป็นเหตุให้มัวเมา”^{๗๕} หรือ “เป็นผู้ปราศจากราคะ เป็นผู้ปราศจากโทสะ เป็นผู้ปราศจากโมหะ เป็นผู้ไม่ลบหลู่คุณท่าน เป็นผู้ไม่ตีตนเสมอ”^{๗๖}

๔. วตฺตา คือ รู้จักพูดให้ได้ผล หมายถึง รู้จักชี้แจงให้ได้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรทำอะไร คอยให้คำแนะนำตักเตือนและเป็นที่ปรึกษาที่ดี นอกจากจะให้เกิดความรู้สึกอยู่ในใจแล้วยังออกมาเป็นรูปธรรมด้วย คือ วตฺตา จ เป็นผู้สามารถว่ากล่าวตักเตือน เป็นนักพูด คือเป็นผู้ฉลาดในการใช้ถ้อยคำ นำรับฟัง มี เหตุมีผล มีหลักการ พูดถูกจังหวะ การพูดนี้เป็นสิ่งสำคัญอันหนึ่งที่ช่วยให้ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตร ประสบความสำเร็จในการชักนำบุคคลผู้หลงผิด ท้อแท้ หมดกำลังใจ หมดความยินดีในการทำหน้าที่ ให้กลับมีความเห็นถูก มีกำลังใจ เกิดความยินดีที่จะทำหน้าที่นั้นต่อ

๕. วจนฺทฺขโม คือ อดทนต่อถ้อยคำ หมายถึง พร้อมรับฟังคำปรึกษา ชักถาม อดทนต่อคำล่วงเกิน คำตักเตือน และอดทนฟังได้ไม่เสียอารมณ์ บอกกล่าวแล้วบางที่ยังไม่ชัดเจน ยังสงสัยอยู่ เข้าไปชักถามเป็นผู้ อดต่อถ้อยคำสูง ๆ ต่ำ ๆ ได้ คือ บุคคลผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรนั้นถึงเวลาจะว่ากล่าวสอนจะต้องว่ากล่าว สอน แนะนำ การว่ากล่าวสอน แนะนำนั้น แม้จะเป็นสิ่งที่ดีมีประโยชน์ต่อผู้ฟัง เช่น การพูดเรื่อง ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา สำหรับผู้เป็นมิชฌาภิภูมิจิ ผู้ไม่มีศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญา ย่อมไม่เป็น ที่ชอบใจ จึงแสดงออกมาในรูปแบบของการใช้ถ้อยคำที่หยาบคาย ต่อต้านตีเถียน สำหรับผู้เป็น สัมมาทิฏฐีย่อมชอบใจแสดงออกมาในรูปแบบของการสรรเสริญยกย่องแสดงความพอใจ เมื่อธรรมดาเป็นเช่นนี้ ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรจะต้องรู้เท่าทัน อดทนได้ทั้งถ้อยคำที่ไม่น่า

^{๗๕} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๑/๑๔๙.

^{๗๖} อภ.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๘๒/๑๕๐.

ปรารถนา และถ้อยคำที่น่าพอใจ คือไม่ยินดียินร้ายจนเกินไป การอดทนต่อถ้อยคำที่ไม่น่ายินดีก็นับว่ายากยิ่งแล้ว สิ่งที่ยากยิ่งกว่าคือ การอดทนต่อสิ่งที่น่ายินดี นี่เป็นอีกด้านหนึ่งที่สำคัญ สำหรับบุคคลผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร ผู้อดทนต่อถ้อยคำหรือเสียงนี้ ฉะนั้น บัณฑิตหรือผู้ทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรจึงต้องฝึกจิตของตนไม่ให้เอนเอียง คือไม่หวั่นไหว ไม่สะเทือนต่อโลกธรรม ๘ ด้วยอำนาจความยินดีหรือยินร้ายให้ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “ภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งเดียว ย่อมไม่สะเทือนด้วยลมฉันท ไบ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่เอน เอียงในเพราะนินทาและสรรเสริญฉันทนั้น”^{๗๗}

๖. คมกิริยจ กถิ กตตา คือ แดงเรื่องล้าลึกได้ หมายถึง กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยาก ลึกซึ้งให้เข้าใจได้ง่าย เป็นผู้ที่กล่าวถ้อยคำหรือเรื่องที่ลึกซึ้งได้ คำกล่าวสอนธรรมดาสามัญก็เป็นความดีของกัลยาณมิตรอยู่ทั่วไปแล้ว แต่กัลยาณมิตรที่มีคุณสมบัติพิเศษที่จะช่วยลูกศิษย์ได้อย่างแท้จริงก็คือ ผู้ที่สามารถนำให้เข้าถึงสิ่งที่ลึกซึ้งให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป อันนี้จะเป็นปัจจัยที่ทำให้เราสามารถก้าวหน้าในการปฏิบัติ ถ้าเรื่องลึกซึ้งขึ้นไป ท่านไม่สามารถแนะนำได้เราก็คืออยู่ในระดับ ธรรมดาก้าวหน้าในการปฏิบัติ ก็ไม่เป็นไปเท่าที่ควรไปไม่ไกล หรือไม่ถึงที่สุดจึงจะต้องมีคุณลักษณะข้อนี้คือสามารถที่จะแดงชี้แจงเรื่องลึกซึ้งได้ด้วย ในที่นี้คงหมายถึงเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ ฌาน วิปัสสนา มรรคผล และนิพพาน หรืออีกนัยหนึ่ง ถ้อยคำที่ควรพูดในการทำหน้าที่กัลยาณมิตร คือ กถาวัตถุ ๑๐^{๗๘} ถ้อยคำทั้ง ๑๐ นี้พระผู้มีพระภาคทรงรับรองว่ามีอนุภาพมากดังพระพุทธดำรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย หากเธอทั้งหลายจะพึงยก กถาวัตถุ ๑๐ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา กล่าว เธอทั้งหลายก็จะสามารถครอบงำเดชาานุภาพของดวงจันทร์ และดวงอาทิตย์ที่มีฤทธิ์มากมี อนุภาพมากอย่างนี้ด้วยเดชาานุภาพของตนได้ไม่จำเป็นต้องพูดถึงอัญญเดียรถีย์ปริพาชกทั้งหลายเลยแล้ว กล่าวเป็นกถาไซริ เธอทั้งหลายพึงครอบงำเดชแม่ของพระจันทร์ และพระอาทิตย์ผู้มีฤทธิ์มีอนุภาพมากอย่างนี้ด้วยเดชได้ จะป่วยกล่าวไปเลย ถึงปริพาชกอัญญเดียรถีย์ทั้งหลายเล่า”^{๗๙}

๗. โน จฏฐาเน นิโยชเย คือ ไม่ชักนำในทางเสื่อม หมายถึง ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย หรือเรื่องเหลวไหล นอกจากจะช่วยแนะนำในทางที่ดีให้ความรู้เข้าใจ เกิดความรู้สึกลงในทางที่ดีงามและปฏิบัติถูกต้องแล้ว อีกด้านหนึ่งก็มีกรอบในทางที่ไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียขึ้นคือ โน จฏฐาเน นิโยชเย แปลว่าไม่ชักจูงในสิ่งที่เหลวไหลไร้สาระ หรือในทางที่เสียหาย คือป้องกันไม่ทำให้ทำในสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล มีคติเป็นทุกข์ ทำให้เกิดความรู้สึกลบสบายใจ ปลอดภัยปลอดภัยขึ้นมาว่า จะไม่ทำให้เกิดความเสียหาย และเฉออกไปผิดทาง ชักชวนให้ทำแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์เกื้อกูลมีคติเป็นสุข ผู้ต้องการประโยชน์จากการได้คบหามิตร พระพุทธองค์ตรัสว่าควรคบผู้มีคุณสมบัติตามที่กล่าวมา แม้จะถูกขับไล่ก็ควรเข้าไปหา ดังความในพุทธภาษิตที่ตรัสสรุปไว้ว่า “มิตรเป็นที่รัก เป็นที่เคารพ เป็นที่ยกย่อง เป็นนักพูด เป็นผู้อดทนต่อถ้อยคำ พูดถ้อยคำลึกซึ้งได้ ไม่ชักนำในอฐานะในโลกนี้ ฐานะเหล่านี้

^{๗๗} พุ.ธ.อ. (ไทย) ๒๕/๘๑/๕๓.

^{๗๘} อัมปิฉากถา (ถ้อยคำที่ชักนำไปปรารถนาน้อย) สันตมูฐิกถา (...ให้สันโดษ) ปวิเวกกถา (...ให้มีความ สงัดกายและจิต) อสังสัคคกถา (...ให้ไม่คลุกคลี) วิริยารัมภกถา (...ให้ปรารถนาความเพียร) สีลกถา (...ให้ตั้งอยู่ในศีล) สมภาถิกถา (...ให้ทำจิตให้มั่นคง) ปัญญาถา (...ให้เกิดปัญญา) วิมุตติกถา (...ให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์) วิมุตติญาณทัสสนกถา (...ให้เกิดความรู้ความเห็นในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์).

^{๗๙} อง.ทสก. (ไทย) ๒๔/ ๙/๑๕๑.

มีอยู่ในบุคคลใดบุคคลนั้น จัดว่าเป็นมิตรผู้มุ่งประโยชน์ และอนุเคราะห์ ผู้ต้องการจะคบมิตร ควรคบมิตรเช่นนั้นแม้จะถูกขับไล่ก็ตาม”^{๘๐}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้สรุปคุณสมบัติที่สำคัญของกัลยาณมิตรอย่างเลิศไว้มีสองประการ คือ ทำได้อย่างที่พูดและมีความเป็นอิสระ สำหรับผู้มีความปรารถนาที่จะช่วยเหลือผู้อื่น ในฐานะที่เป็นกัลยาณมิตรมีความสำคัญอย่างยิ่ง คือ ต้องมีคุณธรรมสำคัญที่สุดต่อบุคคล ผู้ทำหน้าที่กัลยาณมิตรคือ ความเป็นผู้กระทำได้จริง พูดอย่างไรทำได้อย่างนั้น หรือทำอย่างไรพูด อย่างนั้น นี่คือนับว่าดี ดุจ อันแรกทีปรากฏต่อสายตา ผู้ได้ดู ได้ฟังพระผู้มีพระภาคได้ตรัสเปรียบบุคคล ประเภทนี้ว่า “เหมือนเมฆที่คารามและให้ฝนตก” เป็นเมฆคารามที่ให้ความหวังแก่สัตว์และพืชได้ ส่วนความเป็นอิสระท่านกล่าวว่า มองได้ ๒ ด้าน คือ ด้านความเป็นอยู่หรือระบบการดำเนินชีวิต และ ความเป็นอิสระภายในใจ ความเป็นอิสระนี้เป็นสิ่งสำคัญ ผู้ที่ติดอยู่ในเครื่องผูกมัดจองจำอย่างเดียวกับเขา หรือว่าว่ายวนดิ้นรนอยู่ในกระแสน้ำเชี่ยวในเกลียวคลื่นเดียวกับคนอื่นแม้แต่ตนก็ยังช่วยไม่ได้ จะช่วยปลดปล่อยหรือรื้อถอนผู้อื่นขึ้นมาได้อย่างไร คนที่ติดอยู่ในระบบที่ผูกมัดของสังคม ดิ้นรนแสวงหาสิ่งต่าง ๆ ตามแนวทางเดียวกับคนอื่น ๆ ด้วยค่านิยมอย่างเดียวกัน มีปัญหาปับรัดกีดตันทางด้านความเป็นอยู่ การอาชีพของตนและครอบครัวดิ้นรนเพื่อความอยู่รอดเฉพาะตนและจำเพาะครอบครัวของตน เหมือนกันกับคนอื่น ๆ เมื่อสังคมเกิดปัญหาย่อมยากที่จะมีเวลาที่มีความคิดมาอุทิศให้แก่การไถ่ถอนคนอื่น ๆ หรือที่จะนำผู้คนออกไปสู่แนว ทางใหม่ ๆ ได้ เมื่อพยายามทำก็มักเข้าแนวที่วากันว่า พายเรือเวียนวนอยู่ในอ่าง ยิ่งเมื่อทั้งระบบความเป็นอยู่ทั้งจิตใจล้วนไม่เป็นอิสระทั้งสองอย่าง ก็ยิ่งประสบความสำเร็จได้ยากด้วยเหตุนี้

สรุป กัลยาณมิตรธรรม หมายถึง หลักปฏิบัติของบุคคลที่มีความพร้อมแห่งคุณธรรม ความดีงาม เป็นผู้ห่างไกลจากสิ่งอันเป็นข้าศึกในการพัฒนาศักยภาพชีวิต และตั้งตนอยู่อย่างเหมาะสม แห่ง การเคารพ รวมทั้งยังเป็นผู้สร้างสรรค์ประโยชน์สุข และคุณธรรมความดีงามต่าง ๆ ให้แก่บุคคลรอบข้างด้วยความเข้าใจ จนเป็นแรงเหนี่ยวนำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง และการพัฒนาไปสู่ประโยชน์ และ ความสุขในระดับต่างๆ โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน ไม่จำเป็นที่จะต้องอยู่ในระบบของสถาบันการศึกษา เสมอไป แต่อาจอยู่นอกสถาบันการศึกษาก็ได้ เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ ญาติพี่น้อง และคนในสังคมก็ สามารถให้การศึกษารูปแบบนอกระบบได้

๒.๕ ทฤษฎีทางจิตวิทยาในการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ

จากการศึกษาเอกสารและตำราต่างๆ นักการศึกษาได้ให้ความสำคัญกับทรัพยากร มนุษย์ เป็น ทรัพยากรที่สำคัญที่สุด นอกจากนั้นทรัพยากรมนุษย์ก็ยังไม่เหมือนทรัพยากรอื่นๆ เพราะมนุษย์สามารถโน้มน้าวให้พัฒนาสูงขึ้นได้ตลอดเวลา ดังนั้นครูหรือผู้นำในทุกระดับยังต้องมีหน้าที่สำคัญที่ เกี่ยวของอีกประการหนึ่ง นั่นคือการศึกษาให้ความสำคัญเข้าใจพฤติกรรมของแต่ละ คนและบุคคลใน สังคมรอบข้าง การโน้มน้าวให้ผู้เรียนหรือผู้ปฏิบัติงานรวมแรงรวมใจเพื่อให้บรรลุจุดประสงค์ที่ตั้งไว้ เพราะการเข้าใจสาเหตุของพฤติกรรมจะช่วยให้คนเรามีความเข้าใจซึ่งกันและกัน มีจิตใจที่จะช่วยเหลือกันและกัน ใหอกัยกันใตงายขึ้น นักจิตวิทยาได้พยายามอธิบายสาเหตุของพฤติกรรมจึงพยายาม

^{๘๐} อัง.สตุตถก. (ไทย) ๒๒/๓๗/๕๘.

สร้างทฤษฎีขึ้นโดยใช้ความคิดรวบยอดสมมติฐานที่เรียกว่า “แรงจูงใจ” มีความหมายตามในต่างๆ ดังต่อไปนี้

๒.๕.๑ ทฤษฎีแรงจูงใจ

ความหมายของแรงจูงใจ แรงจูงใจ (Motive) มีราก ศัพท์มาจากภาษาลาตินว่า “Movere” แปลว่าเงื่อนไขหรือสภาวะที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรม ๓ ทิศทาง คือ การทำให้เกิดพฤติกรรม การยับยั้งพฤติกรรมและการกำหนดพฤติกรรม ในทางจิตวิทยา แรงจูงใจหมายถึง พลังที่มีอยู่ในตัวบุคคลซึ่งพร้อมที่จะกระตุ้น หรือชี้ทาง (Urge or Direct) ให้อินทรีย์กระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย^{๘๑} แรงจูงใจที่เกิดจากความต้องการทางกายเรียกว่าแรงขับ (Drive) ได้แก่แรงขับความหิว แรงขับทางเพศ ฯลฯ ความต้องการ (Need) หมายถึงสภาวะเมื่อรู้สึกขาดแคลนทางกายและทางใจ ทั้งหมด เป็นกระบวนการภายในที่อธิบายเกี่ยวกับพฤติกรรมต่างๆ ของมนุษย์^{๘๒} สภาวะที่ อินทรีย์ถูกกระตุ้นให้แสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อบรรลุสู่จุดหมายปลายทาง (Goal) ที่ตั้งไว้ พฤติกรรมที่สนองความต้องการของมนุษย์^{๘๓} เป็นเรื่องที่ซับซ้อน ปัจจัยต่างๆ ที่กระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมจะไม่มีความสัมพันธ์กันชนิดตรงไปตรงมา ลักษณะของการจูงใจคือเปลี่ยนแปลงได้ทุกโอกาสแม้ว่าเขาจะประพฤติปฏิบัติอยู่เหมือนเดิม ทำให้ทราบถึงลักษณะที่แสดงออกของมนุษย์ บุคคลสองคนอาจจะกระทำในสิ่งเดียวกันโดยมีเหตุผล ในการกระทำต่างกัน หรืออาจจะกระทำในสิ่งที่ต่างกันแต่มีเหตุผลการกระทำที่เหมือนกัน^{๘๔}

ประเภทของแรงจูงใจ

แรงจูงใจแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะ^{๘๕} แรงจูงใจของมนุษย์มีมากมายหลายอย่าง เราถูกจูงใจให้มีการกระทำหรือพฤติกรรมหลายรูปแบบ เพื่อหาหน้า และอาหารมาตี้มกิน สมองความต้องการทางร่างกาย แต่ยังมีความต้องการมากกว่านั้น เช่น ต้องการความสำเร็จ ต้องการเงิน คำชมเชย อำนาจ และในฐานะที่เป็นสัตว์สังคมคนยังต้องการมีอารมณ์ผูกพันและอยู่รวมกลุ่มกับผู้อื่น แรงจูงใจจึงเกิดขึ้นได้จากปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอก

๑. แรงจูงใจภายใน (Intrinsic motives)

แรงจูงใจภายในเป็นสิ่งผลักดันจากภายในตัวบุคคล ซึ่งอาจจะเป็นเจตคติ ความคิดเห็น ความสนใจ ความตั้งใจ การมองเห็นคุณค่า ความพอใจ ความต้องการ ฯลฯ สิ่งต่างๆ ดังกล่าวมาเหล่านี้มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมค่อนข้างถาวร เช่น คนงานที่เห็นคุณค่าของงาน มองว่าองค์การคือสถานที่ให้ชีวิตแก่เขาและครอบครัว เขาก็จะจงรักภักดีต่อองค์การ กระทำการต่างๆ ให้มีองค์การ

^{๘๑} จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย, จิตวิทยาสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: แอคทีฟ พรินท์ จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒๘.

^{๘๒} มัลลิกา คณานุรักษ์, จิตวิทยากับการสื่อสารของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๗๑-๗๒.

^{๘๓} สุชา จันทร์เอม, จิตวิทยาทั่วไป, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๑.

^{๘๔} สุจิตรา พรหมนาธิป, มนุษย์สัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาสน์, ๒๕๔๙), หน้า ๑๔๑.

^{๘๕} ชนิดา เพชรทองคำ, “การวิเคราะห์องค์ประกอบแรงจูงใจในการเข้าศึกษาต่อระดับปริญญาโทของนักศึกษาสถาบันอุดมศึกษาเอกชน กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, หน้า ๘.

เจริญก้าวหน้า หรือในกรณีที่บ้านเมืองประสบปัญหาเศรษฐกิจ ในช่วงเวลาของเศรษฐกิจขาลง องค์การจำนวนมากอยู่ในภาวะขาดทุน ไม่มีเงินจ่ายค่าตอบแทน แต่ด้วยความผูกพันเห็นใจกันและกัน ทั้งเจ้าของกิจการ และพนักงานต่างร่วมกันค้าขายอาหารเล็กๆน้อยๆทั้งประเภทแซนวิช ก๋วยเตี๋ยว ฯลฯ เพียงเพื่อให้มีรายได้ประทังกันไป ทั้งผู้บริหารและลูกน้อง และในภาวะดังกล่าวนี้ จะเห็นว่าพนักงานหลายรายที่ไม่ทั้งเจ้านาย ทั้งเต็มใจไปทำงานวันหยุดโดยไม่มีค่าตอบแทนถ้าการกระทำดังกล่าวเป็นไปได้เนื่องจากความรู้สึกหรือเจตคติที่ดีต่อเจ้าของกิจการ หรือด้วยความรับผิดชอบในฐานะสมาชิกคนหนึ่งขององค์การ มิใช่เพราะเกรงจะถูกไล่ออกหรือไม่มีที่ไป ก็กล่าวได้ว่าเป็นพฤติกรรมที่เกิดจากแรงจูงใจภายใน

๒. แรงจูงใจภายนอก (Extrinsic motives)

แรงจูงใจภายนอกเป็นสิ่งผลักดันภายนอกตัวบุคคลที่มากระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมอาจจะเป็นการได้รับรางวัล เกียรติยศ ชื่อเสียง คำชม การได้รับการยอมรับยกย่อง ฯลฯ แรงจูงใจนี้ไม่คงทนถาวรต่อพฤติกรรม บุคคลจะแสดงพฤติกรรม เพื่อตอบสนองสิ่งจูงใจดังกล่าวเฉพาะในกรณีที่ต้องการรางวัล ต้องการเกียรติ ชื่อเสียง คำชม การยกย่อง การได้รับ การยอมรับ ฯลฯ ตัวอย่างแรงจูงใจภายนอกที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม เช่น การที่คนงานทำงานเพียงเพื่อแลกกับค่าตอบแทนหรือเงินเดือน การแสดงความขยันตั้งใจทำงานเพียงเพื่อให้หัวหน้างานมองเห็น แล้วให้ความดีความชอบ เป็นต้น

ประเภทของแรงจูงใจ (Classification of motives)

แรงจูงใจ สามารถจำแนกประเภทได้หลายวิธีที่มีความสำคัญมากได้แก่การจำแนกประเภทของแรงจูงใจออกเป็น ๕ ลักษณะดังนี้

- (๑) แรงจูงใจทั่วไป
- (๒) แรงจูงใจด้านร่างกายกับด้านจิตวิทยา
- (๓) แรงจูงใจที่รีบด่วน
- (๔) แรงจูงใจลำดับแรกกับแรงจูงใจลำดับสอง
- (๕) แรงจูงใจที่รู้สึกตัวกับแรงจูงใจที่ไม่รู้สึกตัว

แรงจูงใจทั่วไป (Generic motives)

ปกติจะหมายถึง แรงจูงใจที่มีพื้นฐานมาจากความหิว ความกระหาย ความต้องการทางเพศ การต่อสู้เพื่อการดำรงชีวิต ความภาคภูมิใจ ความสามารถเข้าสังคมได้ความอยากรู้อยากเห็น ความกลัวและการปกป้องตัวเอง เป็นต้น

แรงจูงใจด้านร่างกาย (Physiological motives)

จะเป็นแรงจูงใจที่เกี่ยวกับหน้าที่พื้นฐานของร่างกายด้านกายภาพ เช่น ความหิว ความกระหาย ความต้องการทางเพศ การขจัดของเสียออกจากร่างกาย การพักผ่อน การทำงาน และความสุขสบายทางร่างกาย เป็นต้น

แรงจูงใจด้านจิตวิทยา (Psychological motives)

คือแรงจูงใจทั้งหลายที่มีอยู่ในจิตใจ (Mind) เช่น ความปลอดภัย ความรัก การบรรลุ ความปรารถนา ความภาคภูมิใจ การสร้างชื่อเสียงให้กับตัวเอง การแสวงหาสถานภาพ การเป็นที่ยอมรับของบุคคลอื่นๆ ความสุข ความเศร้า การมีอำนาจ เป็นต้น

การจำแนกแรงจูงใจ (Classification of motives)

แรงจูงใจมีมากมายหลายอย่าง แต่พอจะแบ่งออกได้เป็นสองประเภทดังนี้

ก. แรงขับปฐมภูมิ (Primary Drives)

เป็นแรงขับที่มีกำเนิดมาจากความต้องการทางร่างกาย และไม่ต้องอาศัยการเรียนรู้ (Unlearned) เช่น ความหิว ความกระหาย มักจะเรียกว่าแรงขับทางสรีระวิทยา (Physiological drives) นอกจากนั้นอาจมีแรงจูงใจบางอย่างที่มีได้เกิดจากการเรียนรู้เช่นกัน แต่มีได้เกี่ยวข้องกับ การเปลี่ยนแปลงทางสรีระวิทยา เช่น ความรัก ความอยากรู้อยากเห็น กระตุ้นความรู้สึกจากการสัมผัส เป็นต้น

๑. ความหิว (Hungry) ร่างกายต้องการอาหารเพื่อการเจริญเติบโต อาหารเป็นปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งของชีวิต ความรู้สึกหิว จะแตกต่างกันไปในแต่ละคนและแต่ละเวลา สมองบางส่วน เกี่ยวข้องกับการควบคุมความหิวและการกินอาหาร ส่วนที่สำคัญที่สุด คือ Hypothalamus

๒. ความกระหาย (Thirsty) น้ำเป็นสิ่งจำเป็นอย่างหนึ่งสำหรับร่างกายน้ำจะสูญเสียไปจากร่างกายในลักษณะต่างๆ กัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางปอด ต่อมเหงื่อและไต เมื่อมีการสูญเสีย น้ำเกิดขึ้นร่างกาย จำเป็นจะต้องรักษาความสมดุลของน้ำ และอิเล็กโทรไลต์ให้คงอยู่ ความต้องการในลักษณะเช่นนี้จึงก่อให้เกิดแรงขับของความกระหาย ศูนย์ควบคุมความกระหายอยู่ที่ Hypothalamus ซึ่งประกอบด้วยเซลล์ประสาทที่ไวต่อการสูญเสียน้ำมาก

ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์^{๗๖} ได้แบ่งรูปแบบของแรงจูงใจเป็น ๕ ประเภทดังนี้

๑. แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Achievement motive) หมายถึง แรงจูงใจที่เป็นแรงขับให้บุคคลพยายามที่จะประกอบพฤติกรรม ที่จะประสบสัมฤทธิ์ผลตามมาตรฐานความเป็นเลิศ (Standard of Excellence) ที่ตนตั้งไว้ บุคคลที่มีแรงจูงใจ ใฝ่สัมฤทธิ์ จะไม่ทำงานเพราะ หวังรางวัล แต่ทำเพื่อประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ ผู้มีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์จะมีลักษณะสำคัญดังนี้

- ๑.๑ มุ่งหาความสำเร็จ (Hope of Success) และกลัวความล้มเหลว
- ๑.๒ มีความทะเยอทะยานสูง
- ๑.๓ ตั้งเป้าหมายสูง
- ๑.๔ มีความรับผิดชอบในการทำงานดี
- ๑.๕ มีความอดทนในการทำงาน
- ๑.๖ รู้ความสามารถที่แท้จริงของตนเอง
- ๑.๗ เป็นผู้ที่ทำงานอย่างมีการวางแผน
- ๑.๘ เป็นผู้ที่ตั้งระดับความคาดหวังไว้สูง

๒. แรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ (Allrilaive motive) ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์ มักจะเป็นผู้ที่ โอบอ้อมอารี เป็นที่รักของเพื่อน มีลักษณะเห็นใจผู้อื่น ซึ่งเมื่อศึกษาจากสภาพครอบครัวแล้วผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์มักจะเป็น ครอบครัวที่อบอุ่น บรรยากาศในบ้านปราศจากการแข่งขัน พ่อแม่ไม่มีลักษณะข่มขู่ พี่น้องมีความรักความสามัคคีกันดี ผู้มีแรงจูงใจใฝ่สัมพันธ์จะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- ๒.๑ เมื่อทำสิ่งใดเป้าหมายก็เพื่อได้รับการยอมรับจากกลุ่ม

^{๗๖} ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๓๔-๓๖.

๒.๒ ไม่มีความทะเยอทะยาน มีความเกรงใจสูง ไม่กล้าแสดงออก

๒.๓ ตั้งเป้าหมายต่ำ

๒.๔ หลีกเลี่ยงการโต้แย้งมักจะคล้อยตามผู้อื่น

๓. แรงจูงใจใฝ่อำนาจ (Power motive) สำหรับผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่อำนาจนั้น พบว่าผู้ที่มีแรงจูงใจแบบนี้ส่วนมาก มักจะพัฒนามาจาก ความรู้สึกว่าตนเอง “ขาด” ในบางสิ่งบางอย่างที่ต้องการ อาจจะเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งก็ได้ทำให้เกิดมีความรู้สึกเป็น “ปมด้อย” เมื่อมีปมด้อย จึงพยายามสร้าง “ปมเด่น” ขึ้นมาเพื่อชดเชยกับสิ่งที่ตนเองขาด ผู้มีแรงจูงใจใฝ่อำนาจจะมีลักษณะสำคัญดังนี้

๓.๑ ชอบมีอำนาจเหนือผู้อื่น ซึ่งบางครั้งอาจออกมาในลักษณะการก้าวร้าว

๓.๒ มักจะต่อต้านสังคม

๓.๓ แสวงหาชื่อเสียง

๓.๔ ชอบเสียง ทั้งในด้านของการทำงาน ร่างกาย และอุปสรรคต่างๆ

๓.๕ ชอบเป็นผู้นำ

๔. แรงจูงใจใฝ่ก้าวร้าว (Aggression motive) ผู้ที่มีลักษณะแรงจูงใจแบบนี้มักเป็นผู้ที่ได้รับการเลี้ยงดูแบบเข้มงวดมากเกินไป บางครั้งพ่อแม่อาจจะใช้วิธีการลงโทษที่รุนแรงเกินไป ดังนั้นเด็กจึงหาทางระบายออกกับผู้อื่น หรืออาจจะเนื่องมาจากการเรียนแบบบุคคลหรือจากสื่อต่างๆ ผู้มีแรงจูงใจใฝ่ก้าวร้าว จะมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๔.๑ ชอบทำร้ายผู้อื่น ทั้งการทำร้ายด้วยกายหรือวาจา

๔.๒ ถือความคิดเห็นหรือความสำคัญของตนเป็นใหญ่

๕. แรงจูงใจใฝ่พึ่งพา (Dependency motive) สาเหตุของการมีแรงจูงใจแบบนี้ก็เพราะการเลี้ยงดูที่พ่อแม่ทะนุถนอมมากเกินไป ไม่เปิดโอกาสให้เด็กได้ช่วยเหลือตนเอง ผู้ที่มีแรงจูงใจใฝ่พึ่งพา จะมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

๕.๑ ไม่มั่นใจในตนเอง

๕.๒ ไม่กล้าเสี่ยง

๕.๓ ไม่กล้าตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ด้วยตนเอง

๕.๔ มีความกังวล กลัว

๕.๕ ต้องการความช่วยเหลือและกำลังใจจากผู้อื่นเสมอ

สุวัฒน์ วัฒนวงศ์^{๘๗} ได้ให้ความหมายของแรงจูงใจไว้ว่า หมายถึง สิ่งโน้มน้าวหรือสิ่งชักนำให้บุคคลเกิดการกระทำหรือปฏิบัติการ

สรุปได้ว่า แรงจูงใจ หมายถึง ปัจจัย หรือสิ่งที่เป็นเหตุชักนำหรือโน้มน้าวให้บุคคลตัดสินใจกระทำพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อตอบสนองความต้องการของตน

จากความหมายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าแรงจูงใจ คือ แรงผลักดัน แรงกระตุ้น ที่เกิดจากความต้องการที่จะได้รับการตอบสนองต่อสิ่งกระตุ้นที่ถือการจัดให้ ซึ่งก่อให้เกิดพฤติกรรมการทำงาน ความสำเร็จในการทำงาน ความเจริญเติบโตในการทำงาน เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วก็จะพบว่า แรงจูงใจ

^{๘๗} สุวัฒน์ วัฒนวงศ์, จิตวิทยาการเรียนรู้ผู้ใหญ่, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ โรงเรียนพณิชยการวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๖.

เหล่านี้เกิดขึ้นเป็นที่รวมความคิดเพื่อการแสดงออกโดยเราไม่รู้ตัวหรือที่เรียกว่า จิตใต้สำนึกนั่นเอง ซึ่งจิตใต้สำนึกนี้ บุคคลย่อมมีแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ด้วยกันทุกคน

จากความหมายนี้จะเห็นได้ว่าแรงจูงใจจะเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

(๑) เป็นกลไกที่ไปกระตุ้นพลังของร่างกายให้เกิดการกระทำ

(๒) เป็นแรงบังคับให้กับพลังของร่างกายที่จะกระทำอย่างมีทิศทาง

ที่มาของแรงจูงใจ

แรงจูงใจที่มาจากหลายสาเหตุด้วยกัน เช่น อาจจะเนื่องมาจากความต้องการหรือแรงจูงใจหรือสิ่งเร้า หรืออาจเนื่องมาจากการคาดหวังหรือจากการเก็บกดซึ่งบางที่เจ้าตัวก็ไม่ได้รู้ตัว แรงจูงใจที่ต่างกันอาจเกิดพฤติกรรมที่เหมือนกันก็ได้ดังนั้นจะกล่าวถึงที่มาของแรงจูงใจที่สำคัญ ดังนี้

ความต้องการ (Need)

เป็นสภาพที่บุคคลขาดสมดุลทำให้เกิดแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อสร้างสมดุลให้ตัวเอง เช่น เมื่อรู้สึกหิวหรือเหนื่อยก็จะนั่งพักหรือนอน ความต้องการมีอิทธิพลมากต่อพฤติกรรมเป็นสิ่งกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายที่ต้องการ

ท่านได้อธิบายความต้องการในรูปแบบต่างๆ กันซึ่งสามารถแบ่งความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ ได้เป็น ๒ ประเภททำให้เกิดแรงจูงใจ

๑. แรงจูงใจทางด้านร่างกาย (Physical motivation)

เป็นความต้องการเกี่ยวกับอาหาร น้ำ การพักผ่อน การได้รับความคุ้มครอง ความปลอดภัย การได้รับความเพลิดเพลิน การลดความเคร่งเครียด แรงจูงใจนี้จะมีสูงมากในวัยเด็กตอนต้น และวัยผู้ใหญ่ตอนปลาย เนื่องจากเกิดความเสื่อมของร่างกาย

๒. แรงจูงใจด้านสังคม (Social motivation)

แรงจูงใจด้านนี้สลับซับซ้อนมากเป็นความต้องการที่มีผลชีววิทยาของมนุษย์ในความต้องการอยู่ร่วมกันกับครอบครัว เพื่อนฝูงในโรงเรียน เพื่อนร่วมงานเป็นความต้องการส่วนบุคคลที่ได้รับอิทธิพลมาจากสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในบางวัฒนธรรมหรือบางสังคมจะมีอิทธิพลที่เข้มข้นและเหนียวแน่นมาก

แรงขับ(Drives)

เป็นแรงผลักดันที่เกิดจากความต้องการทางกายและสิ่งเร้าจากภายในตัวบุคคล ความต้องการและแรงขับมักเกิดควบคู่กัน เมื่อเกิดความต้องการแล้วความต้องการนั้นไปผลักดันให้เกิดพฤติกรรมที่เรียกว่าเป็นแรงขับ เช่น การกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีการหอบหิ้วเอกสารมากมายเข้าไปร่วมการประชุม เป็นต้น

สิ่งล่อใจ (Incentives)

เป็นสิ่งชักนำบุคคลให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งไปสู่จุดมุ่งหมายที่ตั้งไว้ถือเป็นแรงจูงใจภายนอก เช่น ต้องการให้พนักงานมาทำงานสม่ำเสมอก็ใช้วิธียกย่องพนักงานที่ไม่ขาดงานด้วยจัดสรรรางวัลในการคัดเลือกพนักงานที่ไม่ขาดงานหรือมอบโล่ให้แก่ฝ่ายที่ทำงานดีประจำปี สิ่งล่อใจอาจเป็นวัตถุ เป็นสัญลักษณ์ หรือคำพูดที่ทำให้บุคคลพึงพอใจ

การตื่นตัว (Arousal)

เป็นภาวะที่บุคคลพร้อมที่จะแสดงพฤติกรรม สมองพร้อมที่จะคิด กล้ามเนื้อพร้อมจะเคลื่อนไหว นักกีฬาที่อุ่นเครื่องเสร็จพร้อมที่จะแข่งขันหรือเล่นกีฬา องค์กรที่มีบุคลากรที่มีความตื่นตัวก็ย่อมส่งผลให้ทำงานดี การศึกษาธรรมชาติพฤติกรรมของมนุษย์มีความตื่นตัว ๓ ระดับคือ

๑) การตื่นตัวระดับสูงจะตื่นตัวมากไปจนกลายเป็นตื่นตกใจหรือตื่นเต้นเกินไปขาดสมาธิ

๒) การตื่นตัวระดับกลางคือระดับตื่นตัวที่ดีที่สุด

๓) การตื่นตัวระดับต่ำมักจะทำให้ทำงานเฉื่อยชา งานเสร็จช้าจากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ทำให้บุคคลตื่นตัวมีทั้งสิ่งเร้าภายนอกและภายใน ได้แก่ ลักษณะส่วนตัวของบุคคลแต่ละคนที่มีต่างกันทั้งบุคลิกภาพ นิสัยและระบบสรีระของผู้นั้น

การคาดเดา (Expectancy)

เป็นการตั้งความปรารถนาที่จะเกิดขึ้นของบุคคลในสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เช่น พนักงานคาดหวังว่าเขาจะได้โบนัสประมาณ ๔-๕ เท่าของเงินเดือนในปีนี้ การคาดหวังทำให้พนักงานมีชีวิตชีวาซึ่งบางคนอาจสมหวัง บางคนอาจผิดหวังก็ได้ สิ่งที่เกิดขึ้นกับสิ่งที่คาดหวังมักไม่ตรงกันเสมอไป ถ้าสิ่งที่เกิดขึ้นห่างกับสิ่งที่คาดหวังมากก็อาจทำให้พนักงานคับข้องใจในการทำงาน การคาดหวังก่อให้เกิดแรงผลักดันหรือเป็นแรงจูงใจที่สำคัญต่อพฤติกรรม ถ้าองค์กรกระตุ้นให้พนักงานยกระดับผลงานตนเองได้และพิจารณาผลตอบแทนที่ใกล้เคียงกับสิ่งที่พนักงานคาดหวัง ว่าควรจะได้ก็จะเป็นประโยชน์ทั้งองค์กรและพนักงาน

การตั้งเป้าหมาย (Goal Setting)

เป็นการกำหนดทิศทางและจุดมุ่งหมายปลายทางของการกระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งของบุคคลจัดเป็นแรงจูงใจจากภายในของบุคคลผู้นั้นในการทำงาน ธุรกิจที่มุ่งเพิ่มปริมาณและคุณภาพควรมีการตั้งเป้าหมายในการทำงานเพราะจะส่งผลให้การทำงานมีแผนในการดำเนินการเหมือนเรือที่มาทางเสือ เพราะมีเป้าหมายชัดเจน

ที่กล่าวถึงที่มาของแรงจูงใจจะเห็นว่าค่อนข้างยากที่จะอธิบายแต่ละเรื่องแยกจากกัน เพราะทุกเรื่องมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกันทุกข้อ

ทฤษฎีของแรงจูงใจ

อารี พันธมณี ได้แบ่งทฤษฎีแรงจูงใจซึ่งมีอยู่หลายทฤษฎี โดยเป็นไปในทำนองเดียวกัน บางหรือแตกต่างกันอย่างมากบางอาจจำแนกได้ ๓ กลุ่มด้วยกันคือ^{๘๘}

กลุ่มทฤษฎีที่เน้นเนื้อหาการจูงใจ (Content Theories of Motivation)

เป็นกลุ่มที่พยายามอธิบายว่า อะไรเป็นเหตุที่มนุษย์สร้างและรักษาพฤติกรรมนั้นไว้ สาเหตุมาจาก ภายในตัวเองหรือสภาพแวดล้อม และสาเหตุที่เกิดจากภายในตัวเองของบุคคลต่างๆ ได้แก่ความต้องการที่จะสร้างแรงขับออกมา ทฤษฎีนี้จะอธิบายว่ามี การจัดลำดับอย่างไร จึงเรียกทฤษฎีนี้อีก อย่างหนึ่งว่า ทฤษฎีแรงขับ (Drive Theories) ศึกษาเกี่ยวกับความต้องการของร่างกายมนุษย์ เป็นเหตุให้ร่างกายต้องสร้างพฤติกรรม เพื่อมุ่งสู่วัตถุประสงค์หรือเป้าหมายโดยเฉพาะสวน

^{๘๘} อารี พันธมณี, จิตวิทยาสร้างสรรคการเรียนการสอน, (กรุงเทพมหานคร: ไยไทม, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๐-๒๗๒.

สภาพแวดล้อมที่เป็น สาเหตุแรงจูงใจภายนอกนั้น คือเป้าหมายที่บุคคลผู้นั้นจะไปให้ถึง เพื่อสนองตอบต่อความต้องการหรือแรงขับภายในตนเอง ทฤษฎีกลุ่มนี้ยังครอบคลุมไปถึงความต้องการหรือแรงจูงใจระดับสูง เช่น การยอมรับ การประสบความสำเร็จสูงสุด ความก้าวหน้า การพัฒนาตนเอง ทฤษฎีที่อยู่ในกลุ่มนี้ได้แก่

๑) ทฤษฎีลำดับชั้นความต้องการของมาสโลว์ (Hierarchy of Needs Theory)

สรอยตระกูล (ตีวยานนท์) อรรถมานะ อางถึงทฤษฎีแรงจูงใจของ อับราฮัม เอช. มาสโลว์ (Abraham H. Maslow^{๘๘} iva เน้นย้ำในเรื่องความต้องการของมนุษย์ เพราะมนุษย์ทุกคนมีความต้องการอย่างไม่มีที่สิ้นสุดโดยการจัดลำดับขั้นไวกเป็นขั้นๆ จัดลำดับขั้นต่ำไปสู่ขั้นสูงดังนี้

๑. เมื่อความต้องการนั้นได้เกิดขึ้นเพียงพอถึงระดับของความ อยากร (Wanting) ความต้องการใดก็ตามจะไม่เป็นต้นเหตุของพฤติกรรมจนกว่าความต้องการ นั้นขาดหายไปมากขึ้นเรื่อยๆ หรือความต้องการนั้นตอบสนองได้น้อยลงๆ จนถึงจุดที่ต้องมา ตระหนักถึงความต้องการนั้น เช่น ธรรมชาติเราไม่เห็นความสำคัญของน้ำเพราะหาได้ตลอดเวลา แต่ถ้าหลงป่าหรือหลงอยู่ในทะเลทราย บุคคลผู้นั้นจะกระทำการทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำเพื่อความอยู่รอดของตัวเอง

๒. เมื่อความต้องการในระดับที่ต่ำกว่าได้รับการตอบสนองแล้ว และคงมีอยู่ระดับหนึ่งซึ่งเป็นที่รับได้และทำให้เกิดความพึงพอใจ ยกเว้นความต้องการพื้นฐาน เริ่มแรก คือความต้องการทางกายภาพและชีวภาพ ถ้าความต้องการระดับต่างๆ ยังไม่ได้รับการ ตอบสนอง แรงจูงใจของความต้องการระดับสูงก็มีน้ำหนักหรืออิทธิพลน้อยลง มาสโลว์ มีความเห็นว่าบุคคลพยายามที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานใหม่ากก่อนที่จะเกิดพฤติกรรม มุ่งไปตอบสนองความต้องการขั้นเหนือขึ้นไป จนถึงขั้นความต้องการที่จะประสบความสำเร็จสูงสุด ดังนั้นจุดสำคัญในความคิดของมาสโลว์ก็คือ ความต้องการใดที่ได้รับการตอบสนองทำให้เกิด ความพึงพอใจแล้ว ความต้องการนั้นก็จะมีแรงกระตุ้นอีกต่อไป ความต้องการระดับสูงจะ กลายเป็นแรงขับหรือแรงจูงใจแทน

ทฤษฎีของมาสโลว์สร้างขึ้นมาจากพื้นฐานที่ว่า ความต้องการที่ยังไม่ได้ถูกตอบสนองจะเป็นปัจจัยที่ปลุกเร้าพฤติกรรมของบุคคล เมื่อความต้องการได้ถูกตอบสนองตาม ความสมควรแล้ว ความต้องการเหล่านี้จะลดความสำคัญในการจูงใจพฤติกรรม

๑. เมื่อความต้องการนั้นได้เกิดขึ้นเพียงพอถึงระดับของความ อยากร (Wanting) ความต้องการใดก็ตามจะไม่เป็นต้นเหตุของพฤติกรรม จนกว่าความต้องการ นั้นขาดหายไปมากขึ้นเรื่อยๆ หรือความต้องการนั้นตอบสนองได้น้อยลงๆ จนถึงจุดที่ต้องมา ตระหนักถึงความต้องการนั้น เช่น ธรรมชาติเราไม่เห็นความสำคัญของน้ำเพราะหาได้ตลอดเวลา แต่ถ้าหลงป่าหรือหลงอยู่ในทะเลทราย บุคคลผู้นั้นจะกระทำการทุกอย่างเพื่อให้ได้มาซึ่งน้ำเพื่อความอยู่รอดของตัวเอง

๒. เมื่อความต้องการในระดับที่ต่ำกว่าได้รับการตอบสนองแล้ว และคงมีอยู่ระดับหนึ่งซึ่งเป็นที่รับได้และทำให้เกิดความพึงพอใจ ยกเว้นความต้องการพื้นฐาน เริ่มแรก คือความต้องการทางกายภาพและชีวภาพ ถ้าความต้องการระดับต่ำยังไม่ได้รับการ ตอบสนอง แรงจูงใจของความต้องการระดับสูงก็มีน้ำหนักหรืออิทธิพลน้อยลง มาสโลว์ มี ความเห็นว่าบุคคลพยายามที่จะตอบสนองความต้องการพื้นฐานใหม่าก ก่อนที่จะเกิดพฤติกรรม มุ่งไปตอบสนองความต้องการขั้น

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๑-๑๐๐.

เหนือขึ้นไป จนถึงขั้นความ ต้องการที่จะประสบความสำเร็จสูงสุด ดังนั้น จุดสำคัญในความคิดของ มาส์โลว์ก็คือ ความต้องการใดที่ได้รับการตอบสนองทำให้เกิด ความพึงพอใจแล้ว ความต้องการนั้นก็ จะไม่มีแรงกระตุ้นอีกต่อไป ความต้องการระดับสูงจะ กลายเป็นแรงขับหรือแรงจูงใจแทน ทฤษฎีของ มาส์โลว์สร้างขึ้นมาจากพื้นฐานที่ว่า ความต้องการที่ยังไม่ได้ ถูกตอบสนองจะเป็นปัจจัยที่ปลุกเร้า พฤติกรรมของบุคคล เมื่อความต้องการได้ถูกตอบสนองตาม ความสมควรแล้วความต้องการเหล่านี้ จะลดความสำคัญในการจูงใจพฤติกรรม

๒) ทฤษฎีลำดับความต้องการของเมอร์เรย์

อารี พันธมณี อ่างถึงทฤษฎีของเมอร์เรย์ไว้ว่า ความต้องการเกิดขึ้น เนื่องมาจาก ความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจ^{๙๐} สรุปได้ดังนี้

การจะเอาชนะด้วยความก้าวร้าว (Needs for Aggression) ต้องการ เอาชนะผู้อื่น เอาชนะต่ออุปสรรคทั้งปวงด้วยความรุนแรง มีการต่อสู้ แกแค้นทำร้ายร่างกายหรือ ฆ่าฟันกัน ความต้องการจะเอาชนะด้วยความพยายาม (Needs for Counteraction) มีความวิริยะ พากเพียร พยายามจะเอาชนะอุปสรรคต่างๆ ความต้องการที่จะยอมแพ้ (Needs for Abasement) เป็น ความต้องการที่จะยอมแพ้ ยอมรับผิด ยอมรับคำวิพากษ์วิจารณ์ ยอมรับการลงโทษ ความต้อ งการป้องกันตนเอง (Needs for Defense) เป็นการป้องกันทางจิตใจ หาเหตุผลมาอธิบายการ กระทำ ของตนเอง มีการป้องกันตนเองให้พ้นผิดจากการกระทำต่างๆ ความต้องการเป็นอิสระ (Needs for Autonomy) ต้องการที่ เป็นอิสระจากกฎเกณฑ์และการกดขี่ ดิ้นรนเพื่อเป็นตัวของตัวเอง ความ ต้องการความสำเร็จ (Needs for Achievement) ต้องการทำให้สำเร็จ เอาชนะอุปสรรค ทั้งปวง เพศชายจะมีระดับความต้องการความสำเร็จสูงกว่าเพศหญิง

๒.๕.๒ กลุ่มทฤษฎีที่เน้นกระบวนการจูงใจ (Process Theories of Motivation)

๑) ทฤษฎีการตั้งเป้าหมายของล๊อค

เอ็ดวิน เอ. ล๊อค (Edwin A. Lock) กล่าวว่าตัวกำหนดสมมติฐานนั้นก็คือนคุณค่า (Values) และความ ตั้งใจ (Intentions) หรือเป้าหมาย ซึ่งเกี่ยวข้องกับความสามารถหรือความประสงค์นั่นเอง ช่วยให้ เขาบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ ล๊อค เชื่อว่าการตั้งเป้าหมายมีอิทธิพลต่อการจูงใจที่สำคัญที่สุดเพียง ประการเดียวต้องผสมผสานไปกับ^{๙๑} ความต้องการและคุณค่าเป็นที่ยอมรับกันว่ามีเป้าหมายทุกเปา หมายจะเป็นผล ล๊อคได้เสนอ หลักการตั้งเป้าหมายหรือลักษณะของเป้าหมายที่จะนำไปสู่การปฏิบัติที่ ดีกว่าคือ

๑. การตั้งเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงหรือชัดเจนจะนำไปสู่การปฏิบัติที่ดีกว่าเป้าหมาย ทั่วๆ ไปหรือเป้าหมายกว้างๆ ที่ไม่ชัดเจน อาทิ เช่น “ทำให้ดีที่สุด”

๒. เป้าหมายที่ยากและมีลักษณะท้าทายจะดีกว่าเป้าหมายที่ง่าย เพราะผู้ปฏิบัติจะ ทำให้ดีขึ้นเพื่อบรรลุเป้าหมาย ต้องระวังหากเป้าหมายนั้นยากเกินกว่าจะทำได้ จะทำให้เกิดความ เครียด บุคคลที่มีความมั่นใจในตัวเองสูงจะไม่รู้สึกเครียดในการทำใหบรรลุเป้าหมายที่ยากนั้น

^{๙๐} อารี พันธมณี, *จิตวิทยาสร้างสรรค์ การเรียนการสอน*, (กรุงเทพมหานคร: ไยใหม่, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๘-๒๘๑.

^{๙๑} สร้อยตระกูล (ตียานนท์) อรรถมานะ, *พฤติกรรมองค์กร: ทฤษฎีและการประยุกต์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๙ -๑๑๒.

๓. การมีส่วนร่วม (Participation) ในทฤษฎีนี้จะส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติมีส่วนร่วมในการตั้งเป้าหมายของตัวเอง เพราะการมีส่วนร่วมด้วยตนเองเป็นการเพิ่มการยอมรับหรือการเป็นเจ้าของ (Ownership) ในเป้าหมายนั่นเอง

๒.๕.๓ ทฤษฎีความคาดหวังหรือทฤษฎีวี (VIE) ของวรูม

ทฤษฎีของวิกเตอร์ ไวว่า วิกเตอร์ วรูม (Victor Vroom) เสนอทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory) หรือทฤษฎีวี (VIE) มีความคิด พื้นฐานที่ความมนุษย์ยึดเหตุผลทางเศรษฐกิจ (Rational-Economic Man) ในทฤษฎีนี้มีแนวคิด สำคัญ ๓ ประการ^{๙๒}

๑. จำนวนที่ประกอบกันขึ้นเป็นความชอบ (Valence) หมายถึง ระดับความชอบของเอกบุคคลในผลลัพธ์โดยเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่ง คือระดับความมากน้อยของ ความชอบหรือการเห็นในคุณค่าของผลลัพธ์หรือรางวัลที่จะได้จากการกระทำนั้นเอง เช่น คานิยม สิ่งจูงใจ ทัศนคติ และอรรถประโยชน์ ที่คาดหวัง Valence จะมีค่าเป็นศูนย์เมื่อบุคคลไม่รู้สึกสนใจ ยึดติดผลลัพธ์ที่จะได้ และจะมีค่าติดลบเมื่อบุคคลนั้นไม่ยอมรับผลนั้นเลย

๒. ความเป็นเครื่องมือ (Instrumentality) หมายถึงความเป็นไปได้หรือโอกาสของผลการปฏิบัติงานหรือผลลัพธ์ในระดับแรกจะทำให้ได้รับผลตอบแทนในระดับ ต่อไปซึ่งเป็นความสัมพันธ์ระหว่างผลปฏิบัติงานและผลตอบแทนที่จะได้รับ

๓. ความคาดหวัง (Expectancy) หมายถึงความเป็นไปได้ของ การกระทำ หรือความพยายามโดยเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งนำไปสู่ผลลัพธ์ระดับที่หนึ่ง ความ คาดหวังนี้ต่างจากความ เป็นเครื่องมือโดยความคาดหวังจะเกี่ยวข้องกับความพยายามที่จะได้มา ซึ่งผลลัพธ์ระดับที่หนึ่งในขณะที่ความเป็นเครื่องมือนี้จะเกี่ยวข้องกับสัมพันธภาพของผลลัพธ์ใน ระดับที่หนึ่งและที่สอง ทฤษฎีของวรูม นี้ได้ให้มุมมองในการคิดเกี่ยวกับการจูงใจและชี้ให้เห็นว่า แง่มุมต่างๆ นั้นสัมพันธ์กันอย่างไร ซึ่งช่วยให้เห็นความสลับซับซ้อน และช่วยในการวิเคราะห์และ บงชี้ตัวแปรที่เกี่ยวข้องในเรื่องการจูงใจได้กว้าง ขวางขึ้นนอกจากนั้นยังช่วยให้ทำความเข้าใจใน สัมพันธภาพระหว่างเป้าหมายบุคคลและเป้าหมาย ของสวนรวมได้

กลุ่มทฤษฎีการเสริมแรงของการจูงใจ (Reinforcement Theory of Motivation) พอ มีเนื้อหาสังเขปดังต่อไปนี้

การเสริมแรง หมายถึงการให้สิ่งเร้าที่ทำให้บุคคลเกิดความพึงพอใจ สิ่งเร้าจะ เป็นตัวกระตุ้น ให้แสดงพฤติกรรมเพิ่มมากขึ้น การกระทำใดๆ ถ้าได้รับการเสริมแรงจะมีแนวโน้มให้ เกิดการกระทำนั้นอีก^{๙๓} ทฤษฎีเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement-PR) และเสริมแรง ในทางลบ (Negative Reinforcement-NR) การเสริมแรงไม่ว่าจะทางบวกหรือทางลบก็สามารถ เพิ่มพลังในการ ตอบโตและทำให้เกิดการทำซ้ำมีมากขึ้น แต่ทั้งตัวเสริมแรงในทางบวกและทางลบ จะมีผลกระทบ ต่อพฤติกรรมในทางตรงข้ามกัน กล่าวคือ การเสริมแรงในทางบวกจะทำให้เกิด พฤติกรรมหรือการ ทำพฤติกรรมเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพราะตัวเสริมแรงทางบวกเป็นผลที่ปรารถนา สวน การเสริมแรงในทาง

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๒.

^{๙๓} พรรณี ช.เจนจิต, จิตวิทยาการเรียนการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๘), หน้า ๓๐๐.

ลบนั่นจะทำให้เกิดพฤติกรรมเพิ่มขึ้น เพื่อจะได้หนีหรือหลบเลี่ยงผลการกระทำ ที่ไมนาพึงปรารถนา ทั้งนี้การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมักอาศัยการเสริมแรงในทางบวก แต่อย่างไรก็ตามอาจใช้เทคนิคของการเสริมแรงในทางลบก็ได้

ขั้นตอนของการเสริมแรงทางบวก (Positive Reinforcement – PR)

๑. ตั้งมาตรฐานเพื่อการปฏิบัติงาน หรือทบทวนมาตรฐานการทำงาน ที่ตั้งไว้เสมอ
๒. ผู้ร่วมงานทั้งหมดจะต้องเห็นพ้องกันในรางวัลสำหรับปฏิบัติงาน
๓. กำหนดเป้าหมายที่เหมาะสมสามารถทำได้และชัดเจน
๔. เปิดทางให้ผู้ปฏิบัติงานได้ขอมูลย้อนกลับเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของเขา
๕. ให้รางวัลเพื่อเป็นผลตอบแทนการทำงานตามที่ประเมินหรือวัดได้
๖. เปลี่ยนแปลงแก้ไขโครงการระหว่างดำเนินงานได้ ในบางกรณีการให้รางวัลนั้น

มีได้นำมาซึ่งผลปรารถนาเสมอไป อาจใช้การ ลงโทษหรือการคุกคามว่าจะถูกลงโทษมาใช้เป็นครั้งคราวก็จะ เป็นวิธีการจูงใจอีกทางหนึ่ง การ ลงโทษต้องทำอย่างระมัดระวัง เพราะอาจส่งผลลบอื่นๆ ตามมาจะเป็นการตีตราให้กลยุทธแบบ ผสมผสานระหว่างการลงโทษและการเสริมแรงทางบวก เพราะบุคคลกำลังเลิกพฤติกรรมที่ไม่พึง ปรารถนาเขาก็จะเกิดพฤติกรรมที่พึงปรารถนาขึ้นมาแทนที่ด้วย

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธ

การนำหลักธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนา ผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา การศึกษาแบบวิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตประจำวัน เป็นการบูรณาการทั้ง ศิลป สมาธิ ปัญญา เพื่อให้เป็นไปตามคุณค่าแท้จริงของการดำเนินชีวิต โดยเพิ่มวิสัยทัศน์ให้มีการพัฒนา ผู้เรียนรอบด้านสมดุลสมบูรณ์ทั้งกาย (กายภาวนา) การประพฤติ (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) ปัญญา (ปัญญาภาวนา) การยอมรับพุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษา เข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริงและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้อง เหมาะสมตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันการกิน อยู่ ดี พึ่ง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของ นักบวชผู้มุ่งมีชีวิตที่บริสุทธิ์ และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษาเองมีความสุขพร้อมๆกับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันด้วยอย่างชัดเจน^{๘๔} เพื่อพัฒนากาย ความประพฤติ จิตใจและปัญญา ไตรสิกขานี้เป็นการศึกษาที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านและทุกข้อ มีความยากง่ายตั้งแต่เรื่อง เบื้องต้นทั้งของเด็กและผู้ใหญ่จนถึงเรื่องทีละเอียดซับซ้อนที่ยากจะหาองค์ความรู้อื่นใดมาเทียบได้

การศึกษาของกุลบุตรกุลธิดาและผู้ใหญ่ทั้งหลายในอดีตอันยาวนานของไทย มีฐานจากการใช้พุทธธรรมมาอบรมสั่งสอนแต่ไม่มีระเบียบการศึกษาภาคบังคับอย่างในยุคปัจจุบันแม้ในปัจจุบัน มีการศึกษาภาคบังคับแก่คนส่วนใหญ่ แต่ก็มิได้นำเอาพุทธธรรมมาเป็นฐานของการศึกษา แต่นำระบบ และองค์ความรู้ตามโลกนิยมโดยมีรากฐานจากประเทศตะวันตก มาเป็นแกนในการจัดการศึกษา ทำให้พุทธธรรมเริ่มห่างเหินจากชีวิตของคนไทยยุคปัจจุบันมากขึ้นซึ่งเป็นที่น่าเสียดาย ในความล้ำค่าของ พุทธธรรม และจากการที่เป็นฐานของวัฒนธรรมไทยมาแต่อดีตด้วยคุณค่าอันอนันต์ขององค์ความรู้ใน

^{๘๔} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, **โรงเรียนวิถีพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๘๓.

พุทธธรรมและระบบไตรสิกขาที่ชัดเจนในการศึกษาพัฒนาผู้เรียนทุกวัย ทางกระทรวงศึกษาธิการจึงมีแนวคิดที่จะส่งเสริมให้สถานศึกษานำระบบของพุทธธรรมมาประยุกต์ในการจัดระบบการเรียนการสอนในสถานศึกษาปัจจุบัน เพื่อพัฒนาเยาวชนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ตามที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติที่ได้กำหนดคุณสมบัติของการเป็นคนที่ดี เก่ง มีความสุขอย่างแท้จริง อันเป็นเป้าหมายของพุทธธรรม^{๙๕}

พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับโรงเรียนแนวพุทธไว้ว่า มอบให้เป็น ๒ แง่^{๙๖} คือ ๑) การมองเห็นว่า คนไทยที่เป็นชาวพุทธเช่น เด็กนักเรียนที่ชื่อว่าชาวพุทธแต่ไม่รู้เรื่องพระพุทธานุศาสน์และประเพณีปฏิบัติตนไม่สมกับเป็นชาวพุทธทำอย่างไร จะให้เด็กนักเรียนเหล่านี้รู้เรื่องพระพุทธานุศาสน์และประเพณีปฏิบัติตนเป็นชาวพุทธที่ดีหรือสมกับเป็นชาวพุทธได้ ๒) การมองการจัดการศึกษาแนวพุทธ ซึ่งหมายถึงตัวแนวคิดหรือหลักการในการจัดการศึกษาที่สัมพันธ์กับการมองชีวิตตามแนวคิดของจอร์จ ดีวีย์ (John Dewey) หรือเปสต เลอชชี (Pestalozzi) หรือ รูสโซ (Rousseau) ซึ่งพระพุทธานุเจ้าได้ตรัสไว้ว่า พระพุทธานุเจ้าจะอุบัติขึ้นหรือไม่ความจริงก็มีอยู่ตามธรรมดาของมัน พระพุทธานุเจ้าทรงค้นพบความจริงนั้นแล้วนำมาเปิดเผยแสดงการจัดการศึกษาที่เรียกว่า แนวพุทธ ก็คือจัดตรงตามความเป็นจริงของธรรมชาติเท่านั้นเองกล่าวคือ ทางพระพุทธานุศาสนาถือว่าพระพุทธานุเจ้าไม่ได้มาทรงบัญญัติอะไรขึ้นเองไม่ได้มาสั่งการอะไร แต่พระองค์ทรงค้นพบความจริงของธรรมชาติแล้วก็มาสอนตามนั้น

เพราะฉะนั้น เรื่องของพระพุทธานุศาสน์จึงเป็นเรื่องธรรมดาของธรรมชาติและไม่มีแบ่งแยกว่าเป็นศาสนาไหนๆยังกล่าวอีกว่า^{๙๗} โรงเรียนแนวพุทธที่บอกได้ในตัวว่า เป็นสถานศึกษาที่ดำเนินการในทางของพระพุทธานุ คือ ท่านผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ซึ่งความรู้ความตื่นเบิกบานเป็นการพัฒนาการศึกษาทั้ง ๓ ด้าน คือ ศีล สมาธิ และปัญญา บูรณาการเป็นไตรสิกขา ซึ่งกระทรวงศึกษาธิการได้เสนอแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธไว้โดยสังเขป^{๙๘} ดังนี้

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นโรงเรียนที่จัดตั้งภายใต้โครงการพัฒนานวัตกรรมจัดการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ มีจุดประสงค์สำคัญ เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนโดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธานุศาสนาตามหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา เป็นกรอบแนวทางในการดำเนินการในลักษณะองค์รวมของโรงเรียนทั้งในด้านการบริหารจัดการการจัดหลักสูตรการเรียนการสอนการพัฒนาผู้เรียนและกิจกรรมวิถีชีวิตอื่นๆ ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนให้รู้เท่าทันกับปัญหาที่มากระทบและใช้ปัญญาในการแก้ปัญหาที่มีคุณธรรมจริยธรรม มีความคิดเฉลียวฉลาดตัดสินใจดำเนิน

^{๙๕} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **สรุปคำบรรยายเรื่องการศึกษาแนวพุทธปัญญา**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: www.moego.th/main๒/article/articlepratepopon.htm [๑๖ มกราคม ๒๕๖๐].

^{๙๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมานุชีวิต, ฉบับปรับปรุงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘ (พิมพ์แจกเนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๖ ปี ของศูนย์ BDC), (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๑๔.

^{๙๗} กระทรวงศึกษาธิการ, **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๙ – ๒๒.

^{๙๘} สวัสดิ์ เพชรบูรณ์, “การพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนวัดสังเวช สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากทม.เขต ๑”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิตหลักสูตรและการสอน**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐), หน้า ๖๔ – ๖๗.

ชีวิตบนฐานแห่งปัญญาและความตึงมั่นเน้นที่การพัฒนาทรัพยากรบุคคลให้เรียนรู้ตลอดชีวิตประสานประโยชน์ให้สังคมให้โรงเรียนเป็นแหล่งเพาะเลี้ยงความตึงมั่นให้แก่ชาติไม่ได้ตกเป็นทาสทางสติปัญญา พัฒนาเด็กและเยาวชนของชาติให้ถึงพร้อมสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ให้เป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ดังนี้

๑) ลักษณะจุดเน้น

โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้นโดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษาซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษาหรือการจัดระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถกินอยู่ ดู ฟัง เป็น คือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิตและการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ(ปรโตโฆสะ) ที่เป็นกัลป์ยามมิตรเอื้อในการพัฒนา ผู้เรียนดังกล่าวจัดฝ่ายระบบไตรสิกขาที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรมทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ตึงมั่น สำหรับตนและสังคม สมာธิ หรือ ด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพมีสมรรถภาพจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข ปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิดการแก้ปัญหาที่แยกกาย(โยนิโสมนสิการ) โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญที่รักและปรารถนาดีที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายาม

๒) การจัดสภาพในสถานศึกษา

โรงเรียนวิถีพุทธมาพัฒนาผู้เรียนจักต้องวิเคราะห์กำหนดจุดเน้นเป้าหมายหรือรูปแบบการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้สอดคล้องกับความต้องการและบริบทของสถานศึกษาซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นเป้าหมายหรือรูปแบบการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธที่อาจจะแตกต่างกันไป เช่น ประยุกต์ใช้ในการออกแบบและพัฒนาหลักสูตรบางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันในภาพรวมในขณะที่บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษาซึ่งสภาพสถานศึกษาที่จะส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักไตรสิกขาได้อย่างชัดเจนนั้นมีลักษณะ ดังนี้

๒.๑ ด้านกายภาพ

สถานศึกษาต้องจัดอาคารสถานที่แวดล้อมห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมာธิ และปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย อยู่เสมอมีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรมบริหารจัดการจิตเจริญญาณเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียนหรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติควรให้มีใจสงบและส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่นมีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรมดูแลเสียงต่างๆ มิให้อีกกระที่หรือถ้าหากจะเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิประเทืองปัญญา เป็นต้น

๒.๒ ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์หรือในโอกาสต่างๆเป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เป็นการศึกษาปฏิบัติบูรณาการทั้งศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของกรกินอยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะเพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต

๑) มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าห้องเรียนและก่อนเลิกเรียน

๒) มีกิจกรรมรับศิลปะหรือทบทวนศิลปะทุกวันอาจเป็นบทกลอนหรือเพลงเช่นเดียวกับกิจกรรมแม่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)

๒.๓ ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรม เพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนตามหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น หลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์

๒.๔ ด้านบรรยากาศ และปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการเรียนรู้และ พัฒนาไตรสิกขาหรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีเมตตากรุณาต่อกัน ทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลดละเลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น

๒.๕ ด้านการบริหารจัดการ

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษาร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งสร้างเสริมปัญญา เข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกันทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่งครู และผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนในลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนาผู้เรียนตามวิถีของชาวพุทธ

๖.๔ ระบบการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธเป็นการศึกษาในระบบการศึกษาในมาตรา ๔ ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ นิยาม ความหมายของการศึกษามีความหมายว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรมการสร้างสรรคัจรรดลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต และมาตรา ๑๕ ได้กำหนดระบบการศึกษาในการจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

ความหมายของการศึกษาในระบบ

การศึกษาในระบบ คือ การศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน ที่สำคัญ ในการดำเนินกิจกรรมทางการศึกษานั้น เกิดขึ้นทั้งที่ห้องเรียน รวมถึงการเรียนรู้นอกห้องเรียน อาทิ ที่บ้าน หรือการเรียนรู้บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต โดยยึดถือเอาห้องเรียนเป็นฐานกลางของการจัดการศึกษา การศึกษาจึงเป็นกระบวนการที่สำคัญยิ่งในการพัฒนาคน และการที่จะพัฒนาคนให้มีคุณภาพตรงตามความต้องการนั้นต้องอาศัยกระบวนการที่มีความสัมพันธ์กัน คือ กระบวนการบริหารจัดการ กระบวนการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้

วัตถุประสงค์ของการศึกษาในระบบ

๑. ถ่ายทอดหรือปลูกฝัง เนื้อหา ความรู้ ความเข้าใจที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษา วางตัวได้เหมาะสมในสังคม และมีความสามารถในการประกอบอาชีพตามความถนัด ความสนใจ หรือตามโอกาสของแต่ละบุคคล

๒. เตรียมเด็กก่อนวัยเรียน ให้มีความพร้อมในการเรียนรู้และจัดให้เด็กในวัยเรียน ได้รับการศึกษาเพื่อเรียนรู้และพัฒนาตนเองต่อเนื่องเพื่อให้มีการพัฒนาทั้งทางร่างกายเขาปัญญา ความสนใจที่เหมาะสมมีความพร้อมในการศึกษาระดับสูงขึ้นไป

๓. เพื่อพัฒนาเด็กในวัยเรียนทุกระดับให้ได้รับการศึกษา เพื่อประโยชน์สำหรับการเตรียมตัวระดับพื้นฐาน และเพื่อมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพการงานต่อไป

๔. ตอบสนองความต้องการทางการศึกษาระดับสูงในเชิงคุณภาพ มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้พัฒนาความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพ ซึ่งอาจดำเนินการโดยสถาบันอุดมศึกษา ที่เน้นการวิเคราะห์ วิจัยระดับสูง มุ่งคิดค้นเนื้อหาสาระที่แปลกใหม่จากเดิม นอกจากนี้ยังรวมถึงการฝึกอบรมเฉพาะทางเช่น ด้านการเกษตร การอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์สุขภาพ เป็นต้น

๕. พัฒนาศักยภาพของบุคคลเต็มความสามารถและตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศเน้นพัฒนากลุ่มเป้าหมายในลักษณะบูรณาการ คือ มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย สติปัญญาคุณธรรม ความคิดความสำนึก ความรับผิดชอบ ฯลฯ ซึ่งตามปกติเป็นหน้าที่ของสถานศึกษา และอาจจัดเสริมเติมในลักษณะฝึกอบรมเฉพาะหรือแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอนปกติ

สำหรับในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษาในบริบทของโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งเป็นโรงเรียนที่อยู่ในการศึกษาในระบบ

๒.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มณีรัตน์ เมียส^{๙๙} ได้ทำวิจัยเรื่องการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนชินอรสวิทยาลัย เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานครมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนชินอรสวิทยาลัย เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เพื่อศึกษาการเปรียบเทียบการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนชินอรสวิทยาลัย เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ โดยประชากรที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ผู้บริหารและครู จำนวน ๑๒๔ คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสอบถามมาตราส่วนประมาณค่า สถิติที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน T-test และ One-way ANOVA โดยกำหนดนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ผลการศึกษาพบว่าผู้บริหารและครูในการบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนชินอรสวิทยาลัย เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย ๓.๘๕ และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับ

^{๙๙} มณีรัตน์ เมียส, “การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนชินอรสวิทยาลัย เขตบางกอกน้อยกรุงเทพมหานคร”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

มากทุกด้าน เรียงลำดับจากมากไปหาน้อย อันดับคือ ด้านการบริหาร ด้านการสนับสนุนของผู้บริหาร และ ด้านวัสดุอุปกรณ์การเปรียบเทียบ การบริหารโรงเรียนวิถิพุทธโรงเรียนชินโรสวิทยาลัย เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล ตามความคิดเห็นของผู้บริหารและครู พบว่า ๑) ผู้บริหารและครูที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธโรงเรียนชินโรสวิทยาลัยเขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .๐๕ ยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ๒) ผู้บริหารและครูที่มีประสบการณ์ แตกต่างกัน มีความคิดต่อการบริหารโรงเรียนวิถิพุทธ โรงเรียนชินโรสวิทยาลัย เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ผลปรากฏว่า ไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ ^{๑๐๐} ผลของการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำ จังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาสภาพปัจจุบัน ศึกษาผลการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา และศึกษาแนวทางการพัฒนาการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนวิถิพุทธจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ วิจัยดำเนินการวิจัย ใช้การตรวจสอบเอกสาร การสังเกต สอบถาม และสัมภาษณ์ เครื่องมือวิจัยมี ๓ แบบ คือ แบบบันทึกการสังเกต ใช้บันทึกเก็บข้อมูลสภาพปัจจุบันโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ จำนวน ๗ แห่ง แบบสอบถามใช้ถามครู ๙๔ คน และ ผู้ปกครองนักเรียน ๓๑๗ คน และแบบสัมภาษณ์ ใช้สัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษา ๗ คน ครู ๗ คน และพระสงฆ์ ๕ รูป วิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า สภาพปัจจุบันของโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ กลุ่มตัวอย่างมีอายุมากกว่า ๕๐ ปี ชุมชนรอบ ๆ สถานศึกษาเป็นชนบทกึ่งชุมชนเมือง คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม นับถือพระพุทธศาสนา จบการศึกษาสูงสุดประถมศึกษา มีรายได้เฉลี่ยต่อปีต่อครัวเรือน ๒๐,๐๐๐ ถึง ๖๐,๐๐๐ บาท ภายในสถานศึกษา มีอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมที่ดี จำนวนบุคลากรต่างสุด ๘ คน และสูงสุด ๒๖ คน วุฒิการศึกษาต่างสุดปริญญาตรี และสูงสุดปริญญาโท จำนวนนักเรียนต่างสุด ๑๑๒ คน และสูงสุด ๓๖๗ คน จัดโครงสร้างการบริหารงานเป็น ๔ ด้าน คือ ด้านวิชาการ งบประมาณ งานบุคคล และ การบริหารทั่วไป มีการกำหนด วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย อัตลักษณ์ และเอกลักษณ์ของสถานศึกษา มีแนวทางพัฒนาและกลยุทธ์การพัฒนา มีการดำเนินงานตามแผนกลยุทธ์ และมีการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผลการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนวิถิพุทธชั้นนำจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ มีผลสำเร็จ ๓ ประการ คือ ๑) ผลสำเร็จตามจุดเน้นด้านอัตลักษณ์ของโรงเรียนวิถิพุทธ มีคุณภาพโดยรวมอยู่ในระดับดีเยี่ยม และผลการประเมินความคิดเห็นของบุคลากรในสถานศึกษาและความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนที่มีต่อผลสำเร็จตามจุดเน้นด้านอัตลักษณ์ของโรงเรียนวิถิพุทธ โดยรวมมีคุณภาพอยู่ในระดับดีมาก ๒) ผลสำเร็จตามผลการประเมินมาตรฐานการศึกษาของ สมศ. โดยรวมมีคุณภาพอยู่ในระดับดีมาก และผลการประเมินความคิดเห็นของบุคลากรในสถานศึกษาที่มีต่อคุณภาพการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขาโดยรวมมีคุณภาพอยู่ในระดับดีมาก ๓) ผลสำเร็จของการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา พบว่าสถานศึกษามี

^{๑๐๐} ทวีศักดิ์ ทองทิพย์ , “การบริหารการศึกษาโดยใช้หลักไตรสิกขาของโรงเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

ทรัพยากรทางการบริหารทุกด้านอย่างพอเพียงและมีการบูรณาการหลักไตรสิกขาในด้านกระบวนการบริหาร เป็นไปตามหลักของไตรสิกขา ชุมชนได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ และผลการประเมินความคิดเห็นของบุคลากรในสถานศึกษาและความพึงพอใจของผู้ปกครองนักเรียนโดยรวมมีคุณภาพอยู่ในระดับดีมาก แนวทางพัฒนาการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขาในโรงเรียนวิถีพุทธจังหวัดสุรินทร์และบุรีรัมย์ มี ๓ แนวทาง คือ ๑) แนวทางพัฒนาด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ กลุ่มตัวบ่งชี้ใดที่ดำเนินการได้ครบถ้วนตามจุดเน้นด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธแล้วสถานศึกษาต้องรักษาให้คงอยู่อย่างยั่งยืนต่อไป กลุ่มตัวบ่งชี้ใดที่ยังมิได้ดำเนินการต้องจัดดำเนินการให้มีขึ้น และให้นำแนวทางพัฒนาที่นำเสนอไว้ในด้านกายภาพ ด้านพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหาร ด้านกิจกรรมประจำวันพระ ด้านการส่งเสริมวิถีพุทธ และด้านการเรียนการสอน มาใช้เป็นแนวทางพัฒนาด้านอัตลักษณ์โรงเรียนวิถีพุทธ ๒) แนวทางพัฒนาด้านคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ให้นำแนวทางพัฒนาตามมาตรฐานที่นำเสนอไว้ในด้านคุณภาพผู้เรียน ด้านการจัดการศึกษา ด้านการสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ ด้านอัตลักษณ์ของสถานศึกษา และด้านมาตรการส่งเสริม มาใช้เป็นแนวทางพัฒนาคุณภาพการจัดการศึกษาของสถานศึกษา ๓) แนวทางพัฒนาด้านการบริหารสถานศึกษาตามหลักไตรสิกขา ด้านสถานศึกษา จัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพและทางสังคมให้เป็นไปตามหลักของศีลผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตร จัดกิจกรรมพัฒนาด้านสมรรถภาพจิต คุณภาพจิต สุขภาพจิต จัดกิจกรรมพัฒนาปัญญาของบุคลากรและนักเรียนอย่างต่อเนื่อง ด้านชุมชน สถานศึกษาและสถาบันในชุมชน ร่วมกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน อนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของชุมชน

สวัสดิ์ เพชรบูรณ์^{๑๐๑} การพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนวัดสังเวช สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานครเขต ๑ มี วัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนวัดสังเวช สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานครเขต ๑ ตรวจสอบประสิทธิภาพรูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ได้พัฒนา การวิจัยนี้เป็นการวิจัยและพัฒนา (Research and Development) ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ที่พัฒนาที่มีองค์ประกอบสำคัญ คือ ๑) การปรับปรุงสภาพแวดล้อมและบรรยากาศโรงเรียน ๒) การพัฒนาหลักสูตรโรงเรียนวิถีพุทธและกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ที่ต้องการ ปลูกฝังพัฒนาให้เกิดแก่ผู้เรียนด้วยการสอดแทรกหรือบูรณาการพุทธธรรมและคุณลักษณะศึกษา (Character Education) ผลการตรวจสอบประสิทธิภาพรูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่ได้พัฒนาพบว่า ๑) ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของโรงเรียนวัดสังเวชที่เรียนโดยรูปแบบการบริหารจัดการ โรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ก่อนและหลังเรียนมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ .๐๕ นั่นคือ ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนโรงเรียนวัดสังเวช ที่เรียนโดยใช้รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้นหลังเรียน

^{๑๐๑} สวัสดิ์ เพชรบูรณ์, “การพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับ มัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนวัดสังเวช สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานครเขต ๑”. วารสาร มทร. อีสาน (RMUTI Journal). Vol.1 No.1 (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๑): ๓๐-๓๒.

สูงกว่าก่อนเรียน ๒) หลังการใช้รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้น นักเรียน ส่วนมากปฏิบัติได้ตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ที่กำหนด ๓) ความพึงพอใจของนักเรียน หลังการเรียนตามรูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้นอยู่ในระดับมากขึ้นไป ๔) ครูอาสาสมัครร่วมโครงการวิจัยพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้นมีความเห็นว่าหลังการใช้รูปแบบการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้น นักเรียนสามารถนำหลักพุทธธรรม มาใช้ให้เกิดความรู้ความเข้าใจและปฏิบัติตนได้ตามคุณลักษณะอันพึงประสงค์

แขวง อุปลัมภ์^{๑๐๒} แนวทางการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต ๒ มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต ๒) เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต ๒ ผลการวิจัยพบว่า ๑) คุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต ๒ ด้านปัจจัยนำเข้า ด้านกระบวนการด้านผลผลิต พบว่าทุกด้านมีคุณภาพ ๒) แนวทางการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตากเขต ๒ ๒.๑) ด้านปัจจัยนำเข้า พบว่า ควรประชุมชี้แจงให้ความรู้โรงเรียนวิถีพุทธ ศึกษาเอกสารโครงการ จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ ศึกษาดูงาน อบรมคุณธรรมจริยธรรมสำหรับผู้บริหาร ปลูกจิตสำนึกให้ผู้บริหารมีคุณธรรมจริยธรรม พรหมวิหารธรรม มีเหตุผล ประกาศยกย่องชมเชยให้รางวัล ประกวดครูดีเป็นแบบอย่าง ผู้บริหาร ประธานคณะกรรมการสถานศึกษา ผู้ปกครอง ครู นักเรียน ให้มีส่วนร่วมวางแผนพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธให้มีเป้าหมายเดียวกันกับการดำเนินชีวิตบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๒.๒) ด้านกระบวนการ พบว่า บ้าน วัด โรงเรียนต้องรู้ร่วมกันจึงจะพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ จัดประชุมชี้แจงให้การอบรม ศึกษาดูงาน จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ จัดทำแผนบูรณาการวิถีพุทธเข้าไว้ในทุกกลุ่มสาระ วิชาครูต้องกำหนดเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันมาเป็นกรณีตัวอย่าง มีการวางแผนกำหนดกิจกรรมเป็นข้อตกลงร่วมกัน ติดตาม กำกับ รายงานผลอยู่ตลอด และควบคุมพฤติกรรมงานกิจกรรมต่างๆ ครูผู้รับผิดชอบต้องสอนครูพระภิกษุไม่มาหรือจัดหาครูพระรูปอื่นมาสอนแทน ผู้บริหารต้องวางแผนร่วมกันว่าจะไปวัดไหนวันไหนจัดทำเป็นปฏิทินให้ชัดเจน สรุปผลในแต่ละวัน มีปัญหาอะไรอย่างไร มีใบงาน และจัดประชุมชี้แจงสร้างความตระหนัก วางกฎ ระเบียบ จัดอบรมปลูกฝังนักเรียน สม่่าเสมอเป็นประจำให้รักโรงเรียนเหมือนบ้าน ๒.๓) ด้านผลผลิต พบว่า โรงเรียนต้องสร้างจิตสำนึกรู้คุณค่าแท้-คุณค่าเทียม ไม่นิยมวัตถุจนเกินไป น้อมนำเศรษฐกิจพอเพียงมาปฏิบัติให้เป็นรูปธรรม และเป็นหน้าที่โรงเรียนต้องจัดอบรมนักเรียนเป็นประจำ จัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง จัดทำโครงการธนาคารขยะและจัดคณะกรรมการดูแลพื้นที่จัดการเรียนการสอนที่เพิ่มประสบการณ์ให้เกิดความมีวินัย

^{๑๐๒} แขวง อุปลัมภ์, “แนวทางการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต ๒”, สักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (The Jolden Tedk: HUanity and social Science), Vol.20, No.2, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tci-thaijo.orQ2/tqQt/Qview/๒๑๕๐๓> [๒๕ เมษายน ๒๕๖๐].

ปลูกฝังสร้างคุณธรรมให้นักเรียนให้มีความเคารพต่อผู้มีพระคุณ จัดอบรมประชุมชี้แจง สร้างคุณธรรมให้นักศึกษาให้นักเรียนรู้จักพึ่งตนเอง อบรมปฏิบัติธรรม พัฒนาด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญาให้สร้างสรรค์ประโยชน์ต่อตนเองผู้อื่น ตามหลักศีล สมาธิ และปัญญา ให้รู้จักกฎแห่งกรรม จัดกิจกรรมการเรียนการสอนเน้นนักเรียนคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล ให้นักเรียนได้รับรู้เรื่องผลของการทำบาปหรือประพฤติน่ากลัว และฝึกให้นักเรียนมีความอดทน อดกลั้น มีขันติและมีสติ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ใช้หลักเหตุผลและรู้จักให้อภัย

ณัฐวุฒิ อรุณพาณิชย์^{๑๐๓} ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑ โดยภาพรวม ผู้บริหาร ครู บุคลากรของโรงเรียนประพฤตินั้นเป็นแบบอย่างที่ดี ผลการวิจัยได้นำเสนอ แนวทางพัฒนาการดำเนินงานพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธไว้ ๕ อันดับ ได้แก่ ๑) การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียนตามแนวทางวิถิพุทธ ๒) วางแผนพัฒนาบุคลากรโครงการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร ๓) พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน ๔) ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่ดี ๕) จัดฟังเทศน์ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

ชัยสิทธิ ตนเจริญสุข^{๑๐๔} ได้ทำวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทราบการบริหารงานวิชาการและแนวทางการพัฒนาการบริหารวิชาการ โรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต ๒ ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต ๒ โดยภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก ๙ ด้าน ระดับปานกลาง ๓ ด้าน ซึ่งด้านการนิเทศการศึกษา และการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพในสถานศึกษาอยู่ในระดับมาก แนวทางการพัฒนาด้านการสถานศึกษา คือให้มีการจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษา โดยเน้นการนิเทศที่ร่วมมือช่วยเหลือกันแบบกัลยาณมิตร ควรปรึกษาผู้เกี่ยวข้อง บ้าน วัด ชุมชนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสบการณ์การจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษาอื่น หรือเครือข่ายการนิเทศ

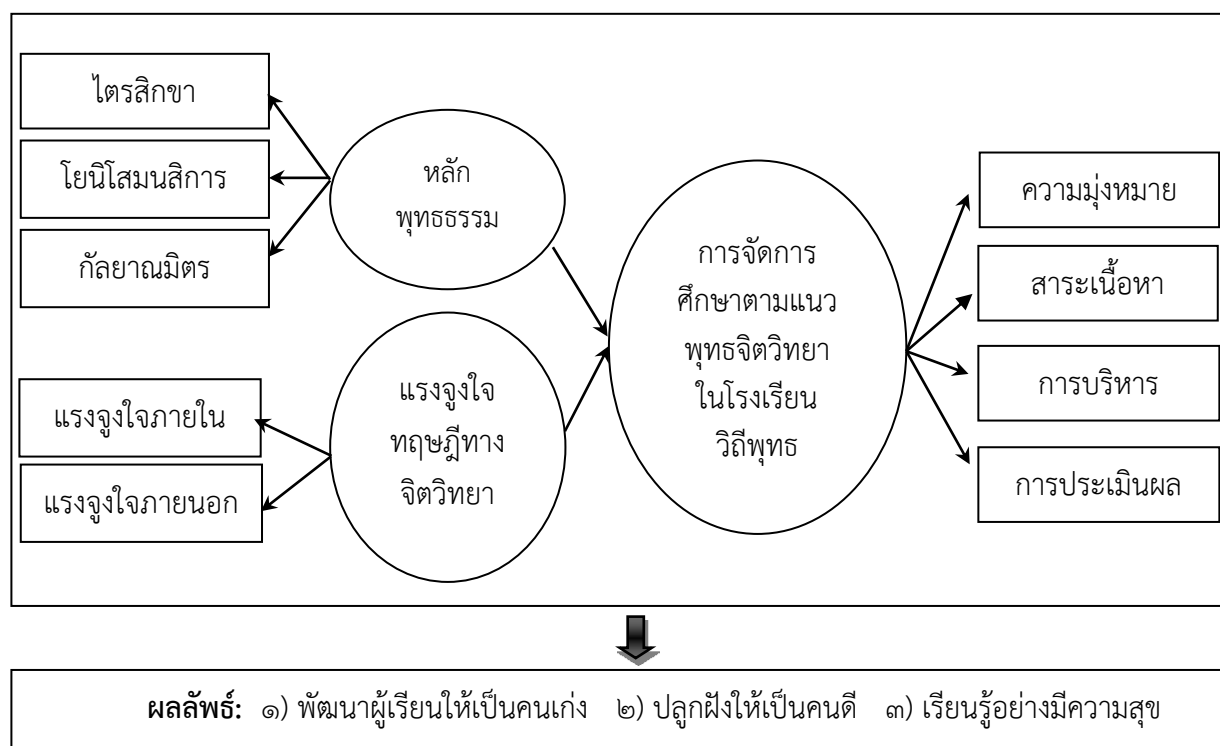
โดยสรุป จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ด้านการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ ได้แก่ เป็นการบูรณาการหลักพุทธธรรมเข้าไปในหลักสูตร และมีการติดตามผู้เรียนด้วยระบบการวัดและประเมินผลแล้วนำผลไปใช้ในการพัฒนาผู้เรียน นอกจากนี้ผู้บริหารโรงเรียนก็มีบทบาทสำคัญในการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนและพระสงฆ์เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียนวิถิพุทธ

^{๑๐๓} ณัฐวุฒิ อรุณพาณิชย์, “การศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑”, *วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๘, บทคัดย่อ).

^{๑๐๔} ชัยสิทธิ ตนเจริญสุข, “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ”, *การค้นคว้าอิสระหลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

๒.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทำให้ได้สารสนเทศเกี่ยวกับการจัดการศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ ที่เป็นการบูรณาการระหว่างหลักธรรมและแนวคิดทางจิตวิทยาเพื่อใช้ในการออกแบบการวิจัย ดังนั้น ผู้วิจัยได้แสดงความเชื่อมโยงระหว่างตัวแปรได้ดังกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ ๒) เพื่อวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี และ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ ออกแบบการวิจัยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การศึกษาภาคสนามที่มีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเคราะห์ประเด็นที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ แสดงรายละเอียดของวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้การศึกษาภาคสนามที่มีการสัมภาษณ์เชิงลึก และการสังเคราะห์ประเด็นที่เป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

๓.๒ การออกแบบการวิจัย

ในการออกแบบการวิจัยสำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ สังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนวิถีพุทธ

สังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนวิถีพุทธนี้ ผู้วิจัยได้สรุปวิธีการคือ

๑. เรียบเรียงข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการศึกษาทั้งเอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความ สื่ออินเทอร์เน็ต ที่ได้จากบทที่ ๒ แล้วนำข้อมูลที่ได้มาจัดหมวดหมู่ตามโครงสร้างเนื้อหาให้เป็นไปตามระเบียบวิธีวิจัยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์และตีความข้อมูลที่รวบรวมมาทั้งหมดตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่กำหนดไว้ เพื่อตอบปัญหาการวิจัยที่ตั้งเอาไว้

๓. สรุปผลการวิจัย ข้อเสนอแนะ และนำเสนอผลการวิจัยในรูปแบบของรายงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบพรรณนาวิเคราะห์

ขั้นตอนที่ ๒ วิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

วิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดีนี้ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยมีเครื่องมือวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ และ

ในการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี ผู้วิจัยจะใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตำรา วารสาร บทความ และเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือได้

๒.๑ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ ได้แก่ ผู้บริหารและครูในโรงเรียนวิถีพุทธพระราชทานรุ่นที่ ๑ พ.ศ.๒๕๕๘ จำนวน ๑๓ คนจากจำนวน ๘ โรงเรียน ดังนี้

- ๑) โรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ (พิบูลบำรุง) สพป.นนทบุรี เขต ๑
- ๒) โรงเรียนวัดลาดตระโห่ง สพป. พระนครศรีอยุธยา เขต ๒
- ๓) โรงเรียนชัชวาทพิทยาคม สพม. สิงห์บุรี เขต ๕
- ๔) โรงเรียนสระยาโยสมวิทยา สพม. สุพรรณบุรี เขต ๙
- ๕) โรงเรียนวัดใหม่สุคนธาราม (ปิ่นรัตนราษฎร์) สพป.นครปฐม เขต ๒
- ๖) โรงเรียนบ้านหนองผักหนอก สพป.สระบุรี เขต ๒
- ๗) โรงเรียนวัดสวนส้ม สพป.สมุทรปราการ เขต ๑
- ๘) โรงเรียนวัดหนามแดง(เขี้ยวอุทิศ) สพป. สมุทรปราการ เขต ๒

โดยผู้วิจัยได้กำหนดรหัสสำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ปรากฏดังตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๓.๑ ตารางแสดงรหัสสำหรับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

โรงเรียน/นักวิชาการ	ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
๑. โรงเรียนสระยาโยสมวิทยา คือ SCA	๑. นางพรลักษณ์ สุพงศ์ คือ SCA๑ ๒. นางสาวหทัยณัฐ เต๋วบัวดี คือ SCA๒ ๓. นางสาวประภาพร ดิประกายศิลป์ คือ SCA๓
๒. โรงเรียนลาดตระโห่ง คือ SCB	๑. นางอัจฉรา คหิณฑพงศ์ คือ SCB๑ ๒. นายบุญชอบ ลากเวร คือ SCB๒
๓. โรงเรียนวัดหนามแดง(เขี้ยวอุทิศ) SCC	๑. นางเพียงเพ็ญ สุรารักษ์ คือ SCC๑ ๒. นายประกาศ เจริญยิ่ง คือ SCC๒ ๓. นายเสริมชัย เลิศศักดิ์พนิช คือ SCC๓
๔. โรงเรียนวัดใหม่สุคนธาราม (ปิ่นรัตนราษฎร์) คือ SCD	๑. นางสาวฐิตาภรณ์ เพ็งหนู คือ SCD๑ ๒. นางสาวอริษา ม่วงสอน คือ SCD๒ ๓. นางรัตนา จันทาปัด คือ SCD๓
๕. โรงเรียนบ้านหนองผักหนอก คือ SCE	๑. นายพนม เปี้ยสกุล คือ SCE๑
๖. โรงเรียนชัชวาทพิทยาคม คือ SCF	๑. นางสุชาดา จ้วงพานิช คือ SCF๑
๗. โรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ คือ SCG	๑. นางสาวสมบัติ ต้นนัม คือ SCG๑ ๒. นางสาวชวัลลักษณ์ สุขันธศิลป์ คือ SCG๒ ๓. นางสุธาสิณี มงคลวิวัฒน์ คือ SCG๒
๘. โรงเรียนสวนส้มคือ SCH	๑. นายธวัช โพธิ์แก้ว คือ SCH๑

๒.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ออกแบบเครื่องมือเพื่อใช้ประกอบการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แนวทางการสัมภาษณ์และแบบบันทึกการศึกษาภาคสนาม ซึ่งผู้วิจัยจะพัฒนาขึ้นเองตามกรอบแนวคิดในการวิจัย นำแนวคำถามในการสัมภาษณ์ไปให้อาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้อง ทั้งด้านเนื้อหา ภาษา และโครงสร้าง แล้วนำไปปรับปรุงแก้ไข ก่อนนำไปทดลองสัมภาษณ์จำนวน ๒-๓ คน แล้วจึงนำไปเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เป็นครูและผู้บริหารโรงเรียนวิถิพุทธ

๒.๓ การกำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวางแผนการลงพื้นที่เพื่อการสัมภาษณ์ ได้ออกแบบในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก และมีการกำหนดกรอบในการศึกษา และให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบข้อมูลที่ค้นพบจากการสัมภาษณ์เชิงลึกของการศึกษาภาคสนาม

๒.๔ การกำหนดวิธีการจัดทำข้อมูล

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลจากขั้นตอนการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ มาทำการลดทอนข้อมูล ตรวจสอบข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล ซึ่งกระบวนการทั้ง ๓ กระบวนการนี้ได้ทำควบคู่ไปกับกระบวนการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

๑) การลดทอนข้อมูล เป็นการนำข้อมูลในภาคสนามมาวิเคราะห์แล้วจัดลงในหัวข้อ ที่เกี่ยวกับประเด็นที่ศึกษา ทั้งนี้เพื่อเป็นการเลือกหาจุดที่น่าสนใจของแต่ละตัวแปรที่ศึกษาเพื่อให้สอดคล้องกับตัวแปรที่สนใจศึกษาและเป็นข้อมูลจากการปฏิบัติจริงของผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งมีความเชื่อมโยงกับประเด็นของตัวแปรที่ผู้วิจัยสนใจศึกษา

๒) การตรวจสอบข้อมูล เป็นกระบวนการที่ใช้ในการตรวจสอบข้อมูลโดยพิจารณาถึงความถูกต้องและความน่าเชื่อถือได้ของข้อมูลโดยพิจารณาจากการสนทนาพูดคุยโดยมีหลักฐานประกอบระหว่างการสนทนา ความพอเพียงของข้อมูล กำหนดได้โดยประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยได้เตรียมไว้ก่อนสัมภาษณ์

๓) การวิเคราะห์ข้อมูล การวิจัยเชิงคุณภาพครั้งนี้ เพื่อมุ่งวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (Analytic Induction)

ขั้นตอนที่ ๓ นำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ

๓.๑ กลุ่มเป้าหมายในการตรวจสอบรูปแบบ

รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธเป็นการนำข้อมูลที่ได้จากวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ มาทำการสังเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ที่ ๓ คือนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ โดยมีผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๗ ท่าน ตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ ปรากฏารายชื่อดังนี้

๑. ดร.อำนาจ บัวศิริ	ผู้เชี่ยวชาญด้านการจัดการศึกษา
๒. ดร.วันวิสาข์ ทิมมานพ	ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธจิตวิทยา
๓. ผศ.ดร.วิชชุดา ฐิติโชติรัตน	ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธจิตวิทยา
๔. ดร.สมเกียรติ วัฒนศัพท์	ผู้เชี่ยวชาญด้านพุทธจิตวิทยา
๕. ดร.พุทธชาติ แผนสมบุญ	ผู้เชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา
๖. พระศรีธรรมภาณี, ดร.	ผู้เชี่ยวชาญด้านโรงเรียนวิถิปุทธ
๗. พระมหาวิชาญ สุวิชาโน	ผู้เชี่ยวชาญด้านโรงเรียนวิถิปุทธ

๓.๒ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ และแบบตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ ประกอบด้วย

แผนภาพแสดงสรุปการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิปุทธ

แผนภาพแสดงสรุปการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

แผนภาพแสดงรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ

๓.๓ การวิเคราะห์ข้อมูล

นำข้อมูลที่ได้จากตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ ที่พัฒนาขึ้น มาดำเนินการวิเคราะห์เพื่อยืนยันความเหมาะสมของรูปแบบที่พัฒนาขึ้น รวมทั้งใช้การตรวจสอบความสอดคล้องกับข้อมูลในพื้นที่จริงเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ

บทที่ ๔

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ มีจุดประสงค์คือ ๑) เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ ๒) เพื่อวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี และ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ โดยที่ผลการวิเคราะห์แบ่งเป็น ๔ ตอน ประกอบด้วย ๑) ผลการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนวิถิพุทธ ๒) ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี และ ๓) ผลการพัฒนาแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ รายละเอียดผลการวิเคราะห์แสดงได้ดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ

หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ สามารถสังเคราะห์ได้ดังนี้

๔.๑.๑ ด้านปัจจัยจูงใจ

๑) ความต้องการพัฒนาตนเอง

ความต้องการของบุคคลในการที่จะพัฒนาความรู้ ความสามารถของตนจากที่เป็นอยู่ ให้มีความรู้ ความสามารถเพิ่มขึ้น เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาตนเองตามศักยภาพของตนให้ดีขึ้นทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เพื่อเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพของสังคม เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ตลอดจนเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข สิ่งสำคัญเบื้องต้นในการพัฒนาคนนั้นต้องพัฒนาที่ตนเองก่อนดังคำที่บัณฑิตกล่าวที่ว่า “จะปลูกพืชต้องเตรียมดิน จะกินต้องเตรียมอาหาร จะพัฒนางานต้องพัฒนาคน จะพัฒนาคนให้พัฒนาที่จิตใจ จะพัฒนาอะไรให้พัฒนาที่ตนเองก่อน” โดยการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และค่านิยมที่ดีงามด้วยส่งเสริมให้นักเรียนให้มีโอกาสได้ศึกษาในระดับที่สูงขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายอยากให้อย่างคนมีความรู้ ความสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในดำเนินชีวิต รู้จักการให้อภัย มีความสามัคคี รู้จักสร้างประโยชน์ให้เกิดแก่ตนเองและผู้อื่นด้วยหลักการพัฒนาตนเอง ๔ ประการไปสู่ภาวิต คือ (๑) การพัฒนากาย (ภาวิตกาย) ด้วยการใช้สอยสิ่งของอย่างรู้เท่าทันคุณค่าแท้คุณค่าเทียม การรู้จักรักษาวัฒนธรรมประเพณี การรู้จักประสานความสามัคคี การให้อภัยกันด้วยคำว่า “ขอโทษครับ” “ขอโทษค่ะ” และ (๒) พัฒนาพฤติกรรม (ภาวิตศีล) ด้วยความเอื้ออาทร เกื้อกูล ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น มีความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เกื้อกูล สร้างสรรค์ช่วยเหลือเพื่อน (๓) ด้วยการฝึกจิต (ภาวิตจิต) นั่งสมาธิเจริญจิตตภาวนา ฝึกภาคปฏิบัติด้วยพัฒนาตนเองด้วยการให้ทาน

รักษาศีล เจริญภาวนา การแผ่เมตตาอยู่สม่ำเสมอ และ (๔) ด้วยรู้จักการแก้ไขปัญหา (ภาวิตปัญญา) คือ รู้จักทำงานต่างๆ ด้วยมีจิตอาสา คิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น

การที่บุคคลรับรู้ถึงความแตกต่างระหว่างสภาพในอุดมคติและสภาพความเป็นจริงย่อมมีอิทธิพลเพียงพอที่จะกระตุ้นการเกิดพฤติกรรมคนเราให้มีความต้องการที่จะพัฒนาตนเอง (self-Development) คือ ความต้องการของบุคคลในการที่จะพัฒนาความรู้ ความสามารถของตนจากที่เป็นอยู่ ให้มีความรู้ ความสามารถเพิ่มขึ้น เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาศักยภาพของตนให้ดีขึ้นทั้งทางร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เพื่อเป็นสมาชิกที่มีประสิทธิภาพขององค์กรสงฆ์ เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น ตลอดจนเพื่อการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข เพราะมนุษย์ทุกคนมีความต้องการจากเรื่องธรรมชาติเช่นเรื่องต้องการมีอาหาร ต้องการมีเงินทอง ต้องการมีเสื้อผ้า ต้องการยารักษาโรค และต้องการมีรถยนต์ เป็นต้น ความต้องการนั้น เป็นสิ่งที่ซ่อนเร้นอยู่ในมนุษย์ทุกคน บางอย่างไม่สามารถบอกได้ว่าเป็นความต้องการที่ตนอยากมี อยากได้ อยากเป็น จึงทำให้มนุษย์แสวงหาสิ่งที่ตนเองต้องการอยู่ตลอดเวลาเพื่อสนองตอบความต้องการที่ซ่อนเร้นอยู่ภายใน เพราะความต้องการของมนุษย์เป็นแรงจูงใจที่สำคัญในการตัดสินใจพัฒนานตนเอง เพราะว่าเมื่อใดที่มนุษย์เกิดความต้องการจะรู้สึกสนใจและตั้งใจที่จะเรียนรู้และพัฒนา จึงทำให้การพัฒนาตนเองบรรลุผลสำเร็จได้ง่าย

ความต้องการพัฒนาตนเองของมนุษย์นอกจากเกิดจากอิทธิพลของแรงจูงใจภายในตนเองเป็นแรงขับที่สำคัญยังก่อให้เกิดพฤติกรรมการพัฒนาแล้ว ยังมีวัฒนธรรมอันเป็นองค์ประกอบของชีวิตซึ่งมนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ จารีต ประเพณี ความเชื่อ นิสัย จรรยาบรรณ ศีลธรรม และกฎหมายได้ครอบงำพฤติกรรมความต้องการของคน เพราะการพัฒนาตนเองให้ประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องมีความต้องการที่เกิดจากการเรียนหนังสือหรือการทำงาน บุคคลมีความต้องการในการปรับปรุงเพื่อให้เป็นผู้ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ด้วยหลักการพัฒนาตนเองซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นที่ ๑ การตระหนักรู้ถึงความจำเป็นในการปรับปรุงตนเอง เป็นความต้องการในการที่จะพัฒนานตนเอง เพื่อชีวิตที่ประสบความสำเร็จ คือ การพัฒนาตนเองในแง่ความรู้และในทุกด้านให้ดีขึ้นมากที่สุด เท่าที่จะทำได้ ขั้นที่ ๒ เป็นขั้นการวิเคราะห์ตนเอง โดยการสังเกตตนเอง ประเมินตนเอง และสังเกตพฤติกรรมของผู้อื่น รวมทั้งเปรียบเทียบบุคลิกภาพที่สังคมต้องการขั้นที่ ๓ การวางแผนพัฒนาตนเองและการตั้งเป้าหมายด้วยการสร้างแนวทางการพัฒนาตนเอง ดังนี้

๑) การพัฒนาด้านจิตใจ หมายถึง การพัฒนาสภาพของจิตที่มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม มองโลกในแง่ดี เชิงสร้างสรรค์

๒) การพัฒนาด้านร่างกาย หมายถึง การพัฒนารูปร่างหน้าตา กริยาท่าทาง การแสดงออก น้ำเสียงวาจา การสื่อความหมายรวมถึงสุขภาพอนามัย และการแต่งกายเหมาะสมกับกาลเทศะ รูปร่างและผิวพรรณ

๓) การพัฒนาด้านอารมณ์ หมายถึง การพัฒนาความสามารถในการควบคุมความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออก ควบคุมอารมณ์ที่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น

๔) การพัฒนาด้านสติปัญญา และความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง การพัฒนาความรอบรู้ ความฉลาด ไหวพริบ ปฏิภาณ การวิเคราะห์ การตัดสินใจ ความสามารถในการแสวงหาความรู้ และฝึกทักษะใหม่ๆ เรียนรู้วิถีทางการดำเนินชีวิตที่ดี

๕) การพัฒนาด้านสังคม หมายถึง การพัฒนาปฏิบัติตน ท่าทีต่อสิ่งแวดล้อม ประพฤติตนตามปทัฏฐานทางสังคม

๖) การพัฒนาด้านความรู้ ความสามารถ หมายถึง การพัฒนาความรู้ ความสามารถที่มีอยู่ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

๗) การพัฒนาตนเองสู่ความต้องการของตลาดแรงงาน หมายถึง การพัฒนาความรู้ ความสามารถ ทักษะ ความชำนาญทางอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน

ความต้องการจึงเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความอยากที่จะกระทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อตอบสนองความต้องการนั้นๆ การแสดงออกของความต้องการในแต่ละสังคมจะแตกต่างกัน ออกไปตามขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมของสังคมตน แม้คนในสังคมเดียวกันยังมี พฤติกรรมในการแสดงความต้องการที่ต่างกันอีกด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ของตน ซึ่งความต้องการอย่างเดียวกันกระทำใ้บุคคลมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันได้ และพฤติกรรมอาจสนอง ความต้องการได้หลายๆ ทาง และมากกว่าหนึ่งอย่างในเวลาเดียวกัน เช่น ตั้งใจเรียน เพื่อให้ได้งานที่ดี ตั้งใจทำงาน เพื่อให้มีเงินเดือนที่ดี และได้ชื่อเสียง เกียรติยศ ความยกย่องและยอมรับจากผู้อื่น

ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ที่จะใช้เป็นกรอบแนวคิดในตั้งความต้องการของนักเรียน บาลีประกอบด้วย ความต้องการในปัจจุบันพื้นฐานของชีวิต (Physiological Needs) เป็นความต้องการต่ำสุดและเป็นพื้นฐานของชีวิต เป็นแรงผลักดันทางชีวภาพ เช่น ความต้องการอาหาร น้ำ อากาศ ที่อยู่อาศัย การเดินทางและมีสภาพแวดล้อมของที่พัก และที่ทำงานที่เหมาะสม เช่น ความสะอาด ความสว่าง การระบายอากาศที่ดี มีการบริการสุขภาพ ได้รับการดูแลเมื่อเจ็บป่วย อยู่ในสังคมที่เป็นกัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือกันทั้งในเพศบรรพชิตและคฤหัสถ์ เป็นการตอบสนองความต้องการในลำดับนี้ ความต้องการในความมั่นคงของชีวิต (Security Needs) เป็นความต้องการที่จะเกิดขึ้นหลังจากที่ความต้องการทางร่างกายได้รับการตอบสนองอย่างไม่ขาดแคลนแล้ว หมายถึง ความต้องการความมั่นคงของชีวิตด้วยการพัฒนาตนเองในเรื่องต่างๆ เช่นการศึกษาต่อ เป็นต้นทั้งในเพศบรรพชิตและคฤหัสถ์

ความต้องการความเคารพนับถือของสังคม (Social Needs) เมื่อมีความปลอดภัย มั่นคงในชีวิตแล้ว คนเราจะต้องการความรัก มิตรภาพ ความใกล้ชิดผูกพัน การมีโอกาสเข้าสังคมซึ่งได้รับการยอมรับนับถือจากสังคมตามความรู้ความสามารถทั้งในเพศบรรพชิตและคฤหัสถ์ และความต้องการเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงาน (Esteem Needs) เมื่อความต้องการทางสังคมได้รับการตอบสนองแล้ว คนเราจะต้องการสร้างสถานสภาพของตัวเองให้สูงเด่น มีความภูมิใจและสร้างการนับถือตนเอง ชื่นชมในความสำเร็จของงานที่ทำทั้งงานของคณะสงฆ์ และงานด้านอื่นๆ ความรู้สึกมั่นใจในตนเองและเกียรติยศ เช่น ได้รับความไว้วางใจจากผู้บังคับบัญชา ได้รับการยกย่องสนับสนุนส่งเสริมในหน้าที่การงาน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ในงาน และสร้างโอกาสแห่งความสำเร็จในอาชีพเป็นต้นทั้งในเพศบรรพชิตและคฤหัสถ์ และความต้องการระดับสูงสุด คือ ในการประสบความสำเร็จสูงสุดของชีวิต (Self-actualization Needs) เป็นการเติมเต็มศักยภาพของตนเอง ความต้องการความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนาสูงสุด ความเจริญก้าวหน้า การพัฒนาทักษะความสามารถให้ถึงขีดสุดยอด มีความเป็นอิสระในการตัดสินใจ และการคิดสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ การก้าวสู่ตำแหน่งที่สูงขึ้นในอาชีพและการงาน เป็นต้น

๒) การยอมรับนับถือ

การยอมรับนับถือยกย่องให้เกียรติเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียน เพราะการยอมรับนับถือยกย่องให้เกียรติด้วยความสามารถ มีความสุขบนความสำเร็จของตนเองมีความภาคภูมิใจ มีความกล้าในการใช้ความรู้เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อพระพุทธศาสนา เพราะมนุษย์มีความต้องการการยกย่อง (Esteem needs) ความต้องการที่จะได้รับความนับถือยกย่องออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ ๑) ความต้องการนับถือตนเอง (Self-esteem) ส่วนลักษณะที่ ๒ คือ ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือจากผู้อื่น (Esteem from others) ซึ่งเป็นความต้องการการยกย่อง (Esteem) ความนับถือ (Recognition) และการมีสถานะ (Status) จากสังคม ความต้องการนับถือต่อตนเอง เป็นความเชื่อมั่นในตนเอง มีความแข็งแรง มีความสามารถมีความรู้ มีผลสัมฤทธิ์ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยผู้อื่น ส่วนความต้องการยกย่องจากผู้อื่นเป็นความพยายามที่จะให้มีความสัมพันธ์ระดับสูงกับบุคคลอื่น เช่น ความต้องการให้ได้การเคารพนับถือ ความสำเร็จ ความรู้ ศักดิ์ศรี ความสามารถสถานะที่ดีในสังคมและมีชื่อเสียงในสังคมได้ เพราะความต้องการที่จะได้รับการยกย่องนับถือเป็นความต้องการทางสังคมของมนุษย์

ความต้องการที่จะให้คนอื่นยอมรับเป็นผลทำให้มนุษย์ต้องเปลี่ยนค่านิยม แนวคิด ตลอดจนเปลี่ยนแปลงรูปแบบ ความต้องการที่จะเห็นตนเองสำคัญได้แก่ ความต้องการที่จะให้ผู้อื่นยกย่อง สรรเสริญ ชมเชย ให้เกียรติ ความต้องการที่จะเป็นอิสระ ความต้องการที่จะประสบความสำเร็จ ความต้องการที่จะเอาชนะอุปสรรคทั้งปวง ตามปกติคนเราจะประเมินตนเองไว้สูงเพื่อสร้างการยอมรับนับถือตนเอง หรือความเชื่อมั่นในตนเอง และการยอมรับนับถือจากผู้อื่น ความต้องการการยอมรับนับถือตนเองแยกออกเป็น ๒ ประการ คือ (๑) ความปรารถนาเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง ความสำเร็จ ความพอเพียง ความเป็นเลิศ ความสามารถในการเผชิญกับโลก ความต้องการความอิสระและความสามารถในการพึ่งพาตนเอง (๒) ความปรารถนาเพื่อชื่อเสียง เกียรติยศ และศักดิ์ศรี คือการยอมรับและความเชื่อถือจากผู้อื่น ความปรารถนาด้านฐานะ ความเจริญรุ่งเรือง ความเป็นผู้นำ การเป็นที่ยอมรับจากผู้อื่น การได้รับการเอาใจใส่ การได้รับความสำคัญ การให้เกียรติ เมื่อบุคคลได้รับสิ่งต่างๆ เหล่านี้ จะก่อให้เกิดความมั่นใจในตนเอง เกิดความเข้มแข็ง เกิดคุณค่า เกิดการสร้างประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดความรู้สึกด้อยค่าซึ่งเป็นความรู้สึกที่ทำให้เกิดการขาดกำลังใจและท้อแท้ใจได้ สิ่งที่เป็นต่อบุคคลที่มีความมั่นคงกว่าคือการตระหนักถึงความต้องการการนับถือตนเองและการได้รับความเคารพนับถือจากผู้อื่นมีความสำคัญกว่าชื่อเสียงภายนอกซึ่งเป็นสิ่งฉาบฉวย

๓) ความก้าวหน้ามั่นคง

ปัจจัยที่ทำให้คนเกิดความพึงพอใจในการเรียนหรือการทำงานคือมีความมั่นคง และความก้าวหน้าในการเรียนและการทำงาน คนจะแน่ใจได้ว่าสามารถก้าวหน้าและบรรลุจุดหมายในชีวิตได้สำเร็จ ก็จะทำให้เกิดความสุข ความพึงพอใจในการทำงาน และการดำเนินชีวิตไม่ต้องวิตกกังวลว่าอนาคตจะเป็นเช่นไร ความมั่นคงและความก้าวหน้าในการทำงานนี้ เป็นการพิจารณาในเรื่องความมากน้อยของความคาดหวังของคน

๔.๑.๒ ด้านปัจจัยค้ำจุน

๑) นโยบายและการบริหารจัดการศึกษา

นโยบายและการบริหารจัดการศึกษา ที่จะให้ดำเนินไปบรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ นั้น ต้องอาศัยทรัพยากร (Resource) สำคัญใน ๔ ด้าน คือ (๑) คน (Man) หมายถึง บุคลากรทางการศึกษา ที่มีส่วนร่วมในการบริหาร และการจัดการเรียนการสอน (๒) เงิน (Money) เป็นงบประมาณในการบริหารงานด้านการจัดการเรียนการสอนต่างๆ ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญมาก เพราะต้องใช้เป็นทุนในการอำนวยความสะดวกในหลายๆ ด้าน เช่น ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่าทุนการศึกษา ค่าจัดกิจกรรมทางการศึกษาให้ได้ประโยชน์สูงสุด และประหยัดสุดเพราะงบประมาณได้มาจากความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนเป็นหลัก (๓) วัสดุ (Materials) เป็นวัสดุอุปกรณ์ที่จะต้องจัดหาให้กับนักเรียนและคณะครู เช่น ตำราเรียน สมุด ดินสอ ปากกา คอมพิวเตอร์ เครื่องพรีนเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร เทปเสียง เครื่องเทป โปรเจคเตอร์ เป็นต้น ซึ่งตำราเรียนอาจจะใช้ระบบการยืมสืบทอดจากนักเรียนรุ่นพี่สู่รุ่นน้องก็ได้ ถ้าไม่ชำรุดหรือเสียหายมากเกินไป (๔) การจัดการ (Management) เป็นปัจจัยที่สนับสนุนต่อการจัดการเรียนการสอนโดยต้องรู้จักเลือกใช้วิธีการที่ดีเหมาะสม ประโยชน์มากที่สุด ประหยัดที่สุด เช่น ด้านคน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และการจัดการเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อผู้เรียน การแก้ไขปรับปรุงวิธีการทำงาน ระบบการติดต่อสื่อสารที่สะดวก รวดเร็วและแน่นอน เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพเป็นที่พอใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องด้วย

การบริหารจัดการเป็นศิลปะของการใช้บุคคลอื่นทำงานให้องค์กร จากความหมายนี้เมื่อพิจารณาแล้วเป็นการมองว่าสมาชิกในองค์กรเป็นเช่น วัตถุสิ่งของที่จะต้องปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ ตามที่กำหนดแต่ในความเป็นจริงสมาชิกในองค์กร เป็นมนุษย์ที่มีความต้องการ มีความมุ่งหวังในความเจริญก้าวหน้า ในการปฏิบัติงานจำเป็นที่องค์กรควรตอบสนองต่อสิ่งเหล่านั้น ทั้งนี้เพื่อองค์กรประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดจึงเห็นควรปรับปรุงคำว่า การจัดการใหม่ว่า การจัดการเป็นศิลปะของการใช้บุคคลอื่นทำงานให้แก่องค์กรโดยการตอบสนองความต้องการ และจัดโอกาสให้เขาเหล่านั้นเจริญก้าวหน้าในการทำงาน ประเด็นที่สอง การจัดการเป็นกระบวนการที่กล่าวว่าการจัดการเป็นกระบวนการนี้ มีความสัมพันธ์กับการกำหนดจุดมุ่งหมายขององค์กร และแปรเปลี่ยนจุดมุ่งหมายนั้นสู่การปฏิบัติจริง ซึ่งความหมายนี้ผู้จัดการ จะทำให้การดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ขององค์กรไปสู่เป้าหมายที่กำหนดโดยผ่านกระบวนการที่เป็นระบบ (Systematic) มีการประสานงาน (Co-ordinated) และความร่วมมือนำใจจากทรัพยากรมนุษย์

ขั้นตอนและกระบวนการต่างๆ ที่จะทำให้องค์กรประสบความสำเร็จตามจุดมุ่งหมายจะมีชื่อต่างๆ กันล้วนแต่มีความหมายแตกต่างกันไป การจัดการเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย ๕ ขั้นตอน ได้แก่ การวางแผนงาน การจัดองค์การ การจัดบุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ และการควบคุมแนวทางในการบริหารเป็นวิธีการทำให้งานสำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น (Getting things done through other people) และเป็นหน้าที่ที่ผู้บริหารจะต้องพิจารณาให้สำเร็จ มี ๕ ประการ คือ (๑) การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางการดำเนินงานเพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์ที่กว้างไกล เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร (๒) การจัดการองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้าง ความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำอย่างชัดเจนและการกระจายอำนาจ (๓) งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร

และการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน (๔) การอำนวยความสะดวก เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีและต้องมีภาวะผู้นำ (๕) การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กร รวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กรด้วย

๒) ความสัมพันธ์กับชุมชน

การติดต่อประสานงานกับบุคคลอื่นๆ มีความจำเป็นและมีความสำคัญมาก เพราะทุกกลุ่มมีความต้องการที่จะได้รับการยอมรับจากสังคมหรือกลุ่มเพราะต้องการความเป็นเพื่อนเพื่อการบรรลุซึ่งเป้าหมายแห่งตน และไม่มีผู้ใดที่จะอยู่ได้โดยลำพัง เนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม จึงจำเป็นที่จะต้องทำความรู้จักกับบุคคลอื่นหรือประสานงานกับบุคคลอื่น เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจที่นอกเหนือไปจากความต้องการทางด้านวัตถุคือความต้องการให้ตัวเองมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มซึ่งความต้องการดังกล่าวจะเกิดการมีสัมพันธ์ภาพกับบุคคลอื่น ด้วยการประชาสัมพันธ์เพื่อปรับความเข้าใจปรับทัศนคติเกี่ยวกับการศึกษาของพระภิกษุสามเณรให้ถูกต้องและวางแผนและจัดการศึกษาให้แก่พระภิกษุสามเณรได้อย่างเหมาะสม เช่น การประสานประโยชน์ ทำให้การศึกษาในวัดเกื้อกูลทั้งแก่พระพุทธศาสนา รัฐ และสังคมได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ในการเชื่อมสัมพันธ์กัน เช่น (๑) การสร้างความสัมพันธ์ฉันท์พี่กับน้องของผู้เรียน จึงจะสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในการศึกษาด้วยความราบรื่น (๒) การสร้างแบบอย่างของความร่วมมือและการมีส่วนร่วม (๓) การสร้างวัฒนธรรมของการแบ่งปัน ไม่ใช่เป็นเพียงองค์กรที่มีแต่รับสายธารศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่ยังให้คำปรึกษา คำแนะนำ และยังได้ช่วยเหลือสังคมด้านต่างๆ ด้วย (๔) การสร้างองค์ความรู้อันแข็งแกร่งคือหลักพุทธธรรม

การสร้างวินัยในตนเองนี้เป็นการช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติได้ถูกต้องโดยยึดกฎระเบียบต่างๆ โดยไม่เป็นบุคคลที่คอยจับผิด แต่ควรเป็นบุคคลที่คอยดูแลชักจูงให้มีการกระทำให้ถูกต้องเท่านั้น เพราะการสร้างมนุษยสัมพันธ์เป็นเรื่องละเอียดอ่อน มีหลักดังนี้ (๑) ยึดหลักความจริง (Get the Facts) การกระทำใดๆของผู้บังคับบัญชาจะต้องอยู่บนรากฐานของความจริงหรือระเบียบกฎเกณฑ์ การตัดสินใจใดๆไม่ควรอาศัยการได้ยินได้ฟังมาหรือจากความรู้สึกของตนเองเป็นหลัก เพราะจะทำให้เกิดความผิดพลาดหรือเสียหายได้ (๒) อย่ากระทำการใดๆ ในเวลาโกรธ (Do not Act While Angry) บุคคลทั่วไปย่อมมีความโลภ โกรธ หลง หรือไม่พอใจขึ้นได้ ควรระงับความโกรธก่อนที่จะคิดทำอะไรลงไปหรือตัดสินใจอะไรลงไป โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผู้ใต้บังคับบัญชา (๓) อย่าบั่นทอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของผู้ใต้บังคับบัญชา (Do not Rob Your Subordinate of His or Her Dignity) ทุกคนต้องการให้บุคคลอื่นยอมรับว่าตนเองมีความสำคัญ จึงควรหลีกเลี่ยงการบั่นทอนศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ ไม่ควรว่ากล่าวผู้ใต้บังคับบัญชาต่อหน้าคนอื่น ควรจะเรียกไปพูดคุยเป็นส่วนตัว สิ่งที่ว่ากล่าวควรเป็นเรื่องของการกระทำมากกว่าตัวบุคคล ไม่ควรตัดสินหรือสรุปอะไรลงไปจากการกระทำของบุคคลเพียงครั้งสองครั้ง (๔) ต้องเป็นผู้พิสูจน์ความจริง (The Burden of Proof is on you) ในกรณีที่ผู้ใต้บังคับบัญชามีปัญหา ผู้บังคับบัญชาจะต้องชี้แจงระเบียบหรือกฎเกณฑ์ต่างๆให้เข้าใจว่า ได้มีการฝ่าฝืนกฎระเบียบขึ้นแล้ว ควรจะต้องได้รับโทษสถานใด อย่างไร แต่ทั้งนี้ต้องมีพยานหลักฐานอ้างอิงที่เชื่อถือได้ (๕) ควรมีการตักเตือนล่วงหน้า (Provide Adequate Warning) การเกิดปัญหาใดๆก็ตาม ควรจะมีการตักเตือนด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษรเสียก่อน ก่อนที่จะมีการตัดสินใจ เพราะเมื่อมีการอุทธรณ์ไปยังผู้บังคับบัญชาระดับสูงจะได้อ้างอิงได้ว่า ได้มีการตักเตือนมา

ความเป็นอยู่ของผู้สอนและผู้เรียนด้วยการสนับสนุนและส่งเสริมอย่างจริงจังและจริงใจ ให้ทุนหรือรางวัลการศึกษาในด้านต่างๆ ตลอดจนสงเคราะห์ศิษยานุศิษย์และพุทธศาสนิกชนทั่วไปด้วยเมตตาจิต

๕) สื่อวัสดุ-อุปกรณ์ การเรียนการสอน

สื่อ-วัสดุ-อุปกรณ์ประกอบการเรียนการสอนนับเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยสร้างความสนใจในการเรียนการสอน และช่วยให้การเรียนการสอนประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น

๖) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

การเรียนการสอนควรมีกิจกรรมช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จต้องอาศัยกิจกรรมการเรียนการสอน เช่น

๑) มีการจัดกิจกรรมทดสอบเพื่อวัดความรู้ความเข้าใจของนักเรียนภายในของตนเองบ่อยๆ

๒) มีการมอบรางวัลให้นักเรียนที่มีผลการเรียนดี และเข้าเรียนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อสร้างแรงจูงใจในการเรียน

๓) มีการจัดอบรมเพื่อสร้างทักษะเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจ และสร้างความมั่นใจให้กับผู้เรียน

๔) ควรมีการผลิตตำรา คู่มือ และเอกสาร การผลิตตำรา คู่มือ และเอกสารประกอบการเรียนการสอน เพื่อประเมินนักเรียนด้วยการบันทึกความรู้เพื่อให้ง่ายต่อการสอนของครูแต่ละท่าน

๕) มีการจัดอาจารย์ฝ่ายปกครองเพื่อดูแลกำกับควบคุม และจัดครูพี่เลี้ยงสำหรับนักเรียนผู้เรียน

๖) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการเรียนการสอนภาษาบาลีในยุคปัจจุบันก็คือ การจัดอบรมพิเศษ (ติวเข้ม) ก่อนสอบบาลีสนามหลวง โดยมีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือ เพื่อให้นักเรียนเตรียมความพร้อมและเกิดความมั่นใจก่อนเข้าสอบบาลีสนามหลวง เพื่อปลูกฝังค่านิยมในการศึกษาภาษาบาลีให้แพร่หลายมากยิ่งขึ้น การอบรมจะใช้ระยะเวลาประมาณ ๑๕-๓๐ วัน รูปแบบจะเป็นการแนะแนวเทคนิค และวิธีการสอบ การเปิดเทพแปลบาลี เป็นภาษาไทย และการให้ผู้เข้าอบรมฝึกทำข้อสอบ เป็นต้น ซึ่งเนื้อหาการอบรมก็จะอาศัยประโยชน์ หรือข้อความที่คาดว่าจะออกสอบสนามหลวงเป็นหลัก

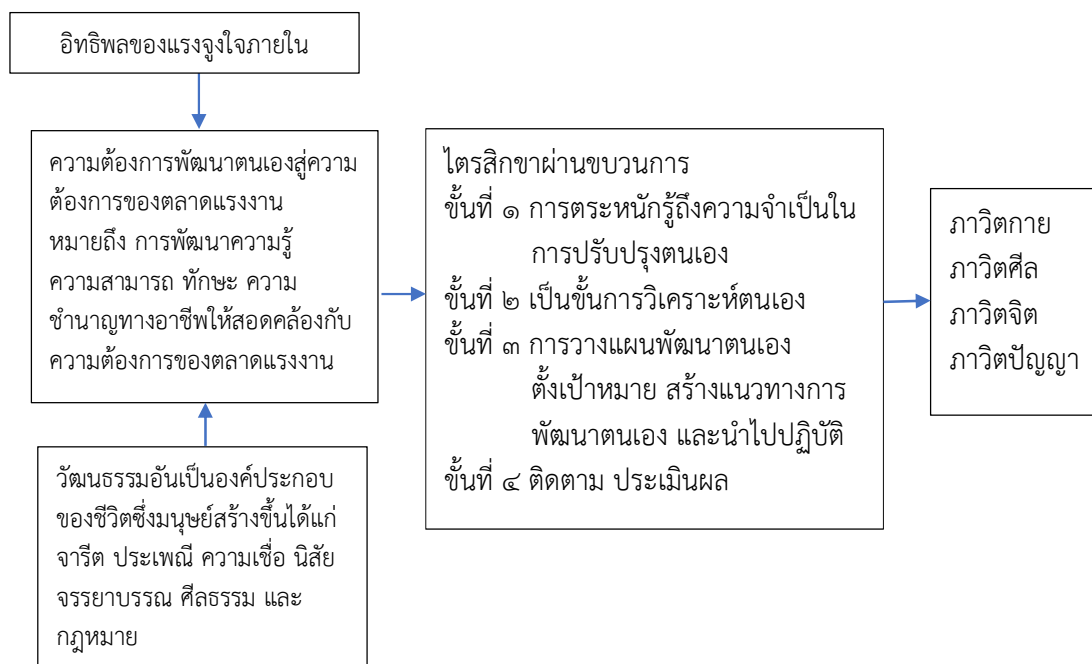
๗) หลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน

๘) ด้านการวัดผลและประเมินผล

การวัดผลและประเมินผลการศึกษา นับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผลการศึกษาจัดได้ว่าดำเนินการให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ การวัดและประเมินผล เป็นสิ่งจำเป็นในกระบวนการเรียนการสอน มีประโยชน์ในด้าน ต่างๆ ดังนี้ (๑) เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอนของครูอาจารย์ ทำให้ครูอาจารย์ทราบว่าผลการสอน ของตนเองเป็นอย่างไรและจะได้แก้ไขปรับปรุงให้ดีขึ้น (๒) เพื่อปรับปรุงการเรียนของนักเรียนนักศึกษา นักเรียนนักศึกษาจะได้ทราบว่า ตนมีความรู้ ความเข้าใจในบทเรียนหรือไม่เพียงใด ซึ่งจะเป็นแนวทางในการปรับปรุงตนเอง (๓) เพื่อปรับปรุงระบบการบริหารงานในสถานศึกษา ทำให้ทราบสภาพที่แท้จริงของ หลักสูตร โครงการสอน บันทึกการสอนที่นำมาสู่การ

ปฏิบัติว่าประสบปัญหาอย่างไร จะได้แก้ไข ปรับปรุงอย่างไร (๔) เพื่อเป็นข้อมูลทางการศึกษาทั่วไป เช่น ผลการเรียนรู้การศึกษาสำเร็จตามหลักสูตร เป็นแนวทางในการทำงานและศึกษาต่อ (๕) เป็นหลักฐานด้านการศึกษาของสถานศึกษาในด้านการรับนักศึกษา ผลการเรียนรู้และการสำเร็จตามหลักสูตร (๖) เพื่อเป็นการประชาสัมพันธ์สถานศึกษาในด้านผลการเรียน และการสำเร็จการเรียนของนักเรียนนักศึกษา

จากที่กล่าวมาข้างต้นสามารถสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนวิถีพุทธเป็นภาพได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑ สรุปการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ

๔.๒ ผลการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

๔.๒.๑ บริบทของผู้ให้ข้อมูล

๑. โรงเรียนที่ ๑ โรงเรียนสระยายโสมวิทยา

โรงเรียนสระยายโสมวิทยา ได้จัดตั้งขึ้นโดยความริเริ่มของพระครูสุวรรณพัฒนคุณ(นิยม บุญญาทโธ) เจ้าอาวาสวัดสระยายโสม นายปิติชัย พุทธจักรศรี กำนันตำบลสระยายโสม นายยง ยุทธ แซ่เตี้ย สมาชิกสภาจังหวัดสุพรรณบุรี นายสมพงษ์ บุญทริก ปลัดอำเภอตรีอำเภ่อู่ทอง ตลอดจนพ่อค้าคหบดีชาวตำบล สระยายโสม โดยได้รับการสนับสนุนจาก นายประสิทธิ์ กาญจนพันธ์ นายอำเภ่อู่ทอง และ นายสุขุม ศรีวิวัฒน์ ศึกษาธิการ อำเภ่อู่ทองในขณะนั้น เพื่อช่วยบรรเทาความเดือดร้อนของผู้ปกครองนักเรียน ที่จะได้ไม่ต้องส่งลูกหลานไปเรียนไกล ซึ่งเป็นการ

สิ้นเปลืองค่าใช้จ่ายและมีอันตรายในระหว่างการเดินทาง กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศ จัดตั้งเป็นโรงเรียน มัธยมศึกษาตอนต้นสายสามัญ เมื่อวันที่ ๒๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๑๘ ลงนามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ คือ ดร.นิพนธ์ ศศิธร ในปีการศึกษา ๒๕๑๘ กรมสามัญศึกษาได้อนุมัติให้โรงเรียนเปิดเรียน ๒ ห้องเรียน มีนักเรียน ๗๒ คน ในปีการศึกษานี้ทางโรงเรียนสระยาโยสมวิทยา โดยจังหวัดได้ขอยืมตัว นายอรอนพ ตั้งที่ฆกุล ครูโท โรงเรียนอุทอง มารักษาการในตำแหน่งครูใหญ่และกรมสามัญศึกษาได้แต่งตั้งเป็นครูใหญ่ เมื่อวันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ในครั้งแรกโรงเรียนได้อาศัยศาลาการเปรียญวัดสระยาโยสม เป็นที่เรียน และได้ย้ายเข้ามาอยู่ในบริเวณโรงเรียน เมื่อวันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ขณะนั้นมีครู - อาจารย์ จำนวนทั้งสิ้น ๕ คน

พื้นที่โรงเรียนรวมทั้งสิ้น ๓๘ ไร่ ๘๗ ตารางวา ตาม น.ส.๓ ก. เลขที่ ๔๔๒ ของวัดสระยาโยสม โดยพระครูสุวรรณพัฒนคุณ (นิม ปุณฺณวฑฺฒ) เจ้าอาวาสวัดสระยาโยสม ได้ทำการบันทึกมอบให้กรมสามัญศึกษา ใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างโรงเรียนสระยาโยสมวิทยา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้แก่ ๑) นางพรลักษณ์ สุพงศ์ ตำแหน่งผู้อำนวยการ ๒) น.ส.หทัยณัฐ แต้บัวดี และ ๓) น.ส. ประภาพร ดิประกายศิลป์

๒. โรงเรียนที่ ๒ โรงเรียนวัดลาดตระหง

โรงเรียนวัดลาดตระหง หมู่ ๕ ต.วัดยม อ.บางปะอิน จ.พระนครศรีอยุธยา สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษา พระนครศรีอยุธยา เขต ๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ๑) นางอัจฉรา คหิณฑพงศ์ ผู้อำนวยการโรงเรียน และ ๒) นายบุญชอบ ลาภเวร

๓. โรงเรียนที่ ๓ โรงเรียนวัดหนามแดง(เขี้ยวอุทิศ)

โรงเรียนวัดหนามแดง (เขี้ยวอุทิศ) ตั้งอยู่เลขที่ ๒๑ หมู่ ๓ ตำบลบางแก้ว อำเภอบางพลี จังหวัดสมุทรปราการ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสมุทรปราการ เขต ๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ก่อตั้งเมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗ โดยพระฉัตร พวงมาลี พระภิกษุของวัดหนามแดง เพื่อหวังเอาบุญกุศล และตั้งอยู่ในธรณีสงฆ์ ในเนื้อที่ประมาณ ๖ ไร่ เมื่อวันที่ ๑๒ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้ตั้งเป็นโรงเรียนประชาบาล ประชาบาล โดยใช้ศาลาการเปรียญวัดเป็นสถานที่เรียน และก่อสร้างอาคารเรียนจำนวน ๒ หลัง พ.ศ. ๒๕๒๗ ได้งบประมาณของทางราชการมาสร้างอาคารเรียนแบบ ๐๑๗ ใช้ชื่ออาคารเรียนว่า “เรือนพินิจประชาสรรค์” พ.ศ. ๒๕๒๙ ได้รับงบประมาณจาก สปจ.สมุทรปราการ ก่อสร้างอาคารอเนกประสงค์แบบสปช. ๒๐๖/๒๕๒๖ จำนวน ๑ หลัง พ.ศ. ๒๕๓๔ ได้รับงบประมาณจาก สปจ.สมุทรปราการ ก่อสร้างอาคารเรียนหลังที่ ๔ แบบสปช. ๒/๒๘ จำนวน ๑ หลัง ๓ ชั้น ๙ พ.ศ. ๒๕๓๙ ได้รับงบประมาณจาก สปจ.สมุทรปราการ สร้างอาคารเรียนแบบ สปช. ๒/๒๘ จำนวน ๑ หลัง อาคาร ๓ ชั้น ๙ ห้องเรียน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้รับเงินบริจาคจากนายสงวน กาญจนะชีวะ เป็นอาคารเรียน ๒ ชั้น ๑๐ ห้องเรียนราคา ๒,๙๕๐,๐๐๐ บาท พ.ศ. ๒๕๔๓- ๒๕๔๙ ได้รับงบประมาณจาก อบต.บางแก้วในการสร้างรั้วรอบบริเวณโรงเรียน พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับงบประมาณจาก อบต.บางแก้วในการสร้างลานกีฬาอเนกประสงค์ พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับเงินบริจาคสร้างวิหารจตุรมุข ประดิษฐานพระพุทธรูปโลกนาถประสาธธรรม ประชาบพิตร ดำเนินการก่อสร้างโดยพระครูปลัดรัตนวัฒน์ (พระครูแจ้) ผู้ให้ข้อมูล ๑) นางเพียงเพ็ญ สุรารักษ์ ผอ.ร.ร. หนามแดง ๒) นายประกาศ เจริญยิ่ง หน. งานบริหารทั่วไป และ ๓) นายเสริมชัย เลิศศักดิ์พนิช

๔. โรงเรียนวัดใหม่สุคนธาราม (เป็นรัตนราษฎร์)

โรงเรียนวัดใหม่สุคนธาราม(เป็นรัตนราษฎร์) ที่ตั้ง ๖๑/๑ หมู่ที่ ๕ ตำบลวัดละมุด อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ ๑) น.ส.ฐิตาภรณ์ เพ็ญหนู ตำแหน่ง ผู้อำนวยการโรงเรียน๒) น.ส.อิษา ม่วงสอน ๓) นางรัตนา จันทาปัด

๕. โรงเรียนบ้านหนองผักหนอก

หมู่ ๗ ต.หนองย่างเสือ อ.มวกเหล็ก จ.สระบุรี ๑๘๑๘๐ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษา สระบุรีเขต ๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ นายพนม เปียสกุล ตำแหน่งผู้อำนวยการโรงเรียน

๖. โรงเรียนชัยนาทพิทยาคม

โรงเรียนชัยนาทพิทยาคม เป็นโรงเรียนมัธยมศึกษาประจำจังหวัดขนาดใหญ่พิเศษ สังกัด สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต ๕ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ตั้งอยู่เลขที่ ๕๕/๓๐ ถนนลูกเสือ ๑ ต. บ้านกล้วย อ. เมืองชัยนาท จ. ชัยนาท อยู่ห่างจากกรุงเทพฯ ๑๙๕ กิโลเมตร

โรงเรียนชัยนาทพิทยาคม ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๒ โดยพระไชยณฤนาท ผู้ว่าการเมือง ร่วมกับข้าราชการ พ่อค้าและราษฎรสร้างขึ้น ณ ต. วัดปลั่ง ต่อมาปลายปี พ.ศ. ๒๔๕๕ เจ้าคุณวิเชียร ปราการได้มาเป็นผู้ว่าการเมือง ได้ย้ายที่ว่าการเมืองมาตั้งที่ ต. บ้านกล้วย พ.ศ. ๒๔๕๖ จึงย้ายโรงเรียนโดยสร้างใหม่ ณ บริเวณสนามหญ้าด้านทิศเหนือศาลากลางจังหวัด วันที่ ๓ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๗ พระอุปการศิลปศาสตร์ ศึกษาธิการมณฑลนครสวรรค์ ได้มาเปิดโรงเรียนใช้ชื่อว่า "โรงเรียนประจำจังหวัดชัยนาท" พ.ศ. ๒๔๙๓ ได้เปลี่ยนชื่อ เป็น โรงเรียนชัยนาท "วิชัยบำรุงราษฎร์" ในปีพ.ศ. ๒๔๙๙ กรมการฝึกหัดครูได้มีคำสั่งให้ยุบโรงเรียนฝึกหัดครูชัยนาท โดยมีการมอบอาคารและที่ดินให้กับโรงเรียนใช้เป็นสถานศึกษาต่อไป วันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๘ ได้ยุบรวมกับโรงเรียนสตรีชัยนาท "คณะราษฎร์บำรุง ๒ " เข้าเป็นโรงเรียนเดียวกัน ตามประกาศของกระทรวงศึกษาธิการ โดยจัดโรงเรียนให้เป็นแบบสหศึกษา ใช้ชื่อว่า "โรงเรียนชัยนาทพิทยาคม" ใช้หลักสูตรมัธยมแบบประสม (ค.ม.ส.) ในปีการศึกษา ๒๕๑๒ ต่อมา พ.ศ. ๒๕๑๙ โรงเรียนชัยนาทพิทยาคมได้เข้าร่วมโครงการพัฒนาโรงเรียนมัธยมศึกษาส่วนภูมิภาค (คมภ.๒ รุ่น ๓) ปัจจุบันโรงเรียนชัยนาทพิทยาคมเปิดสอนในช่วงชั้นที่ ๓-๔ (ระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นถึงชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย) ตามหลักสูตรสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีพื้นที่ทั้งหมด ๕๔ ไร่ ๑ งาน ๗ ตารางวา ในปีการศึกษา ๒๕๕๙ มีนักเรียน ๓,๓๖๐ คน ครู ๑๕๗ คน ห้องเรียนทั้งหมด ๖๙ ห้องเรียน จัดชั้นเรียนแบบ ๑๒-๑๒-๑๒ ๑๑-๑๑-๑๑ โดยมีผู้อำนวยการคือนายถวัลย์ ต้นธีระพงค์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือ นางสุชาดา จวงพานิช ตำแหน่งหัวหน้ากลุ่มสาระสังคมศึกษา

๗. โรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ

โรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ เปิดทำการสอนเมื่อวันที่ ๑๑ กันยายน ๒๔๗๖ โดยมี นายจำลอง ยวลาดเป็นครูใหญ่โดยเปิดทำการสอนตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๑ ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ เรื่อยมา ในปีพ.ศ.๒๔๙๗ ท่านเจ้าคุณพระปริชาเฉลิม เจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติได้ชักชวนประชาชนร่วมกันบริจาคเงิน เพื่อซื้อที่ดินด้านทิศใต้ของวัดเฉลิมพระเกียรติ จำนวน ๒ ไร่ ๑ งาน ๘๘ ตารางวา เป็นที่ก่อตั้งอาคารเรียนถาวรหลังแรกขึ้นโดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก ฯพณฯ จอมพล ป. พิบูลย์สงคราม โดยใช้เงิน กศศ.(กองสลากกินแบ่งรัฐบาล)จำนวน ๑,๐๐๐,๐๐๐บาท

ก่อสร้างอาคารเรียนแบบสามัญศึกษา ๕๐๕ (พิเศษ)เป็นตึก ๒ ชั้น ๘ ห้องเรียน สร้างแล้วเสร็จในเดือนกันยายน ๒๔๗๖ ปี พ.ศ.๒๕๐๔ โรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ ได้รับความอนุญาตจากหน่วยงานเจ้าสังกัดให้เปิดสอนในระดับชั้นประถมศึกษาตอนปลายตามการขยายการศึกษาหลักสูตรประถมศึกษาพุทธศักราช ๒๕๐๓ ขยายการศึกษาระดับประถมศึกษาเป็น ๗ ปี โดยเริ่มชั้นประถมศึกษาปีที่ ๕ ในปีการศึกษา ๒๕๐๔ และเปิดสอนถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ ๗ ในปีการศึกษา ๒๕๐๗ ปี พ.ศ.๒๕๐๖ ทางราชการได้ขยายการศึกษาภาคบังคับตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช ๒๕๐๓ กำหนดให้ตำบลบางศรีเมือง เป็นเขตการศึกษาภาคบังคับ โรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติรับผิดชอบเขตบริการ ตำบลบางศรีเมือง หมู่ที่ ๓,๔ และหมู่ที่ ๕ ปีพ.ศ.๒๕๔๐ โรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติเป็นโรงเรียนปฏิรูปการศึกษา ตามโครงการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ ปี พ.ศ.๒๕๔๑ พระเทพปริยัตยาจารย์เจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี ได้พัฒนาอาคารสถานที่ของโรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ โดยบริจาคทรัพย์ก่อสร้างอาคารเรียนแบบ สปช. ๒/๒๘ พิเศษ จำนวน ๑ หลัง เป็นอาคารคอนกรีต ๓ ชั้น ๒๔ ห้องเรียน เริ่มสร้างเมื่อ ๑๕ มีนาคม ๒๕๔๑ แล้วเสร็จในเดือน ตุลาคม ๒๕๔๑ รวมทั้งครุภัณฑ์ประกอบอาคารเรียน

นอกจากนี้ได้จัดสร้างรั้วคอนกรีตเสริมเหล็กรอบบริเวณโรงเรียน สร้างโรงจอดรถเพื่อความจำเป็นระเบียบ พร้อมทั้งจัดถมดินด้านริมแม่น้ำเจ้าพระยา เพื่อเตรียมสถานที่จัดสร้างอาคารเรียนของชั้นอนุบาลไว้เป็นสัดส่วน สิ้นเงินการดำเนินงานประมาณ ๓๕ ล้านบาท ปี พ.ศ. ๒๕๔๒ พระเทพปริยัตยาจารย์ ได้ให้ความอนุเคราะห์ในการดำเนินงานพัฒนาห้องพิเศษต่างๆ อาทิ ห้องคอมพิวเตอร์ จำนวน ๒๐ เครื่อง ห้องสมุด ห้องวิทยาศาสตร์ ห้องปฏิบัติการทางภาษา ห้องผู้บริหาร ห้องธุรการ ห้องศูนย์วิชาการ จัดสภาพภูมิทัศน์ของโรงเรียนให้สวยงาม ก่อสร้างอาคารหอประชุมชั้น โดยก่อสร้างตั้งแต่วันที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๒ เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็กขนาดกว้าง ๒๒ เมตร ยาว ๖๖ เมตร มีพื้นที่รวม ๑๔๕๒ ตารางเมตร

ปี พ.ศ.๒๕๔๒ ใช้อาคารเอนกประสงค์ สำหรับการประชุม /โรงอาหารและให้บริการแก่ชุมชนในการจัดงานมงคลต่างๆ ปี พ.ศ.๒๕๔๓ ได้งบประมาณก่อสร้างอาคารเรียนแบบพิเศษ จำนวน ๑๕ ห้องเรียน เงินงบประมาณ ๕,๑๗๙,๕๐๐ บาท ปี พ.ศ.๒๕๔๔ พระธรรมกิตติมนีสร้างอาคารเรียน แบบพิเศษ ๓ ชั้น ๑๕ ห้องเรียน สำหรับเป็นที่เรียนของนักเรียนอนุบาล

วิสัยทัศน์ คือ ภาควิชาการเป็นไทย ก้าวไกล ICT บนวิถีชุมชน สู่สากลด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ๑) น.ส.สมบัติ ต้นนิม ครูชำนาญการพิเศษ ๒) น.ส.ชวัลลักษณ์ สุคันธศิลป์ และ ๓) นางสุชาสินี มงคลวิวัฒน์

๘. โรงเรียนวัดสวนส้ม

๒ หมู่ ๘ ขอยวัดสวนส้ม ถนนปู่เจ้าสมิงพราย ตำบลสำโรงใต้ อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ ๑๐๑๓๐ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ นายวัช โพธิ์แก้ว

๔.๒.๒ การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี มีดังนี้

รูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ

ลักษณะจุดเน้น โรงเรียนวิถีพุทธเป็นสถานศึกษาในระบบปกติที่นำหลักพุทธธรรมหรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญคือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรของสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น คือการใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต^๑ และการจัดดำเนินการของสถานศึกษาจะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตร เอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วยวิถีวัฒนธรรมแสงปัญญา^๒ ทั้งนี้การพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขาที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรมทั้งศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยใน การดำเนินชีวิตที่ตั้งงามสำหรับตนและสังคม สมာธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพมีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบสุข และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้อง^๓ มีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่แยกกาย(โยนิโสมนสิการ)โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็น กัลยาณมิตรสำคัญ ที่รักและปรารถนาดี ที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุดด้วยความเพียรพยายามระบบพัฒนาผู้เรียนโดยไตรสิกขานี้

สภาพของสถานศึกษา

สถานศึกษาจัดในสภาพต่างๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการ และส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาชีวิตให้สามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น มีวัฒนธรรมแสงปัญญา^๔

๑. ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อม ห้องเรียนและแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริม การพัฒนาศีล สมาธิ และปัญญา^๕ เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะสมที่จะชวนให้ ระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ^๖ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิตเจริญภาวนาเหมาะสมหรือมากพอที่จะบริการผู้เรียน^๗ หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้มีใจสงบและส่งเสริมปัญญา เช่น รมรื่น มีป้ายเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียง ต่างๆ มิให้อีกทีถ้าเปิดเพลงกระจายเสียงก็พิถีพิถันเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น^๘

๑) ด้านป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ได้ดำเนินการให้มีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ได้จัดทำป้ายโรงเรียน

^๑ สัมภาษณ์ SCA๑, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๒ สัมภาษณ์ SCA๒, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๓ สัมภาษณ์ SCA๓, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^๔ สัมภาษณ์ SCB๑, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

^๕ สัมภาษณ์ SCB๒, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ SCC๑, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ SCC๒, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

^๘ สัมภาษณ์ SCC๓, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

วิถีพุทธขนาดใหญ่มีความมั่นคง ติดไว้ด้านข้างถนนสายหลักตรงที่มีทางแยกเข้าไปสู่โรงเรียน เพื่อให้ผู้สัญจรไปตามถนนสายหลักเส้นดังกล่าวมองเห็นได้อย่างชัดเจน^๙

๒) มีพระพุทธรูปบริเวณหน้าโรงเรียน พระพุทธรูปบริเวณสถานศึกษาแต่ประดิษฐานไว้ในบริเวณสถานที่แตกต่างกัน เช่น บางโรงเรียนประดิษฐานไว้บริเวณนอกกำแพงข้างประตูเข้าประดิษฐานไว้ใกล้กับเสาธงชาติ หรือไว้ในที่ต่าง ๆ ซึ่งสามารถมองเห็นได้อย่างชัดเจน^{๑๐}

๓) มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน หรือพระพุทธรูปแบบจัดพิมพ์เป็นภาพโปสเตอร์ นำมาประดิษฐานหรือตั้งไว้บนโต๊ะหมู่บูชาภายในห้องเรียนให้ครูและนักเรียนได้ทำความเคารพ กราบไหว้ เป็นต้น^{๑๑}

๔) มีพระพุทธรูปศาสนสุภาพิต วาฑะธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่าง ๆ เช่น ติดไว้ตามกำแพงรั้วรอบๆ โรงเรียน ทำเป็นป้ายนำมาติดตั้งไว้บริเวณริมถนนทางเดินภายในสถานศึกษา ติดตามต้นไม้ ติดตามอาคารเรียน และภายในห้องเรียนของโรงเรียน เป็นต้น^{๑๒}

๕) มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น บริเวณอาคารเรียน ห้องเรียน อาคารประกอบ ห้องประชุม ห้องส้วม และสถานที่ของโรงเรียนวิถีพุทธกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา มีความสะอาด หากเข้าไปในวันหยุดเรียนก็มีความสงบ มีศาลาสาระการเรียนรู้ ไว้ให้บริการสำหรับใช้ในการพักผ่อนอิริยาบถ หรือมาใช้เวลาวางในการอ่านหนังสือ ศึกษาหาความรู้ต่างๆ เป็นต้น^{๑๓}

๖) มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรม จัดทำขึ้นเพื่อนำมาใช้ในการประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น กิจกรรมการเรียนการสอน กิจกรรมวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา กิจกรรมสวดมนต์ในวันศุกร์ของทุก ๆ สัปดาห์ เป็นต้น^{๑๔}

๗) ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ๑๐๐% บริเวณอาคารสถานที่ของโรงเรียนวิถีไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ภายในสถานศึกษา เนื่องจาก นักเรียน ครู ผู้บริหาร ได้ช่วยกันกวดขัน เอาใจใส่ดูแล ไม่ให้นักเรียนและบุคคลใดๆ นำสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ เข้ามาภายในบริเวณสถานศึกษา^{๑๕}

๒. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิต ประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษา ที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้งศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการ มีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกน อยู่ ดู ฟัง ด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิต โดยมีกิจกรรมตัวอย่างดังนี้^{๑๖}

๒.๑ มีกิจกรรมสวดมนต์ไหว้พระก่อนเข้าเรียนและก่อนเลิกเรียนประจำวัน (เพื่อใกล้ชิดศาสนา)

^๙ สัมภาษณ์ SCA๑, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ SCC๑, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

^{๑๑} สัมภาษณ์ SCD๑, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๒} สัมภาษณ์ SCE๑, ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ SCG๑, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ SCH๑, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} สัมภาษณ์ SCD๒, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๖} สัมภาษณ์ SCD๑, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

๒.๒ มีกิจกรรมรับศีล หรือทบทวนศีลทุกวันอาจเป็นบทกลอนหรือเพลง เช่นเดียวกับกิจกรรมแม่เมตตา (เพื่อให้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข)

๒.๓ มีกิจกรรมทำสมาธิรูปแบบต่างๆ เช่น นั่งสมาธิ ท่องอาขยานเพื่อสมาธิสวดมนต์สร้างสมาธิหรือทำสมาธิเคลื่อนไหวเป็นประจำวันหรือก่อนเรียน (เพื่อพัฒนาสมาธิ)

๒.๔ มีกิจกรรมพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหารกลางวัน (เพื่อให้กินเป็น กินอย่างมีสติมีปัญญาเข้าใจ)

๒.๕ มีกิจกรรมอาสาทวีสถาปฏิบัติวินัยหรือศีล (เพื่อให้อยู่เป็น อยู่อย่างสงบสุข)

๒.๖ มีกิจกรรมประเมินผลการปฏิบัติกิจกรรม (ศีล สมาธิ ปัญญา) ประจำวัน (เพื่อให้อยู่เป็น)

๒.๗ มีการสวดมนต์ ฟังธรรมประจำสัปดาห์หรือในวันพระ (เพื่อพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา)

๒.๘ มีกิจกรรมบันทึกและยกย่องการปฏิบัติธรรม(เน้นย้ำและส่งเสริมการทำความคิด)

๒.๙ ทุกห้องเรียนมีการกำหนดข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันโดยเข้าใจเหตุผล และ ประโยชน์ที่มีต่อการอยู่ร่วมกัน (พัฒนาศีล วินัย ด้วยปัญญา)

นอกจากนี้ผู้บริหาร ครู นักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดียังมีพฤติกรรมดังนี้

๑) รักษาศีล ๕ โรงเรียนวิถีพุทธมีพฤติกรรม นักเรียน ครู ผู้บริหารด้วยการรักษาศีล ๕ นั้นนักเรียน ครู ผู้บริหาร ได้รักษาศีล ๕ ได้ครบทุกข้อ เพราะเป็นพฤติกรรมส่วนตัวของแต่ละบุคคล แต่เมื่อโดยมีนโยบายให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติในเรื่องนี้และมีโครงการและกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ นักเรียนและบุคลากรปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี^{๑๗}

๒) ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม โดยสถานศึกษาได้จัดให้มีโครงการและกิจกรรมที่ทำให้ นักเรียน ครู ผู้บริหาร เป็นผู้ที่มีพฤติกรรม ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงามอย่างเป็นระบบ^{๑๘}

๓) ก่อนรับประทานอาหารมีการพิจารณาอาหาร รับประทานอาหารไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือจาก

ข้อความนี้ก็มีความว่า “ขอขอบพระคุณชวาณาที่ปลุกข้าวให้เรารับประทาน และขอบพระคุณพ่อครัวแม่ครัวที่ทำอาหารให้เราได้รับประทานในมือนี้...สาธุ...” ข้อความพิจารณาอาหารดังกล่าวมีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นถึงคุณค่าในหลายมิติ เช่น การกินข้าวแต่ละคำให้เคี้ยวก่อน แสดงให้เห็นว่าการกินข้าวให้กินอย่างมีสติ กินเพื่อให้ร่างกายแข็งแรงจะได้เจริญเติบโตขึ้นเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพ ไม่ตกเป็นทาสของลัทธิบริโภคนิยม กินแต่พอดี เมื่อกินข้าวก็ให้ระลึกถึงบุญคุณของชวาณาผู้ที่ปลุกข้าวให้เรากินด้วยความยากลำบากด้วย ดังนั้นจึงควรกินอย่างรู้คุณค่า เพื่อจะได้สร้างสรรค์คุณงามความดีให้เกิดกับเพื่อนร่วมโลกต่อไป เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ได้พบเห็นอยู่ในสถานศึกษา เช่น โรงเรียนบ้านหนองหญ้าปล้อง ก็มีกล่าวคำพิจารณาขอบคุณข้าวก่อนและหลังรับประทานอาหารเป็นคำคล้องจองเช่นเดียวกันดังนี้

“ข้าวทุกจาน อาหารทุกอย่าง อย่ากินทิ้งขว้าง เป็นของมีค่า

ทุกคนเหนื่อยยาก ลำบากหนักหนา สงสารบรรดา เด็กตาตา ๆ

^{๑๗} สัมภาษณ์ SCH๑, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ SCA๒, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

ข้าวเอ๋ย ข้าวสุก ของกิน ทุกบ้าน ทุกฐานถิ่น
 กว่าจะมา เป็นข้าว ให้เรากิน ขาวนาสิน กำลัง เกือบทั้งปี
 ต้องทนแดด ทนฝน ทนลมหนาว กว่าจะได้ข้าวจากนา มาถึงที่
 คนกินข้าว นึกไว้ ให้จงดดี ขาวนา มีคุณต่อเราไม่เบาเลย
 ขอบคุณ ขอบคุณ ขอบคุณ ขอบคุณที่กรุณา เมตตาทำ นำอาหารมาให้
 หนูหนู ซาบซึ้งน้ำใจ ตั้งแต่นี้ต่อไป ตั้งใจ ทำหน้าที่ ให้ดี เป็นการตอบแทน”^{๑๙}

๔) ประหยัด ออม ถนอมใช้ เงิน และสิ่งของโดยจัดกิจกรรมโครงการสหกรณ์โรงเรียน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนเกิดทักษะด้านการลงทุน การทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม เพื่อให้นักเรียนมีคุณธรรมด้านการประหยัดอดออม เพื่อให้นักเรียนมีรายได้ระหว่างเรียนและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน โครงการกิจกรรมน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การเรียนรู้ และ มีเป้าหมายให้นักเรียนทุกชั้น ครูทุกคนได้ร่วมกันเข้าเป็นสมาชิกของสหกรณ์โรงเรียน นักเรียนและคณะครูทุกคนได้ออมเงินอย่างน้อยวันละ ๑ บาท นักเรียนมีความรู้ความสามารถและมีทักษะเกี่ยวกับกิจกรรมสหกรณ์ร้อยละ ๙๐ นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมและเรียนรู้ได้อย่างมีความสุข ผลสำเร็จของโครงการนี้ คือ นักเรียน ครู ทุกคนเป็นสมาชิกสหกรณ์ของโรงเรียน นักเรียน ครู ทุกคนได้ออมเงินทุกวัน นักเรียนร้อยละ ๙๕ มีความสามารถและทักษะเกี่ยวกับกิจกรรมสหกรณ์ นักเรียนได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างมีความสุข^{๒๐}

๕) มีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียนใฝ่รู้สิ่งยากผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน เอาใจใส่ในการปฏิบัติหน้าที่เป็นอย่างดี ภายในสถานศึกษามีความสะอาด ครูตั้งใจสอน นักเรียนตั้งใจเรียนและเข้าร่วมกิจกรรมของโรงเรียนอย่างสม่ำเสมอ^{๒๑}

ในส่วนกิจกรรมวันพระโรงเรียนวิถิพุทธที่มีแนวปฏิบัติที่ดีได้ดำเนินการดังนี้

๑) ใส่เสื้อสีขาวทุกคน ปัจจุบันบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธได้ใส่เสื้อสีขาวในวันพระหรือใส่เสื้อสีขาวสัปดาห์ละหนึ่งวัน เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่ชาวพุทธควรร่วมกันเว้นจากความชั่วทำความดี ทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ สีขาวจึงเป็นสัญลักษณ์ที่นิยมนำมาใช้แทนความบริสุทธิ์^{๒๒}

๒) ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ โดยผู้บริหาร ครู และนักเรียนได้ร่วมกันทำบุญตักบาตรในวันพระโดยได้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดที่อยู่ในชุมชนมารับบิณฑบาตภายในโรงเรียน ซึ่งจัดให้มีโครงการตักบาตรทุกวันพระ โดยให้นักเรียนเตรียมสิ่งของที่เจ้านำมาใส่บาตรมาจากบ้าน เมื่อมาถึงโรงเรียนก็มีการไหว้พระรับศีล ถวายทานโดยนักเรียนเป็นผู้ปฏิบัติกิจกรรมดังกล่าวทั้งหมด ครูเป็นผู้เข้าร่วมกิจกรรมและคอยอำนวยความสะดวกให้นักเรียนโครงการดังกล่าวได้ทำติดต่อกันมาหลายปีแล้วโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังคุณลักษณะของผู้เรียนให้เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์หรือได้นำนักเรียนเข้าไปทำบุญ ฟังพระเทศน์ที่วัดในชุมชนด้วย เป็นต้น^{๒๓}

๓) กิจกรรมสวดมนต์จัดให้มีกิจกรรมสวดมนต์ประจำสัปดาห์ส่วนใหญ่จัดขึ้นในวันศุกร์สุดท้ายของทุก ๆ สัปดาห์ สถานศึกษาได้นิมนต์พระสงฆ์จากวัดในชุมชนหรือพระสงฆ์มาจากโครงการ

^{๑๙} สัมภาษณ์ SCC๓, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ SCE๑, ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ SCC๓, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๒} สัมภาษณ์ SCD๑, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} สัมภาษณ์ SCD๓, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

พระสอนศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ให้เป็นผู้นำนักเรียนในการประกอบพิธีไหว้พระสวดมนต์^{๒๔}

๓. ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษาหรือการจัดการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่นหลักสูตรสถานศึกษามีการกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ที่สะท้อนการ พัฒนาไตรสิกขาไปพร้อม ๆ กัน หรือ การจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกชั้น^{๒๕} ใหม่การบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติหรือการจัดการเรียนรู้แต่ละครั้งนำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเป็นเกณฑ์การตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ หรือเชื่อมโยงการเรียนรู้หลักธรรมในการพัฒนาตนเองหรือผู้อื่น ประสานร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์ในการจัดการเรียนรู้ ทั้งสาระพระพุทธศาสนา และกลุ่มสาระหรือกิจกรรมอื่นๆ เพื่อส่งเสริมให้ผู้เรียนใกล้ชิดกับพระพุทธศาสนาในบริบทต่างๆ ทั้งนี้กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น”^{๒๖} โดยนักเรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งด้านกาย (กายภาวนา) ด้านจิตใจ (จิตตภาวนา)และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้นักเรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาตนและสังคมโดยไม่เบียดเบียนผู้ใด และเกื้อกูลในการพัฒนาวัฒนธรรมแสงปัญญาและวัฒนธรรมเมตตา เช่น “การกิน อยู่เป็น” เพื่อยังประโยชน์ในการดำรงชีวิตที่อยู่ได้เหมาะสม เป็นไปตามคุณค่าแท้ หรือ “การดู ฟัง เป็น” เพื่อเน้นประโยชน์ในการเรียนรู้เพิ่มพูนปัญญา^{๒๗}

นอกจากนี้ด้านการเรียนการสอนนั้นโรงเรียนวิถิพุทธที่มีแนวปฏิบัติที่ดีได้ดำเนินการดังนี้

๑) บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้าและบ้าย ทั้งครู และนักเรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้สำรวจตนเองทำให้ผู้เรียนได้รู้ถึงคุณค่าของตนเอง ต่อจากนั้นครูจึงทำการเรียนการสอนรายวิชาต่างๆ ตามตารางสอนต่อไป^{๒๘}

๒) บูรณาการวิถิพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพุทธศาสนา กิจกรรมการเรียนการสอนในกลุ่มสาระต่างๆ ได้มีการบูรณาการวิถิพุทธเข้าไว้ด้วย โดยสถานศึกษามีนโยบายให้ครูบูรณาการวิถิพุทธเข้ากับการเรียนการสอนทุกกลุ่มสาระ มีการแบ่งกลุ่มให้นักเรียนสวดมนต์ นั่งสมาธิ ตามช่วงชั้น ก่อนที่จะมีการเรียนการสอนในภาคบ่ายนอกจากนี้ยังสอดแทรกวิถิพุทธไว้ทุกรายวิชาให้กับนักเรียนทุกชั้น มีการจัดกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนทุกด้านอย่างต่อเนื่องทุกสัปดาห์ เช่น โครงการโรงเรียนคุณธรรมชั้นนำ โรงเรียนวิถิพุทธ โครงการธนาคารความดี โครงการสหกรณ์ออมทรัพย์ในโรงเรียน โครงการประชาธิปไตยและคุณธรรมจริยธรรมในโรงเรียน โครงการกิจกรรมน้อมนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่การเรียนรู้ เป็นต้น สำหรับในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา สถานศึกษาได้จัดกิจกรรมวิถิพุทธ เช่น กิจกรรมทำบุญตักบาตร กิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยจัดตามป้ายนิเทศทั้งที่ปรากฏอยู่ในห้องเรียนหรือนอกห้องเรียน กิจกรรมนำนักเรียนเข้าไปเวียนเทียนที่

^{๒๔} สัมภาษณ์ SCB๑, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

^{๒๕} สัมภาษณ์ SCD๒, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ SCD๓, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๗} สัมภาษณ์ SCE๑, ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๒๘} สัมภาษณ์ SCC๒, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

วัดและกิจกรรมทำความสะอาดศาสนสถาน เป็นต้น เหล่านี้ถือว่าสถานศึกษาได้บูรณาการวิถีพุทธในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา^{๒๙}

๓) ครูพานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง โดยมีโครงการโรงเรียนวิถีพุทธเน้นจิตอาสา มีวัตถุประสงค์ เพื่อปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมที่เหมาะสมในการดำเนินชีวิตเพื่อให้นักเรียนตระหนักในคุณธรรม จริยธรรมมีความซื่อสัตย์สุจริตมีความอดทน เพื่อเป็นการนำเอาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารและพัฒนาผู้เรียนโดยเน้นการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ที่คงทนถาวรจากการฝึกปฏิบัติจริง และเพื่อให้นักเรียนสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยครูและนักเรียนมีกิจกรรมทำความสะอาดภายในอาคารสถานที่ของสถานศึกษาอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง^{๓๐}

๔) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง โดยวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชน^{๓๑}

๔. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขาหรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตากรุณาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียนนักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียนและครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น^{๓๒}

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่เรียนรู้ และพัฒนาไตรสิกขาหรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน มีบรรยากาศของการเคารพอ่อนน้อม ยิ้มแย้มแจ่มใส การมีความเมตตากรุณาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียนนักเรียนต่อครู นักเรียนต่อนักเรียนและครูต่อครูด้วยกัน และสถานศึกษาส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข การเสียสละ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีกิจกรรมส่งเสริมวิถีพุทธคือ

๑) ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน

๒) ไม่ดูด่านักเรียน กิจกรรมการทำความสะอาดอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อม เมื่อนักเรียนมาถึงโรงเรียนในช่วงเช้าก่อนมีกิจกรรมหน้าเสาธงชาติก็ช่วยกันเก็บขยะ ปิดกวาด เพื่อให้บริการอาคารสถานที่และสภาพแวดล้อมสะอาด น่าอยู่ เมื่อถึงเวลากิจกรรมหน้าเสาธงชาติในช่วงเช้า นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมและฟังโอวาทจากครู เมื่อเสร็จสิ้นจากกิจกรรมหน้าเสาธงชาตินักเรียนเดินแถวเข้าห้องเรียน กิจกรรมโฮมรูม กิจกรรมทำสมาธิก่อนเรียน ในวันศุกร์ของทุกสัปดาห์โรงเรียนได้จัดให้มีกิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ประจำสัปดาห์ เป็นต้น กิจกรรมเหล่านี้ครูเป็นผู้มีส่วนร่วมในการ

^{๒๙} สัมภาษณ์ SCG๑, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ SCE๑, ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๑} สัมภาษณ์ SCG๑, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ SCG๒, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

ดำเนินกิจกรรมกับนักเรียน เป็นผู้ให้อิโรวาท ให้การอบรมสั่งสอนอย่างเป็นกัลยาณมิตร ไม่ดูด่านักเรียน^{๓๓}

๓) ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน โดยจัดให้มีกิจกรรมหน้าเสาธงเพื่อชื่นชมคุณงามความดีของนักเรียน กิจกรรมบันทึกความดี มีกิจกรรมหลัก คือ การร้องเพลงชาติเพื่อนำธงชัยยอดเสาท่อจากนั้นก็มีการไหว้พระสวดมนต์ และมีครูเวรเป็นผู้มาให้คำแนะนำ ให้การอบรม ให้อิโรวาท ให้ข้อมูลเกี่ยวกับกิจกรรม ข่าวสารน่ารู้ต่างๆ หรือกล่าวชื่นชมคุณความดีของนักเรียน เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมดังกล่าวโรงเรียนได้ถือปฏิบัติติดต่อกันเป็นประจำทุกวัน^{๓๔}

๔) โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึก เช่น ความรู้สึกที่ได้ทำความดี โดยจัดกิจกรรมตามตารางกิจกรรมและนำรายละเอียดของการประเมินของตัวบ่งชี้บางรายการไปบูรณาการสอนตามหน่วยสาระการเรียนรู้ ได้แก่ การจัดทำบันทึกการทำความดี การปฏิบัติตามข้อตกลงของชั้นเรียน เข้าร่วมกิจกรรมพิธีไหว้ครู กิจกรรมวันแม่ กิจกรรมการออมวันละบาท กิจกรรมจิตอาสา และกิจกรรมโฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึกให้คำปรึกษา และแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้เรียนด้วย^{๓๕}

๕) ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี โดย มีกิจกรรมโรงเรียนวิถีพุทธ กิจกรรมนี้เป็นช่องทางให้นักเรียนที่เก็บเงินหรือสิ่งของต่างๆ ได้นำมาแจ้งครู เพื่อประกาศหาเจ้าของกิจกรรมธนาคารความดี และมีกิจกรรมบันทึกการทำความดี^{๓๖}

๖) ครู ผู้บริหาร และนักเรียนสอบได้ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อยโดยผู้อำนวยการของโรงเรียนได้มีนโยบายสนับสนุนส่งเสริมให้ครู และนักเรียนเข้าสอบธรรมศึกษาทุกปี ตั้งนั้นปัจจุบันครูในโรงเรียนแห่งนี้ทุกคนได้มีวุฒิการศึกษาทางธรรมอย่างน้อยนักธรรมตรีขึ้นไป^{๓๗}

๗) บริหารจิต เจริญปัญญาก่อนการประชุมทุกครั้ง โดยในห้องประชุมมีโต๊ะหมู่บูชาพร้อมกับพระพุทธรูปตั้งอยู่บนโต๊ะหมู่บูชาที่ทางโรงเรียนได้จัดตั้งไว้เมื่อมีกิจกรรมการประชุมก็จะทำการไหว้พระสวดมนต์เป็นการบริหารจิต เจริญปัญญาก่อนการประชุมทุกครั้ง เหล่านี้เป็นกิจกรรมที่สถานศึกษาต่าง ๆ ได้ถือปฏิบัติกันมาเป็นประจำอยู่แล้ว นอกจากนี้บางโรงเรียนยังมีโครงการบริหารจิต เจริญปัญญาอย่างอื่นอีก เช่น มีกิจกรรมสวดมนต์ กิจกรรมปฏิบัติธรรม กิจกรรมอบรมคุณธรรมจริยธรรมและจรรยาบรรณครู เป็นต้น^{๓๘}

๘) มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ โดยพระสงฆ์ที่เข้ามาสอนในโรงเรียนมาจากวัดในชุมชนที่สถานศึกษาตั้งอยู่ หรือมาจากโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มาเป็นผู้สอน นำคณะครูและนักเรียนเข้าร่วมสวดมนต์ที่อาคารห้องประชุมของโรงเรียนในช่วงโมงสุดท้ายของการเรียนการสอนวันศุกร์ของทุก ๆ สัปดาห์ ตลอดปีการศึกษา เป็นต้น^{๓๙}

^{๓๓} สัมภาษณ์ SCA๒, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ SCD๓, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๕} สัมภาษณ์ SCD๑, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ SCD๒, ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๗} สัมภาษณ์ SCG๒, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๘} สัมภาษณ์ SCG๒, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๓๙} สัมภาษณ์ SCB๑, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑

๕. ด้านการบริหารจัดการ

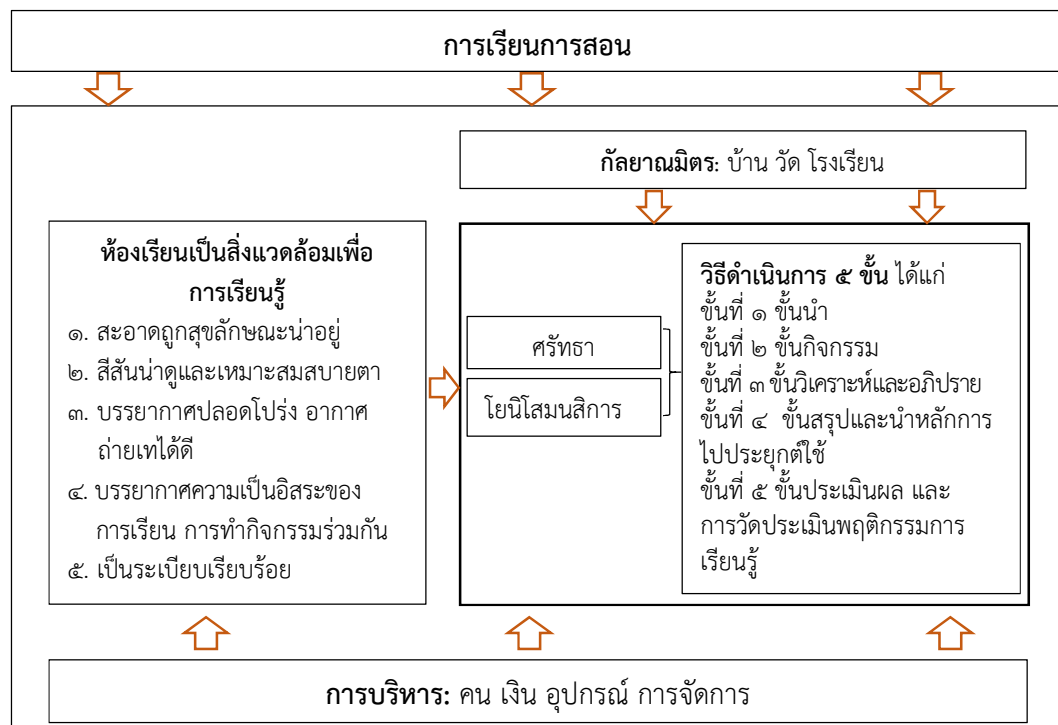
สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษาร่วมกับผู้ปกครองและชุมชนสร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครู และผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ^{๔๐} และการปฏิบัติตนเองที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนา ผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้นประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการ เรียนรู้) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษาก็เป็นไปได้^{๔๑}

สถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษาร่วมกับผู้ปกครองและชุมชนสร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครู และผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเองที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนา ผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้นประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการ เรียนรู้) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษาก็เป็นไปได้

^{๔๐} สัมภาษณ์ SCG๒, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

^{๔๑} สัมภาษณ์ SCH๑, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

จากการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี สามารถสรุปเป็นภาพได้ ดังนี้

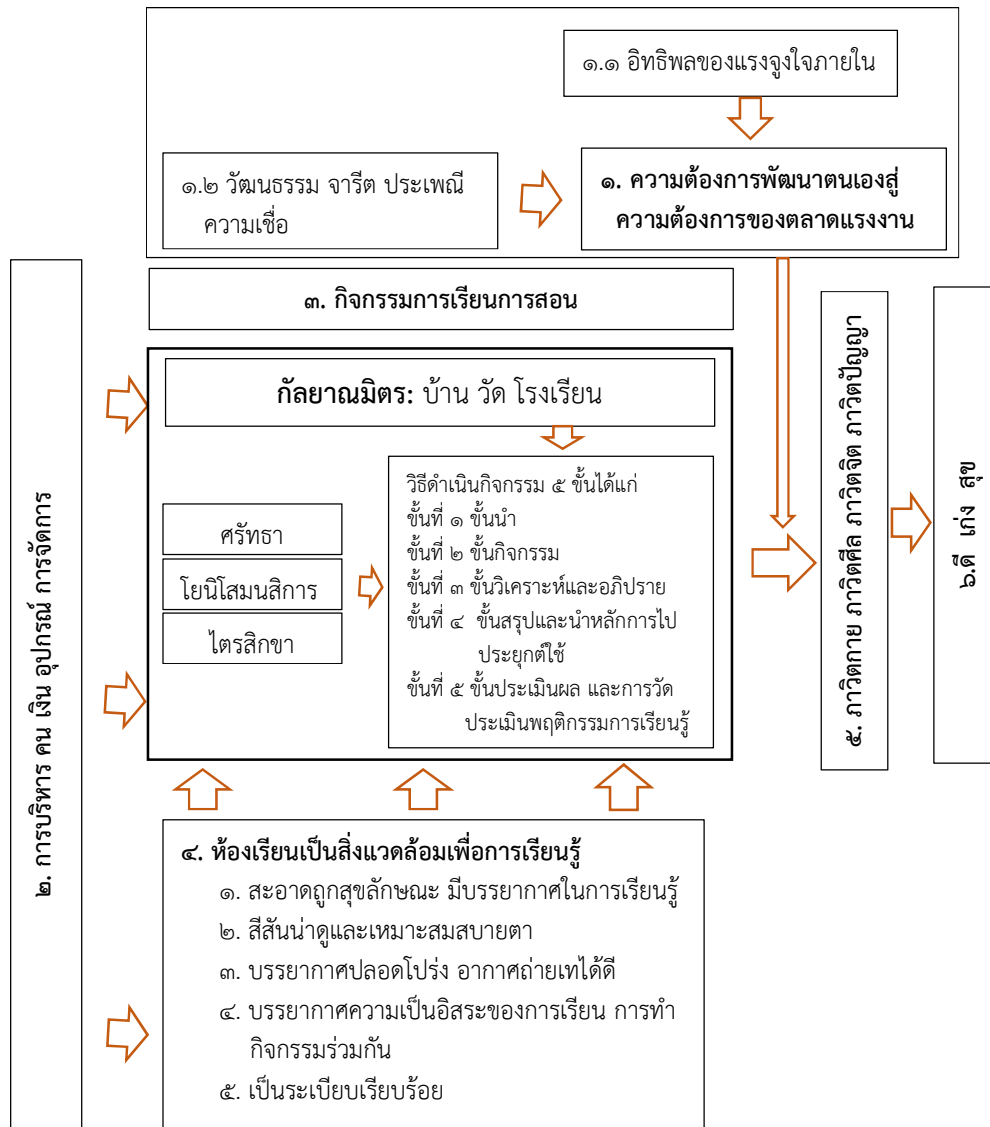
ภาพที่ ๔.๒ สรุปการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

๔.๓ ผลการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธเกิดจากการสังเคราะห์จากวัตถุประสงค์ที่ ๑ วัตถุประสงค์ที่ ๒ เป็นรูปแบบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธจากนั้นนำรูปแบบที่ได้ไปให้ผู้เชี่ยวชาญทั้ง ๗ คนตรวจสอบซึ่งผู้เชี่ยวชาญทุกท่านมีความคิดเห็นมีความเหมาะสม คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ซึ่งรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธการจัดการเรียนการสอนนั้นต้องเป็นกัลยาณมิตรระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ผ่านการบริหารคนเงิน อุปกรณ์ การจัดการอย่างเป็นกัลยาณมิตร โดยมีวิธีการสอน ๕ ชั้นคือ ขั้นนำ ขั้นกิจกรรม ขั้นวิเคราะห์และอภิปราย ขั้นสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ และขั้นประเมินผล และวัดประเมินพฤติกรรม การเรียนรู้โดยมีห้องเรียนที่มีสิ่งแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้คือสะอาดถูกสุขลักษณะน่าอยู่ สีสันน่าดูและเหมาะสมสบายตา บรรยากาศปลอดโปร่ง อากาศถ่ายเทได้ดี บรรยากาศความเป็นอิสระของการเรียน การทำกิจกรรมร่วมกันเป็นระเบียบเรียบร้อย

รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธสรุปเป็นภาพได้ดังนี้

ภาพที่ ๔.๓ รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธฉบับสมบูรณ์

๔.๔ องค์ความรู้จากการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ได้ศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยา เพื่อนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการบริหารการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาผู้เรียน ให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ ประกอบด้วย

๑. ความต้องการพัฒนาตนเองสู่ความต้องการของตลาดแรงงาน หมายถึง การพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ ความชำนาญทางอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน มีอิทธิพลมาจากองค์ประกอบดังนี้

๑.๑ อิทธิพลของแรงจูงใจภายใน ความต้องการของบุคคลในการที่จะพัฒนาความรู้ความสามารถ ศักยภาพของตนด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และสติปัญญา ให้ดีขึ้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น

๑.๒ วัฒนธรรมอันเป็นองค์ประกอบของชีวิตซึ่งมนุษย์สร้างขึ้นได้แก่ จารีต ประเพณี ความเชื่อ นิสัย จรรยาบรรณ ศีลธรรม และกฎหมาย

๒. การบริหาร ประกอบด้วย การบริหารทรัพยากร ๔ ด้าน เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ ประกอบด้วย (๑) คน หมายถึง บุคลากรทางการศึกษา ที่มีส่วนร่วมในการบริหาร และการจัดการเรียนการสอน (๒) เงิน เป็นงบประมาณในการบริหารงานด้านการจัดการเรียนการสอนต่างๆ (๓) วัสดุอุปกรณ์ที่จะต้องจัดหาให้กับนักเรียนและคณะครู เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน (๔) การจัดการ เป็นปัจจัยที่สนับสนุนต่อการจัดการเรียนการสอนโดยต้องรู้จักเลือกใช้วิธีการที่ดีเหมาะสม เกิดประโยชน์มากที่สุด และประหยัดที่สุด

๓. กิจกรรมการเรียนการสอน หมายถึง การที่กัลยาณมิตร ประกอบด้วย ครูในโรงเรียน ผู้ปกครองของนักเรียนและบุคลากรจากวัด ร่วมมือกัน พัฒนานักเรียนให้เกิดการเรียนรู้ด้วยการบูรณาการหลักธรรม ประกอบด้วย การสร้างศรัทธาให้เกิดการเรียนรู้ โยนิโสมนสิการ และหลักไตรสิกขา เข้าสู่ขั้นตอนของกิจกรรมการสอน

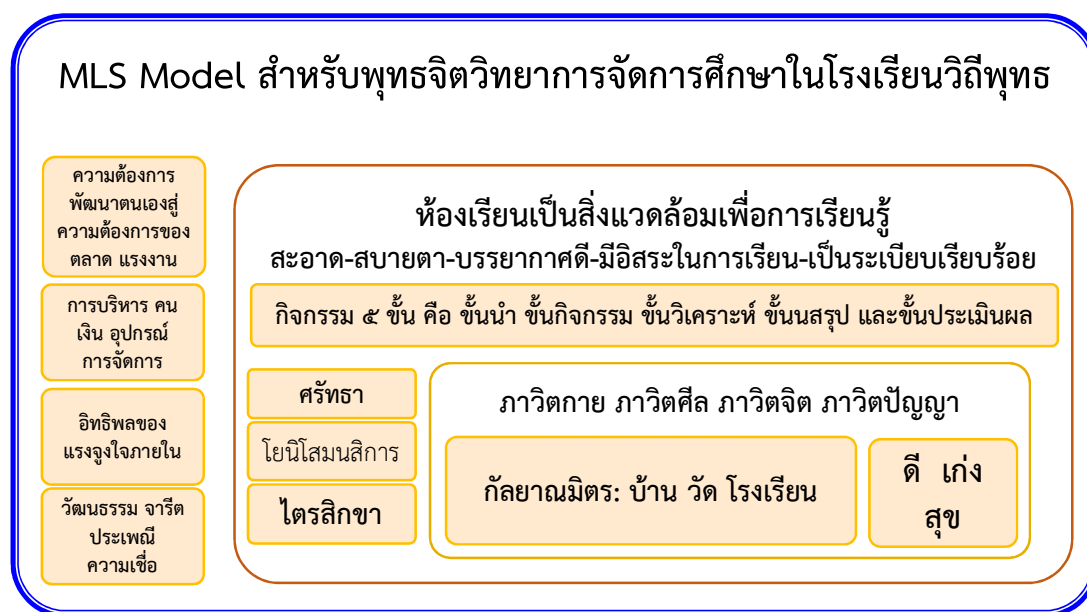
๔. จัดห้องเรียนให้เป็นสิ่งแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้ โดยมีลักษณะ ดังต่อไปนี้ (๑) สะอาดถูกสุขลักษณะน่าอยู่ มีบรรยากาศในการเรียนรู้ (๒) สีสน่าน่าดูและเหมาะสมสบายตา (๓) บรรยากาศปลอดภัย อากาศถ่ายเทได้ดี (๔) บรรยากาศความเป็นอิสระของการเรียน การทำกิจกรรมร่วมกัน และ (๕) เป็นระเบียบเรียบร้อย

๕. ภาวิต หมายถึง การประพฤติตนดีแล้ว ประกอบด้วย (๑) ภาวิตกายคือ กริยาท่าทางการแสดงออก น้ำเสียงวาจา การสื่อความหมายรวมถึงสุขภาพอนามัย และการแต่งกายเหมาะสมกับกาลเทศะ (๒) ภาวิตศีล การปฏิบัติตน ทำที่ต่อสิ่งแวดล้อม ประพฤติตนตามปทัฏฐานทางสังคม (๓) ภาวิตจิต สภาพของจิตที่มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม มองโลกในแง่ดี เชิงสร้างสรรค์ และ (๔) ภาวิตปัญญา หมายถึง ความสามารถในการควบคุมความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออก การมีความรอบรู้ ความฉลาด ไหวพริบ ปฏิภาณ การวิเคราะห์ ตัดสินใจ สามารถในการแสวงหาความรู้ ฝึกทักษะใหม่ๆ และเรียนรู้วิถีทางการดำเนินชีวิตที่ดี

๖. ดี เก่ง สุข หมายถึง ความสามารถในการดำเนินชีวิต ในแต่ละด้าน ดังนี้ ด้านดี คือ ความสามารถในการควบคุมอารมณ์และความต้องการของตนเอง รู้จัก เห็นใจผู้อื่นและมีความ

รับผิดชอบต่อส่วนรวม ด้านเก่ง คือ ความสามารถในการรู้จักตัวเอง มีแรงจูงใจ สามารถตัดสินใจ แก้ปัญหาและแสดงออกได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งมีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้อื่น ด้านสุข คือ ความสามารถในการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุข

โดยสรุป รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธคือการจัดการเรียนการสอนโดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชนอย่างเป็นกัลยาณมิตรโดยมีไตรสิกขาเป็นกระบวนการผ่านบ้าน วัด โรงเรียน และนำมาบูรณาการเพื่อนำไปสู่การที่เด็กเป็นคนดี เป็นคนเก่งและมีความสุข โดยที่การจัดการเรียนการสอนนั้นต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ด้วยการผ่านการบริหารคน เงิน อุปกรณ์ การจัดการอย่างเป็นระบบ (M: Management) รวมทั้งมีการจัดการเรียนรู้ (L: Learning) วิธีการสอน ๕ ชั้นคือ ชั้นนำ ชั้นกิจกรรม ชั้นวิเคราะห์และอภิปราย ชั้นสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ และชั้นประเมินผล และวัดประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้โดยมีปัจจัยสนับสนุน (S: Supporting) ได้แก่ ห้องเรียนที่มีสิ่งแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้คือสะอาดถูกสุขลักษณะน่าอยู่ สีสน่าน่าดูและเหมาะสมสบายตา บรรยากาศปลอดโปร่ง อากาศถ่ายเทได้ดี บรรยากาศความเป็นอิสระของการเรียน การทำกิจกรรมร่วมกันเป็นระเบียบเรียบร้อย ดังนั้น ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจึงได้สรุปเป็นแผนภาพแสดงองค์ความรู้จากการวิจัยได้เป็น “MLS Model สำหรับพุทธจิตวิทยาการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ” ปรากฏดังภาพต่อไปนี้

ภาพที่ ๔.๔ MLS Model สำหรับพุทธจิตวิทยาการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธ

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ มีจุดประสงค์คือ ๑) เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิปุทธ ๒) เพื่อวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี และ ๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพด้วยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญคือครูและผู้บริหารโรงเรียนวิถิปุทธ จำนวน ๑๓ คน จาก ๘ โรงเรียน ได้จากการเลือกแบบเจาะจง และตรวจสอบรูปแบบที่พัฒนาขึ้นโดยผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่าน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแนวคำถามในการสัมภาษณ์ และแบบตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย สรุปผลการวิจัยได้ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิปุทธ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

๑. สังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิปุทธ

สังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนวิถิปุทธ คือ ด้านปัจจัยจูงใจประกอบด้วยความต้องการพัฒนาตนเองคือ ๑) การพัฒนาด้านจิตใจ หมายถึง การพัฒนาสภาพของจิตที่มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม มองโลกในแง่ดี เชิงสร้างสรรค์ ๒) การพัฒนาด้านร่างกาย หมายถึง การพัฒนารูปร่างหน้าตา กริยาท่าทาง การแสดงออก น้ำเสียง วาจา การสื่อความหมายรวมถึงสุขภาพอนามัย และการแต่งกายเหมาะสมกับกาลเทศะ รูปร่างและผิวพรรณ ๓) การพัฒนาด้านอารมณ์ หมายถึง การพัฒนาความสามารถในการควบคุมความรู้สึกนึกคิด และการแสดงออก ควบคุมอารมณ์ที่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น ๔) การพัฒนาด้านสติปัญญา และความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง การพัฒนาความรู้ ความฉลาด ไหวพริบ ปฏิภาณ การวิเคราะห์ การตัดสินใจ ความสามารถในการแสวงหาความรู้ และฝึกทักษะใหม่ๆ เรียนรู้วิถีทางการดำเนินชีวิตที่ดี ๕) การพัฒนาด้านสังคม หมายถึง การพัฒนาปฏิบัติตน ท่าทีต่อสิ่งแวดล้อม ประพฤติตนตามปทัฏฐานทางสังคม ๖) การพัฒนาด้านความรู้ ความสามารถ หมายถึง การพัฒนาความรู้ ความสามารถที่มีอยู่ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ๗) การพัฒนาตนเองสู่ความต้องการของตลาดแรงงาน หมายถึง การพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ ความชำนาญทางอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน การยอมรับนับถือคือการยอมรับนับถือยกย่องให้เกียรติเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียน เพราะการยอมรับนับถือยกย่องให้เกียรติด้วยความสามารถ มีความสุขบนความสำเร็จของตนเองมีความภาคภูมิใจ มีความกล้ากล้าในการใช้ความรู้เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อพระพุทธศาสนา ความก้าวหน้ามั่นคงคือปัจจัยที่ทำให้คนเกิดความพึงพอใจในการเรียน

หรือการทำงานคือมีความมั่นคง และความก้าวหน้าในการเรียนและการทำงาน คนจะแน่ใจได้ว่าสามารถก้าวหน้าและบรรลุจุดมุ่งหมายในชีวิตได้สำเร็จ ก็จะเกิดความสุข ความพึงพอใจในการทำงาน และการดำเนินชีวิตไม่ต้องวิตกกังวลว่าอนาคตจะเป็นเช่นไร ความมั่นคงและความก้าวหน้าในการทำงานนี้ เป็นการพิจารณาในเรื่องความมากน้อยของความคาดหวังของคน ด้านปัจจัยค้ำจุนคือนโยบายและการบริหารจัดการศึกษา ความสัมพันธ์กับชุมชน ด้านสวัสดิการการส่งเสริมการศึกษา การจัดสรรงบประมาณในการจัดการศึกษา สื่อวัสดุ-อุปกรณ์ การเรียนการสอน ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน หลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล

๒. วิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

ด้านกายภาพประกอบด้วยป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ มีพระพุทธรูปบริเวณโรงเรียน มีพระพุทธรูปประจำห้องเรียน มีพระพุทธรูปศาสนสุภาสิต วาฑะธรรม พระราชดำรัส ติดตามที่ต่างๆ มีความสะอาด สงบ ร่มรื่น มีห้องพระพุทธรูปศาสนา หรือลานธรรม จัดทำขึ้นเพื่อนำมาใช้ในการประกอบกิจกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ไม่มีสิ่งเสพติด เหล้า บุหรี่ ร้อยละ ๑๐๐

ด้านกิจกรรมพื้นฐานของวิถีชีวิต คือรักษาศีล ๕ ยิ้มง่าย ไหว้สวย กราบงาม ก่อนรับประทานอาหารมีการพิจารณาอาหาร ประหยัด ออม ถนอมใช้เงิน และสิ่งของ มีนิสัยใฝ่รู้ใฝ่เรียน ใฝ่ใสร้อยละ ๑๐๐ ปัจจุบันบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธได้ใสร้อยละ ๑๐๐ ในวันพระหรือใสร้อยละ ๑๐๐ สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง เป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ที่ชาวพุทธควรร่วมกันเว้นจากความชั่ว ทำความดี ทำจิตให้สะอาดบริสุทธิ์ ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ กิจกรรมสวดมนต์จัดให้มีกิจกรรมสวดมนต์ประจำสัปดาห์

ด้านการเรียนการสอนคือบริหารจัดการ เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้าและบ้าย บูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ครูพานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง

ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์คือไม่มีอาหารขยะภายในโรงเรียน ไม่ดูดำนักเรียนให้การอบรมสั่งสอนอย่างเป็นกัลยาณมิตร ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน โสมรุมเพื่อสะท้อนความรู้สึก ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี ครู ผู้บริหาร และนักเรียนสอได้ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย บริหารจิต เจริญปัญญาก่อนการประชุมทุกครั้ง มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ

ด้านการบริหารจัดการคือสถานศึกษาโดยบุคลากรในสถานศึกษาร่วมกับผู้ปกครองและชุมชนสร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการ โรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครู และผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเองที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนา ผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาจะมีจุดเน้นและรายละเอียดรูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้นประยุกต์ไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน (การจัดกระบวนการ เรียนรู้) บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวันภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษาก็เป็นไปได้

๓. รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ

รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธคือการจัดการเรียนการสอนโดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาภายใต้การมีส่วนร่วมของผู้ปกครอง ชุมชนอย่างเป็นกัลยาณมิตรโดยมีไตรสิกขาเป็นกระบวนการผ่านบ้าน วัด โรงเรียน และนำมาบูรณาการเพื่อนำไปสู่การที่เด็กเป็นคนดี เป็นคนเก่งและมีความสุข โดยที่การจัดการเรียนการสอนนั้นต้องมีความเป็นกัลยาณมิตรกันระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ด้วยการผ่านการบริหารคน เงิน อุปกรณ์ การจัดการอย่างเป็นระบบ (M: Management) รวมทั้งมีการจัดการเรียนรู้ (L: Learning) วิธีการสอน ๕ ชั้นคือ ชั้นนำ ชั้นกิจกรรม ชั้นวิเคราะห์และอภิปราย ชั้นสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ และชั้นประเมินผล และวัดประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้โดยมีปัจจัยสนับสนุน (S: Supporting) ได้แก่ ห้องเรียนที่มีสิ่งแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้คือสะอาดถูกสุขลักษณะน่าอยู่ สีสน่าน่าดูและเหมาะสมสบายตา บรรยากาศปลอดโปร่ง อากาศถ่ายเทได้ดี บรรยากาศความเป็นอิสระของการเรียน การทำกิจกรรมร่วมกันเป็นระเบียบเรียบร้อย และสามารถสรุปได้เป็น “MLS Model สำหรับพุทธจิตวิทยาการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ”

๕.๒ อภิปรายผล

สังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถิพุทธ คือ ด้านปัจจัยจูงใจประกอบด้วยความต้องการพัฒนาตนเองคือ ๑) การพัฒนาด้านจิตใจ หมายถึง การพัฒนาสภาพของจิตที่มีความรู้สึกที่ดีต่อตนเองและสิ่งแวดล้อม มองโลกในแง่ดี เชิงสร้างสรรค์ ๒) การพัฒนาด้านร่างกาย หมายถึง การพัฒนารูปร่างหน้าตา กริยาท่าทาง การแสดงออก น้ำเสียงวาจา การสื่อความหมายรวมถึงสุขภาพอนามัย และการแต่งกายเหมาะสมกับกาลเทศะ รูปร่างและผิวพรรณ ๓) การพัฒนาด้านอารมณ์ หมายถึง การพัฒนาความสามารถในการควบคุมความรู้สึกนึกคิดและการแสดงออก ควบคุมอารมณ์ที่เป็นโทษต่อตนเองและผู้อื่น ๔) การพัฒนาด้านสติปัญญา และความเฉลียวฉลาดทางอารมณ์ หมายถึง การพัฒนาความรู้ ความฉลาด ไหวพริบ ปฏิภาณ การวิเคราะห์ การตัดสินใจ ความสามารถในการแสวงหาความรู้ และฝึกทักษะใหม่ๆ เรียนรู้วิถีทางการดำเนินชีวิตที่ดี ๕) การพัฒนาด้านสังคม หมายถึง การพัฒนาปฏิบัติตน ท่าทีต่อสิ่งแวดล้อม ประพฤติตนตามปทัฏฐานทางสังคม ๖) การพัฒนาด้านความรู้ ความสามารถ หมายถึง การพัฒนาความรู้ ความสามารถที่มีอยู่ให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น ๗) การพัฒนาตนเองสู่ความต้องการของตลาดแรงงาน หมายถึง การพัฒนาความรู้ความสามารถ ทักษะ ความชำนาญทางอาชีพให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาดแรงงาน การยอมรับนับถือคือการยอมรับนับถือยกย่องให้เกียรติเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการสร้างแรงจูงใจให้ผู้เรียน เพราะการยอมรับนับถือยกย่องให้เกียรติด้วยความสามารถ มีความสุขบนความสำเร็จของตนเองมีความภาคภูมิใจ มีความกล้าในการใช้ความรู้เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและต่อพระพุทธศาสนา ความก้าวหน้ามั่นคงคือปัจจัยที่ทำให้คนเกิดความพึงพอใจในการเรียนหรือการทำงานคือมีความมั่นคง และความก้าวหน้าในการเรียนและการทำงาน คนจะแน่ใจได้ว่าสามารถก้าวหน้าและบรรลุจุดมุ่งหมายในชีวิตได้สำเร็จ ก็จะเกิดความสุข ความพึงพอใจในการทำงานและการดำเนินชีวิตไม่ต้องวิตกกังวลว่าอนาคตจะเป็นเช่นไร ความมั่นคงและความก้าวหน้าในการทำงานนี้ เป็นการพิจารณาในเรื่องความมากน้อยของความคาดหวังของคน ด้านปัจจัยค้ำจุนคือ

ให้สะอาดบริสุทธิ์ ทำบุญใส่บาตร ฟังเทศน์ กิจกรรมสวดมนต์จัดให้มีกิจกรรมสวดมนต์ประจำสัปดาห์ บริหารจิต เจริญปัญญา ก่อนเข้าเรียน เข้าและบ้าย บูรณาการวิถีพุทธทุกกลุ่มสาระและในวันสำคัญทางพุทธศาสนา ครูพานักเรียนทำโครงการคุณธรรม กิจกรรมจิตอาสา สัปดาห์ละ ๑ ครั้ง ครู ผู้บริหาร และนักเรียนทุกคนไปปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละ ๑ ครั้ง ไม่มีอาหารขยะขายในโรงเรียน ไม่ดูด่า นักเรียนให้การอบรมสั่งสอนอย่างเป็นกัลยาณมิตร ชื่นชมคุณความดีหน้าเสาธงทุกวัน โฮมรูมเพื่อสะท้อนความรู้สึกรู้สึก ครู ผู้บริหาร และนักเรียน มีสมุดบันทึกความดี ครู ผู้บริหาร และนักเรียนสอบได้ ธรรมศึกษาตรีเป็นอย่างน้อย บริหารจิต เจริญปัญญาก่อนการประชุมทุกครั้ง มีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ โดยร่วมกับผู้ปกครองและชุมชนสร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญาเข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกัน ทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครู และผู้บริหารเพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่างๆ และการปฏิบัติตนเองที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่างในการพัฒนา ผู้เรียนตามวิถีชาวพุทธ สถานศึกษาวิเคราะห์จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาสอดคล้องกับ เชวง อุปลัมภ์^๓ แนวทางการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต ๒ พบว่า บ้าน วัด โรงเรียนต้องรู้ร่วมกันจึงจะพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้ จัดประชุมชี้แจง ให้การอบรมศึกษาคุณงาม จิตอบรมเชิงปฏิบัติการ จัดทำแผนบูรณาการวิถีพุทธเข้าไว้ในทุกกลุ่มสาระวิชาครูต้องกำหนดเหตุการณ์ในชีวิตประจำวันมาเป็นกรณีตัวอย่าง มีการวางแผนกำหนดกิจกรรมเป็นข้อตกลงร่วมกัน ติดตาม กำกับ รายงานผลอยู่ตลอด และควบคุมพฤติกรรมกรรมการปฏิบัติงานกิจกรรมต่างๆ ครู ผู้รับผิดชอบต้องสอนครูพระกรณีไม่มาหรือจัดหาครูพระรูปอื่นมาสอนแทน ผู้บริหารต้องวางแผนร่วมกันว่าจะไปวัดไหนวันไหนจัดทำเป็นปฏิทินให้ชัดเจน สรุปลงในแต่ละวัน มีปัญหาอะไร อย่างไร มีใบงาน และจัดประชุมชี้แจงสร้างความตระหนัก วางกฎ ระเบียบ จัดอบรมปลูกฝังนักเรียนสม่ำเสมอเป็นประจำให้รักโรงเรียนเหมือนบ้าน

จากผลการวิจัยครั้งนี้เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ มีความสอดคล้องกับงานวิจัยของ ญัฐวุฒิ อรุณพานิช^๔ ที่ได้ทำวิจัยเรื่องการศึกษาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑ พบว่า ๑) การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียนตามแนวทางวิถีพุทธ ๒) วางแผนพัฒนาบุคลากรโครงการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร ๓) พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน ๔) ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่ดี ๕) จัดฟัง

^๓ เชวง อุปลัมภ์, “แนวทางการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาตาก เขต ๒”, สักทอง: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (The Jolden Tedk: HUanity and social Science). Vol.20 No.2, (๒๕๕๗), [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.tci-thaijo.orQ2/tqQt/Qview/๒๑๕๐๓> [๒๕ เมษายน ๒๕๖๐].

^๔ ญัฐวุฒิ อรุณพานิช, “การศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

เทศน์ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและสอดคล้องกับชัยสิทธิ ตนเจริญสุข^๕ ได้ทำวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ การบริหารงานวิชาการ โรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต ๒ โดยภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก ๙ ด้าน ระดับปานกลาง ๓ ด้าน ซึ่งด้านการนิเทศการศึกษา และการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพในสถานศึกษาอยู่ในระดับมาก แนวทางการพัฒนาด้านการสถานศึกษา คือให้มีการจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษา โดยเน้นการนิเทศที่ร่วมมือช่วยเหลือกันแบบกัลยาณมิตร ควรปรึกษาผู้เกี่ยวข้อง บ้าน วัด ชุมชนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสบการณ์การจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษาอื่น หรือเครือข่ายการนิเทศ

รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถิพุทธ จากการสังเคราะห์ข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมาประกอบด้วย การจัดการเรียนการสอนนั้นต้องเป็นกัลยาณมิตร ระหว่าง บ้าน วัด โรงเรียน ผ่านการบริหารคนเงิน อุปกรณ์ การจัดการอย่างเป็นกัลยาณมิตร โดยมีวิธีการสอน ๕ ชั้นคือ ชั้นนำ ชั้นกิจกรรม ชั้นวิเคราะห์และอภิปราย ชั้นสรุปและนำหลักการไปประยุกต์ใช้ และชั้นประเมินผล และวัดประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้โดยมีห้องเรียนที่มีสิ่งแวดล้อมเพื่อการเรียนรู้คือ สะอาดถูกสุขลักษณะน่าอยู่ สีสน่าน่าดูและเหมาะสมสบายตา บรรยากาศปลอดโปร่ง อากาศถ่ายเทได้ดี บรรยากาศความเป็นอิสระของการเรียน การทำกิจกรรมร่วมกันเป็นระเบียบเรียบร้อยสอดคล้องกับณัฐฉิ อรุณพานิข^๖ ได้ทำวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑ พบว่า ๑) การเป็นแบบอย่างที่ดีของผู้บริหาร ครู และบุคลากรของโรงเรียนตามแนวทางวิถิพุทธ ๒) วางแผนพัฒนาบุคลากรโครงการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสมกับลักษณะของบุคลากร ๓) พัฒนาบุคลากรให้เข้าใจหลักแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถิพุทธตลอดจนการปฏิบัติตนเป็นกัลยาณมิตรกับทุกคน ๔) ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างที่ดี ๕) จัดฟังเทศน์ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาและสอดคล้องกับชัยสิทธิ ตนเจริญสุข^๗ ได้ทำวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ การบริหารงานวิชาการ โรงเรียนวิถิพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากาญจนบุรี เขต ๒ โดยภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าอยู่ในระดับมาก ๙ ด้าน ระดับปานกลาง ๓ ด้าน ซึ่งด้านการนิเทศการศึกษา และการพัฒนาระบบการประกันคุณภาพในสถานศึกษาอยู่ในระดับมาก แนวทางการพัฒนาด้านการสถานศึกษา คือให้มีการจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษา โดยเน้นการนิเทศที่ร่วมมือช่วยเหลือกันแบบกัลยาณมิตร ควรปรึกษาผู้เกี่ยวข้อง บ้าน วัด

^๕ ชัยสิทธิ ตนเจริญสุข, “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ”, การค้นคว้าอิสระ หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^๖ ณัฐฉิ อรุณพานิข, “การศึกษากิจการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากำแพงเพชร เขต ๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๘), บทคัดย่อ.

^๗ ชัยสิทธิ ตนเจริญสุข, “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถิพุทธ”, การค้นคว้าอิสระ หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

ชุมชนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และประสบการณ์การจัดระบบนิเทศภายในสถานศึกษาอื่น หรือ เครือข่ายการนิเทศ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

๑. ในการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ ควรส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือในทุกภาคส่วนในการกำหนดนโยบายและออกแบบแนวทางที่นำไปสู่ภาคปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมและสามารถนำไปใช้ในสังคมแบบมีส่วนร่วม

๒. ควรมุ่งเน้นให้มีกิจกรรมวิถีพุทธที่มีการปลูกฝังลักษณะที่พึงประสงค์ในวัยรุ่นจนได้รับมาตั้งแต่ปฐมวัยกระบวนการเรียนการสอนโรงเรียนวิถีพุทธเพราะในการเรียนรู้ที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญนั้นการพัฒนาทักษะการคิด วิจาร์ณญาณ กระบวนการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอีกทั้งการบูรณาการในชีวิตประจำวันนั้นต้องคุณลักษณะอันพึงประสงค์เป็นสิ่งขับเคลื่อนให้นักเรียนเติบโตอย่างมีคุณภาพเป็นคนดี เป็นคนเก่ง และมีความสุข

๓. การจัดการศึกษาในโรงเรียนวิถีพุทธเริ่มจากคนในครอบครัวควรสร้างความตระหนักในบทบาทหน้าที่ของคนในครอบครัวอย่างเป็นระบบทั้งการฝึกทักษะด้านต่างๆ เช่น การคิด วิจาร์ณญาณ การคิดวิเคราะห์ การทำงานเป็นกลุ่ม ความกตัญญู และคุณลักษณะที่พึงประสงค์นั้นเกิดจากการปลูกฝังมาจากครอบครัว

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรศึกษาการสร้างเครือข่ายการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธเนื่องจากผู้วิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์โรงเรียนวิถีพุทธที่มีแนวปฏิบัติที่ดีทั้ง ๘ โรงเรียนแล้วมีความคิดเห็นว่าถ้าโรงเรียนทั้ง ๘ โรงเรียนมีการสร้างเครือข่ายการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธจะทำให้เกิดโรงเรียนต้นแบบวิถีพุทธที่มีแนวปฏิบัติเดียวกันอย่างเป็นระบบ

๒. ควรศึกษาการสร้างโรงเรียนต้นแบบวิถีพุทธสู่กระบวนการสร้างชุมชนต้นแบบพบธรรมนำสุข โรงเรียนต้นแบบวิถีพุทธมีการนำหลักธรรมมาใช้ในการบูรณาการเรียนการสอนอยู่แล้ว ดังนั้นควรขยายไปสู่ชุมชนให้เป็นชุมชนพบธรรมนำสุข

๓. ควรศึกษากระบวนการสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้วยวิถีพุทธในโรงเรียนวิถีพุทธที่มีแนวปฏิบัติที่ดี การสร้างสุขภาวะทางปัญญาด้วยวิถีพุทธที่มีแนวปฏิบัติที่ดีเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในโรงเรียนวิถี ดังนั้นการถอดบทเรียนจากโรงเรียนวิถีพุทธต้นแบบจึงเป็นสิ่งที่ควรกระทำแล้วนำมาใช้อย่างเป็นระบบ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____. มงคลตถทีปนี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กระทรวงศึกษาธิการ. แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร:
อุษาการพิมพ์, ๒๕๔๗.

กิติมา ปรีดีติก. การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: อักษราพิพัฒน์,
๒๕๓๒.

จุฑามาศ ดอนอ่อนบัว และคณะ. แนวคิดเกี่ยวกับระบบการสอน. ขอนแก่น: คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๐.

จุฑารัตน์ เอื้ออำนวย. จิตวิทยาสังคม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: แอคทีฟ พรินท์ จำกัด,
๒๕๔๙.

ชาญชัย ยมดิษฐ์. เทคนิคและวิธีการสอนร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร: หลักพิมพ์, ๒๕๔๘.

ทศนา เขมมณี. ศาสตร์การสอน. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์. จิตวิทยาการบริหารงานบุคคล. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี
จำกัด, ๒๕๔๗.

พรณี ช.เจนจิต. จิตวิทยาการเรียนการสอน. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์,
๒๕๒๘.

พระคันธสาราภิวังค์. อภิธานมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี. กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันกราฟฟิต
เพลท, ๒๕๔๖.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร:
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑.

_____. ทิศทางการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: อัมรินทร์พรินต์ติ้ง, ๒๕๔๗.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐.
กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.
กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

- _____ . **พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **ธรรมบุญชีวิต, ฉบับปรับปรุงใหม่**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. พิมพ์แจกเนื่องในโอกาสครบรอบ ๑๖ ปี ของศูนย์ BDC. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๔๗.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.
- _____ . **หยาดเพชร หมวดธรรม ภูมิปัญญาเพื่อการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: บริษัท คิว พรินท์ แมเนจเม้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖.
- _____ . **การพัฒนาตน**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๔๔.
- พุทธทาสภิกขุ. **การศึกษาคืออะไร**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมบุชา, ม.ป.ป.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **โรงเรียนวิถีพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. **วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๑ ตอน ๑**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- มัลลิกา คณานุกรักษ์. **จิตวิทยากับการสื่อสารของมนุษย์**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗.
- ราชบัณฑิตสถาน. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ.๑๕๔๒**. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, ๒๕๕๖.
- วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา. **การพัฒนาการเรียนการสอนทางอุดมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาอุดมศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- สร้อยตระกูล (ตวยานนท) อรรถมานะ. **พฤติกรรมองค์กร: ทฤษฎีและการประยุกต์**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. **แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์, ๒๕๔๘.
- สุจิตรา พรหมนุชาธิป. **มนุษย์สัมพันธ์**. กรุงเทพมหานคร: สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๙.
- สุชา จันทน์เอม. **จิตวิทยาทั่วไป**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๐.
- สุภลักษณ์ ศิวรักษ์. **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, ๒๕๒๔.
- สุวัฒน์ วัฒนวงศ์. **จิตวิทยาการเรียนรู้วัยผู้ใหญ่**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการศึกษาผู้ใหญ่ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔.
- อาภรณ์ ใจเที่ยง. **หลักการสอน**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๓.
- อารี พันธุ์มณี. **จิตวิทยาสร้างสรรค์ การเรียนการสอน**. กรุงเทพมหานคร: ไยใหม่, ๒๕๕๖.

(๒) วิทยานิพนธ์:

- ชัยสิทธิ์ ตนเจริญสุข. “การบริหารงานวิชาการโรงเรียนวิถีพุทธ”. **การค้นคว้าอิสระ หลักสูตรศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

ณัฐวดี อรุณพานิช. “การศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กำแพงเพชร เขต ๑”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๕๘.

ทวีศักดิ์ ทองทิพย์. “การบริหารการศึกษาโดยใช้หลักไตรสิกขาของโรงเรียนวัดพระพุทธรบาทเขากระโดง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาสุภวิษณุ วิราม. “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องกัลยาณมิตรตามหลักพุทธจริยศาสตร์ที่คณะของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนวัดปากน้ำวิทยาคม และโรงเรียนสุวรรณพลับพลาพิทยาคม”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๕.

มณีนรัตน์ เมียส. “การบริหารโรงเรียนวิถีพุทธโรงเรียนชินโรสวิทยาลัย เขตบางกอกน้อยกรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

สวัสดี เพชรบูรณ์. “การพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับมัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนวัดสังเวช สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษารุงเทพมหานคร เขต ๑”. **ศึกษาศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๐.

(๓) บทความ:

ปัญญา อึ้งสกุล. “วิกฤตศีลธรรมการส่งเสริมจริยธรรมและค่านิยมที่สร้างสรรค์ของเด็กและเยาวชน”. **วารสารวิชาการ**. ๘(๕). (๒๕๔๕): ๗๒ - ๗๙.

นวลจิตต์ เชาว์กิริติพงศ์. “การเรียนการสอนแบบให้นักเรียนเป็นศูนย์กลางตามแนวการสอนในหลักพระพุทธศาสนา”. **วารสารวิชาการ**. ๓(๓). (๒๕๔๓): ๒๑.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. “มัชฌิมาปฎิปทา: สายกลางสองมิติ”. ใน คอลัมน์ ธรรมะใต้ธรรมาสัน. **หนังสือพิมพ์ข่าวสด**. ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙.

สวัสดี เพชรบูรณ์. “การพัฒนาการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธระดับ มัธยมศึกษาตอนต้นโรงเรียนวัดสังเวช สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษารุงเทพมหานครเขต ๑”. **วารสาร มทร. อีสาน (RMUTI Journal)**. Vol.1 No.1 (มกราคม – มิถุนายน ๒๕๕๑): ๓๐-๓๒.

สุริยะ รูปหมอก. “มารู้จักจริยธรรมกันก่อนที่จะไปสอนเด็ก”. **วารสารข้าราชการครู**. (กรกฎาคม-กันยายน, ๒๕๔๖): ๔๖.

(๔) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

เชวง อุปลัมภ์. “แนวทางการพัฒนาคุณภาพของโรงเรียนวิถีพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา ประถมศึกษาตาก เขต ๒”. **สัปดาห์: วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (The Jolden Tedk: HUanity and social Science)**. Vol.2 No.2, (๒๕๕๗): [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.tci-thaijo.orQ2/tqQt/Qview/21503>. [๒๕ เมษายน ๒๕๖๐].

เฉลิมลาภ ทองอาจ. การพัฒนาหลักสูตรภาษาไทย. โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยมศึกษา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.gotoknow.org/posts/502729>. [๑๘ กันยายน ๒๕๖๐].

นันทนา ธรรมบุศย์. “การพัฒนาคนตามแนวพระพุทธศาสนา”. วารสารวิชาการ. ๑(๒). ๒๕๔๑. พระเทพเทวี (ป.อ.ปยุตฺโต). สรุปคำบรรยายเรื่องการศึกษาแนวพุทธปัญญา. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.moego.th/main2/article/articlepratepopon.htm. [๑๖ มกราคม ๒๕๖๐].

(๕) เอกสารไม่ได้ตีพิมพ์ (อัดสำเนา):

ผดุงชัย ภูพัฒน์. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา. คณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง, ๒๕๕๕. (อัดสำเนา).

(๖) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ นางพรลักษณ์ สุขพงศ์. ครูโรงเรียนสระยาโยสมวิทยา, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวหทัยณัฐ แต้วบัวดี. ครูโรงเรียนสระยาโยสมวิทยา, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวประภาพร ดิประกายศิลป์. ครูโรงเรียนสระยาโยสมวิทยา, ๙ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอัจฉรา คหิณฑพงศ์. ครูโรงเรียนลาดตระโฮง, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญชอบ ลาภเวร. ครูโรงเรียนลาดตระโฮง, ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางเพียงเพ็ญ สุรารักษ์. ครูโรงเรียนวัดหนามแดง (เขี้ยวอุทิศ), ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายประกาศ เจริญยิ่ง. ครูโรงเรียนวัดหนามแดง (เขี้ยวอุทิศ), ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายเสริมชัย เลิศศักดิ์พนิช. ครูโรงเรียนวัดหนามแดง (เขี้ยวอุทิศ), ๑๐ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวฐิตาภรณ์ เพ็งหนู. ครูโรงเรียนวัดใหม่สุคนธาราม (ปิ่นรัตนราษฎร์), ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวอริษา ม่วงสอน. ครูโรงเรียนวัดใหม่สุคนธาราม (ปิ่นรัตนราษฎร์), ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางรัตนา จันทาปิด. ครูโรงเรียนวัดใหม่สุคนธาราม (ปิ่นรัตนราษฎร์), ๑๑ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายพนม เปี้ยสกุล. โรงเรียนบ้านหนองผักหนอก, ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสุชาดา จ้วงพานิช. ครูโรงเรียนชัชวาทพิทยาคม, ๑๓ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวสมบัติ ต้นน้อม. ครูโรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาววัลลักษณ์ สุคันธศิลป์. ครูโรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสุธาสิณี มงคลวิวัฒน์. ครูโรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ, ๑๔ มกราคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายธวัช โพธิ์แก้ว, ครูโรงเรียนสวนส้ม, ๑๕ มกราคม ๒๕๖๑.

๒. ภาษาอังกฤษ:

(I) Report of the Research:

Abramowitz, Jack. “Teachers’ Attitudes Towards their Students and the Quality of instructional Practices in Occupational Education Programs”. *Dissertation Abstracts International*. 68(11): unpagged, May, 2008.

- Ejimofo, Francis O. "Principals' Transformational Leadership Skills and Their Teachers' Job Satisfaction in Nigeria". **Dissertation Abstracts International**. 69(1): unpaginated: July, 2008.
- Mingucci, Monica Marcolin. "Action Research as ESL Teacher Professional Development". **Dissertation Abstracts International**. 63(2): 451-A, August, 2002.
- Sturtz, John P. "Exploring a Beginning History Teacher's Thinking Through the Phases of Teaching". **Dissertation Abstracts International**. 68(10): unpaginated, April, 2008.
- Thompson, Max Allen. "Actual and Ideal Usage of Information Technology Used by Educational Administrators in Public Schools as Perceived by Members of the National Council of Professors of Educational Administration". **Proquest Dissertation and Theses**, 2002.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๒.๒ โรงเรียนของท่านจัดกิจกรรมอะไรบ้างเกี่ยวกับโรงเรียนวิถิพุทธ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๓ โรงเรียนท่านมีการบริหารจัดการอย่างไรจึงทำให้ได้รับรางวัลเป็นโรงเรียนวิถิพุทธ
พระราชทาน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๔ ท่านมีวิธีการอย่างไรในการทำให้นักเรียน ครู และผู้บริหาร มีส่วนร่วมในกิจกรรมวิถิพุทธ
ของโรงเรียน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๕ เมื่อโรงเรียนของท่านได้รับรางวัลโรงเรียนวิถิพุทธพระราชทาน โรงเรียนมีแนวทางหรือนโยบาย
อย่างไรในการพัฒนาผู้เรียนมีการคงอยู่ของพฤติกรรมในวิถิพุทธ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๒.๖ ครูมีแนวทางการประยุกต์กิจกรรมวิถีพุทธเข้าไปในการจัดการเรียนการสอนในกลุ่มสาระการ
เรียนรู้ต่างๆ ได้อย่างไร

.....

.....

.....

.....

๒.๗ หลังจากการจัดกิจกรรมวิถีพุทธในโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง ครูมีวิธีการอย่างไรในการ
ประเมินผลผู้เรียน ด้านความรู้ และด้านพฤติกรรมที่พึงประสงค์

.....

.....

.....

๒.๘ จากการจัดกิจกรรมวิถีพุทธให้ผู้เรียนได้เข้าร่วมอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ผู้เรียนมีการ
เปลี่ยนแปลงอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

๒.๙ กิจกรรมวิถีพุทธพัฒนาให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะต่อไปนี้ได้อย่างไร

๑) พัฒนาให้เป็นคนเก่ง ได้อย่างไร

.....

.....

๒) ปลุกฝังให้เป็นคนดี ได้อย่างไร

.....

.....

๓) ทำให้เรียนรู้อย่างมีความสุข ได้อย่างไร

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ให้ข้อมูลในการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์ และการใช้รหัสข้อมูลตามตารางต่อไปนี้

โรงเรียน/นักวิชาการ	ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
๑. โรงเรียนสระยาโยโสภณวิทยา คือSCA	๑. นางพรลักษณ์ สุพงศ์ คือ SCA๑ ๒. นางสาวหทัยณัฐ แต้วบัวดี คือ SCA๒ ๓. นางสาวประภาพร ดิประกายศิลป์ คือ SCA๓
๒. โรงเรียนลาดตระโห่ง คือ SCB	๑. นางอัจฉรา คหิณฑพงศ์ คือ SCB๑ ๒. นายบุญชอบ ลากเวร คือ SCB๒
๓. โรงเรียนวัดหนามแดง(เขียวอุทิศ) SCC	๑. นางเพียงเพ็ญ สุรารักษ์ คือSCC๑ ๒. นายประกาศ เจริญยิ่ง คือSCC๒ ๓. นายเสริมชัย เลิศศักดิ์พนิช คือSCC๓
๔. โรงเรียนวัดใหม่สุคนธาราม (ปิ่นรัตนราษฎร์) คือ SCD	๑. นางสาวฐิตาภรณ์ เพ็งหนู คือSCD๑ ๒. นางสาวอริษา ม่วงสอน คือSCD๒ ๓. นางรัตนา จันทาบัด คือSCD๓
๕. โรงเรียนบ้านหนองผักหนอก คือ SCE	๑. นายพนม เปี้ยสกุล คือ SCE๑
๖. โรงเรียนชัยนาทพิทยาคม คือ SCF	๑. นางสุชาดา จ้วงพานิช คือ SCF๑
๗. โรงเรียนวัดเฉลิมพระเกียรติ คือ SCG	๑. นางสาวสมบัติ ตันนัม คือ SCG๑ ๒. นางสาวชวัลลักษณ์ สุคันธศิลป์ คือ SCG๒ ๓. นางสุธาสินี มงคลวิวัฒน์คือ SCG๒
๘. โรงเรียนสวนส้มคือ SCH	๑. นายธวัช โพธิ์แก้ว คือ SCH๑

ภาคผนวก ข
หนังสือขอความอนุเคราะห์

ที่ ศธ.๖๓๐๔.๔/๒๓

MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY
79 Group 1 Lamsai, Wang Noi,
Ayutthaya 13170, THAILAND
Tel. (6635) 248-000-5
Fax (6635) 248-034
URL : www.mcu.ac.th

๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ
เรียน ดร.อำนาจ บัวศิริ

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

การจัดทำดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว นิสิตได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากกรรมการที่ปรึกษา วัชขันหนึ่งแล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชาแนวปฏิบัติและสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนิสิตผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นิสิตจะนำเรียนด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาตรวจสอบเครื่องมือวิจัยดังกล่าว ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีศรีเรือง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ได้ส่งมอบแล้ว

มีวันที่ ๑๐/๑๐/๒๕๖๑

อนันต์ ๑๐/๑๐/๒๕๖๑

ที่ ศธ.๖๑๐๔.๔/๒๓

MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY
79 Group 1 Lamsai, Wang Noi,
Ayutthaya 13170, THAILAND
Tel. (6635) 248-000-5
Fax (6635) 248-034
URL : www.mcu.ac.th

๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๓

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษามหาวิทยาลัยพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ
เรียน ดร.วินวิสาข์ ทิมมานพ

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

การจัดทำดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว นิสิตได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากกรรมการที่ปรึกษา ไว้ขั้นหนึ่งแล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชาแนวปฏิบัติและสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนิสิตผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นิสิตจะนำเรียนด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาตรวจเครื่องมือวิจัยดังกล่าว ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาส นี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.สิริวิวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ได้ทรงอุปถัมภ์
ภัทราภรณ์ ทิมมานพ

ที่ ศบ.๖๓๐๔.๔/๑๗๐ ๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๕ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๕ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

โรงเรียนวัดทมนวมแดง (เขี้ยวอุทิศ)
เลขที่ 115 / 2561
วันที่ 24 / 12 / 61
เวลา 11.10 น.
ผู้รับ วิชาวิทย์

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดทมนวมแดง (เขี้ยวอุทิศ) สทป.สมุทรปราการ เขต ๒

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณา เห็นแล้วว่า ท่านเป็นบุคคลต้นแบบผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ พร้อมทั้งมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับ สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่อง ดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะ พิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

เรียน ผู้อำนวยการ
มจร. ๗๐ ต.ทมนวมแดง อ.ลำไทร จ.พระนครศรีอยุธยา
และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
ขอแสดงความนับถือ

เรียน สอน ฝึกอบรม และพิจารณา (ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา
24/11/61

- กวป
- ในตำแหน่งอธิการบดี สมทบพร.กทพ
ศึกษานิเทศก์ สังกัดกรม

(Signature)

ที่ ศธ.๖๑๐๔.๔/๓๐๓

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๕ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๕ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๖ ธันวาคม ๒๕๖๐

โรงเรียนวัดสวนส้ม	
รับเลขที่.....	1๒85 / 25.61
วันที่.....	24 ธ.ค. 25.61
เวลา.....	19.00 ไร่.

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดสวนส้ม สทป. สมุทรปราการ เขต ๑

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณา เห็นแล้วว่า ท่านเป็นบุคคลต้นแบบผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ พร้อมทั้งมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับ สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่อง ดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้มีสิทธิดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะ พิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผ.ศ.ดร.สิริวิมล ศรีเริงทอง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ได้รับ ๑๐.
เพื่อโปรดทราบ
กันที่
24/1/61

— ๒๐๖ ๖๐, ๖๐๓๓, ๐.๖๘๗๖๐
๐๖/๑๓๖; ๖/๖๐๓๐.
24 ธ.ค. 2561

บันทึกข้อความ

แผนกสารบรรณ	
ส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม	
รับที่	1
รับวันที่	16 ต.ค. 61
เวลา	12.24 น.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๓๐๔.๔/๒๑๙ วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

นมัสการ พระมหาวิชาญ สุวิชาโน

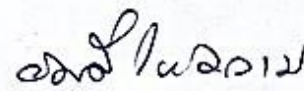
ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาดานแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

การจัดทำดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว นิสิตได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากกรรมการที่ปรึกษา ไร่ชั้นหนึ่งแล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชาแนวปฏิบัติและสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนิสิตผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นิสิตจะนำเรียนด้วยตนเอง

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(มศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีศรีรอดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

04/10/61

(พระมหาวิชาญ สุวิชาโน)
ผู้อำนวยการส่วนวางแผนและพัฒนาการอบรม
สถาบันวิจัยและพัฒนา

๑๖/๑๐/๖๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๕๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๒๓๐๕.๔/๑๑๗ วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ
เรียน ดร.วิชชุดา อูติโชติรัตน์

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวมพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

การจัดทำดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว นิสิตได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากกรรมการที่ปรึกษา ไว้ชิ้นหนึ่งแล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชาแนวปฏิบัติและสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนิสิตผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นิสิตจะนำเรียนด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีศรีรอดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ที่ ศธ.๖๓๐๔.๔/๓๐๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๘๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๘๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหนองผักหนอก สพป.สระบุรี เขต ๒

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นบุคคลต้นแบบผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ พร้อมทั้งมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับ สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๓๐๔.๔/๑๑๓ วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

เรียน ดร.พุทธชาติ แผนสมบูรณ์

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

การจัดทำดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว นิสิตได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากกรรมการที่ปรึกษา ไว้ชิ้นหนึ่งแล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชาแนวปฏิบัติและสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนิสิตผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นิสิตจะนำเรียนด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

สมชาย บุญสุน
20 ต.ค. 2563

(มศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาจิตวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ โทร./โทรสาร ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ (ต่อ ๘๒๐๘)

ที่ ศธ ๖๓๐๔.๔๖๑ น วันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

นมัสการ พระศรีธรรมภาณี,ดร.

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

การจัดทำดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว นิสิตได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากกรรมการที่ปรึกษา ไว้ชิ้นหนึ่งแล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชาแนวปฏิบัติและสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนิสิตผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นิสิตจะนำเรียนด้วยตนเอง

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครื่อง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

(พระศรีธรรมภาณี)
๑๒ ต.ค. ๖๑

ที่ ศธ.๖๑๐๔.๔/๗ ๐ ๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๘๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๘๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดลาดตระโฮง สพ. พระนครศรีอยุธยา เขต ๒

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นบุคคลต้นแบบผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ พร้อมทั้งมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับ สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขออนุญาตจากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(มศ.ดร.ศิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ศษ.ดร. (สมชาย บุญสุน)
(นางฉวีพร อนันตมา)

ศษ.ดร. (สมชาย บุญสุน)

ที่ ศธ.๖๓๐๔.๔/๒๓ ✓

MAHACHULALONGKORNRAJAVIDYALAYA UNIVERSITY
79 Group 1 Lamsai, Wang Noi,
Ayutthaya 13170, THAILAND
Tel. (6635) 248-000-5
Fax (6635) 248-034
URL : www.mcu.ac.th

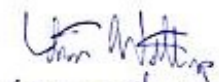
๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๑

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษามแนวมพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ
เรียน ดร.สมเกียรติ วัฒนศัพท์

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวมพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

การจัดทำดุษฎีนิพนธ์ดังกล่าว นิสิตได้จัดทำเครื่องมือที่จะเก็บรวบรวมข้อมูล และได้รับความเห็นชอบเบื้องต้นจากกรรมการที่ปรึกษา ไว้ชิ้นหนึ่งแล้ว แต่เพื่อให้เครื่องมือที่จัดทำนั้นมีความครอบคลุมเนื้อหาวิชาแนวปฏิบัติและสอดคล้องกับหลักและกระบวนการวิจัย สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา จึงขอความอนุเคราะห์จากท่านในฐานะผู้เชี่ยวชาญ ได้โปรดพิจารณาตรวจสอบและให้ความคิดเห็น เพื่อการปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยของนิสิตผู้นี้ด้วย สำหรับรายละเอียดอื่น ๆ นิสิตจะนำเรียนด้วยตนเอง

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาตรวจเครื่องมือวิจัยดังกล่าว ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาส นี้

(ดร.สมเกียรติ วัฒนศัพท์)

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ที่ ศธ.๖๑๐๔.๔/๓๐๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๘๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๘๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
 เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนสระยาโยมิวิทยา สทม. สุพรรณบุรี เขต ๙

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณา เห็นแล้วว่า ท่านเป็นบุคคลต้นแบบผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ พร้อมทั้งมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับ สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่อง ดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะ พิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผ.ศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือดง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ที่ ศธ.๖๓๐๔.๔/๓๐๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๑๒ ธันวาคม ๒๕๖๐

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์และเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย
 เรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนชัชวาทิตวิทยาคม สหม. สิงห์บุรี เขต ๕

ด้วย นายสมชาย บุญสุน นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง การจัดการศึกษาดมแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ : EDUCATIONAL MANAGEMENT FOLLOWING BUDDHIST PSYCHOLOGY IN BUDDHIST WAY SCHOOL.

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธจิตวิทยาพิจารณาเห็นแล้วว่า ท่านเป็นบุคคลต้นแบบผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์พร้อมทั้งมีผลงานอันเป็นที่ประจักษ์และยอมรับ สามารถให้ข้อมูลอันเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวได้อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ เพื่อนำมาใช้ในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป พร้อมทั้งเก็บข้อมูลในการวิจัยเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิจัยในเรื่องดังกล่าวต่อไป ทั้งนี้ วัน เวลา และสถานที่ในการดำเนินการสัมภาษณ์ตามแต่ท่านจะพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

ขอแสดงความนับถือ

(ผศ.ดร.สิริวัฒน์ ศรีเครือตง)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาพุทธจิตวิทยา

ภาคผนวก ง

แบบตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีสัทธรรม

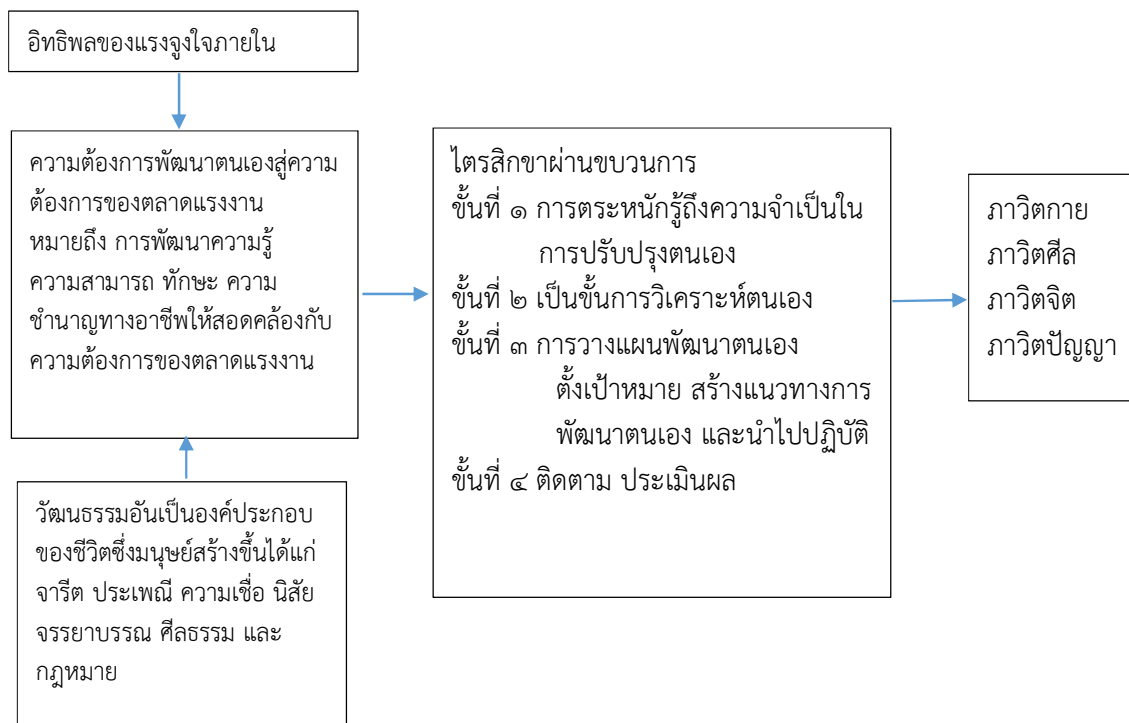
รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนวิถีพุทธ
๒. เพื่อวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี
๓. เพื่อนำเสนอรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

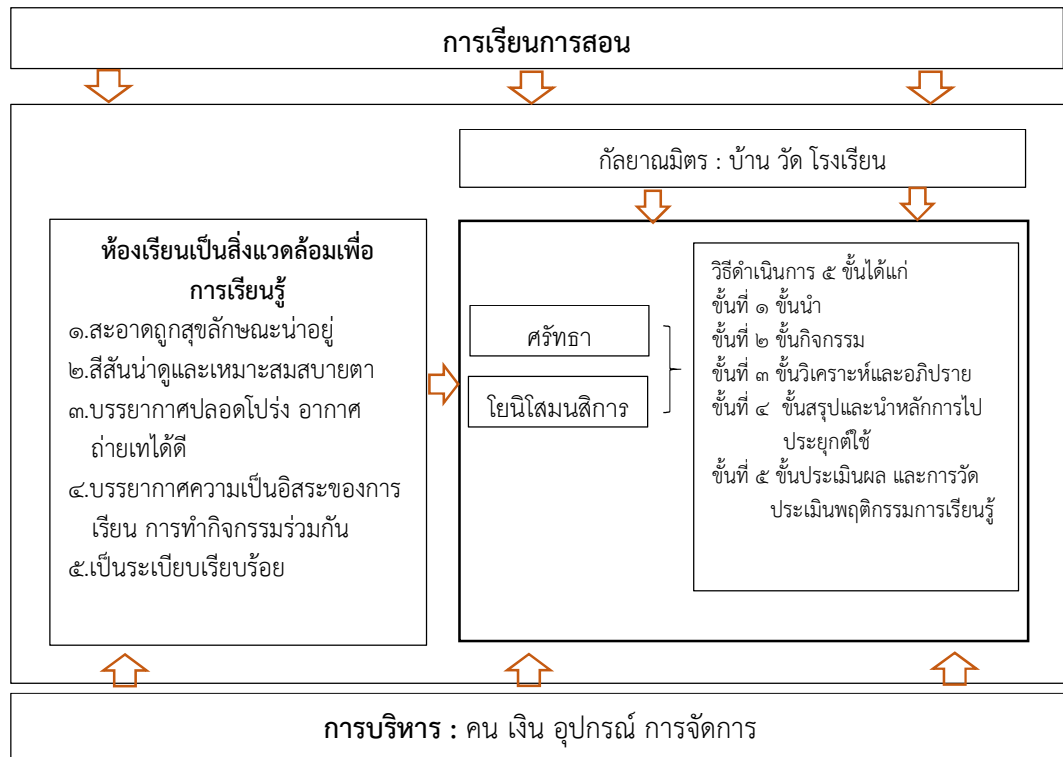
ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้เชี่ยวชาญ

๔.๑ สังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษาในระดับโรงเรียนวิถีพุทธ

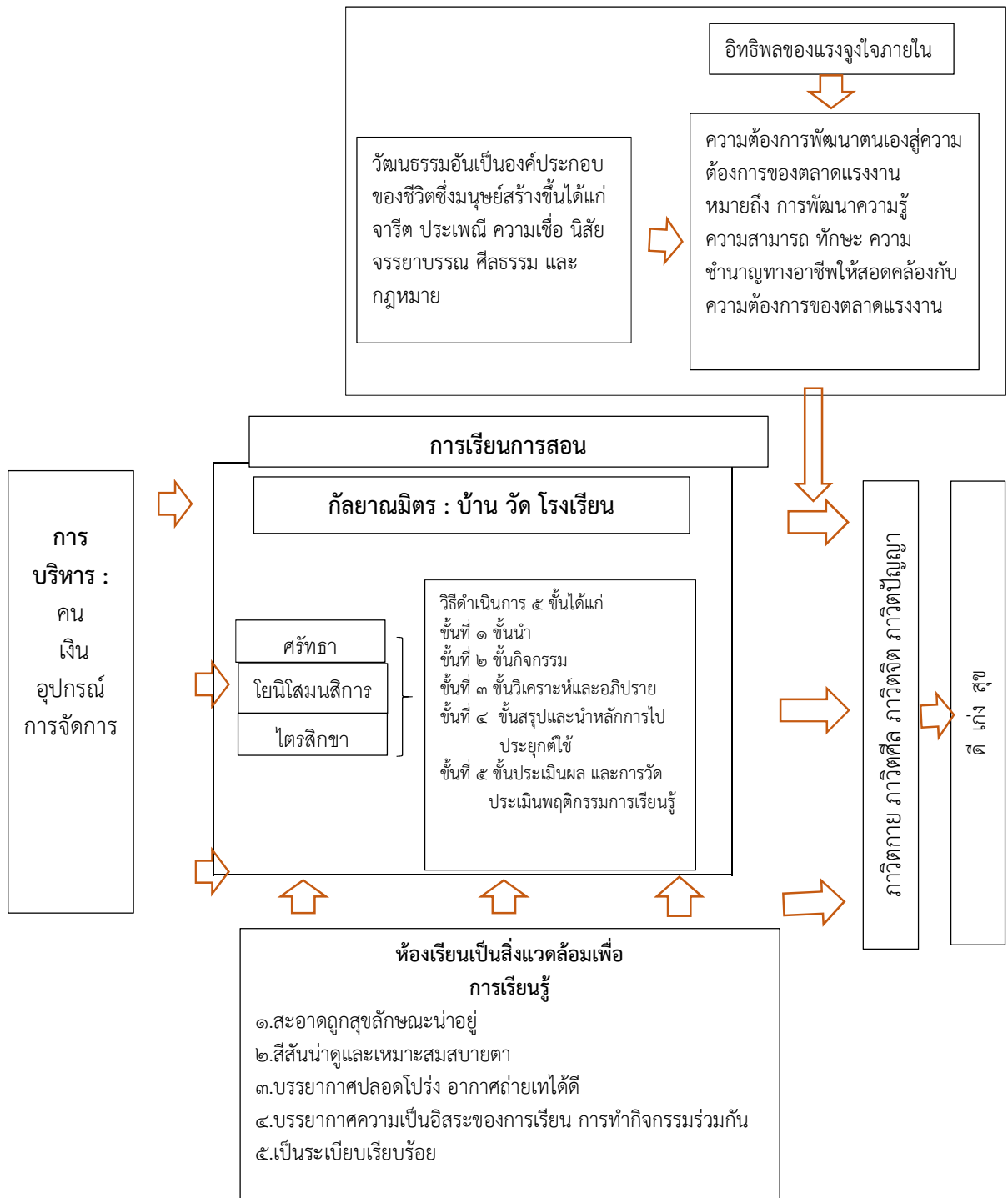
ภาพที่ ๑ สรุปการสังเคราะห์หลักพุทธธรรมและจิตวิทยาในการจัดการศึกษา
ในโรงเรียนวิถีพุทธ

๔.๒ วิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

ภาพที่ ๒ สรุปการวิเคราะห์การจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นแนวปฏิบัติที่ดี

ภาพที่ ๓ รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิสุทธิพุทธ

แบบตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ

ที่	ข้อความ	ความคิดเห็น		ข้อเสนอแนะ
		เหมาะสม	ไม่เหมาะสม	
๑	ความเหมาะสมของหลักธรรม			
๒	ความเหมาะสมของจิตวิทยาร่วมสมัย			
๓	ความชัดเจนของเส้นทางความต่อเนื่อง			
๔	ความเหมาะสมของการบูรณาการ รูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวพุทธ จิตวิทยาในโรงเรียนวิถีพุทธ (ภาพที่๓)			

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ-สกุล : นายสมชาย บุญสุน
ว/ ด/ ป เกิด : วันที่ ๒๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๐๗
ภูมิลำเนาที่เกิด : ๑ หมู่ ๙ ตำบลบ้านกระทุ่ม อำเภอสนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา
การศึกษา : นธ. เอก ป.ธ.๔
: พธ.บ. จริยศึกษา
: พธ.ม. บริหารการศึกษา
ประสบการณ์การทำงาน : เป็นเจ้าหน้าที่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: เป็นเจ้าหน้าที่งานสารบรรณหน้าห้องรองอธิการบดีฝ่ายบริหาร
: เป็นเจ้าหน้าที่งานรับหนังสือเข้า-ออก หน้าห้องผู้อำนวยการกองกลาง
: เป็น รักษาการหัวหน้าฝ่ายยานพาหนะ กองคลังและทรัพย์สิน
สำนักงานอธิการบดี
สังกัด : กองคลังและทรัพย์สิน สำนักงานอธิการบดี
ปีที่เข้าศึกษา : พ.ศ. ๒๕๕๘
ปีที่สำเร็จการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๖๒
ที่อยู่ปัจจุบัน : ๓๖/๕๙๓ หมู่บ้านจันทิมาธานี ตำบลบางรักพัฒนา อำเภอบางบัวทอง
จังหวัดนนทบุรี ๑๑๑๑๐